

Svenskan i Finland 15

**MONA FORSSKÅHL
MARJA KIVILEHTO
JOHANNA KOIVISTO
PASI METSÄ (RED.)**

SVENSKAN I FINLAND 15

REDIGERAD AV

Mona Forsskåhl
Marja Kivilehto
Johanna Koivisto
Pasi Metsä

SVENSKAN I FINLAND 15

Denna publikation har getts ut med stöd av Konstsamfundet, Svenska folkskolans vänner, Svenska kulturfonden, Svenska litteratursällskapet i Finland: Ingrid, Margit och Henrik Höijers donationsfond

Redaktionsrådet för publikationsserien:

Siv Björklund
Hanna Lehti-Eklund
Mona Forsskåhl
Saara Haapamäki
Sinikka Lahtinen
Jan Lindström
Harry Lönnroth
Åsa Pälviainen
Nina Pilke
Paula Rossi
Pirjo Söderholm
Camilla Wide
Jan-Ola Östman

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALLT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Förläggare :Tampere University Press

Distribution:

Studieprogrammet i nordiska språk
LTL, Fakulteten för språk, översättning och litteratur
FIN-33014 Tammerfors universitet och Tampere University Press
verkkokauppa.juvenes.fi

© författarna och Studieprogrammet i nordiska språk, Tammerfors universitet

Omslagsbild

Johanna Koivisto

Layout och pärm

Maaret Kihlakaski

ISBN 978-951-44-9936-4

ISBN 978-951-44-9937-1 (pdf)

Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print

Tampere 2015

Innehåll

Förord	9
Språk och samhälle: det nya äktenskapsbegreppet † <i>Kristina Nikula</i>	13
”Hur vore det med ett chambre séparée på Golf Casino?” <i>Bodil Haagensen</i>	30
Svenskan i samhället: Polisperspektiv på tvåspråkighet och det andra inhemska språket <i>Sanna Heittola</i>	48
Interpunktion, stavning och talspråksinfluens i frågelistsvar från 1960-talet och 2000-talet <i>Linda Huldén</i>	69
Från aftonskola till örfil <i>Charlotta af Hällström-Reijonen</i>	84
Two texts – a novel <i>Carl-Eric Johansson</i>	98
Vad berättar studentexamen om examinandernas kunskaper i svenska? <i>Taina Juurakko-Paavola</i>	117
Finlandssvenska åttondeklassares uppfattningar om bilder och figurer i undervisningen i historia <i>Marja Kivilehto och Johanna Koivisto</i>	138

Vokalerna /y/ och /a/ vid kodväxling hos Haparandaungdomar <i>Jaana Kolu och Mikko Kuronen</i>	156
Att studera nordisk filologi för första året: förväntningar och ambitioner <i>Riitta Kosunen, Kirsi Lepistö, Anne Saarijärvi och Birgitta Tamminen</i>	173
E-postlistan som verktyg för översättare <i>Jannika Lassus</i>	194
Familjeperspektiv på tvåspråkig verksamhet på en finsk daghemsavdelning <i>Karita Mård-Miettinen och Åsa Palviainen</i>	219
Crossing i två svenskspråkiga samtidsromaner <i>Sara Nittve</i>	244
Intertextualitet mellan det talade och det skrivna i en tvåspråkig möteskontext <i>Tony Nyström</i>	263
Parallellspråkighet och diagonal språkanvändning på ett tvåspråkigt gymnasiecampus <i>Nina Pilke och Gun-Viol Vik</i>	280
Vem tillåter lärare i en kommun? <i>Jaana Puskala</i>	301
Finlandssvensk kvantitet i etern <i>Jenny Stenberg-Sirén</i>	325
Svenskan i Helsingfors metro <i>Väinö Syrjälä</i>	350

Till Kristina

Bästa läsare

Vid ett professorsmöte i Uleåborg 1987 föddes förslaget om att ordna ett regelbundet återkommande diskussionsforum för forskning om svenska i Finland. Omkring 50 personer samlades följaktligen 12–13 oktober 1989 till den allra första sammankomsten för beskrivningen av Svenskan i Finland vid Tammerfors universitet.

Boken du håller i din hand – eller ser på skärmen – är den femtonde i serien av publikationer som det mötet har gett upphov till. I den första publikationen i serien presenterades en ”utvidgad översikt över den pågående och planerade forskningen inom ämnet i Finland” där 41 projekt om Svenskan i Finland presenterades. Teman som då var aktuella var svenska som andra språk; barn från tvåspråkiga hem – skolspråk och språklig kompetens; ordföljd; sibilantsystemet i finska, finlandssvenska och rikssvenska, för att nu nämna några. Fältet har, som sig bör, utvecklats och breddats sedan dess och nya fenomen har uppstått både inom och utanför forskningens värld. Det återspeglar sig i den breda forskning om svenskan i Finland som idag pågår vid våra respektive åtta universitet.

Den 15 konferensen i serien, som samtidigt inleder den tredje rundan av värdskap, arrangerades 8–9 maj 2014 och bjöd på ett plenarföredrag av sociologen Kjell Herberts, som talade under rubriken *En resa i det finländska språklandskapet*, en paneldebatt om Svenskan i dagens Finland, 38 sektionsföredrag om mycket varierande teman och en workshop där en grupp magisterstuderande presenterade studier om konferenstemat. Antalet deltagare under de två konferensdagarna var 73. Föredragen som hölls täckte allt från projektpresentationer till resultatredovisningar från gjorda undersökningar. Föredragen utmynnade i 21 inlämnade manuskript till artiklar som lägger fram nya forskningsresultat. Projektpresentationerna fick inte plats i pu-

blikationen denna gång, men förtjänar kanske i fortsättningen att få en egen sektion också i publicerad form.

Samtliga artiklar i publikationen har referentgranskats av två anonyma granskare. Ett stort tack ska gå till alla de personer som ställt upp i processen! Er insats är värdefull särskilt sedan publikationsserien har klassificerats på nivå 1 enligt vårt nationella publikationsforum. Utöver referentgranskningen har redaktionen kommenterat språket i artiklarna, dock så att författarna själva bär det slutliga ansvaret för såväl innehållet som språket i sina texter.

För konferensen och utgivningen av publikationen fick vi understöd av flera finansiärer. Vi vill varmt tacka Konstsamfundet, Svenska folkskolans vänner, Svenska kulturfonden och Svenska litteratusällskapet i Finland för de erhållna bidragen. Utan dem hade det inte varit möjligt att arrangera en så givande konferens, eller ge ut denna publikation. Vi vill också tacka Tammerfors Svenska Samskola för möjligheten att inta konferensmiddag i en så personlig och stämningsfull miljö.

Nästa konferens i serien står redan inför dörren och vi ser fram emot att träffa alla kollegor i Jyväskylä i oktober 2015. Glädjande är att det nya initiativet att locka med längre hunna studenter på konferensen får en fortsättning.

Avslutningsvis vill vi hylla vår tidigare kollega och ämnesansvariga professor Kristina Nikula som till vår stora sorg inte kunde delta i själva konferensen. Till Tammerfors universitet kom Kristina år 1984 där hon till en början arbetade som biträdande professor i nordisk filologi, och sedan från och med 1998 som ordinarie professor i samma läroämne. Under ett antal år fungerade hon som prefekt vid institutionen för språk och översättningsvetenskap och i två perioder forskade hon på heltid med finansiering från Finlands Akademi. Under sin karriär, och även efter sin pensionering var Kristina en aktiv forskare, med ett rätt flöde av både nationella och internationella publikationer. Hennes intresseområden var bland annat dialektologi, lexikografi, semantik och multimodalitet. Som kollega, lärare och handledare var Kristina både kunnig och uppskattad. Hon inspirerade alla i sin omgivning

till att tänka kritiskt, lära sig mer och nå sina mål. Kristina var en samvetsgrann och beslutsam ledare som inte heller var rädd för att konfrontera problem när sådana dök upp. Hennes verbala förmåga var utöver det vanliga, och med sin underfundiga humor lyste hon upp mången stund både till vardags och fest. Nordiska språk vid Tammerfors universitet minns Kristina Nikula med värme, saknad och tacksamhet. Hennes värdefulla insatser för läroämnet och hela nordistiken som vetenskapsområde kommer att leva kvar länge i våra minnen. Vi har ändå glädjen att här postumt publicera den artikel hon hade färdigställt inför konferensen. Vi tillägnar henne dessutom publikationen som helhet. Hon har en särskild plats inom vårt ämne och hon är fortfarande en viktig inspirationskälla för oss i vårt dagliga arbete.

Tammerfors den 1.9.2015

Mona Forsskåhl, Marja Kivilehto, Johanna Koivisto, Pasi Metsä

SPRÅK OCH SAMHÄLLE: DET NYA ÄKTENSKAPSBEGREPPET

† *Kristina Nikula*

1 Bakgrund

Äktenskap mellan kvinna och man har under lång tid betraktats som den normala och mesta respekterade samlevnadsformen. Under det senaste halvsekle har emellertid äktenskapet kompletterats med andra äktenskapsliknade samlevnadsformer. Förändringen har försiggått stegvis. På sjuttioalet blev det allt allmänare att par levde som sambor. Efter hand började par av samma kön öppet leva tillsammans och med tiden yrka på rätt att gifta sig. Detta ledde småningom till att registrerat partnerskap infördes i Sverige 1995. De som ingått partnerskap erhöll de flesta av de rättigheter, möjligheter och skyldigheter som två personer som ingått äktenskap erhåller. Lagen om registrerat partnerskap avskaffades den 1 maj 2009 då Sveriges äktenskapslag blev könsneutral, vilket möjliggör för samkönade par att i stället ingå äktenskap. Från den 1 november 2009 blev det möjligt för samkönade par att få vigseln förrättad inom Svenska kyrkan.

I Finland har förändringarna skett betydligt långsammare. Lag om registrerat partnerskap (fi. rekisteröity parisuhde) antogs i Finland i november 2001. Personer i ett registrerat förhållande har i Finland

rättigheter som är snarlika de gifta parens men Finland saknar som enda nordiskt land fortfarande en könsneutral äktenskapslag, eller som det ofta heter i Finland, en jämlik äktenskapslag (fi. tasa-arvoinen avioliittolaki). Fortfarande diskuteras huruvida personer av samma kön ska få gifta sig och få vigseln förrättad inom Finlands evangelisk-lutherska kyrka. På Lucia-dagen den 13 december 2013 inlämnades ett medborgarinitiativ, Tahdon 2013 ("Jag vill/Ja! 2013"), till könsneutral äktenskapslag till riksdagens talman.

2 Syfte, material och metod

Samhällelig förändring medför i regel språklig förändring i form av tillkomsten av nya ord och uttryck och/eller semantisk förändring av redan existerande ord. Mitt syfte är att studera de språkliga förändringar som den förändrade synen på äktenskapet har medfört under den senare delen av 1900-talet. I denna artikel behandlas sammansättningar med efterleden *-äktenskap* och flerordsuttryck med lexikaliserad betydelse (*samkönade äktenskap*). Utanför undersökningen faller uttryck av typen *äktenskap mellan homosexuella* eftersom dessa inte är etablerade utan nya ord kan skjutas in i uttrycket (*äktenskap mellan unga homosexuella*). Eftersom de språkliga förändringarna än så länge är av ett relativt nytt datum, *homoäktenskap* är för första gången belagt 1993 vs. *äktenskap* 1433 (SO), undersöker jag

- vilka beteckningar som uppträder i finlandssvensk press
- om betydelsen av de sammansatta beteckningarna är förutsägbar
- i vilken utsträckning de nya beteckningarna anförs och förklaras i ordböcker
- om de nya beteckningarnas betydelse förklaras i den text där dessa ingår.

De beteckningar som jag undersöker är hämtade från Google med hjälp av sökordet *äktenskap*. Google har använts vid kartläggningen

av de beteckningar för icke-traditionella äktenskap som förekommer i svenska språket. Det finländska materialet har hämtats från KSF Medias elektroniska textarkiv (KSF Media u.å.). I arkivet ingår material från Hufvudstadsbladet, Västra Nyland, Östra Nyland och Borgåbladet omfattande perioden 1996–2013. Merparten av artiklarna, 600 000, kommer från Hufvudstadsbladet (Hbl). Materialet från Google och KSF (i fortsättningen Textarkivet) är av synnerligen olika karaktär varför jämförelser på basis av detta mellan förhållandena i Sverige och Finland inte kan redovisas i siffror. Textarkivet föreligger därtill i testupplaga vilket kräver stor vaksamhet av användaren.¹ Att Google (mars 2014) ger drygt tvåtusen träffar för *enkönat äktenskap* mot endast två i Textarkivet ger likväl en antydning om att beteckningen inte har någon spridning i finlandssvenskan.

Metodiskt är jag influerad av Jan Svanlunds undersökning av hur nya sammansättningar konventionaliseras, dvs. hur social enighet om förbindelsen mellan uttryck och innehåll uppstår, och av hur ord får sin betydelse (Svanlund 2002, 2009). Svanlunds undersökning behandlar dock nio substantiv av olika typ medan min undersökning inskränker sig till substantiv där *äktenskap* utgör efterled eller ingår i ett lexikaliserat flerordsuttryck.

3 Språklig förändring

Semantisk förändring har ägt rum i ett språk när användningen av ett visst uttryck i en viss gemenskap aktiverar en ny föreställning. En ny föreställning ger till resultat att a) uttrycket representerar en förändrad attityd till referenten (*neger* > *nigger*), b) uttrycket utvidgas till sin extension (*fallskärm* > generöst ekonomiskt vederlag) och c) uttrycket begränsas till sin extension (*mögelhund* > hund som tränats för att spåra upp mögel). (Sjöström 2001, 22–23.) Då den språkliga kommunikationen själv är orsak till förändringarna kan dessa vara en följd av bl.a. diskontinuerlig inlärning, polysemi, betydelsesvaghet

¹ Artiklarna uppträder bl.a. inte i kronologisk ordning och samma artikel kan ingå flera gånger.

och förlust av motivation. (Sjöström 2001, 47.) Närmare om språkbetingade förändringar i Sjöström (2001, 48–53).

Semantisk förändring kan också ses som en reflexion av kulturell förändring. Icke-språkligt betingade, kulturella förändringar kan bestå av kognitiva förändringar hos språkbrukarna och deras beteende och av förändringar i den materiella omgivningen. Också den sociala strukturen i samhället kan spela in såväl som inverkan från andra kulturer. (Sjöström 2001, 54.) Sjöström (2001, 54–66) redogör för olika källor till förändring. Av dessa är institutioner, främmande inflytande och behovet av ett nytt ord främst av intresse i denna artikel.

3.1 Förutsägbarheten av sammansättnings- och flerordsuttrycks betydelse

Orden på *-äktenskap* är tämligen enkla tvåledade sammansättningar (*homoäktenskap*) eller lexikaliserade flerordsuttryck (*samkönat äktenskap*). Lexikaliserade flerordsuttryck är ett mellanting mellan flermorfemiga lexikonord och en syntaktiskt konstruerad ordgrupp (SAG 2, § 2, s. 4). Det mesta som sägs om sammansättningar kan också utsträckas till att gälla dessa uttryck (Svanlund 2002, 7). Även i de fall sammansättningarna är relativt enkla (Svensén 2004, 81 ger som exempel *teaterbiljett* s.) betyder detta emellertid inte att de också alltid är förutsägbara till sin betydelse då de introduceras, jfr ex. *gubbploga*².

Betydelsen av subst. *läkarbesök* är förutsägbar för en modersmålstalande, dvs. en patient uppsöker en läkare. Tolkningen beror på att betydelsen av de två sammansättningslederna är bekant och på att man dessutom känner den utomspråkliga verkligheten och vet att det i normalfallet är patienten som uppsöker läkaren och inte tvärtom. (Svanlund 2002, 18–19.) Kontextuellt betingat kan *läkarbesök* naturligtvis tolkas som hembesök hos patient, men det är tydligt att encyklopedisk kunskap inte sällan inverkar på genomskinligheten

2 *gubbploga* 'snöröjning där plogning av bilvägar prioriteras före plogning av busshållplatser och gång- och cykelvägar'. (Institutet för språk och folkminnen 2013)

hos sammansättningar och andra komplexa uttryck. Ofta innefattar sammansättningarna betydelseelement som inte motiveras av ledernas normala användningar. Sådana betydelseelement kan t.ex. stå i ett slags metonymiskt förhållande till förleden, t.ex. i *mussjuka*. Det är inte (dator)musen i sig som ger upphov till mussjukan utan ett intensivt *arbete med* datormusen. (Svanlund 2002, 29.)

Sammansättningar är i svenskan normalt determinativa (SAG 2 §, s. 25). Detta betyder att efterleden beskriver vilken typ av fenomen sammansättningen beskriver medan förleden utgör en precisering (*glasbord* s. är ett bord av glas). En hemdator är en viss sorts dator. När t.ex. *dator* används som förled behöver de mest typiska särdragen för datorn inte vara karakteriserande för sammansättningens referenter. Exempelvis *datorbord* saknar de attribut som härrör från *dator* (processor, internminne). När allt kommer omkring är det bara efterledens betydelseelement som självklart ingår i (den determinativa) sammansättningens betydelseelement (Svanlund 2002, 20–21). Den normala, syntaktiskt determinativa relationen mellan för- och efterled återspeglar emellertid inte alltid de djupare semantiska relationerna mellan leden och betydelsen hos det komplexa uttrycket kan definitivt inte på något enkelt sätt ses som summan av delarnas betydelse. I synnerhet vid till synes analoga ordbildningar som *hedersman* - *hedersmord* kan tolkningen vara osäker vad gäller tolkningsföreträdet mellan betydelserna (Svanlund 2002, 30). I *hedersman* tillskrivs *man* en positiv egenskap, medan relationen mellan *heder* och *mord* i *hedersmord* är betydligt mera komplicerad. Här föreligger en kausal relation så att någons uppfattning om heder (positivt) kan leda till mord (negativt). Åtskilliga försök har gjorts att kartlägga relationen mellan för- och efterled i tvåledade uttryck utan att ett heltäckande resultat uppnåtts (Teleman 1970, 39–43; SAG 2 § 27, s. 44).

Lexikaliseringen har ofta setts som ett gradfenomen som är relaterat till en diakron process vilken kan indelas i tre faser: konventionalisering, betydelsesammansmältning och demotivering. Konventionalisering innebär uppkomsten av en social enighet om förbindelsen mellan uttryck och innehåll. En konventionaliserad sammansättning

har genomgått betydelsesammansmältning då helhetens betydelse inte kan förstås utgående från de ingående ledens betydelser och relationerna mellan dem. Om minst en av ledernas betydelse i en sammansättning är irrelevant för sammansättningens betydelse har denna demotiverats. Steg två och tre innebär anomalisering (utveckling mot ogenomskinlighet). Denna syn på lexikaliseringen kan emellertid inte upprätthållas eftersom ord kan vara anomaliserade redan från början (Svanlund 2002, 13–14; 2009, 17–18), ex. *gubbploga*.

3.2 Betydelseförklaringar

Förekomsten i definitionsordböcker liksom också förklaringen av de nya beteckningarnas betydelse i de texter där dessa uppträder antyder i vilket skede av lexikaliseringsprocessen orden befinner sig. Mindre spridda och ovanligare ord behöver oftare förklaras än mera väletablerade. En förklaring är det frågan om i det fall att denna markeras syntaktiskt eller grafiskt direkt efter det aktuella ordet, t.ex. *X betyder/ innebär*, eller med hjälp av t.ex. citattecken. Både förklaringarnas frekvens och ordens form och struktur säger något om hur långt ett ord hunnit i sin betydelseetablering. Det är dock i praktiken inte alltid enkelt att göra skillnad mellan en förklaring av ordets betydelse och en kommentar till förekomsten i fråga i texten. Svanlund är försiktig då det gäller att tolka kommentarerna som förklaringar och understryker att en gränsdragning ibland kan vara svår. (Svanlund 2009, 54–56.)

4 Analys av materialet

Nu gällande svensk äktenskapslag är könsneutral. Detta kommer språkligt till uttryck bl.a. genom att varken man eller kvinna nämns i äktenskapsbalken. De två som ingår äktenskap med varandra blir makar³. (Lagen.nu u.å.)

3 ”1 § I denna balk finns bestämmelser om samlevnad i äktenskap. Det två som ingår äktenskap med varandra blir makar. *Lag (2009:253)*.”

4.1 Gammalt ord – ny betydelse

Äktenskap. Vid förändringen av samhällseliga institutioner är det vanligt att beteckningen behålls även om referenten förändras (Sjöström 2001, 55). Med **äktenskap** avses enligt SO 'allmänt godtagen typ av samlevnad mellan man och kvinna, som är reglerad av lagar och seder och bruk särsk. avseende parternas skyldigheter mot varandra och mot gemensamma barn; med varierande utformning i olika tider och samhällstyper'. Av definitionstillägget till *äktenskap* antyds därtill några av de skyldigheter om vilka stadgas noggrant i lag. Den definition som ges av ordboken svarar inte mot den fackspråkliga innebörden av begreppet, utan företräder en snävare och äldre syn på äktenskapet och den syn som fortfarande är förhärskande inom den stora allmänheten, åtminstone i Finland. Det är som bekant inte ovanligt att samma ord i allmänspråk och fackspråk inte alltid har exakt samma betydelse (Svensén 2004, 98). SO utkom år 2009 eller samma år som äktenskapslagen blev könsneutral. Att man bland lexikograferna var medveten om och tog hänsyn till utvidgningen av betydelsen i lagen framgår tydligt av ordboksartikeln. I beskrivningen av betydelsen yansar som ligger nära huvudbetydelsen av *äktenskap* anges: "ä. ngt utvidgat: → *homoäktenskap*; *samkönade* ~" och i betydelsebeskrivningen av *homoäktenskap* 'samkonat äktenskap' ingår definitionstillägget 'infört i Sverige genom riksdagsbeslut 2009'. Eftersom den ursprungliga betydelsen av *äktenskap* finns belagd från förra halvan av 1400-talet (SO) är det likväl inte att vänta att ordet på kort tid etableras i sin utvidgade betydelse i allmänspråket. På detta tyder de sammansättningar på *-äktenskap* som kommit till på senare tid, t.ex. *homoäktenskap*.

4.2 Nya ord

Kulturell förändring kan behöva institutionaliseras genom en förändring av beteckningen. I detta fall existerar tre olika möjligheter: man

kan bilda ett nytt ord av redan existerande element (*homoäktenskap*), låna ord från ett annat språk (*gayäktenskap*) eller förändra betydelsen hos det redan existerande ordet (*äktenskap*) (Sjöström 2001, 62–63). Ytterligare kan också skapas flerordsenheter (*samkönat äktenskap*).

Förutsägbarheten hos de nya ordens betydelse är inte självskriven (jfr ovan). Om en ny sammansättning består av två starkt polysema ord kan tolkningsmöjligheterna vara otaliga. SAOB anför sexton numererade betydelser av *dag* s. och sju av *hem* s. som med en tillämpning av Telemans trettioen substantivrelationer skulle ge 3472 potentiella möjligheter för *daghem*. (Svanlund 2002, 24.)

Bögäktenskap. Sammansättningen har som förled det personbetecknade *bög* s. Även om *bög* 'homosexuell man <ngt vard.>' förekommit i svenskan sedan 1910-talet (SO) och beteckningen *bögäktenskap* uppträder i både tal och skrift upptas ordet varken i SO 2009 eller SAOL 2006. En förklaring till detta kan vara att sammansättningen ansetts vara genomskinlig. (Om urval av lemman i ordböcker se Svensén 2004, 79–93.) Enligt SAOL 2006 och SO 2009 (se *flata* s.) kan *bög* s. uppfattas som vardagligt. Polysema leders betydelsepotential kan ibland göra tolkningen av en sammansättning osäker (jfr *hedersmord* ovan). Tolkningen av *bögäktenskap* är enkel så till vida som *bög* enligt ordböckerna endast har en betydelse och sammansättningen vid sin sida har analoga bildningar som *barnäktenskap* och *konstnärsäktenskap*.

KSF:s textarkiv saknar belägg på *bögäktenskap*. Förleden *bög-* är likväl inte främmande för finlandssvenskan eftersom Textarkivet innehåller åtskilliga sammansättningar med *bög-* som förled, ex. *bögekultur* (Hbl 29.5.2003), *bögkrimskrams* (Hbl 29.5.2003), *böglobby* (Hbl 16.12.2006). Orsaken till frånvaron beror snarast på att *bög* enligt de finlandssvenska språkvårdarna kan uppfattas som stötande i synnerhet i rubrikerna i neutralt nyhetsspråk även om *bög* i dag är rätt neutralt också i finlandssvenskan (Mediespråk u.å.). – *Bög* och *flata* anses av SO (se *flata*) i dag vara neutrala och kanske de bästa beteckningar som finns bl.a. för att de är äkta substantiv. Trots detta saknas *bögäktenskap* alltså också i denna ordbok.

Enkönat äktenskap. I SO ges **enkönad** betydelsen '1 som har aningen han- eller honorgan dvs. ståndare el. pistill; om blomma [jfr tvåkönad], 2 som utgörs av enbart män eller enbart kvinnor om social miljö, gruppering e.d.'. *Enkönat äktenskap* anförs inte i SO, vare sig som uppslagsord eller bland textprov där *enkönad* ingår. *Enkönat äktenskap* har enligt Språkrådet (Institutet för språk och folkminnen u.å.) tidigare rekommenderats av språkvården men argumenten för *samkönad* anses numera dock vara starkast.

I Textarkivet har påträffats endast två belägg på *enkönat äktenskap* (ex. 1) vilka dessutom ingår i samma artikel (Hbl 13.5.2013). Förledens två betydelser kunde i teorin ge möjlighet till flera tolkningar av beteckningen men beteckningens innebörd framgår klart av kontexten. Samtidigt märks också villrådighet i fråga om den begreppsapparat som vuxit fram kring den förändrade äktenskapssynen (ex. 1).

- (1) Ta till exempel kärleken mellan en man och en annan man, eller kärleken mellan en kvinna och en annan kvinna. Vad heter det när de här paren vill ingå äktenskap? *Enkönat äktenskap*⁴ samkönat äktenskap, homosexuellt äktenskap, registrerat parförhållande? (Hbl 13.5.2013)

Flatäktenskap. *Flatäktenskap* uppträder med några få belägg i Google. Förleden utgörs av **flata** s. '1 flat sida av ngt särsk. om insidan av handen, 2 lesbisk kvinna <ngt vard.>' som är belagd för första gången 1969. *Flata* uppges numera vara en fullt brukbar, neutral beteckning. (SO.) Om förleden av tidningsläsaren därtill uppfattas som adjektivet *flat* med tre olika betydelser mångfaldigas möjligheterna att tolka innebörden av *flatäktenskap*. I Textarkivet uppträder *flata* med angivande av betydelsen för första gången år 2001. Beteckningen förutsätts inte vara bekant i Finland eftersom den ingår i en ordlista som är avsedd för Stockholmsresenären. Fem år senare uppträder *flata* (ex. 2) på nytt men upplevs fortfarande som främmande av skribenten. Efterhand har *flata* dock mist något av sin negativa klang i finlandssvenskan (ex. 3).

4 Kursiveringar är mina om inte annat anges.

- (2) I mina finlandssvenska öron låter ordet bög (och alla dess varianter, så som bögig och bögeri) fortfarande som ett skällsord [---] Och inte har jag lärt mig säga *flata* heller. (Hbl 16.12.2006)
- (3) I en tid då bög och *flata* inte längre är självklara skällsord har bokstavskombinationen homosex i olika kombinationer fångat min uppmärksamhet [...] (Hbl 16.4.2010)

Fortfarande anses *flata* ändå inte vara passande i nyhetsspråk och framför allt inte i rubriker, (Mediespråk u.å.) något som kan förklara att det saknas belägg på *flatäktenskap* i mitt material.

Gayäktenskap. [G]ay uppges i SO betyda 'som dras sexuellt till personer av det egna könet om man'. Adjektivet är för första gången belagt i svenskan år 1976. Inte heller *gayäktenskap* finns uppfört i SO eller SAOL även om andra ord på *gay-* finns anförda som exempel på sammansättningar, t.ex. *gayklubb*, *gaykultur* och *gayrörelse*.

I Hbl uppträder *gayäktenskap* för första gången 2004 (ex. 4). Också i detta fall kan betydelsen härledas ur den kontext där beteckningen ingår. Beteckningen som uppträder fyra gånger har använts om förhållanden i länder som Frankrike, Ryssland och USA.

- (4) *Gayäktenskap* blev årets hetaste moralfråga i USA, sedan en domstol i Massachusetts förklarat det grundlagsstridigt att neka homosexuella rätten att gifta sig i april [...]. (Hbl 15.11.2004)

Mediespråk (u.å.) rekommenderar användningen av *gay-* som förled i sammansättningar eftersom detta är mera övergripande än *homosex* (jfr *homosexuellt äktenskap*).

Heterosexuellt äktenskap. Som motsats till *homosexuellt äktenskap* (se nedan) uppträder *heterosexuellt äktenskap*. Med **heterosexuell** avses 'vars sexuella intresse är inriktat på det motsatta könet om person (el. djur)' (SO). Flerordsuttrycket uppträder i Textarkivet för första

gången 1997 (ex. 5). Som i de flesta andra fall framgår betydelsen hos *heterosexuellt äktenskap* av den kontext där detta ingår.

- (5) I många inlägg idealieras [sic!] det *heterosexuella äktenskapet*, men som familjeterapeut vet jag att om det utspelas skräckscenarion någonstans så är det i *heterosexuella äktenskap*. (Hbl 17.9.1997)

Heteroäktenskap. Som förled kan *hetero-* uppfattas som en förkortning av *heterosexuell* a. (jfr ovan). I svenskan är **hetero** belagd sedan 1990-talet (SO). Sammansättningen uppträder för första gången i Hbl 2004 (ex. 6).

- (6) Enligt fransk lag kan homopar registrera sina förhållanden, men det ger dem inte samma rättigheter som i ett *heteroäktenskap*. (Hbl 29.7.2004)

Ett *heteroäktenskap* innebär detsamma som *äktenskap* i allmänspråket. Det förändrade äktenskapsbegreppet har gjort att *heteroäktenskap* inte längre är en tautologi (jfr Svanlund 2002, 31). Ordet förekommer inte i ordböckerna.

Homoäktenskap. Beteckningen kan uppfattas som en förkortning av *homosexuellt äktenskap* (se nedan) **Homo-** som förled har den allmänna innebörden 'lik i något avseende som anges av efterledet'. °spec. samma ibl. i fråga om relation mellan företeelser o.d. av samma slag: → *homosexuell*' (SO). I SO upptas **homoäktenskap** som lemma med betydelsen 'samkönat äktenskap infört i Sverige genom riksdagsbeslut 2009'. Ordet finns enligt SO belagt från 1993. Också SAOL anför *homoäktenskap*. I Textarkivet är *homoäktenskap* en synnerligen vanligt förekommande beteckning för samkönade äktenskap. Beteckningen uppträder för första gången 2000 (ex. 7).

- (7) Nevada och Nebraska röstar om *homoäktenskap*. (Hbl 9.11.2000)

Homoäktenskap nämns i exemplet i en uppräknings av frågor som den amerikanska kongressen har att ta ställning till. Eftersom *homo* allmänt brukas som invektiv förutsätter skribenten tydligen att betydelsen hos *homoäktenskap* är känd varför begreppet inte förklaras. Betydelsen framgår inte heller av kontexten.

Homosexuellt äktenskap. Vissa flerordsuttryck innefattar element som inte bygger på delarnas normala användningar. En del av tilläggssementen kan ses som modifieringar av ”förlederna” och närmast stå i ett metonymiskt förhållande till dessa. Svanlund anför som exempel på detta *mussjuka*; det är inte musen i sig som förorsakar mussjuka utan ett intensivt arbete med musen. (Svanlund 2002, 29.) I det aktuella fallet är äktenskapet inte homosexuellt utan de individer som ingått äktenskapet. Första belägg i Textarkivet är från 1999 (ex. 8).

(8) Vad anser du om *homosexuella äktenskap*? (Hbl 1.12.1999)

Homosexuellt äktenskap förkortas ibland till *homosexäktenskap* (ex. 9). Efterleden i *homosexuellt* ska enligt språkvården helst inte förkortas eftersom man då kommer att betona den sexuella akten. (Mediespråk u.å.)

(9) Motståndet mot aborter och *homosexäktenskap* hade fått miljoner djupt kristna till valmaskinerna [...] (Hbl 15.11.2004)

Könsneutralt äktenskap. Beteckningen, som innebär att det inte finns krav på att makarna ska vara av olika kön, uppträder i Textarkivet för första gången 2004 (ex. 10).

(10) *Könsneutrala äktenskap* kommer – är kyrkan redo? (Hbl 2.2.2004)

Lik/likakönet äktenskap. *Lik a.* innebär ’som i viktiga avseenden har nästan samma egenskaper som ngn annan (ngt annat)’ och *lika a.* ’som är av samma slag’ (SO). *Likkönet äktenskap* används ibland

som ett alternativ till *samkönat äktenskap*. Ur språklig synvinkel vore *likakönat äktenskap* att rekommendera eftersom det utgör en tydlig parallell till *olikkönat äktenskap*, men är en form som enligt Språkrådet har mycket litet fäste i bruket (Institutet för språk och folkminnen u.å.). Beteckningen upptas inte heller i ordböckerna. Belägg på *lik/likakönade äktenskap* saknas i Textarkivet.

Olikkönat äktenskap. Som motsats till *likkönat* används ibland *olikkönat äktenskap*. Belägg saknas i Textarkivet.

Samkönat äktenskap. Adj. *samkönat* kan ses som en sammandragning av flerordsenheten ”av samma kön”. Betydelsen hos förleden **sam-** är ’1 som inbegriper eller sammanför två eller flera parter betr. olika typer av verksamheter, 2 som överensstämmer (med)’. I många uttryck betyder *sam-* snarast ’samman’ eller ’tillsammans’ som t.ex. i *sambo* där *sam-* uttrycker att flera personer ingår i något. *Sam-* har också en allmän innebörd som i många fall närmar sig betydelsen ’samma’. I SO definieras uttrycket *samkönade äktenskap* (se **samkönad**) i beskrivningen av betydelsenyanser som ’vars ingående parter har samma kön’. Inom biologin avses med *samkönad* ’som har både han- och honorgan på samma individ om vissa växter och lägre djur’ (SO). I dag hör *samkönade äktenskap* till de mest etablerade uttrycken och rekommenderas av språkvården (Institutet för språk och folkminnen u.å.).

I Hbl uppträder *samkönat äktenskap* (ex. 11) för första gången 2007 i en artikel som behandlar de homosexuellas rättigheter. Betydelsen hos beteckningen torde därför stå klar även om ingen direkt förklaring erbjuds.

- (11) De vill att *samkönat äktenskap* ska bli lagligt i hela USA. (Hbl 11.8.2007)

Särkönat äktenskap. Sär- som förled innebär ’åtskils’ i motsättning till *sam-* (SO). *Särkönat äktenskap* förekommer i språkbruket, men är

enligt Språkrådet (Institutet för språk och folkminnen u.å.) mycket ovanligt. I Textarkivet saknas belägg på *särkönat äktenskap*.

5 Resultat

Beteckningarna för äktenskap mellan individer av samma kön uppträder förhållandevis sent i den finlandssvenska pressen. År 1996 behandlas i en artikel äktenskap mellan homosexuella och uttrycket *äktenskap mellan homosexuella* används i två artiklar under 1997 (18.9, 19.9) likväl utan att vare sig sammansättningar på *-äktenskap* eller lexikaliserade flerordsuttryck används. Under år 1999 behandlas samkönade äktenskap av allt att döma inte alls om detta inte skett i mycket allmänna ordalag utan att efterleden *-äktenskap* kommit till användning.

Av de tretton nya beteckningar som behandlats ovan är nio belagda i Textarkivet. Eftersom vissa försök till normering av tidningsspråket förtagits kan man likväl anta att flera av de tretton beteckningarna däremot förekommer i språkbruket, t.ex. *bög* hör till de mycket frekventa invektiven i t.ex. sociala medier vilket gör det troligt att också *bögäktenskap* används. Det numera mycket vanliga *homoäktenskap* är belagt i Hbl först 2000. Detta torde åtminstone delvis hänga samman med att diskussionen om de homosexuellas rättigheter inte försiggått kontinuerligt utan främst blossat upp i samband speciella tilldragelser. Sålunda vore också i Finland ökad aktivitet att vänta i samband med införandet av partnerskapslagen i Sverige år 1995. Denna tid faller emellertid utanför Textarkivets material. Lagen om registrerat partnerskap i Finland 2001 har uppenbarligen inte heller lett till ökad frekvens av de nya orden utan först år 2004 kan en märkbar ökning registreras. Ökningen förorsakas i huvudsak av att pressen följt diskussionen om könsneutrala äktenskap i Frankrike och USA.

Även om de nya orden är relativt enkla till sin konstruktion framgår att de inte alltid är förutsägbara till sin betydelse. Att villrådighet rått om den korrekta benämningen på icke-traditionella

äktenskap visas därtill av att beteckningarna diskuterats av språkråd och i språkspalter. I synnerhet i den finlandssvenska pressen verkar man ha kringgått problemet med benämning genom att använda uttryck som *äktenskap mellan homosexuella* som ju inte kräver någon förklaring. Inte sällan används *äktenskap mellan homosexuella* vid sidan av andra beteckningar i en och samma artikel.

Ett ords förmåga att ge upphov till nya sammansättningar där detta ingår kan tolkas som ett tecken på ordets etableringsgrad, ju flera sammansättningar desto bättre etablerad är beteckningen. Etablerade sammansättningar med ord på *-äktenskap* har inte påträffats i materialet. Sammansättningarna kan uppfattas som rätt långa, något som eventuellt medverkat till att ord av typen **homoäktenskapslag* saknas i materialet. En annan orsak kan vara att orden där *-äktenskap* ingår som sammansättningsled trots allt är rätt nya i svenskan och att sammansättningar därför inte hunnit uppstå eller så kan det bero på att frekvensen för vissa beteckningar är låg.

Trots att man bland lexikograferna varit medveten om tillkomsten av den könsneutrala äktenskapslagen uppträder bland sammansättningarna enbart *homoäktenskap* som uppslagsord i SAOL och SO. Varken *bög-*, *flat-* eller *gayäktenskap* finns anförda. En betydande del av de nya beteckningarna för icke-traditionella äktenskap i mitt material består av flerordsuttryck. För att ett flerordsuttryck ska kunna anföras som lemma bör detta ha undergått lexikalisering. Placeringen av flerordsuttrycken innebär därtill problem (Svensén 2004, 124–127). I beskrivningen av betydelsenysanser som ligger nära huvudbetydelsen anföras under *äktenskap* både *homoäktenskap* och *samkönat äktenskap*, och i anslutning till *homoäktenskap* i betydelsebeskrivningen som synonym till uppslagsordet *samkönade äktenskap*. Betydligt enklare vore ur användarsynvinkel att samtliga flerordsuttryck anfördes under lemmat *äktenskap*.

6 Sammanfattning

Lagen om förslaget till en könsneutral äktenskapslag har väckt känslor både för och emot. För att skapa en uppfattning om vilka beteckningar som används om äktenskap mellan personer av samma kön i diskussionen i Finland har jag utgått från artiklar i KSF Medias textarkiv mellan åren 1996 och 2013. Eftersom merparten av de artiklar som ingår i Textarkivet kommer från Hbl var det inte oväntat att Hbl också kommit att stå för beläggen. Som landets största svenskspråkiga, överregionala tidning kan Hbl antas ge den mest heltäckande bilden av den diskussion som förts om icke-traditionella äktenskap medan resten av tidningarna behandlar teman som är mera lokalt förankrade. Utanför undersökningen står *Åbo Underrättelser* och tidningarna i Österbotten. Man kan förvänta sig att den finlandssvenska terminologin genom påverkan av finskan och finsk lagstiftning med tiden i någon mån kommer att skilja sig från den rikssvenska.

Litteratur

- Institutet för språk och folkminnen 2013. Nyordslistan 2013. (12.3.2014.) Tillgänglig: <http://www.sprakochfolkminnen.se/download/18.42699e142b734b551101b3/1398151044710/Nyordslistan-2013.pdf>
- Institutet för språk och folkminnen u.å. Frågelådan. (12.3.2014.) Tillgänglig: <http://www.sprakochfolkminnen.se/sprak/sprakradgivning/frageladan.html>
- KSF Media u.å. Arkiv. (12.3.2014.) Tillgänglig: <http://arkivet.ksfmedia.fi/>
- Lagen.nu u.å. Äktenskapsbalk 1987:230 (14.3.2014.) Tillgänglig: <https://lagen.nu/1987:230>
- Mediespråk u.å. Homosexuella, bisexuella, transpersoner – en ordlista. (20.3.2014.) Tillgänglig: <http://www.mediesprak.fi/sprakrad.aspx?id=868>
- SAG = Teleman, Ulf & Hellberg, Staffan & Andersson, Erik 1999. *Svenska Akademiens grammatik 2. Ord*. Stockholm.
- SAOL = Svenska Akademiens ordlista över svenska språket 2006. Stockholm: Svenska Akademien.
- Sjöström, Sören 2001. *Semantisk förändring. Hur ord får nya betydelser*. Lund: Studentlitteratur.

- SO = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* 2009. Stockholm: Norstedts i distribution.
- Svanlund, Jan 2002. Lexikalisering. I: *Språk & Stil. Tidskrift för svensk språkforskning* 12. Uppsala. S. 7–45.
- Svanlund, Jan 2009. *Lexikal etablering. En korpusundersökning av hur nya sammansättningar konventionaliseras och får sin betydelse*. Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New Series 52. Stockholm.
- Svensén, Bo 2004. *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Teleman, Ulf 1970. *Om svenska ord*. Lund. Gleerups.

"HUR VORE DET MED ETT CHAMBRE SEPARÉE PÅ GOLF CASINO?"

Språkväxling i Kjell Westös roman *Hägring 38*

Bodil Haagensen

1 Inledning

Staden Helsingfors står i centrum i Kjell Westös kritikerrosade roman *Hägring 38* (2013). I romanen blickar författaren framåt mot det stundande andra världskriget men också bakåt mot inbördeskriget år 1918. Romanens manliga huvudperson advokaten Claes Thune representerar en finlandssvensk borgerlighet som i romanen konfronteras med arbetarklassen representerad av romanens kvinnliga huvudperson kontorist Matilda Wiik.

Claes Thune och hans vänner lever ett privilegierat överklassliv och umgås regelbundet i den s.k. Onsdagsklubben. Klubben utgör ett manligt nätverk där medlemmarna talar politik och utbyter tjänster. I det oroliga politiska läge som råder under tiden före andra världskriget blir diskussionerna i Onsdagsklubben allt hetare, eftersom medlemmarna har olika åsikter om den politik som förs i Tyskland. Thune är liberalt sinnad medan några av hans vänner företräder protyska åsikter. Matilda Wiik var med på den förlorande röda sidan under inbördeskriget och utsattes i ett fångläger för övergrepp av en av Thunes vänner i Onsdagsklubben, något som får dramatiska följder 20 år senare.

I *Hägring 38* utspelar sig handlingen under åren 1918–1938, och Helsingfors karaktäriseras av en levande flerspråkighet vilken återspeglar sig i Westös text. Romanens manliga huvudkaraktär Claes Thune representerar en finlandssvensk överklass som präglas av flerspråkighet. Thune och hans vänner uttrycker sig till synes obehindrat på franska, tyska, latin och engelska. Även Matilda Wiik, som i romanen representerar lägre medelklass, talar förutom svenska och finska även tyska och engelska (Westö 2013, 16).

Studier som berör Kjell Westös övriga Helsingforsskildringar visar också att flerspråkigheten är ett centralt tema i romanerna (Eriksson 2012, Haagensen 2014). Detta gäller speciellt de romaner som skildrar senare delen av 1900-talet dvs. *Drakarna över Helsingfors* (1996) och *Gå inte ensam ut i natten* (2009). I detta sammanhang studerar jag språkväxlingen i en roman där handlingen utspelar sig ett halvt sekel tidigare, något som kan antas påverka de flerspråkiga inslagens karaktär och deras funktion i texten.

2 Syfte och material

Syftet med min studie är att granska sekvenser med språkväxling i *Hägring 38*. Författaren Kjell Westö har själv i olika sammanhang diskuterat de finska inslagen i sina texter (se t.ex. Lindqvist 2004, Westö 2005), och språkväxlingen i hans Helsingforsskildringar har väckt intresse både bland språkvetare (se t.ex. Eriksson & Haapamäki 2011) och litteraturvetare (se t.ex. Tidigs 2014). Min studie av språkväxlingen i romanen *Gå inte ensam ut i natten* visar att de finska inslagen i romanen är frekventa och att författaren antingen har översatt eller förklarat finska ord och uttryck för läsaren (Haagensen 2014). I detta sammanhang diskuterar jag språkväxlingen i en annan av Westös Helsingforsskildringar och studerar ifall det finns inslag av andra språk också i denna roman. Jag undersöker vidare i vilken form inslagen i så fall uppträder i texten och vilken funktion de har.

Jag väljer att tala om språkväxling när jag diskuterar förekomsten av flera språk och/eller varieteter i en text och innefattar då även termer som kodväxling och lån, vilka är vanliga i språkvetenskapliga sammanhang. Samma definition används inom forskningsprojekten Språkvariation i text (SVIT) och Språk, samhälle och skönlitteratur (SSoS) vid Vasa universitet respektive Göteborgs universitet (Vasa universitet 2014; Landqvist & Tingsell 2013).

Mitt material består av romanen *Hägring 38*, som utkom 2013 på Schildts & Söderströms förlag och omfattar 290 sidor. Romanen utkom även samma år i Sverige på Bonniers förlag.

3 Metodisk utgångspunkt

Jag analyserar språkväxlingen i romanen utgående från en modell utarbetad av Eriksson och Haapamäki (2011) och delvis modifierad av Landqvist och Björklund (2014). Erikssons och Haapamäkis modell består av tre huvudkomponenter: 1) den kommunikativa kontexten för verket, 2) formen för språkväxlingen samt 3) litterära funktioner. Landqvist och Björklund (2014) har i sin studie främst satt fokus på den första komponenten i modellen, dvs. kommunikativ kontext.

Den kommunikativa kontexten kring ett litterärt verk består enligt Eriksson och Haapamäki (2011) av sändare, mottagare och tema. Landqvist och Björklund (2014, 125) har valt begreppet text i stället för tema för att understryka att det är fråga om texter som ett fenomen i världen, vilket skiljer sig från andra språkliga fenomen t.ex. samtal eller yttranden (se Svensson & Karlsson 2012, 6–7). Begreppet tema ingår också i den modifierade modellen och syftar då på frånvaron eller närvaron av tvåspråkighet som ett tema i den aktuella texten. Sändaren, mottagaren och den litterära texten analyseras i båda de ovannämnda modellerna inom ramarna för det omgivande samhället. Analysen omfattar författares och läsaes eventuella två- eller flerspråkighet, två- eller flerspråkighet som eventuellt tema i texter samt eventuell två- eller flerspråkighet i samhällen.

Bedömningen av sändarens, dvs. författarens språkliga kompetens kan utgå från författarens egna uttalanden eller från andras bedömning (jfr Landqvist & Björklund 2014, 128–129). Mikael Niemi och Sussanna Alakoski som har inslag med meänkieli respektive finska i sina romaner anser att de inte har fullständiga kunskaper i språken (Arle 2006, Landqvist 2012). Ann-Helen Laestadius använder samiska ord och uttryck i sina ungdomsböcker utan att själv behärska språket (Om samisk litteratur på Littfest 2013). Författare kan alltså språkväxla till ett språk som de inte själva behärskar. Kjell Westös finländska förlag Schildts & Söderströms (2014) påpekar i sin presentation av författaren att han ”är mycket språkintresserad, förutom svenska, finska och engelska talar han spanska och tyska och drömmer om att lära sig tala franska”.

I studier av flerspråkighet i text är det även värdefullt att studera hur flerspråkiga mottagarna, dvs. läsarna, är samt hur flerspråkigt samhället som skildras i verket är. Landqvist och Björklund (2014, 126–128) jämför de språkliga förhållandena i Sverige och Finland och konstaterar att det finns flerspråkighet i båda länderna, både på en samhällelig och på en individuell nivå. Både svenska och finska talas i båda länderna, men tvåspråkigheten har inte samma karaktär. Språkliga förhållanden kan utgöra ett tema i ett litterärt verk, och Eriksson (2012, 20) konstaterar att en flerspråkig tematik kan påverka språkdräkten i texten.

Författaren är också beroende av förlagets syn på inslag av andra språk i en skönlitterär text. Detta tema skulle med fördel kunna införas som en komponent i modellen. Westö förde en diskussion med sin förläggare i Sverige i samband med att han skrev novellen ”Melba, Mallinen och jag” som är starkt präglad av Helsingfors både miljömässigt och språkligt. Förläggaren ansåg att speciellt dialogerna innehöll alltför många finska ord och uttryck varpå Westö skrev om dialogen. (Lindqvist 2004.)

Den andra komponenten i Erikssons och Haapamäkis (2011) modell berör formen för språkväxling, och de skiljer i sin modell mellan två olika huvudkategorier av språkväxling: latent och manifest.

Med latent språkväxling avses att flera språk förekommer i den litterära skildringen men texten är skriven på ett enda språk. Författaren kan signalera detta t.ex. genom metaspråkliga kommentarer, dvs. kommentarer om ett annat språk eller om att något sägs på ett annat språk, eller genom kontextuella ledtrådar t.ex. namn på ett annat språk (Eriksson & Haapamäki 2011). Manifest språkväxling innebär att det i texten ingår enskilda ord eller längre sekvenser på ett annat än romanens huvudspråk. I modellen analyseras språkväxling ur tre olika synvinklar: frekvens, markering och integrering. I en analys av flerspråkiga inslag i en text är det intressant att studera hur ofta förekommande dvs. hur frekventa inslag av ett annat eller andra språk är i huvudtexten samt hur markerade dessa inslag är. Med markering avses att språkväxlingssekvensen förses med någon typ av markör t.ex. en kommentar, en översättning eller en typografisk markör (Eriksson & Haapamäki 2011).

Övergången mellan omarkerat och markerat kan ses som ett kontinuum (se Rantala 2010, 58) och markeringens styrka kan variera från svag till stark. Enbart kursivering av ett ord eller uttryck på ett annat språk är exempel på svag markering medan stark markering kan vara en kombination av kursivering och översättning. Språkväxlingen är omarkerad om inslag av ett annat språk ingår i huvudspråket utan översättning, kommentar eller annan markering.

Med integrering avses språkväxlingens grammatiska anpassning till sitt huvudspråk. Integreringen kan beröra enskilda ord eller längre sekvenser som anpassas till ett annat språks system och kan finnas på morfem-, sats- och textnivå. (Eriksson & Haapamäki 2011.)

Den tredje och sista komponenten i modellen berör språkväxlingens funktion. Olika typer av språkväxling kan enligt Eriksson och Haapamäki (2011, 49) fylla olika uppgifter i ett litterärt verk. Språkväxlingen kan tänkas bidra till att läsaren uppfattar språkbruket i texten som autentiskt och att skildringen av olika språkmiljöer känns äkta (jfr Tidigs 2014, 82–88). Landqvist och Björklund (2014, 131–132) understryker att ett krav på autenticitet inte behöver innebära

att verkligheten återges exakt i ett litterärt verk eftersom en litterär text i sig alltid utgör en tolkning av verkligheten.

En annan funktion är att språkväxlingen markerar en gräns mellan huvudspråket och andra språk som förekommer i texten. Språkliga och kulturella minoriteter kan då framstå som annorlunda och exotiska. Den funktion eller de funktioner som en författare tilldelar ett inslag av språkväxling behöver enligt Landqvist (2014, 219) inte sammanfalla med den funktion eller de funktioner som läsaren konstruerar under den egna läsningen.

4 Resultat och diskussion

Tidigare studier (Eriksson 2012, Haagensen 2014) visar att Westös romaner innehåller inslag på andra språk, främst finska. Författaren anser själv att det är viktigt att finlandssvenska varieteter t.ex. finsk-påverkad Helsingforssvenska ska få finnas i den svenska litteraturen på samma sätt som de rikssvenska varieteterna. Författaren poängterade detta i en föreläsning med rubriken Litteraturens betydelse för språket i Åbo 2005:

Det är bara genom tillräckligt många särarter och till och med avarter man skapar en stark och levande språkmiljö. Genom att bli ängsliga och självbegränsande vinner vi finlandssvenskar ingenting. (Westö 2005)

Även romanen *Hägring 38* innehåller inslag av andra språk, men till skillnad från Westös övriga Helsingforsskildringar utgörs inslagen huvudsakligen inte av finska ord och uttryck. I romanen förekommer inslag på många olika språk dvs. tyska, franska, engelska, latin, ryska, jiddisch, italienska och finska, vilka jag kommer att behandla mer ingående nedan.

Jag har delat in min resultatredovisning i tre avsnitt utgående från de tre huvudkomponenterna i modellen, dvs. kommunikativ kontext,

form och funktion (se Eriksson & Haapamäki 2011; Landqvist & Björklund 2014).

4.1 Kommunikativ kontext

Vad känner vi till om Westö och hans läsare? Westös verk utges på svenska både i Finland och i Sverige. *Hägring 38* blev nominerad till det prestigefyllda Augustpriset år 2013, och Westö sade i en intervju före kungörelsen av pristagaren, som för övrigt blev Lena Andersson, att ett pris skulle förändra hans popularitet i Sverige mycket:

Hittills har jag i Finland haft en bred läsekrets och i Sverige en liten eller medelstor, men mycket lojal läsekrets. Om utgivningen och efterfrågan i Sverige plötsligt blir lika stor som i höst i Finland, på både svenska och finska, då behöver jag verkligen en time management-kurs... (Turtiainen 2013.)

Läsaren av *Hägring 38* konstaterar snabbt att miljön i romanen är synnerligen flerspråkig. Deltagarna i det informella diskussionsforumet Onsdagsklubben är alla högutbildade och uttrycker sig smidigt på flera språk, t.ex. tyska, franska, engelska och latin. När läsare av Westös tidigare romaner har förväntats ha kunskaper i finska gäller detta inte *Hägring 38*, i stället är det en fördel om man som läsare har insikter i de språk som de bildade romanfigurerna använder.

Medlemmarna i Onsdagsklubben engagerar sig i varierande grad i den pågående språkstriden mellan finshhets- och svenskshetsivrare, och huvudpersonen Claes Thune utsätts tom. för våld på grund av en artikel han skrivit i Svenska Pressen (Westö 2013, 257). I Onsdagsklubben är medlemmarna eniga om att språkstriderna är Karelsallskapetets och fennomanernas fel, även om Thune inte alltid står bakom alla åsikter som framförs i diskussionerna:

”När Klubben diskuterade språkfrågan fanns stunder när Thune hörde och såg – med en skärpa som han också riktade mot sig själv –

hur nedlåtande de förhöll sig till den finskspråkiga folkmajoriteten.”
(Westö 2013, 76)

Flerspråkighet och språkfrågor är således teman som förekommer på många nivåer. Romanfigurernas språkkunskaper nämns ofta och flerspråkighet betraktas som en tillgång.

4.2 Språkväxlingens form

Språkväxlingen delas in i två huvudkategorier: latent och manifest. Med latent språkväxling avses att en text är skriven på ett enda språk men närvaron av andra språk syns genom metaspråkliga kommentarer och kontextuella ledtrådar. Manifest språkväxling uppträder i litterära verk genom enskilda ord eller uttryck på andra språk än huvudspråket. (Eriksson & Haapamäki 2011, 44–51.)

4.2.1 *Latent språkväxling*

I romanen är fokus satt på huvudpersonen Claes Thune och hans sociala kontakter vilka med få undantag är svenska. Thune och hans kamrater i Onsdagsklubben kämpar för svenskans ställning och är stolta över att vara svenskspråkiga. Thune träffar musikern Konni Ahlbäck under en båtresor till Stockholm. Ahlbäck frågar Thune på finska om han är finne eller svensk. Thune markerar sitt finlandssvenska ursprung i svaret:

Finne, men av den svenska sorten, svarade Thune på finska. Vicehäradshövding Claes Thune, tillade han artigt och sträckte fram sin hand. Konni Ahlbäck, klarinettist och trumpetist, sa mannen på svenska. (Westö 2013, 43)

Det framkommer i en metaspråklig kommentar att finska är samtalsspråket mellan musikerna i Konni Ahlbäcks orkester (Westö 2013, 44) men i övrigt är Westö sparsam med metaspråkliga kommentarer i denna roman. En förklaring till detta kan vara att de flesta samtal förs på svenska. Matilda Wiiks tvåspråkiga bakgrund omnämns emellertid vid flera tillfällen som en fördel för henne i arbetslivet (Westö 2013, 16, 51, 264). När Claes Thune intervjuar Matilda Wiik är han intresserad av hennes bakgrund och språkkunskaper:

Och ni är svenskspråkig?

Min far var det. Min mor talade bara finska och ryska.

Talar ni ryska?

Nej, tyvärr. Jag förstår kanske hundra ord. Men att förstå är inte samma som att tala.

Han hade lett mot henne och sagt: Och att tala om ett ämne är inte samma sak som att förstå det. (Westö 2013, 17)

Både Claes Thune och Matilda Wiik kommenterar den svenska språkgruppen i Helsingfors. Thune, som nyligen skilt sig från sin fru Gabi, ogillar ”det panoptiska, klaustrofobiska svenska Helsingfors, där skvallret hade spritt sig för länge sedan” (Westö 2013, 39). Matilda Wiik, som själv har arbetarbakgrund, beskriver de svenska stadsdelarna i Helsingfors som en stad där svenskan fortfarande härskar oinskränkt, och där svenska språket talas både hemma och på kontoret. Människorna håller noggare reda på varandra och deras nyfikenhet är både en trygghet och ett ok. Hon uppfattar den lilla svenska staden som en människans stad, uppbyggd kring olika herrsällskap t.ex. Onsdagsklubben. (Westö 2013, 154.)

I romanen sätts fokus på en svensk miljö, ett mikro-Helsingfors, där de flesta personnamn och kulturbundna begrepp är svenska, och ibland också på andra språk. Författaren beskriver endast några situationer där detta mikro-Helsingfors möter ett Helsingfors där finska är majoritetsspråk. Claes Thune blir vid ett tillfälle hembjuden till en bekant till Matilda Wiik. Väninnan bor i ett arbetarkvarter som verkar

vara helt obekant för Thune. I detta kvarter är finskan majoritetsspråk och vissa av de personer som Thune möter bär finska namn. I romanen ingår några finska namn på tidningar, restauranger och sångtitlar.

4.2.2 Manifest språkväxling – frekvens, markering och integrering

Jag presenterar inledningsvis antalet exempel på manifest språkväxling som jag har funnit i romanen. I studien jämför jag mina resultat med Landqvists analys av språkväxling i Mikael Niemis roman *Mannen som dog som en lax* (Landqvist 2012) samt av Eija Hetekivi Olssons roman *Ingenbarnsland* (Landqvist 2014). Beläggen i materialet består av enstaka graford, flerordsfraser, satsförkortningar, satsfragment och syntaktiska meningar. Jag har i *Hägring 38* funnit sammanlagt 51 belägg som representerar inte mindre än 8 språk:

Tyska:	21 belägg
Franska:	11 belägg
Engelska:	7 belägg
Latin:	4 belägg
Ryska:	3 belägg
Jiddisch:	3 belägg
Finska:	1 belägg
Italienska:	1 belägg

Då romanen *Hägring 38* består av 290 textsidor innehåller varje sida i medeltal 0,18 belägg. I romanerna *Mannen som dog som en lax* samt *Ingenbarnsland* är språkväxlingen mera frekvent (Landqvist 2012, 2014), vilket även är fallet i Annika Luthers ungdomsböcker (Rantala 2010). Det finns emellertid en stor skillnad om man jämför vilka språk som ingår i de granskade romanerna. I Niemis, Hetekivi Olssons och Luthers romaner är de finska inslagen dominerande medan Westös roman *Hägring 38* innehåller inslag på åtta olika språk varav endast ett inslag är på finska. Språkväxlingen i Westös roman är således av en

annan karaktär än i de övriga romanerna, vilket kan ha flera orsaker. Händelserna i Luthers Helsingforsskildringar utspelar sig i början av 2000-talet medan Westö beskriver händelser som äger rum under 1900-talets första del. Svenskan hade en starkare roll i Helsingfors under den tid som Westö skildrar i jämförelse med under den tidsperiod som Luther beskriver, och det är därför inte oväntat att de finska inslagen är flera i Luthers romaner i jämförelse med i Westös. Onsdagsklubbens flerspråkiga umgängeskultur var inte representativ för Helsingfors på 1930-talet och kan betraktas som ett fenomen som inte mera existerar i dagens Helsingfors, i synnerhet inte i de miljöer som Luther beskriver i sina ungdomsromaner. Hetekivi Olssons och Niemis romaner utspelar sig båda huvudsakligen på 2000-talet och i sverigesvenska kontexter där meänkieli respektive finska är minoritetsspråk, och den flerspråkighet som karakteriserar den svenska överklassen i *Hägring 38* har ingen motsvarighet i de sverigesvenska romanerna.

Inslag från andra språk är ofta markerade med kursivering i romanen, 36 inslag är kursiverade medan 15 inslag är okursiverade. Markeringen av inslagen av andra språk är således svag enligt den indelning som ingår i Erikssons och Haapamäkis (2011) modell.

Westö har översatt ett ord eller uttryck på ett annat språk i endast tre fall vilket innebär att ord och uttryck på andra språk förblir oöversatta i 48 fall. Författaren verkar lita på att läsaren har tillräckligt goda språkkunskaper för att förstå inslag på andra språk i texten. Ofta är det möjligt att förstå inslagen med hjälp av kontexten även om läsaren inte behärskar språket i fråga. I andra fall är det kanske svårare att förstå betydelsen utgående från sammanhanget såsom i exempel 4 nedan:

Gabi såg överraskad och ertappad ut. Hon tittade ner i trottoaren och teg en lång stund.

Le coeur a ses raisons que la raison ne connaît pas, sa hon sedan tyst. Thune kände igen citatet. Han kom inte på något svar, inte något sarkastiskt och vasst men inte heller något förlåtande och klokt. Du tror säkert du var utbytbar, sa Gabi. Att du var där ena dagen

och ersatt och bortglömd den nästa. Men det är inte alls så. (Westö 2013, 276)

Claes Thunes ex-fru förklarar sin otrohet med hjälp av ett citat av den franske författaren Blaise Pascal, och Thune förstår citatet som på svenska lyder ”Hjärtat har sina skäl, som förnuftet inte fattar.” En läsare som inte har kunskaper i franska går miste om innehållet i det franska citatet men förstår kanske av sammanhanget att Gabi försöker förklara sitt beteende för sin ex-make. Den franska meningen är här svagt markerad eftersom den är kursiverad men ööversatt.

Bland exemplen överväger de syntaktiskt integrerade inslagen (33), och det förekommer även ett antal inslag (11) som är morfologiskt integrerade och några (7) som är ointegrerade.

Robi Lindemarks replik (exempel 5), som också ingår i titeln till denna artikel, innehåller ett franskt uttryck. Lindemark uppvaktar Matilda Wiik och önskar bjuda ut henne på middag. Läsaren förstår antagligen också av sammanhanget att ”ett chambre séparée” betyder ett avskilt rum eftersom Lindemark inte vill visa sin relation med Matilda Wiik i offentligheten pga. att han också har ett förhållande med Thunes ex-fru, men även för att Matilda Wiik inte tillhör samma samhällsklass som Lindemark.

Hur vore det med ett chambre séparée på Golf Casino? – där finge de säkert tala ostört. (Westö 2013, 84)

Exemplet visar att Westö har integrerat den franska substantivfrasen med svenskt genus, och han har valt samma genus som den svenska motsvarigheten, ett rum. Det franska uttrycket är här okursiverat, dvs. omarkerat. I samtalet i exempel 6 använde Claes Thune och hans vän Robi Lindemark sig av två franska uttryck, *nom de plume* och *nom de guerre*. Samtalet är synnerligen laddat eftersom Lindemark avslöjar att Thunes ex-hustru och Lindemarks älskarinna Gabi ska ge ut en bok under pseudonymen Linde, som starkt anspelar på Robi Lindemarks efternamn:

Det är så att Gabis bok kommer ut om några veckor. På Schildts.
Thune hade tittat kallt på honom.
Ja? Och vad har det med mig att göra?
Lindemark hade harklat sig nervöst.
Jo... det är ju så att man fritt får välja sitt *nom de plume*. Och Gabi
har valt, ja, Linde.
Thune hade höjt på ögonbrynet.
Sitt *nom de guerre*, menar du. För det betyder väl att ni tänker gifta
er snarast? Hon liksom känner sig för? (Westö 2013, 32)

Westö har också här integrerat den franska substantivfrasen med svenskt genus, och han har använt samma genus, dvs. neutrum, som den svenska motsvarigheten till franskans *nom*, som är namn.

En läsare som inte har kunskaper i franska förstår kanske att stämningen under samtalet är spänd eftersom Lindemark uppträder nervöst medan Thune sägs bemöta honom kyligt. Det läsaren går miste om är Thunes ordval på franska. Den franska substantivfrasen *nom de plume* motsvarar svenskans pseudonym medan *nom de guerre* kan översättas med alias dvs. ett täcknamn. Min tolkning är att Thune med sitt ordval kritiserar Gabi och Robi Lindemark för att de haft en kärleksrelation som de försökt hemlighålla. Den franska frasen *nom de guerre* innehåller ordet *guerre* som betyder krig, vilket ger en bild av den stämning som råder mellan männen.

I likhet med i exempel 5 och 6 ovan har författaren också integrerat det finska substantivet *puukko* i exempel 7. Det är intressant att notera att detta är det enda inslaget på finska i texten. Jag har här inte räknat med personnamn eller kulturbundna begrepp såsom namn på tidningar, butiker och filmer, dvs. så kallade kontextuella ledtrådar. Thune rör sig vid ett tillfälle i för honom okända kvarter i Helsingfors och kommer att tänka på den bild man i finska filmer får av arbetarkvarter såsom nergångna och våldsamma:

...och någonstans i något avsides buskage hördes berusade och vredgade röster och en grov *puukko* drogs bakåt till hugg och per-

forerade strax en bukhåla lika lätt som en träkniv glider genom sommarvarmt smör. (Westö 2013, 165)

Tidigs har i sin doktorsavhandling studerat mångspråkighet hos Jac. Ahrenberg och Elmer Diktonius, och hon konstaterar att det är *puukkon* som får symbolisera det maskulina finska i Elmer Diktonius produktion (Tidigs 2014, 257–262). Den våldsamma maskuliniteten samlas i ett finskt ord hos Diktonius och står i stark kontrast till det finlandssvenska. Också Kjell Westö låter i *Hägring 38 puukkon* symbolisera den i huvudsak finska arbetarkulturen som står i skarp kontrast till Thunes finlandssvenska överklass.

De tyska inslagen i texten är som ovan nämndes flest till antalet men består oftast av ett enda ord. I exempel 8 har författaren däremot flätat in en längre tysk fras i texten när Matilda tänker på hur hon klarade av att tala tyska med en av Thunes affärsbekanta. Hon hade fått i uppgift att ta emot Claes Thunes samtal när han var bortrest, och Matilda uttrycker sin belåtenhet över att hon klarat av ett samtal med Thunes tyska kollega. Matilda hade klarat av att be den tyske advokaten att ringa på nytt om en vecka enligt Thunes anvisningar.

Matilda fick användning för tyskan hon lärt sig på Handelsinstitutet. Hon tyckte att det gick ganska bra, och när hon bett advokaten att *nächste Woche wieder anrufen* och lagt på luren tänkte hon på Rolf Wankas hakgrop och på hans senaste film Sommarkavaljeren, den skulle ha premiär på Roxy snart. (Westö 2013, 51)

De latinska inslagen består som i exempel 9 oftast av välbekanta latinska ordspråk som Claes Thune och hans vänner lärt sig under skollåren. Den svenska översättningen, kärleken övervinner allt, återfinns inte i Thunes svar på Robin Lindemarks försök att förklara att han inte kunde rå för att han blev förälskad i Thunes fru.

Amor vincit omnia, alltså. Alla ska hysa så stor kärlek till just dig att du blir förlåten för allt? (Westö 2013, 33)

När Claes Thune uttalat det latinska ordspråket börjar han fundera på i vilket sammanhang han lärt sig det och kommer fram till att det var under magister Grandells lektioner i Normallycéet. Här

anspelar Westö på Thunes lärare Ivar Grandell som var en av karaktärerna i Westös roman *Där vi en gång gått* (2006).

4.3 Språkväxlingens funktion

Språkväxlingen i romanen *Hägring 38* har en klar funktion. Den svenskspråkiga överklassen i Helsingfors beskrivs som en liten minoritet i minoriteten i 1930-talets Helsingfors. Romanfigurerna kännetecknas förutom av hög utbildning och god ekonomi också av en gemensam språklig varietet, som kunde beskrivas som en sociolekt, dvs. språklig varietet som kännetecknar en samhällsklass (Einarsson 2004, 135). Denna varietet kännetecknas bl.a. av att replikerna innehåller ord och uttryck från flera olika språk vilket kan ses som ett tecken på talarnas bildning. I romanen finns det en motsättning mellan den bildade svenska överklassen och lägre samhällsklasser som i romanen representeras av Thunes kanslist Matilda Wiik. Den svenska som används i Onsdagsklubben är inte det språk som används i andra socialgrupper, vilket kanslisten Matilda Wiik också uttrycker:

De använde ord som tvingade vanligt folk att ägna tid åt att ta reda på vad det sagda betydde, och skaffade sig – eller så inbillade de sig i alla fall – ett övertag. (Westö 2013, 201)

Matilda Wiik upplever att hon exkluderas ur den värld hennes arbetsgivare Claes Thune representerar. Hur är det då med läsaren? Exkluderar eller inkluderar Westö läsarna när han använder inslag av t.ex. latin, franska eller jiddisch i sin text? Enligt min tolkning handlar det om en medveten exkludering från författarens sida. Han skildrar en värld som inte mera existerar och som inte är bekant för den moderna läsaren. Också romanfiguren Claus Thune reflekterar vid flera tillfällen över att Onsdagsklubben och dess värderingar har levt ut sin tid.

Hur väl läsaren förstår de ofta översatta inslagen på andra språk beror naturligtvis på hans eller hennes språkkunskaper, men för de flesta läsare är miljön lika främmande och exotisk som den var för Matilda Wiik och andra romanfigurer som inte ingick i den svenska överklassmiljön.

5 Sammanfattning

Min studie visar att romanen *Hägring 38* innehåller inslag av flera olika språk. Till skillnad från i Westös övriga Helsingforsskildringar dominerar inte de finska inslagen, utan det är inslag på t.ex. tyska, franska och engelska som återfinns i romanen. Även inslag på latin, jiddisch och ryska ingår i texten. Orsaken till att de finska inslagen är så få i *Hägring 38* är antagligen att Westö i romanen valt att skildra en liten svenskspråkig krets där finskan används men vid sidan av andra språk. Inslag på andra språk är sällan översatta. Författaren markerar dem vanligen med kursivering, men det finns även en del omarkerade inslag. Inslagen på andra språk är vanligen integrerade i den svenska texten, vanligen syntaktiskt men också morfologiskt.

Språkväxlingens funktion är att skapa exotism och författaren exkluderar enligt min bedömning läsaren, eller åtminstone den icke-mångspråkiga läsaren. De flesta läsare förstår antagligen inte alla inslag på andra språk i texten trots att många inslag förklaras med hjälp av kontexten. Att inte förstå allt behöver inte vara en nackdel i sig. Julia Tidigs (2007) skriver:

Ett sätt att förstå en flerspråkig text kan vara att förstå att jag inte förstår – ett sätt flerspråkig text kan vända sig till mig är genom att vända sig från mig. Att flerspråkig text på ett särskilt tydligt vis inkluderar och exkluderar olika läsare kan även betraktas som någonting fruktbart.

Westö beskriver i *Hägring* 38 ett socialt sammanhang som karaktäriseras av språklig mångfald. I skildringen av individer ur olika samhällsklasser betraktas flerspråkigheten som ett trumfkort. Å andra sidan är flerspråkigheten också ett utmärkande drag för en finlandssvensk borgerlighet som i brytningstiden före andra världskriget krampaktigt håller fast vid sina gamla värderingar. Det finns bland överklassen en outtalad rädsla för att det annalkande kriget ska förändra den rådande samhällsordningen.

Litteratur

- Arle, Solveig 2006. Man måste tala om klass. (5.6.2015.) Tillgänglig: <http://www.nytid.fi/2006/10/man-maste-tala-om-klass>
- Einarsson, Jan 2004. *Språksociologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Eriksson, Harriet 2012. *Språkväxling i fyra svenskspråkiga samtidsromaner*. Opublicerad Pro gradu-avhandling, Åbo Akademi.
- Eriksson, Harriet & Haapamäki, Saara 2011. Att analysera litterär flerspråkighet. I: Niemi, Sinikka & Söderholm, Pirjo (red.) *Svenskan i Finland 12. 15 och 16 oktober 2009 vid Joensuu universitet*. (Reports and Studies in Education, Humanities, and Theology 2.) Joensuu: University of Eastern Finland. S. 43–52.
- Haagensen, Bodil 2014. Språkväxling i *Vinteräpplen* och i *Gå inte ensam ut i natten*. I: Lindström, Jan & Henricson, Sofie & Huhtala Anne & Kukkonen, Pirjo & Lehti-Eklund, Hanna & Lindholm, Camilla (red.) *Svenskans beskrivning 33. Förhandlingar vid Trettiofjärde sammankomsten för svenskans beskrivning. Helsingfors den 15–17 maj 2013*. Helsingfors: Finska, finskugriska och nordiska institutionen. Helsingfors universitet. S. 98–108.
- Landqvist, Hans 2012. ”– Kuka ... puhhuu ...? Stönade Esaias. Vem pratar?” *Litterär flerspråkighet i Mikael Niemis roman Mannen som dog som en lax*. Forskningsrapporter från Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet, nr 2012:4. (5.6.2015.) Tillgänglig: <http://gup.ub.gu.se/publication/161016>
- Landqvist, Hans 2014. ”’Saattana’, tackade Vera på felaktigt finska och tog emot den.” Manifest språkväxling i Eija Hetekivi Olssons roman *Ingen barnsland*. I: Lindström, Jan & Henricson, Sofie & Huhtala Anne &

- Kukkonen, Pirjo & Lehti-Eklund, Hanna & Lindholm, Camilla (red.) *Svenskans beskrivning 33. Förhandlingar vid Trettiofjärde sammankomsten för svensks beskrivning. Helsingfors den 15–17 maj 2013*. Helsingfors: Finska, finskugriska och nordiska institutionen. Helsingfors universitet. S. 214–223.
- Landqvist, Hans & Björklund, Siv 2014. Att analysera flerspråkighet och språkväxling i skönlitteratur på svenska. Förslag till analys av kontextuella komponenter. I: Lamminpää, Siru & Rink, Christian (red.) *Demokratia. Demokrati. Democrazy. Democratie*. VAKKI Publications 3. Vaasa: VAKKI. S. 122–133.
- Landqvist, Hans & Tingsell, Sofia 2013. *Språk, samhälle och skönlitteratur (SSoS). Utveckling av verktyg för analys av språkmöten, flerspråkighet och språkväxling i skönlitteratur på svenska*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Lindqvist, Marit 2004. "Språk får inte bli en sanitetsteknisk fråga." I: *Språkbruk* 3/2004. S. 12–15.
- Om samisk litteratur på Littfest* 2013. (5.6.2015.) Tillgänglig: <http://umea2014.se/2013/03/om-samisk-identitet-pa-littfest/>
- Rantala, Maud 2010. *Språklig kontextualisering i Annika Luthers texter. En deskriptiv analys av svensk-finsk språkvariation i två ungdomsromaner*. Opublicerad Pro gradu-avhandling, Vasa universitet.
- Schildt & Söderström 2014. Kjell Westö. (5.6.2015.) Tillgänglig: <http://www.sets.fi/forfattare/kjell-westo/>
- Svensson, Jan & Karlsson, Anna Malin 2012. Inledning: text, textforskning och textteori. *Språk & Stil* NF 22 (1), S. 5–30.
- Turtiainen, Maarit 2013. Kjell Westö nominerad till både August- och Finlandiapriset. (5.6.2015.) Tillgänglig: <http://www.svt.se/nyheter/utiset/svenska/kjell-westo-nominerad-till-bade-august-och-finlandia-priset>.
- Tidigs, Julia 2007. "Flerspråkig litteratur: problem eller möjligheter?" I: *Ikaros. Tidskrift om människan och vetenskapen* 4:2. (5.6.2015.) Tillgänglig: http://www.fbf.fi/ikaros/arkiv/2007-2/flersprakig_litteratur.pdf
- Tidigs, Julia 2014. *Att skriva sig över språkgränserna. Flerspråkighet i Jac. Ahrenbergs och Elmer Diktonius Prosa*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Vasa universitet 2014. Språkvariation i text (SVIT). (5.6.2015.) Tillgänglig: <http://www.uva.fi/sv/research/groups/phenomena/svit>
- Westö, Kjell 1996. *Drakarna över Helsingfors*. Helsingfors: Söderströms.
- Westö, Kjell 2006. *Där vi en gång gått*. Helsingfors: Söderströms.
- Westö, Kjell 2009. *Gå inte ensam ut i natten*. Helsingfors: Söderströms.
- Westö, Kjell 2013. *Hägring 38*. Helsingfors: Schildts & Söderströms.
- Westö, Kjell 2005. Vi måste vara egensinniga, bråkiga och öppna. I: *Språkbruk* 1/2005. S. 13–15.

SVENSKAN I SAMHÄLLET: POLISPERSPEKTIV PÅ TVÅSPRÅKIGHET OCH DET ANDRA INHEMSKA SPRÅKET

Sanna Heittola

1 Inledning

De finländska myndigheterna är enligt grundlagen (Finlands grundlag 11.6.1999/731, 2 kap., 17 §) förpliktade att trygga var och ens rätt till *eget språk*, finska eller svenska. Förverkligandet av medborgarnas rättigheter preciseras bland annat i språklagen (6.6.2003/423) och lagen om de språkkunskaper som krävs av offentligt anställda (6.6.2003/424). Utöver polisförvaltningsförordningen (15.3.1996/158) lägger dessa lagar grunden till de språkkunskapskrav som ställs på polisen. I reformen av polisens förvaltningsstruktur (PORA III-reformen), som trädde i kraft i början av år 2014 minskades polisinsatsernas antal och rörliga polisens verksamhet slogs samman med lokalpolisen. Enligt resultatavtalet för år 2013 (Polisstyrelsen 2013, 21) ska polisstyrelsen säkerställa förverkligandet av de språkliga rättigheterna i PORA III-reformen. På uppdrag av polisstyrelsen genomförde KPMG som är ett internationellt revisions- och rådgivningsföretag till stöd för PORA III-reformen en undersökning om hur polisens service förverkligas på olika språk när medborgarna är i kontakt med polisen. Enligt KPMG:s (Polisstyrelsen 2013, 5–6) undersökning har

över 40 % av dem som önskat sig svenskspråkig service upplevt att den språkliga servicen förverkligats mycket väl eller väl. En lika stor andel har ändå upplevt att de fått dålig service eller att de inte alls har fått service på svenska. Enligt undersökningen är det mest utmanande serviceområdet polispatrullering. För att kunna betjäna kunderna på svenska behövs tillräcklig kompetens i språk och en positiv hållning till den egna kompetensen.

Den här artikeln utgör ett led i arbetet på min doktorsavhandling som handlar om yrkespraxis på två språk vid de tvåspråkiga polisinsrättningarna i Finland. Min undersökning görs som en delstudie inom forskarteamet BiLingCo (2014) som i sin tur hör till forskargruppen *Ledarskapets praktiker och diskurser* vid Vasa universitet.

2 Syfte, material och metod

Syftet i denna artikel är att analysera enskilda polisers lingvistiska kapital. Jag utgår från att det lingvistiska kapitalet (Bourdieu 1987, 113) kan definieras så att individens språkliga praxis påverkas av individens språkkompetens och hurdana betydelser och värden individen ger språket. Jag använder mig av fyra påståenden som berör det andra inhemska språket för att klarlägga hur mina informanter bedömer sitt lingvistiska kapital. Deras svar relaterar jag till deras språkliga arbetsmiljö och jag jämför även svaren mellan olika polisinsrättningar. Informanterna fick ta ställning till följande fyra påståenden:

1. Jag anser mig kunna svenska tillräckligt bra för att kunna sköta mina arbetsuppgifter på detta språk.
2. Det känns naturligt för mig att använda svenska.
3. Det är lätt för mig att byta från finska till svenska och från svenska till finska.
4. Användningen av två språk (finska och svenska) ökar min arbetsbörda.

Informanterna kunde välja om de var *helt av samma åsikt, delvis av samma åsikt, delvis av annan åsikt* eller *helt av annan åsikt* i fråga om påståendena. De kunde också välja alternativet *kan inte säga* och hade möjlighet att kommentera varje påstående. Informanterna tillfrågades även om de anser sig vara tvåspråkiga ifråga om språkparet finska–svenska och hurdan språkkompetens de ansåg sig ha i det andra inhemska språket.

Jag har samlat in materialet från de tvåspråkiga polisinsrättningarna i Finland med hjälp av webbenkäter under november–december 2013. De tvåspråkiga polisinsrättningarna är Polisinsrättningen i Egentliga Finland, Polisinsrättningen i Helsingfors, Polisinsrättningen i Mellersta Österbotten och Pedersöre, Polisinsrättningen i Västra Nyland, Polisinsrättningen i Österbotten och Polisinsrättningen i Östra Nyland. Sammanlagt har 516 poliser som arbetar inom de tvåspråkiga polisinsrättningarna i Finland besvarat enkäten. Svarsprocenten är 18 %. 402 av informanterna anger att de har finska som modersmål och 108 har angett svenska som sitt modersmål. Två anger att de har något annat modersmål och fyra har inte angett modersmål. De som inte har angett sitt modersmål har svarat på den finskspråkiga enkäten på finska och anses därför vara finskspråkiga i den här undersökningen. I följebrevet uppmuntrades poliserna att välja enkät enligt sitt modersmål. Sammanlagt finns det sålunda 406 finskspråkiga och 108 svenskspråkiga informanter. Största delen av informanterna kommer från Helsingfors (31 %) och från Egentliga Finland (21 %). I denna artikel avgränsar jag analysen till de 406 finskspråkiga informanterna.

I analysen beskriver jag informanternas svarsbeteende samt gör en jämförelse mellan de olika polisinsrättningarna. Jag gör en innehållsanalys av informanternas kommentarer men tyngdpunkten i beskrivningen ligger på en statistisk analys av informanternas svarstendens. Jag använder SPSS-programmet för statistisk analys för att utreda sambandet mellan olika variabler. I denna artikel koncentrerar jag mig på sambandet mellan informanternas svar på påståendena och deras polisinsrättning. Analysen är alltså jämförande. På samma sätt som jag jämför polisinsrättningarna sinsemellan utreder jag också

om det finns skillnader i de enspråkigt finskspråkiga och de tvåspråkiga informanternas svarstendens. Ett eventuellt samband mellan variablerna testar jag med hjälp av Pearsons chi square-test och en kontingenskoefficient.

I den statistiska analysen ges utöver Pearsons chi square och frihetsgrad både kontingenskoefficient och p-värde. Resultaten av analysen ges i form Pearsons chi square-värde (frihetsgrad), p-värde och kontingenskoefficient. Frihetsgraden bestäms med hjälp av antalet kategorier och populationer i korstabellen. Ju större kontingenskoefficienten är, desto större är sambandet mellan variabler. Kontingenskoefficienten är dock alltid under 1, men kan inte få negativa värden. Kontingenskoefficientvärden kan inte jämföras på grund av att värdet är avhängigt av mängden rader och kolumner i tabellen. I analysen ges också p-värdet som anger hur signifikant sambandet mellan variabler är. Som gräns för p-värde i min analys används 0,001, vilket innebär att det finns en risk på 0,1 % att det inte finns korrelation mellan variabler.

3 Lingvistisk habitus och språkkompetens som byggstenar för språklig praxis

Den teoretiska ramen för denna artikel och delvis även för avhandlingen utgörs av Pierre Bourdieus (1984; 1987; 1990; 1991) begrepp *habitus* och *fält* och av Bernard Spolskys (2004; 2009) beskrivning av *språklig praxis*. I avhandlingen undersöker jag språklig praxis i de sex tvåspråkiga polisinnrättningarna i Finland. Jag undersöker finländska polisers språkliga yrkespraxis genom att a) kartlägga användningen av de inhemska språken inom de tvåspråkiga polisinnrättningarna, b) undersöka polisers behärskning av det andra inhemska språket och framför allt deras egna uppfattningar om sin språkkompetens, samt c) studera hur poliser i Finland upplever det andra inhemska språket. Jag undersöker också vilka slags språkliga utmaningar poliser möter under sin arbetsdag. Både av Bourdieus och av Spolskys arbete fram-

går att individens uppfattning om sin språkkompetens påverkar den språkliga praxisen. För att beskriva den språkliga arbetsmiljön drar jag nytta av Bourdieus begrepp *fält*.

Bourdieu (1987) begrepp *lingvistisk habitus* täcker det språkliga beteendet och bedömningar om hurdan värde olika språk och stilar får. Habitus är ett system av dispositioner vilka inverkar på hur individen agerar och reagerar. Habitus tillåter människor att handla, tänka och orientera sig i den sociala världen. Habitus genererar både praxis och attityder och härleds från individens sociala bakgrund. Individer som har sin bakgrund i samma sociala grupp har ofta likheter i habitus. Habitus är resultatet av sociala erfarenheter och består av djupt internaliserade dispositioner, scheman och den kompetens som individen har skaffat sig i sin tidiga socialisation under barndomen. (Bourdieu 1984, 170–173; 1990, 53.) Enligt Broady (1991, 225) vilar Bourdieus habitusteori på en enkel tanke: individernas habitus, som formats av deras tidigare liv, styr deras praxis. Eftersom habitus påverkar hur individerna agerar, dvs. individens praxis, och är resultatet av den kompetens som individen skaffat sig presenterar jag i denna artikel polisinformanternas hållning till sin tvåspråkighet och det andra inhemska språket för att senare kunna relatera den till den språkliga praxis som informanterna besitter.

Enligt Melin och Roine (2008) är habitus en internaliserad kultur: man gör kontinuerliga val i sina sociala relationer. Val som individen gör i enlighet med sin habitus handlar inte bara om sociala relationer utan också till exempel om språk. Individen väljer det språk som bäst passar in i situationen ur den språkliga repertoar som individen har. Habitus och speciellt lingvistisk habitus hör nära samman med det språkliga kapitalet eftersom habitus enligt Bourdieu (1987, 121) egentligen är kapital som har internaliserats. Om hon har otillräcklig eller ingen kompetens alls i något språk väljer individen att inte använda språket. För att kunna använda ett språk måste individen ha tillräcklig kompetens för att i samråd med habitus kunna välja att använda språket. Att välja att använda ett språk beror i sin tur på de sociala och kulturella tanke- och handlingssätt som individen besitter,

dvs. på habitus. Därför påverkar individernas lingvistiska kapital, dvs. vilka språk de kan och hurdana betydelser och värden dessa språk får, individernas språkliga beteende.

Medan Bourdieu beskriver lingvistisk habitus och lingvistiskt kapital använder Spolsky (2004; 2009) begreppet språklig praxis för att beskriva det som kunde sägas vara ett resultat av individens användning av lingvistisk habitus. Med språklig praxis menas de inrotade sätten att välja mellan olika språk eller varieteter från den lingvistiska repertoaren. Språklig praxis utvecklas och influeras i stort sett av den externa sociala kontexten. De val som talaren gör är påverkade av de konventionella regler vilka medlemmarna av ett samfund lär sig när de växer upp. (Spolsky 2004, 9.) Språklig praxis är beteende och val, det som människor faktiskt gör, och praxisen är i huvudsak reguljär och förutsebar. Språkligt beteende, dvs. praxis bestäms bland annat av språkkompetens. Språklig praxis ger språkmodeller vilka utgör grunden för de nödvändiga förhållandena för språkval. (Spolsky 2009, 5.) Således kan det argumenteras att det är av vikt att försöka förklara informanternas färdigheter i språk eftersom dessa färdigheter påverkar informanternas språkliga praxis, dvs. deras språkliga beteende såsom språkval.

Språkliga föreställningar, dvs. språkideologier hjälper till att förklara de individuella valen. Informanternas svar på påståendena lyfter fram inte bara deras färdigheter i svenska, vilka fungerar som grund för deras språkliga praxis, utan också deras språkliga föreställningar. Kompetens i ett språk sätter gränserna för språkval och är samtidigt ett starkt verktyg för språkplanering. (Spolsky 2009, 5–6)

Det är inte möjligt att använda begreppet *habitus* utan att förklara ett annat begrepp som Bourdieu använder, nämligen *fält*. Ett fält är ett socialt strukturerat rum i vilket aktörer agerar (Hillier & Rooksby 2008, 23). Enligt Bourdieu (1991) agerar människor i olika fält i den sociala världen. Ett fält består av en grupp människor som har ett gemensamt ämnesområde. Till exempel bildar alla poliser ett polisfält. I varje fält finns det olika slags spelregler som definierar vilka slags egenskaper som är värdefulla för just detta fält. De som är

nya i ett fält utvecklar uppfattningar om fältet och hur man agerar i det – habitus – genom erfarenhet. (Hillier & Rooksby 2008, 23.) En människa kan ha flera olika slags kapital, t.ex. språkligt kapital i form av kompetens i flera olika språk. Enligt Bourdieu (1987, 12) tillägnar människor sig olika former av kapital genom familjen (fostran och arv) men delvis skaffar man kapital genom att agera i fältet. Poliserna skaffar sig kapital som de behöver i arbetet under utbildningen och genom socialisation när de inträder arbetslivet och genom polisarbete. Det fackspråkliga kapital som de behöver är starkt knutet till den arbetskontext och det språk som poliser använder sinsemellan och också med kunder och andra personer.

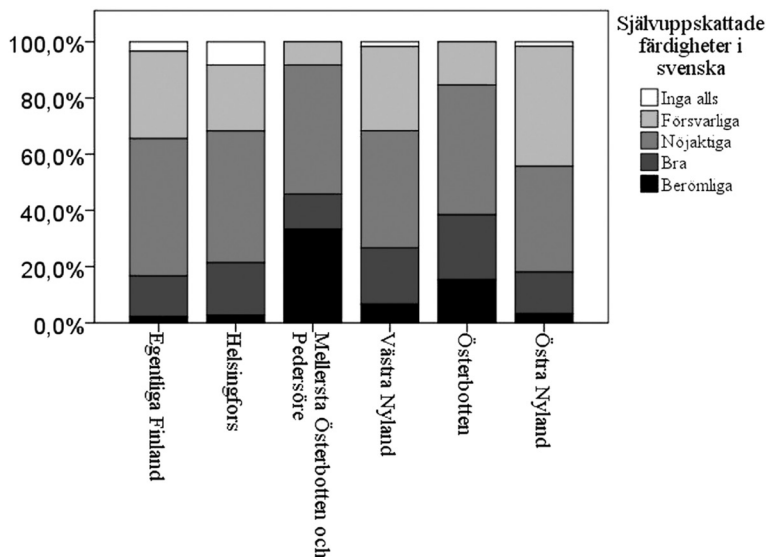
4 Den språkliga arbetsmiljön

I denna undersökning består det huvudsakliga fältet av de tvåspråkiga polisinsrättningarna i Finland där informanterna agerar. Inom polisfältet är det t.ex. viktigt att ha kapital om lagar och hur man i arbetet tillämpar kunskapen om dessa lagar. Enligt Bourdieu (1987, 105–106) består ett fält av en grupp människor och således består också den språkliga arbetsmiljön av individer som använder ett eller flera språk. Jag har valt att här presentera informanternas språkkompetens för att redogöra för den språkliga miljön, dvs. det fält där informanterna arbetar. För att beskriva den språkliga arbetsmiljön redogör jag för informanternas egen bedömning av sin språkkompetens eftersom språkkompetens samt vad individerna anser om ett språk och sina språkfärdigheter, ofta samverkar.

Majoriteten av de finskspråkiga informanterna anser sig ha nöjaktiga eller försvarliga färdigheter i svenska. De receptiva språkfärdigheterna uppskattas vara bättre än de produktiva färdigheterna. Informanternas språkfärdigheter korrelerar med varandra, dvs. de informanter som bedömer sina färdigheter högt på något område, t.ex. tal, bedömer färdigheterna högt också på andra områden, t.ex. skrift och förståelse av skriven och talad svenska. De informanter som

anser sig ha svaga språkfärdigheter inom något område anser sig inte heller kunna det andra inhemska språket bättre inom andra områden. I genomsnitt anser informanterna sig kunna tala, läsa och förstå talad svenska nöjaktigt medan de anser sig ha försvarliga färdigheter i att skriva på svenska. De finskspråkiga informanterna vid polisinnrättningen i Mellersta Österbotten och Pedersöre uppskattar sina färdigheter i svenska högre än informanterna från andra polisinnrättningar. Som framgår av figur 1 anser tom. en tredjedel (33,3 %) av informanterna vid Mellersta Österbotten och Pedersöre sig kunna svenska berömligt, medan finskspråkiga informanter från Östra Nyland uppskattar sina färdigheter i svenska som svagast av alla. Skillnaderna mellan polisinnrättningarna är statistiskt signifikanta (Pearsons chi square=61,979 (20), $p<0,001$, kontingenskoeficient 0,369), dvs. det finns en statistisk skillnad i hur poliser som arbetar vid de olika polisinnrättningarna har uppskattat sina färdigheter i svenska. Villkoren för Pearsons chi square-test fylls inte eftersom 40,0 % av frekvenserna är mindre än 5, vilket betyder att testresultatet inte kan generaliseras. De informanter som anger sig vara tvåspråkiga uppskattar sina språkfärdigheter högre än de informanter som inte anser sig vara tvåspråkiga. Skillnaderna är statistiskt signifikanta (Pearsons chi square=127,609 (4), $p<0,001$, kontingenskoeficient 0,496).

Den huvudsakliga arbetsmiljön eller fältet i denna undersökning består av de tvåspråkiga polisinnrättningarna där informanterna arbetar, dvs. fältet är ett polisfält. Samtidigt finns det ändå flera olika fält som är knutna till polisfältet. Olika fält interagerar med varandra och ett fält som är i konstant interaktion med polisfältet består av de människor som bor inom polisinnrättningens verksamhetsområde. Befolkningen inom polisinnrättningens verksamhetsområde utgör den huvudsakliga kundkretsen även om polisen förstås har kunder som kommer från utanför polisinnrättningens område. Den språkliga arbetsmiljön påverkas inte bara av språkkompetensen hos dem som agerar på fältet utan också av befolkningens språkfördelning på området där deltagarna på polisfältet agerar. Den språkliga arbetsmiljön för informanterna varierar från polisinnrättning till polisinnrättning även

Figur 1. Informanternas självuppskattade färdigheter i svenska.

när det gäller befolkningens språkfördelning. Av tabell 1 framgår hur stor del av befolkningen inom de tvåspråkiga polisinskrifningarnas verksamhetsområden som har finska och svenska som modersmål.

Tabell 1. Befolkningens språkfördelning enligt polisinskrifning (Statistikcentralen 2014)

Polisinskrifning	Finskspråkiga (%)	Svenskspråkiga (%)
Egentliga Finland	89,2 %	5,7 %
Helsingfors	81,9 %	5,9 %
Mellersta Österbotten och Pedersöre	60,1 %	37,1 %
Västra Nyland	78,0 %	13,7 %
Österbotten	54,2 %	40,7 %
Östra Nyland	78,9 %	11,8 %

Som framgår av tabell 1 finns det stora skillnader mellan andelen svenskspråkiga på de olika polisinsrättningarnas verksamhetsområde. Andelen svenskspråkiga är lägst i Egentliga Finland (5,7 %) och högst i Österbotten där tom. 40,7 % av befolkningen har svenska som modersmål. Som framgår av figur 1 har informanterna från de österbottniska polisinsrättningarna uppskattat sina färdigheter i svenska högre än informanterna från de andra polisinsrättningarna. Samtidigt visar tabell 1 att det inom dessa polisinsrättningars områden även procentuellt bor mycket svenskspråkiga. Polisinsrättningen i Mellersta Österbotten och Pedersöre och polisinsrättningen i Österbotten skiljer sig således från de andra polisinsrättningarna när det gäller språklig arbetsmiljö.

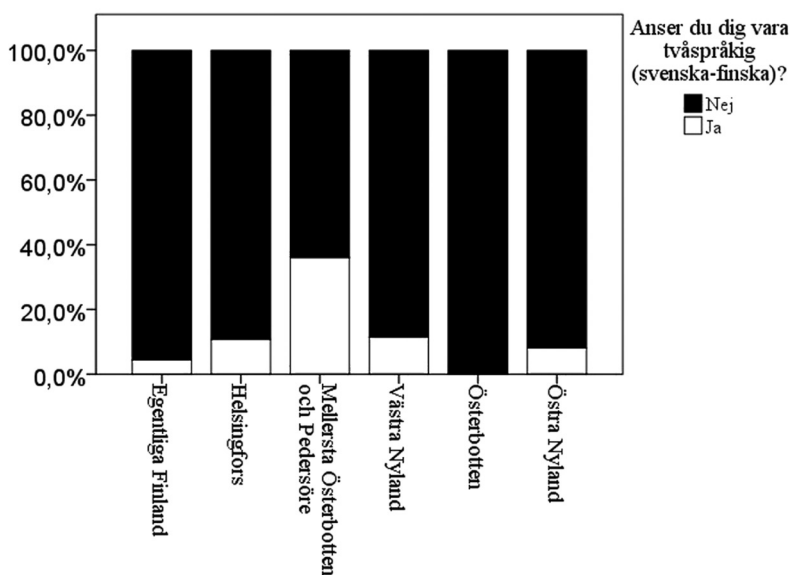
5 Polisernas lingvistiska habitus och kapital i jämförelse med den språkliga arbetsmiljön

I detta kapitel presenterar jag informanternas svar till de fyra påståendena samt till frågan om de anser sig vara tvåspråkiga. När den statistiska signifikansen i analysen beskrivs som signifikant betyder det att de olika informantgrupperna (tvåspråkiga och icke-tvåspråkiga samt poliser från de olika polisinsrättningarna) har svarat på ett annorlunda sätt på frågan och att skillnaderna mellan de olika informantgruppernas svar inte beror på slumpen.

5.1 Tvåspråkighet

Informanterna hade en möjlighet att ange om de anser sig vara tvåspråkiga i fråga om finska-svenska. Av informanterna anger 10 % att de är tvåspråkiga. Det finns dock skillnader mellan de olika polisinsrättningarna. Dessa skillnader är statistiskt signifikanta (Pearsons $\chi^2 = 23,716$ (5), $p < 0,001$, kontingenskoeficient 0,236). Lite under 40 % av informanterna som arbetar vid polisinsrättningen i

Mellersta Österbotten och Pedersöre anser sig vara tvåspråkiga medan en klar majoritet av informanterna som arbetar vid de andra polisinsrättningarna inte anser sig vara tvåspråkiga. Som framgår av figur 2 anser ingen av informanterna vid polisinsrättningen i Österbotten sig vara tvåspråkig. Det är möjligt att informanterna från Österbotten definierar tvåspråkighet inte endast genom språkfärdigheter utan också genom identitet eller bakgrund. De kan också ställa högre krav på sin kompetens i svenska eftersom de möter svenskspråkiga kunder oftare och således är mer medvetna om hurdan språkkompetens som krävs för att framgångsrikt kunna sköta arbetet på de båda inhemska språken.

Figur 2. Andelen tvåspråkiga (finska–svenska) informanter.

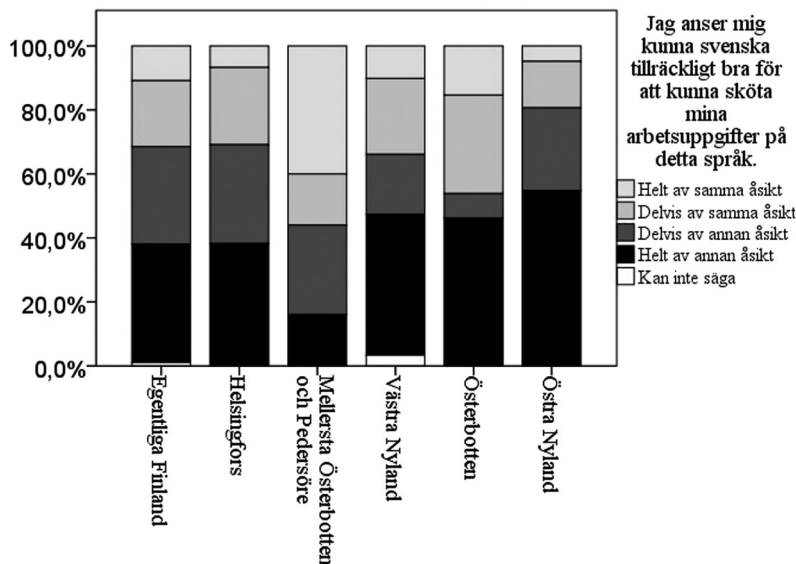
En del av informanterna kommenterar att de inte är tvåspråkiga eftersom deras språkfärdigheter inte räcker till och en del kommenterar att enbart goda språkfärdigheter inte räcker för att de ska kunna

bedöma sig vara tvåspråkiga. På samma sätt som det inte finns en entydig definition av vad tvåspråkighet egentligen är eller vem som är tvåspråkig har inte heller informanterna bara ett svar på varför de anser sig vara tvåspråkiga eller inte. En del använder ursprunget som kriterium för sin tvåspråkighet medan en del anser att det är språkkompetensen som definierar deras tvåspråkighet. För en del tvåspråkiga är orsaken till att de anser sig vara tvåspråkiga den att de kommer från tvåspråkiga familjer, har bott i Sverige eller har gått i svensk skola. En del av de tvåspråkiga anser att de är tvåspråkiga på grund av egen språkkompetens.

5.2 Tillräcklig kompetens i svenska

Enligt språklagen (6.6.2003/423, 5 kap., 23§) ska en tvåspråkig myndighet betjäna allmänheten på finska och svenska. För att kunna göra det måste man ha tillräckliga språkfärdigheter. I lagen om de språkkunskaper som krävs av offentligt anställda (6.6.2003/424 6§) ställs det krav på myndigheternas språkfärdigheter men det är även av intresse att se om poliserna själva tycker att de har tillräcklig språkkompetens för att kunna sköta sina arbetsuppgifter. Om man anser sig ha otillräcklig språkkompetens har man kanske inte vilja att använda språket. Cirka en tredjedel (32 %) av informanterna anser att de kan svenska tillräckligt väl för att kunna sköta sina arbetsuppgifter på detta språk. Speciellt i Mellersta Österbotten och i Österbotten anger informanterna att de har tillräckliga språkfärdigheter i svenska för att kunna sköta sina arbetsuppgifter. För att kunna fylla villkoren för Pearsons chi square-test har svarsalternativet *kan inte säga* utelämnats från analysen. Det finns statistiskt signifikanta skillnader mellan polisinskrifningarna (Pearsons chi square=40,389 (15), $p < 0,001$, kontingenskoeficient 0,304). T.ex. av informanterna från Östra Nyland anser 20 % att de kan svenska tillräckligt bra medan 56 % av informanterna från Mellersta Österbotten och Pedersöre anser sig ha tillräckliga språkfärdigheter i svenska. Skillnaderna mellan polisinskrifningarna är inte

stora och således kan det konstateras att variationen inom polisfältet bara delvis förklarar variationen i informanternas lingvistiska habitus. De informanter som anser sig ha tillräckliga språkfärdigheter i svenska uppskattar också sina språkfärdigheter högre än andra informanter. Det finns en statistiskt signifikant skillnad mellan de tvåspråkiga informanternas och de icke-tvåspråkiga informanternas svarstendens (Pearsons chi square=103,480 (3), $p < 0,001$, kontingenskoeficient 0,455). En större andel av de tvåspråkiga anser sig kunna svenska tillräckligt väl för att kunna sköta sitt arbete på detta språk.

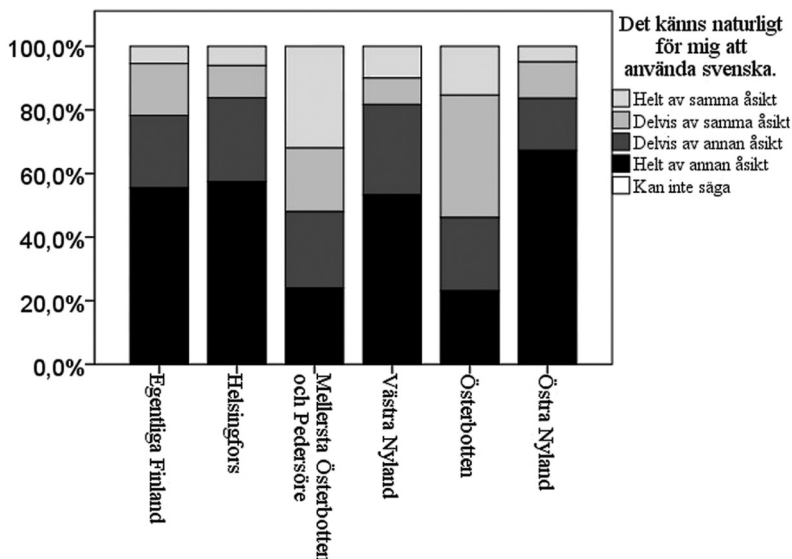

Figur 3. Informanternas svar på påståendet: "Jag anser mig kunna svenska tillräckligt bra för att kunna sköta mina arbetsuppgifter på detta språk".

5.3 Naturligt att använda svenska

För största delen av informanterna känns det onaturligt att använda svenska. Endast en femtedel av de finskspråkiga informanterna tycker att det är naturligt att använda svenska. De österbottniska polisinskrivningarna skiljer sig från de andra polisinskrivningarna. För informanterna från Mellersta Österbotten och Pedersöre och från Österbotten är det naturligare att använda svenska än för informanterna från de andra polisinskrivningarna. En möjlig förklaring är att den svenskspråkiga befolkningens andel är högre vid de österbottniska polisinskrivningarna än vid de andra polisinskrivningarna. Således är informanterna från de österbottniska polisinskrivningarna oftare i kontakt med svenska språket vilket leder till att språkanvändningen känns naturligare. Informanterna från Mellersta Österbotten och Pedersöre samt från Österbotten uppskattade också sina språkfärdigheter i svenska som högre än informanterna från de andra polisinskrivningarna vilket kan leda till att det för de österbottniska informanterna är lättare och naturligare att använda svenska. Fast ingen av informanterna från Österbotten anser sig vara tvåspråkig uppskattar de sig dock kunna svenska tillräckligt väl för sitt arbete vilket stöder tanken om att informanterna från Österbotten inte definierar tvåspråkighet enbart genom språkfärdigheter. Skillnaderna mellan polisinskrivningarna är statistiskt signifikanta (Pearsons chi square=41,839 (15), $p<0,001$, kontingenskoeficient 0,308), vilket innebär att informanterna som arbetar vid en polisinskrivning har svarat på ett annorlunda sätt än informanterna vid de andra polisinskrivningarna och att denna skillnad inte beror på slumpen.

För de tvåspråkiga informanterna är det naturligare att använda svenska än för de informanter som inte anser sig vara tvåspråkiga. Skillnaderna mellan informanterna är statistiskt signifikanta (Pearsons chi square=152,085 (3), $p<0,001$, kontingenskoeficient 0,526).

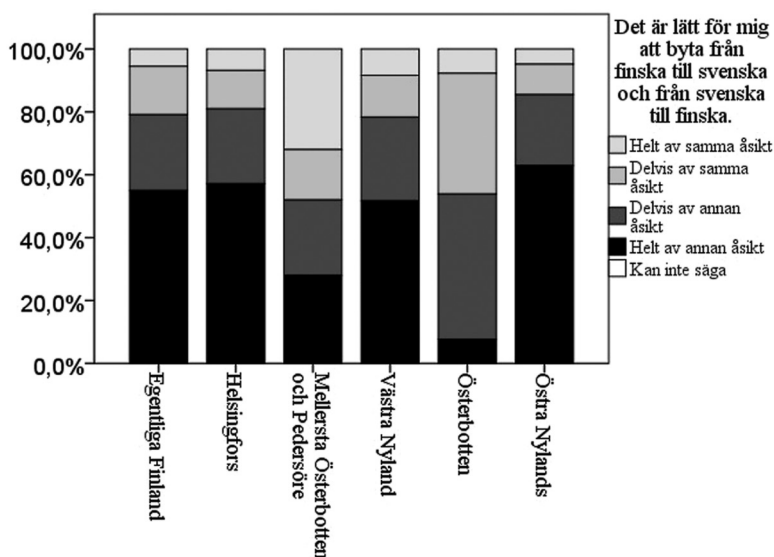

Figur 4. Informanternas svar på påståendet: "Det känns naturligt för mig att använda svenska".

5.4 Språkbyte

I fråga om att byta mellan de inhemska språken är 78 % av informanterna av annan åsikt än påståendet och anser att det inte är lätt att byta mellan finska och svenska. En informant berättar att det beror på kundens attityd och sinness tillstånd om det är lätt eller inte att byta mellan språken. Informanterna kommenterar att kundens attityd både kan underlätta och försvåra situationen. De upplever att ängsliga svenskspråkiga kunder är speciellt svåra eftersom de talar oklart och snabbt. Både kundens känslor och de egna känslorna upplevs som utmanande. Av flera kommentarer framgår att berusade kunder är utmanande, men ett undantag utgör en finskspråkig informant som kommenterar att han inte alls har problem med berusade svenskspråkiga kunder eftersom då motsvarar kundens kommunikationsförmåga

informantens egen kommunikationsförmåga på svenska. Även här är det de österbottniska polisinsrättningarna som skiljer sig från de andra polisinsrättningarna. För informanter från Mellersta Österbotten och Pedersöre och från Österbotten är det lättare att byta mellan språken. Skillnaderna är statistiskt signifikanta (Pearsons chi square=38,971 (15), $p=0,001$, kontingenskoeficient 0,299) men villkoren för Pearsons chi square-test fylls inte eftersom 29,2 % av värdena är mindre än 5, vilket betyder att testresultatet inte kan generaliseras.

Figur 5. Informanternas svar på påståendet: "Det är lätt för mig att byta från finska till svenska och från svenska till finska".

För de tvåspråkiga informanterna är det lättare att byta mellan språken än för de som inte är tvåspråkiga. Skillnaderna mellan de som är tvåspråkiga och de som inte är tvåspråkiga är statistiskt signifikanta (Pearsons chi square=140,505 (3), $p<0,001$, kontingenskoeficient 0,511). Det finns också ett samband mellan de redan analyserade på-

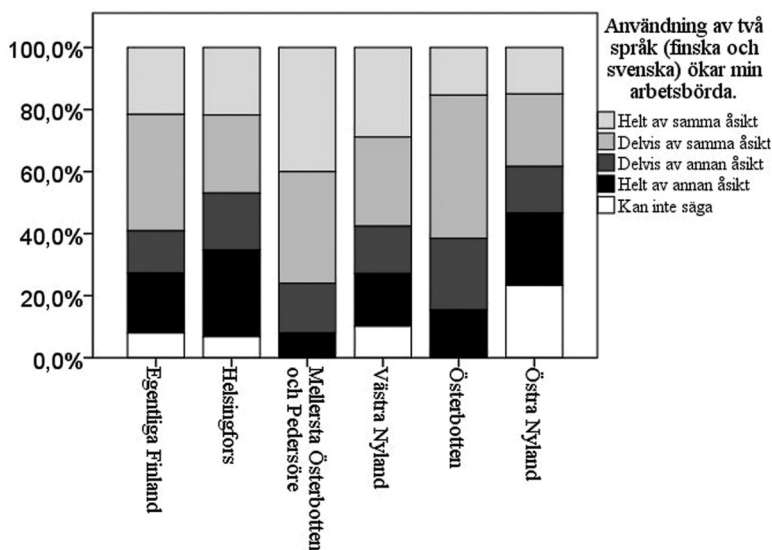
stående. De informanter som anser att de har tillräckliga färdigheter i svenska anser också att det är naturligt att använda svenska och att de inte har problem med att byta mellan språken.

5.5 Användning av två språk och arbetsbörda

Drygt hälften av informanterna (52 %) har svarat att användning av finska och svenska ökar deras arbetsbörda. I informanternas kommentarer syns det bland annat att en del svenskkunniga poliser får ”extra” arbetsuppgifter, t.ex. översättning. En informant som anger att han inte kan svenska säger att användningen av två språk inte ökar hans arbetsbörda men att han anser att två språk ökar arbetsbördan hos dem som kan svenska. En annan konstaterar att det skulle vara en större börda om man inte kunde språket och en tredje informant kommenterar att det inte är användningen som belastar utan inläringen. Informanterna kommenterar att språktillägget inte alls är tillräckligt när man jämför det med de extra uppgifter som man får.

Av kommentarerna framgår att användningen av två språk belastar både de som kan svenska och de som inte anser sig kunna språket. Det finns inga stora skillnader mellan polisinsrättningarna för påståendet om att användning av finska och svenska ökar informanternas arbetsbörda. Skillnaderna är inte heller statistiskt signifikanta (Pearsons chi square=35,690 (20), $p=0,017$, kontingenskoeficient 0,289). Vid Mellersta Österbotten och Pedersöre är det en lite större andel informanter än vid de andra tvåspråkiga polisinsrättningarna som anser att användning av två språk ökar deras arbetsbörda. Figur 6 visar att det i Egentliga Finland, Helsingfors och Östra Nyland finns en ganska stor andel informanter som inte kan säga om användning av två språk ökar deras arbetsbörda, medan det i Mellersta Österbotten och Pedersöre samt Österbotten inte finns någon som har valt svarsalternativet kan inte säga. Skillnaderna mellan polisinsrättningarna kan bero på att informanterna från de österbottniska polisinsrättningarna har använt svenska i sitt arbete och är medvetna om att användning av de båda

språken ökar deras arbetsbörda. Informanternas kommentarer stöder denna tanke för de informanter som inte kan säga om användning av finska och svenska ökar deras arbetsbörda, kommenterar att de inte använder svenska i arbetet. De små skillnaderna i fältet, som finns mellan polisinsrättningarna förklarar inte helt skillnaderna mellan informanternas svarstendens. Skillnaderna i fältet kan dock förklara variationen i informanternas *kan inte säga*-svar.

Figur 6. Informanternas svar på påståendet: "Användning av två språk (finska och svenska) ökar min arbetsbörda".

Användning av två språk ökar de enspråkiga informanternas arbetsbörda mer än de tvåspråkigas men ändå anser över 40 % av de tvåspråkiga informanterna att användning av två språk ökar deras arbetsbörda. Skillnaderna mellan de en- och tvåspråkiga är inte statistiskt signifikanta (Pearsons chi square=4,928 (4), $p=0,295$, kontingenskoeficient 0,112).

6 Diskussion

Det kan konstateras att största delen av informanterna inte uppfattar sig själva som tvåspråkiga och att det andra inhemska språket inte känns naturligt för dem att använda. Det finns inga stora skillnader mellan polisinsrättningarna när det gäller informanternas språkkompetens och föreställningar om tvåspråkighet och det andra inhemska språket. Informanterna från Mellersta Österbotten och Pedersöre samt från Österbotten uppskattar sin språkkompetens som lite högre än informanterna från de andra polisinsrättningarna. En förklaring kan vara den språkliga arbetsmiljön som i Mellersta Österbotten och Pedersöre och i Österbotten är mer svenskspråkig.

Habitus tillåter (och förbjuder) människor att handla i den sociala världen och den genererar både praxis och attityder. Det kan tänkas att informanterna har en likadan habitus eftersom till exempel polisutbildning och andra erfarenheter som delas av alla poliser formar informanternas polishabitus och eftersom de människor som agerar på ett och samma fält ofta har likheter i habitus. Man kunde anta att de gemensamma sociala erfarenheter som alla poliser har leder till en likadan habitus, men detta verkar dock inte gälla fullt ut.

Det finns variation i den språkliga arbetsmiljön genom att den svenskspråkiga befolkningens andel varierar inom polisinsrättningarnas område. Denna variation verkar dock inte påverka informanternas habitus så mycket eftersom de statistiska skillnaderna mellan polisinsrättningarna inte är så stora. Variationen i den språkliga arbetsmiljön är inte hela orsaken till att informanterna har olika slags habitus utan det finns andra faktorer som bättre förklarar variationen.

Även om människor som agerar inom ett fält ofta har likheter i habitus är det alltså ändå möjligt att informanternas lingvistiska habitus inte är resultatet av de erfarenheter som de har av att vara polis utan att habitus är resultat av deras tidigare erfarenheter. Enligt Bourdieu (1984, 170–173) består habitus av bland annat kompetens och erfarenheter som har skaffats i den tidiga socialisationen under barndomen. Habitus är kontinuerligt utsatt för olika slags upplevelser

och därför anser Bourdieu att habitus är ett öppet system. Habitus kan bli påverkad av dessa erfarenheter och upplevelser som antingen kan förstärka eller ändra habitus. Fast lingvistisk habitus har förmågan att förvandla sig är den ändå ganska beständig, vilket syftar på att sättet att tänka och handla som informanterna hade redan före inträdet på polisfältet kanske inte har förvandlats till någonting helt nytt. Tidiga erfarenheter och kompetens som den huvudsakliga källan för informanternas lingvistiska habitus skulle därmed förklara skillnaderna mellan informanternas habitus. Fältet förklarar en del av skillnaderna i informanternas habitus men kompetens i svenska och det om informanten anser sig vara tvåspråkig verkar vara de faktorer som förklarar största delen av skillnaderna i informanternas habitus. Det tar tid att lära sig ett språk, vilket stöder tanken att skillnaderna i informanternas habitus kan vara ett resultat av kapitalet som i alla fall delvis har skaffats före inträdet på polisfältet. Medan habitus är resultat av bland annat språkkompetens bestäms även språkligt beteende, dvs. språklig praxis av samma kompetens. Informanternas språkliga habitus, som i denna text tar formen av upplevelser av den egna tvåspråkigheten och språkkompetensen, är källan till den språkliga praxisen som är synlig i det dagliga polisarbetet.

Litteratur

- BiLingCo 2014. *Bilingualism and communication in organizations*. (21.10. 2014.) Tillgänglig: http://www.uva.fi/fi/fields/languages_and_communication/groups/management/bilingo/.
- Bourdieu, Pierre 1984. *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Harvard: Harvard University Press.
- Bourdieu, Pierre 1987. *Sosiologian kysymyksiä*. Översatt av J.P.Roos. Questions de sociologie. Tammerfors: Osuuskunta Vastapaino.
- Bourdieu, Pierre 1990. *The Logic of Practice*. Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, Pierre 1991. *Kultursociologiska texter*. I urval av Donald Broady och Mikael Palme. Stockholm/Skåne: Brutus Östlings bokförlag.

- Broady, Donald 1991. *Sociologi och epistemologi. Om Pierre Bourdieus författarskap och den historiska epistemologin*. Stockholm: HLS förlag.
- Finlands grundlag 11.6.1999/731. (21.10.214.) Tillgänglig: <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1999/19990731>
- Hillier, Jean & Rooksby, Emma 2008. *Habitus: A Sense of Place*. 2nd edition. Aldershot: Ashgate Publishing Limited.
- Lag om de språkkunskaper som krävs av offentligt anställda 6.6.2003/424. (21.10.2014.) Tillgänglig: <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2003/20030424>
- Melin, Harri & Roine, Mira 2008. *Sosiologian peruskurssi*. (1.9.2014.) Tillgänglig: <http://www.uta.fi/avoinyliopisto/arkisto/sosiologia/luke6.html>
- Polisförvaltningsförordning 15.3.1996/158. (5.9.2014.) Tillgänglig: <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1996/19960158>
- Polisstyrelsen 2013. *Språklig poliservice*. Arbetsgruppen för språklig poliservice, slutrapport. 2/2013. Polisstyrelsen: Polisstyrelsens publikationsserie. (21.10.214.) Tillgänglig: [http://www10.poliisi.fi/intermin/biblio.nsf/FBDF417E9630306FC2257C2100364114/\\$file/WEB_Kiehelliset_poliisipalvelut_raportti_2013_swe.pdf](http://www10.poliisi.fi/intermin/biblio.nsf/FBDF417E9630306FC2257C2100364114/$file/WEB_Kiehelliset_poliisipalvelut_raportti_2013_swe.pdf)
- Spolsky, Bernard 2004. *Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spolsky, Bernard 2009. *Language Management*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Språklag 6.6.2003/423. (5.9.2014.) Tillgänglig: <https://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2003/20030423>
- Statistikcentralen 2014. *Befolkningen efter språk samt antalet utlänningar och landareal efter område 1980 – 2012*. (1.9.2014.) Tillgänglig: http://www.stat.fi/til/vaerak/tau_sv.html

INTERPUNKTION, STAVNING OCH TALSPRÅKSINFLUENS I FRÅGELISTSVAR FRÅN 1960-TALET OCH 2000-TALET

Linda Huldén

1 Inledning

Den här artikeln handlar om några yttextuella drag i ett urval texter skrivna av tio äldre, finlandssvenska kvinnor som har deltagit i Svenska litteratursällskapets insamling av traditionsuppgifter med hjälp av frågelistor på 1960- respektive 2000-talet. Syftet är att ta reda på hur skribenterna har förhållit sig till några skriftnormer och -konventioner, närmare bestämt i vilken mån de verkar ha känt till normerna och varit intresserade av att följa dem. Därtill görs jämförelser mellan texter från de två decennierna och mellan enskilda skribenter inom respektive grupp i syfte att nyansera iakttagelserna. Gemensamt för de tio skribenterna – och en central utgångspunkt för studien – är att de har uppgett att de har eller har haft ett praktiskt yrke. En del av dem säger sig också ha gått i skola bara en kort tid eller inte alls. Skribenterna kan därför sägas representera en grupp som Sheridan, Street och Bloome (2000) i fråga om ett motsvarande brittiskt material kallar ”ordinary people”. Med det avses personer vars skrivande sällan eller aldrig synliggjorts i offentliga sammanhang och därför sällan beaktats i t.ex. historisk eller språkhistorisk forskning.

Vanliga människors skrivande har på sistone uppmärksammats inom skriftbruksforskningen, som ofta betonar skrivandets funktion och förutsättningar i andra sammanhang än de institutionellt styrda. Där är frågan om i vilken utsträckning skribenter följer en officiell skriftspråksnorm av underordnad betydelse eller kanske rentav ett perspektiv som forskaren avsiktligt bortser från. Ann-Catrine Edlund (2007, 161, 201) kommenterar exempelvis, i sin beskrivning av två norrländska kvinnors dagböcker, några talspråksnära drag i de två skribenternas texter men diskuterar dem inte närmare då hon allmänt reflekterar över skrivandets funktion och betydelse för skribenterna. Erik Nagel (2003, 25), som själv har tillämpat s.k. etnopoetisk transkribering av svenska sjömäns skriftliga levnadsberättelser, påpekar å sin sida att den som alltför nitiskt granskar hur regler för t.ex. syntax och interpunktion följs i en text kan missa kvaliteter som mäts på andra skalor, t.ex. poetiska inslag. Jag motiverar mitt val att studera frågelistsvaren i ett normativt perspektiv med att resultaten kan ge en uppfattning om skribenternas skrivvana och syn på officiella skriftspråksnormer. Resultaten kan sedan relateras till analyser av samma texter ur andra perspektiv, t.ex. hur skribenterna själva kommenterar sitt skrivande (se Huldén 2014 för ett exempel på en sådan analys). Däremot är min avsikt inte att bedöma texterna som antingen ”bra” eller ”dåliga” enligt i vilken mån de följer normen.

Det finns rätt ont om tidigare forskning där s.k. vanliga finlandssvenskars texter studeras i förhållande till en officiell norm. En studie som kan nämnas är Lars Huldéns (1988) kartläggning av dialektala drag på lexikal nivå i en samling brev skrivna av Huldéns far och dennes bröder under första hälften av 1900-talet. Huldén visar hur de brevväxlande bröderna, tack vare sin gemensamma referensram, kan utnyttja såväl skriftspråket som sina talspråkliga varieteter standardfinlandssvenska och dialekt som resurser i sin korrespondens. Han kommenterar också kortfattat stavningen i breven, men fokus ligger då uteslutande på hur de nya principer som slogs fast i och med stavningsreformen 1906 har tillämpats av olika skribenter och under olika skeden av brevväxlingen. Vidare har Östman och Mick-

witz (2007) undersökt ett antal vykort och liknande texter skrivna av icke-utbildade personer på 1800-talet. Också här är det dialekten som resurs som är det centrala i frågeställningen, närmare bestämt frågan om huruvida de dialektinfluerade dragen på morfologisk, lexikal och syntaktisk nivå visar på en bristande kännedom om skriftspråksnormen eller på ett medvetet val att skriva på dialekt.

2 Kort om utgångspunkterna, skribenterna och materialet

Traditionsinsamling med hjälp av frågelistor är enligt Ekrem (2014, 162) utmärkande för samhällen där bildningsnivån är hög. Den som vill besvara en frågelistas måste självklart kunna både ta till sig en text och producera en egen utgående från givna instruktioner. Det är också sannolikt att de som väljer att engagera sig i en sådan verksamhet själva gärna skriver. Samtidigt har de tio personer som står i fokus här haft ett arbete som varken krävt en lång utbildning eller skrivande i någon större utsträckning, med andra ord ett arbete där den officiella skriftnormen inte haft någon central betydelse. Det är därför, enligt min mening, av intresse att se vilka skriftnormer skribenterna följer eller inte följer, liksom hur sättet att förhålla sig till olika normer varierar mellan skribenterna och eventuellt förändras över tid. Till saken hör att de nyare texterna är skrivna i en samhällskontext där skrivande och texter av olika slag har fått en mycket större plats i människors vardag än några decennier tidigare (se t.ex. Edlund 2012, 9).

Alla tio skribenter var vid skrivögonblicket mellan 60 och 75 år gamla. De har alla antecknat en ort på landsbygden eller en mindre stad som hemort. Vilka yrken respektive skribent har uppgett sig ha framgår av resultatredovisningen nedan.

De tio texterna har valts ut bland alla de svar på Folkkultursarkivets frågelistor *Traditioner om kaffet och kaffedrickningen* (SLS 933, 1968) och *Barnavård och barnuppföstran* (SLS 2049, 2003–2004) som motsvarar ovan nämnda kriterier. Vidare har jag strävat efter att ha med texter från så många regioner i Svenskfinland som möjligt och

undvika en alltför stor längdmässig variation. Bland alla möjliga texter har jag sedan lottat fram ett urval. Jag har alltså inte valt texterna utgående från några på förhand fastslagna språkliga eller innehållsmässiga kvaliteter. Trots ambitionen att texterna skulle vara så längdmässigt jämna som möjligt finns det ganska stora skillnader mellan vissa texter: den längsta är drygt 1000 ord och den kortaste knappt 400 ord lång. Största delen av texterna är skrivna för hand, men två av texterna ur den nyare samlingen är skrivna på dator.

3 Undersökta drag och vad de relateras till

De drag i de tio texterna jag har valt att titta närmare på är interpunktion, stavning och förekomsten av talspråksinfluerade kortformer av verb, t.ex. *koka* i stället för *kokade*. När det gäller interpunktion har jag inte utgått från någon kodifierad norm, utan kommenterar interpunktionen i texterna utgående från min egen uppfattning om huruvida bruket av skiljetecken följer eller avviker från det förväntade. Vid bedömningen av stavningen har jag använt de upplagor av *Svenska Akademiens ordlista* som var aktuella då texterna skrevs, närmare bestämt den nionde (1950) och tolfte (1998) upplagan. Man kan naturligtvis fråga sig i vilken mån den norm som stipuleras i SAOL är relevant i det här sammanhanget. Det är ju inte helt osannolikt att skribenterna aldrig haft anledning att stifta bekantskap med ordlistan utan snarare tagit till sig stavningsnormen genom de skolböcker de använt som barn eller andra texter de kommit i kontakt med. Men eftersom poängen här inte är att uttala sig om skribenternas personliga utveckling som skribenter utan att säga något allmänt om deras stavning i förhållande till normen, anser jag att valet av SAOL som allmänt rättesnöre är försvarbart. Bortfall av tempusändelser i skrift har i tidigare forskning presenterats som ett drag som är utmärkande för barns och ungdomars texter och språket i de s.k. nya medierna (se t.ex. Hård af Segerstad Hasselgren & Sofkova Hashemi 2003, 130),

och jag vill ta reda på om det också kan sägas vara karakteristiskt för texter skrivna av vuxna ovana skribenter.

4 Interpunktion

Här redovisas kortfattat några utmärkande drag i bruket av interpunktion i de tio texterna. Skribenterna benämns här och i fortsättningen enligt den yrkesbeteckning eller bakgrund de själva angett, men i de fall där jag bedömt att en viss benämning varit så detaljerad att den skulle kunna göra det möjligt att identifiera personen i fråga har jag ersatt den med en mindre exakt motsvarighet.

4.1 Bruket i texterna från 1968

Om bruket av skiljetecken i de fem svaren på frågelistan *Traditioner om kaffet och kaffedrickningen* (1968) kan allmänt konstateras att det är sparsamt, såväl när det gäller hur många olika tecken som används som i fråga om hur frekvent respektive skribent använder skiljetecken i sin text.

Skribenten "fru" (f. 1897) använder i regel punkt vid meningsgränser men har utelämnat punkter på flera ställen, bl.a. vid radslut. Hon använder också kommatecken i någon mån, men sällan i uppräkningsräkningar. Vidare använder hon parenteser på ett till synes okonventionellt sätt:

Kaffet förvarades som rostat eller (brännt) som det hette i plåtburkar.

Skribenten "från ett allmogehem" (f. 1899) använder konsekvent punkt och kommatecken för att grafiskt markera gränser mellan satser och meningar. I hennes text finns också några exempel på bruk av tankstreck som markör för styckebyte.

Skribenten ”fru” (f. 1899) använder i regel punkt för att markera meningsgränser, men texten innehåller också passager där hon verkar dras med i sin skildring och berättar i ett svep:

Det fanns de som när de ville ha riktigt gott och klart kaffe tillsatte ett ägg i kaffepannan omkring detta samlades all sump och kaffet var faktiskt klart och gott, sådant gick inte alltid det skulle ha blivit för dyrt i längden vanligenkokades kaffe tre gånger per dag.

Som framgår av exemplet använder skribenten kommatecken mellan satser, men hon kommaterar sparsamt och till synes osystematiskt.

Skribenten ”har ej fått gå en dag i skola” (f. 1902) använder både punkt och kommatecken på ett konsekvent sätt, och hon är den enda av de fem skribenterna som använder frågetecken. Det hänger samman med att hon är den enda som i sin text riktar sig direkt till den tänkta läsaren, i det här fallet arkivpersonalen, med frågor.

Skribenten ”fru” (f. 1907), slutligen, använder punkter och kommatecken för att markera sats- och meningsgränser, men bruket är ställvis inkonsekvent så att kommatecken används där punkt hade varit det förväntade och vice versa. Båda tecknen har också ibland utelämnats där de hade behövts för att markera sats- och meningsgränser. Bland annat saknas punkt ofta vid radslut, som om skribenten har uppfattat radslutet som en avslutningsmarkör i sig. Kommatecken används inte heller i den här texten i uppräkningsrader. Övriga skiljetecken i skribentens text är tankstreck, som används ganska ofta för att, som det verkar, signalera paus eller eftertryck, och parenteser runt vissa tillägg och preciseringar.

4.2 Bruket i texterna från 2003–2004

De fem svaren på frågelistan *Barnavård och barnuppfostran* utmärks i sin tur av ett mer ymnigt bruk av skiljetecken och, åtminstone för vissa texters del, en bredare repertoar av olika tecken.

Skribenten ”bondhustru” (f. 1933) använder punkter och kommatecken, men hon gör det inte alltid då det hade varit förväntat. Så här skriver hon t.ex. om den första säng hennes barn sov i:

Min svägerska kom med sin barnkorg som de då inte behövde den var överklädd med gul tyll och stod på fötter den var riktigt nätt.

Skribenten ”hjälpköterska” (f. 1940) har skrivit sin text på dator och är av allt att döma ännu lite ovan vid att hantera den. Hon använder punkter och kommatecken på ett förväntat sätt men har t.ex. inte följt konventionen att skiljetecken ska följas av ett mellanslag före nästa bokstav. Hon har också ställvis utelämnat punkter och kommatecken, t.ex. i anslutning till citat som utmärkts med citattecken.

Skribenten ”sömmerska” (f. 1942) använder både punkt och kommatecken relativt systematiskt. Frågetecken används också men har ibland utelämnats vid meningar som är formulerade som frågor. Vidare förekommer några tankstreck i texten som ett slags signal för eftertanke, liksom utropstecken som signalerar eftertryck. Därtill används flera punkter i rad och frågetecken och utropstecken som medel för stilistiska effekter. Exemplet här nedanför illustrerar på ett koncentrerat sätt nästan alla utmärkande drag i bruket av skiljetecken i just den här texten:

Men måste de jobba. Karriär, dyra vanor, dyrt boende – man ska ha allt – på bekostnad av – vad ...?!

Skribenten ”lärare på hobbykurser” (f. 1942) använder punkt, men också ganska ofta utropstecken, för att markera gränser mellan meningar. För att signalera särskild betoning har hon ibland använt flera utropstecken i rad. Vidare förekommer tankstreck och kolon på några ställen i texten.

Skribenten ”primärskötare” (f. 1942) har även hon skrivit sin text på dator, och det är möjligt att bruket av skiljetecken påverkas av att hon inte ännu är så van vid tangentbordet. Skiljetecken har t.ex. ofta

utelämnats i samband med citat. Punkter har också utelämnats på enstaka andra ställen i texten, men i regel använder skribenten både punkter och kommatecken på ett systematiskt och förväntat sätt.

Utgående från den här genomgången kan man alltså med viss försiktighet konstatera att medvetenheten om, eller intresset för att följa, normerna för interpunktion generellt är något större hos de skribenter som skickat in texter till Folkkultursarkivet i början av 2000-talet än de som gjorde det nästan 40 år tidigare. I de nyare texterna används också en större uppsättning skiljetecken för att skapa olika stilistiska effekter.

5 Stavning

I tabellen här nedanför har jag sammanställt andelen ord vars stavning avviker från den normerade i förhållande till det totala antalet ord i de tio texterna. Eftersom de flesta texter är skrivna för hand och det inte alltid har varit så lätt att tyda dem exakt, får de angivna antalen och procentalen ses som riktgivande.

Tabell 1. Andelen ord med avvikande stavning i de två texturvalen

Traditioner om kaffet och kaffedrickningen (1968)	Avvikelser från stavningsnormen i förhållande till antalet ord	Barnavård och barnuppföstran (2003–2004)	Avvikelser från stavningsnormen i förhållande till antalet ord
"fru" (f. 1897)	8/1301 (0,6 %)	"bondhustru" (f. 1933)	21/2997 (0,7 %)
"från ett allmogehem" (f. 1899)	20/1183 (1,7 %)	"hjälpköterska" (f. 1940)	8/2111 (0,4 %)
"fru" (f. 1899)	14/1016 (1,4 %)	"sömmerska" (f. 1942)	2/3924 (0,1 %)
"har ej fått gå en dag i skola" (f. 1902)	87/3605 (2,4 %)	"lärare på hobbykurser" (f. 1942)	2/1467 (0,1 %)
"fru" (f. 1907)	28/1202 (2,3 %)	"primärskötare" (f. 1942)	13/2736 (0,5 %)

Som det framgår av tabellen är andelen ord vars stavning avviker från normen något större i de äldre texterna än i de nyare. Felstavade ord förekommer i alla fem texter från 1968, medan det bland texterna från 2003–2004 finns två som bara innehåller ett par ord vars stavning på något sätt avviker från normen. De ord som avviker är dessutom sådana som jag med viss tvekan har klassat som felstavade. Det är fråga om ord med utelämnade diakritiska tecken (*ingen ide, papier mache*), överflödiga diakritiska tecken (*Astrid Lindgrén*) eller ord vars stavning delvis är influerad av ett annat språk (*puzzel*).

När det gäller vilka typer av stavfel som förekommer i texterna är den individuella variationen mindre än variationen i mängden stavfel i texterna. I samtliga texter ur den äldre samlingen handlar merparten av normavvikelserna om konsonantkvantitet (t.ex. *fins, als, draks, maskinelt, gælde* respektive *byggden, tillsatts, välldigt, skorppor, lucktar*), och många om valet mellan två vokaler (t.ex. *begge, sekert, ändast, fälk, oråstat*). Vissa ljud som kan klassas som allmänt svåra har föranlett variation i stavningen (t.ex. *ungnen, gord, chuda*), liksom ord som innehåller någon bokstav som skribenten kanske mera sällan har haft anledning att använda (t.ex. *prosedur, plassera, kek* [här avses *kex*]). Vidare kan man i några fall ana en möjlig påverkan från skribentens talspråk eller dialekt (*primmitivt, mattrial, inderfönstren, skutas*). Av de här avvikelse typerna förekommer alla också, fast i mindre utsträckning, i de nyare texterna. En typ av avvikelser som bara förekommer i texterna från 2003–2004 är s.k. slagfel som förekommer i de två texterna som är skrivna på dator.

Jämförelsen mellan andelen och typerna av avvikelser från stavningsnormen i de två texturvalen visar alltså på en större benägenhet att följa normen hos de skribenter som besvarat den senare frågelistan. Samtidigt har deras val av skrivverktyg och deras större repertoar av t.ex. skrivtecken gjort att deras texter innehåller avvikelser av sådana typer som inte alls förekommer i de äldre texterna.

6 Kortformer av verb

I redovisningen av skribenternas användning av talspråksinfluerade kortformer av verb anger jag antalet kortformer, men däremot inte det sammanlagda antalet verb i respektive text där skribenten kunnat välja mellan en skriftspråklig och en talspråksinfluerad form. Det betyder att siffrorna bara kan ge en antydning om hur skribenterna har orienterat sig i förhållande till skriftnormen, men eftersom jag främst är intresserad av huruvida skribenterna alls använder kortformer i sina texter har jag inte ansett det vara motiverat att göra mera noggranna beräkningar. Nämnas bör i alla fall att alla skribenter som använder talspråksinfluerade kortformer också har skrivit ut ändelserna på andra verb i texten. Utöver antalet kortformer anges också exempel på de verb som förekommer utan ändelse i texterna.

Tabell 2. Antalet kortformer av verb i de två texturvalen

Traditioner om kaffet och kaffedrickningen (1968)	Antal kortformer av verb	Barnavård och barnuppfostran (2003–2004)	Antal kortformer av verb
"fru" (f. 1897)	-	"bondhustru" (f. 1933)	-
"från ett allmogehem" (f. 1899)	8 t.ex. <i>sku, börja, koka, dela</i>	"hjälpköterska" (f. 1940)	-
"fru" (f. 1899)	2 <i>koka, avsmaka</i>	"sömmerska" (f. 1942)	1 <i>titta</i>
"har ej fått gå en dag i skola" (f. 1902)	13 t.ex. <i>mena, segla, klarna, prova</i>	"lärare på hobby-kurser" (f. 1942)	6 t.ex. <i>sku, stoppa, börja, satt</i>
"fru" (f. 1907)	-	"primärskötare" (f. 1942)	9 t.ex. <i>strejka, laga, börja, mista</i>

Som tabellen visar finns det ingen tydlig skillnad mellan de äldre och de nyare texterna i fråga om förekomsten av talspråksinfluerade verbformer. Tre av skribenterna i vardera gruppen har använt kortformer i sin text, och det finns inte heller någon avgörande skillnad mellan grupperna när det gäller i vilken utsträckning olika skribenter har använt kortformer. Till skillnad från de två tidigare jämförelserna visar den här sammanställningen alltså inte på en större benägenhet att följa skriftnormen bland de skribenter som skickat in texter i början av 2000-talet.

7 Sammanställning av skribentprofiler och diskussion

De slutsatser som dragits ovan är alltså att de fem skribenter som besvarat den nyare frågelistan verkar vara mer benägna att följa etablerade normer för interpunktion och stavning än de skribenter vars texter fått representera det äldre materialet i den här studien. En rimlig tolkning är att de som skrivit de nyare texterna genom obligatorisk skolgång och, sannolikt, mer kontakt med olika typer av texter i vardagslivet har blivit mer medvetna om gällande normer och dessutom haft fler anledningar att använda dem i eget skrivande. Däremot verkar bruket av talspråksinfluerade verbformer inte på motsvarande sätt ha ett samband med när texterna är skrivna. En fråga man kan ställa sig är om de korta verbformerna åtminstone i en del av texterna ska ses som något annat än talspråksinfluens eller ett utslag av bristande medvetenhet om normen, t.ex. som ett sätt att skapa en önskad stilistisk effekt. För att se hur de undersökta dragen korrelerar med varandra hos enskilda skribenter presenterar jag slutligen en sammanställning där man kan se resultaten för varje skribent i samma tabell.

Iakttagelserna som gäller interpunktion är svåra att åskådliggöra i en tabell. Jag har därför sammanfattat dem genom att dels ange om skribenterna använder skiljetecken på ett förväntat sätt eller inte, dels om det är något annat som är utmärkande för respektive skribent då det gäller bruket av skiljetecken.

Tabell 3. De undersökta dragen i de äldre texterna

	Interpunktion	Avvikelser från stavningsnormen i förhållande till antalet ord	Antal kortformer av verb
"fru" (f. 1897)	Följer normen men utelämnar ofta skiljetecken.	8/1301 (0,6 %)	-
"från ett allmogeheim" (f. 1899)	Följer normen konsekvent.	20/1183 (1,7 %)	8 t.ex. sku, börja, koka, dela
"fru" (f. 1899)	Följer normen men utelämnar ofta skiljetecken, är inkonsekvent.	14/1016 (1,4 %)	2 koka, avsmaka
"har ej fått gå en dag i skola" (f. 1902)	Följer normen konsekvent.	87/3605 (2,4 %)	13 t.ex. <i>mena, segla, klarna, prova</i>
"fru" (f. 1907)	Följer normen men är inkonsekvent.	28/1202 (2,3 %)	-

En slutsats man kan dra av sammanställningen av de studerade dragen i de fem svaren på frågelistan *Traditioner om kaffet och kaffedrickningen* är att en persons benägenhet att följa normer av ett visst slag inte behöver hänga samman med personens benägenhet att följa andra typer av normer. Den skribent som avviker mest från stavningsnormen, nämligen "har ej fått gå en dag i skola", är samtidigt en av de två skribenter som är mest konsekventa då det gäller användningen av skiljetecken. Samma skribent har många talspråksinfluerade verbformer i sin text, medan skribenten "fru" (f. 1907), som också gör många stavfel, inte har en enda. Samtidigt framgår det av tabellen att två av de tre skribenter som har flest stavfel i sina texter, nämligen "från ett allmogeheim" och "har ej fått gå en dag i skola" hör till de tre skribenter vars texter innehåller kortformer av verb. Det verkar alltså inte orimligt att anta att de korta verbformerna är ett uttryck för begränsad skrivvana i de äldre texterna.

I tabellen nedan presenteras, slutligen, resultaten för de fem skribenter som besvarat frågelistan *Barnavård och barnuppföstran*:

Tabell 4. De undersökta dragen i de nyare texterna

	Interpunktion	Avvikelser från stavningsnormen i förhållande till antalet ord	Antal kortformer av verb
"bondhustru" (f. 1933)	Följer normen men utelämnar skiljetecken ställvis.	21/2997 (0,7 %)	-
"hjälpssköterska" (f. 1940)	Följer normen men utelämnar skiljetecken ställvis.	8/2111 (0,4 %)	-
"sömmerska" (f. 1942)	Följer normen, använder skiljetecken som stilmedel.	2/3924 (0,1 %)	1 titta
"lärare på hobbykurser" (f. 1942)	Följer normen, använder utropstecken ofta.	2/1467 (0,1 %)	6 t.ex. sku, stoppa, börja, satt
"primärskötare" (f. 1942)	Följer normen men utelämnar skiljetecken ställvis.	13/2736 (0,5 %)	9 t.ex. strejka, laga, börja, mista

Av tabellen framgår bl.a. att den skribent som gör flest avvikelser från stavningsnormen, nämligen "bondhustru", har skrivit ut alla verbändelser. Hon verkar också ha strävat efter att använda skiljetecken på ett normenligt sätt, även om hon ställvis har utelämnat punkter och kommatecken. Skribenten "primärskötare" gör också rätt många stavfel och har i sin tur utelämnat verbändelserna på flera ställen. Den andra skribenten som har flera talspråksinfluerade verbformer i sin text, nämligen "lärare på hobbykurser", gör däremot nästan inga stavfel alls och följer också normen för interpunktion. Däremot använder hon ofta utropstecken, till synes för att signalera eftertryck. Man kan enligt min mening fråga sig om de reducerade verbformerna för hennes del kan vara ett medvetet stildrag snarare än ett tecken på omedveten talspråksinfluens. Också "sömmerska", som gör få stavfel, skriver *titta* i stället för *tittade* på ett ställe i texten. Hennes användning av frågetecken, utropstecken och punkter som stilmedel ger ett intryck av att hon velat skriva en ledig och informellt hållen text. Möjligen kan också den reducerade verbformen vara medvetet vald.

En genomgång av enstaka språkliga drag i en text kan naturligtvis inte ge några klara svar på vilka förutsättningar och omständigheter som har styrt skribentens val mellan olika skiljetecken, stavningssätt och former. Man kan, som sagt, också fråga sig i vilken mån studier av ytliga drag som de här egentligen kan bidra till förståelsen av skrivandets villkor under olika tidsperioder. Enligt min mening kan de åtminstone visa på vissa konkreta förändringar över tid, men de kan också visa att olika typer av skriftnormer kan få olika funktioner i olika sammanhang och under olika förutsättningar. För sådana generaliseringar behövs emellertid ett större material än det som studerats i den här artikeln.

Arkivmaterial

- Folkkultursarkivet vid Svenska litteratursällskapet, Helsingfors.
SLS 933, *Traditioner om kaffet och kaffedrickningen*. Folkkultursarkivets pristävling 1968. Bo Lönnqvist 1968.
SLS 2049, *Barnavård och barnuppföstran*. Folkkultursarkivets pristävling nr 44. Carola Ekrem 2003–2004.

Litteratur

- Edlund, Ann-Catrine 2007. *Ett rum för dagen. En studie av två kvinnors dagboksskrivande i norrländsk jordbruksmiljö*. Kulturens frontlinjer. Skrifter från forskningsprogrammet Kulturgräns norr. Nr 53. Umeå.
Edlund, Ann-Catrine 2012. *Två vågor av vardagligt skriftbruk 1800–2000*. I: Edlund, Ann-Catrine (red.) *Att läsa och att skriva. Två vågor av vardagligt skriftbruk i Norden 1800–2000*. Nordliga studier 3/Vardagligt skriftbruk 1. Umeå: Umeå universitet & Kungl. Skytteanska samfundet. S. 9–17.
Ekrem, Carola 2014. 'Belysandet af vår allmoges andliga lif'. Traditionsinsamlingen inom Svenska litteratursällskapet. I: Korhonen, Mikael & Hakala, Petra & Gustavsson, Pamela & Ekrem, Carola *Arkiv, minne, glömska. Arkiven vid Svenska litteratursällskapet i Finland 1885–2010*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet. S. 22–197.

- Huldén, Lars 1988. Fem bröders brev. I: Pettersson, Gertrud (red.) *Studier i svensk språkhistoria*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap A 41. Lund. S. 120–132.
- Huldén, Linda 2014. Frågelistsvar som exempel på vardagligt skriftbruk i Svenskfinland på 1900-talet. I: Edlund, Ann-Catrine & Edlund, Lars-Erik & Haugen, Susanne (red.) *Vernacular Literacies. Past, Present and Future*. Northern Studies Monographs 3/Vardagligt skriftbruk 3. Umeå: Umeå universitet & Kungl. Skytteanska samfundet. S. 295–307.
- Hård af Segerstad Hasselgren, Ylva & Sofkova Hashemi, Sylvana 2003. Skriftspråk i förändring möter förlegade skrivstöd. I: Alhstedt, Eva (red.) *Humanistdag-boken* nr 16. Göteborg: Göteborgs universitet. S. 129–136.
- Nagel, Erik 2012. *I dialog med muntliga och skriftliga berättartraditioner. En undersökning av svenska sjömäns levnadsberättelser*. Stockholm Studies in Ethnology 6. Stockholm.
- Svenska akademiens ordlista* 1950. 9 uppl.
- Svenska akademiens ordlista* 1998. 12 uppl.
- Sheridan, Dorothy & Street, Brian V. & Bloome, David 2000. *Writing Ourselves. Mass-Observation and Literacy Practices*. Language and Social Processes. New Jersey: Hampton press, Inc.
- Östman, Jan-Ola & Mickwitz, Åsa 2007. Om den allmänna skriftkulturens framväxt i Svenskfinland på 1800-talet. I: Wollin, Lars & Saarukka, Anne & Stroh-Wollin, Ulla (utg.) *Det moderna genombrottet – också en språkfråga?* Studier i svensk språkhistoria 9. Åbo. S. 285–294.

FRÅN AFTONSKOLA TILL ÖRFIL¹

Finlandismerna i SAOL

Charlotta af Hällström-Reijonen

Den fjortonde upplagan av Svenska Akademiens ordlista (SAOL 14) utkommer år 2015. De flesta orden i riksspråket tillhör även finlandssvenskan, men den kommer, liksom tidigare upplagor, att innehålla också finlandismer. I denna artikel diskuteras syftet med finlandismerna i SAOL, dvs. varför det över huvud taget finns finlandismer i SAOL. Hur många de borde vara och enligt vilka principer de har utvalts diskuteras också.

Första gången förkortningen *finl.* finns med i förkortningslistan i SAOL är i den tionde upplagan (1973). Finlandism-redaktör för SAOL 10 var professor Carl-Eric Thors, och antalet finlandismer var 50. I SAOL 11 (1986) hade Thors samarbetat med Mikael Reuter (Gellerstam 1987), och antalet finlandismer hade då stigit till 136. I SAOL 12 (1998) hade antalet stigit ordentligt, redaktören Chris Silverström hade tagit fram en lista på närmare 1000 finlandismer, som sedan i samarbete med Svenska språknämnden i Finland reducerades till 350 stycken. (Gellerstam 2009, 76–77; Svenska språknämnden i Finland 9.11.1992.) Cirka 340 finlandismer finns det också i SAOL 13 (2006). Urvalet för 13 upplagan gjordes av Mikael Reuter och

1 *Aftonskola* 'regeringens förberedande kvällsplenum', *örfil* 'kanelbulle'.

Jennie Storgård, även denna gång i samarbete med Svenska språknämnden. SAOL 14 kommer att innehålla något färre finlandismer, ungefär 270 stycken. Urvalet gjordes av mig i samarbete med Svenska språknämnden, kolleger på Institutet för de inhemska språken och några utvalda språkexperter.

1 Ett symboliskt syfte

En fråga som osökt uppstår är varför det ska finnas finlandismer i SAOL över huvud taget. Molde (1987) ansåg att svenskar i Sverige behöver det för att förstå finlandismer de råkar på, men dessutom att det finns en historisk och moralisk förpliktelse till det. Han tyckte därtill att antalet finlandismer i SAOL gärna kunde vara större:

Det vore bra om man så småningom i större utsträckning och mera systematiskt kunde få med de viktigaste finlandssvenska specialorden (som ofta är översättningslån från finskan) också i SAOL. SAOL är ju Svenska Akademiens ordlista över svenska språket – och svenskan är Finlands andra officiella språk. Vi har i Sverige en både historisk och fortsatt moralisk förpliktelse att värna om och respektera också finlandssvenskan. (Molde 1987.)

Martola (2007) diskuterar finlandismernas uppgift i SAOL och menar att svenskar i Sverige är den primära målgruppen:

Men då kan syftet under inga omständigheter vara normering av stavning och böjning, utan avsikterna är väl närmast deskriptiva. [...] Kanske man har tänkt sig att svenskarna ska kunna kontrollera udda ord de stöter på om de läser finlandssvenska romaner eller dagstidningar. Men även om de 340 orden [i SAOL 13] definieras som ord som 'bedömts som relativt etablerade i finlandssvenskt språkbruk' (inledningen, s. xx) är sannolikheten stor att det dyker upp en mängd andra ord i en finlandssvensk text. [...] För deskrip-

tiva syften är alltså 340 finlandismer rätt litet. (Martola 2007, 256–257.)

För att få klarhet i frågan vände jag mig inför redigeringsarbetet till SAOL-redaktören Sven-Göran Malmgren:

Jag undrar vad syftet med finlandismerna i SAOL är i grunden. Är det att hjälpa sverigesvenskar att förstå finlandismer de möter, eller är det att hjälpa finlandssvenskar att stava och böja finlandismerna? Eller är huvudsyftet mer symboliskt, dvs. en vacker gest mot finlandssvenskan, för att markera att det är en viktig varietet av svenskan? Eller är det alla tre och kanske ytterligare något syfte? (E-brev till Sven-Göran Malmgren 10.4.2013.)

Svaret han gav mig tolkade jag som att finlandismerna i SAOL i första hand ska ge en signal om att finlandssvenskan är en viktig varietet av svenskan, men att även ett deskriptivt syfte finns med sverigesvenskar som målgrupp, även om det syftet är mindre betonat:

Jag tror att det är alla tre syftena, minst dock det andra, att hjälpa finlandssvenskar att stav [!] och böja orden (det finns ju andra ordböcker för det). Kanske fr.a.: finlandssvenskan är en varietet av svenskan som verkligen har en särställning, bl.a. väl den enda vid sidan av standardsvenskan som är föremål för verklig normering. Jag tror att detta fortfarande bör uppmärksammas, om du så vill hedras. (E-brev från Sven-Göran Malmgren 10.4.2013.)

Finlandssvenskan är alltså en viktig varietet, och det bekräftas även av t.ex. inledningen till SAOL 13. Men man kan se att finlandismerna trots det inte har samma status som ord som ingår i standardspråket:

Dessa ord intar en särställning i förhållande till andra regionala ord i svenskan i kraft av svenskans status som ett av de officiella språken i Finland. [...] Att ett finlandssvenskt ord har tagits in i

SAOL innebär att det har bedömts som relativt etablerat i finlands-svenskt språkbruk, men det innebär inte att det tillhör det svenska riksspråket. (SAOL 13, s. xx.)

Det verkar något motstridigt att finlandismerna i SAOL inte tillhör det svenska riksspråket enligt citatet ur SAOL 13, samtidigt som man enligt Allén (1986) lugnt ska kunna använda alla ord i SAOL:

Det kan inte nog inskräpas, att det faktum att ett ord saknas i ordlistan inte får tolkas som att det inte tillhör språket. Hundratusentals ord med hemortsrätt i svenskan skulle kunna tillfogas. Å andra sidan är meningen med den samling rekommendationer som SAOL utgör, att man i allmänspråkliga sammanhang lugnt skall kunna använda de ord och former som förtecknas. (Allén 1986.)

Det finns alltså en konflikt mellan SAOL:s höga normstatus, som innebär att alla ord i SAOL lugnt ska kunna användas, samtidigt som finlandismerna i SAOL inte nödvändigtvis kan användas i alla sammanhang. Men förmodligen har Allén uttryckt sig vårdslöst. Han kan rimligtvis inte ha menat alla uppslagsord i SAOL, inklusive exempelvis svordomar och grova könsord. Sådana kan inte användas utan problem i alla allmänspråkliga sammanhang. Vad han måste ha avsett är de omarkerade uppslagsorden.

2 Urvalsprinciper

2.1 Tidigare urvalsprinciper

Mattson (1974) skriver beträffande urvalsprinciperna för SAOL 10, den första upplagan som medvetet har tagit in finlandismer, att man i urvalet av dem beaktade ordens spridning i andra svenska regioner: ”Ett antal finlandssvenska ord har också förtecknats, särskilt sådana som har motsvarigheter i sveamålen eller i norrländska mål.”

Urvalsprinciperna för SAOL 12 är protokollförda på Svenska språknämnden i Finlands sammanträde den 9 november 1992:

- Urvalsprinciperna bör vara desamma som för SAOL i övrigt.
- Avgörande för urvalet bör vara frekvens, aktualitet och acceptabilitet. Officiella ord med tillräckligt hög frekvens bör tas med, även om de inte är så bra språkligt sätt [!]. En viss återhållsamhet är dock på sin plats när det gäller floran av titlar och militära grader.
- Direkta lånord från finskan bör tas med bara i undantagsfall.
- Ordlistan bör kunna betraktas som normerande också i fråga om de finlandssvenska orden.
- I förordet bör påpekas att de rikssvenska motsvarigheterna vanligen är fullt gångbara även i Finland.
(Svenska språknämnden i Finland, 9.11.1992.)

Språknämndens princip *acceptabilitet* (andra punkten) står i konflikt med *SAOL:s urvalsprinciper i övrigt* (första punkten), eftersom SAOL för ordförrådets del är en deskriptiv ordbok utom beträffande de engelska lånorden, anglicismerna.

Under SAOL:s historia har balansen mellan språkbruk och språknorm växlat. Efter stavningsreformen 1906 var viljan att normera under ett par årtionden så mycket starkare än lyhördheten för språkbruket att förtroendet för ordlistan höll på att undergrävas. Sedan dess har språkbrukets roll förstärkts och ordlistans normerande inslag preciserats till vissa bestämda områden. Till de områden där ordlistan väger språkbruk mot normeringssträvanden hör behandlingen av engelska lånord, särskilt försöken att undvika de svårhanterliga engelska pluralformerna, stavning med enkel konsonant efter kort vokal (*shop, hit* osv.) och vissa ordbildningstendenser (*dopning, mobbning* osv.). Ett annat område där normering i hög grad är påkallad gäller reglerna för sammansättning i enskilda ord där språkbruket ibland kan förefalla helt godtyckligt (ett exempel är sammansättningar med *chef-*).

I andra sammanhang finns ingen uttalad ideologi när det gäller språkliga alternativ. Där bör språkbrukets förändringar kunna få direkta uttryck i ordlistans rekommendationer. (SAOL 12, x.)

Man kan alltså konstatera att finlandismerna i motsats till vad som sägs i första punkten i språknämndens protokoll valts ut på andra grunder än de övriga uppslagsorden i SAOL och att språknämnden haft en mer normativ syn på urvalet. I det hänseendet verkar det finnas en viss likhet mellan behandlingen av finlandismer och anglicismer, även om det för anglicismernas del främst gäller böjning, stavning och ordbildning medan det för finlandismernas del i hög grad gäller ordens acceptabilitet i allmänhet. Urvalsprinciperna frekvens och aktualitet torde däremot gälla för alla uppslagsord i SAOL.

2.2 Frekvens, aktualitet och geografisk spridning

I motsats till redaktörerna för tidigare upplagor har jag i mitt arbete haft tillgång till en relativt stor finlandssvensk textkorpus i språkbanken Korp (Göteborgs universitet) och har därför kunnat kontrollera frekvensen där på alla ord. Men eftersom det finlandssvenska materialet i Korp mest består av tidningstext har jag för de vardagligare och ovanligare finlandismernas del varit tvungen att komplettera med sökningar med sökmotorn Google. På detta sätt har jag fått en uppfattning om de ordens frekvens och aktualitet.

Också den geografiska spridningen har haft en inverkan på urvalet, men inte på samma sätt som i SAOL 10. En eventuell förekomst i sveamålen eller i de norrländska målen har nämligen inte varit ett argument att ta in en finlandism i SAOL 14. Däremot har jag medvetet försökt jämnat ut spridningen mellan de svensktalande områdena i Finland. I tidigare upplagor har urvalet haft en viss övervikt för det sydfinlandssvenska. Nu har ord som förekommer i alla finlandssvenska regioner fått förtur framför sådana som bara förekommer i södra Finland, och i viss mån har jag även tagit in ord typiska för Österbotten

eller Åland (t.ex. det österbottniska kortspelet *pidro* och det åländska vetebrödet *hemvete*).

2.3 Acceptabilitet

Frågan om finlandismers acceptabilitet lyfter för den finlandssvenska redaktörens del (läs: mig) fram konflikten mellan rollen som deskriptiv lexicograf och rollen som normativ språkvårdare.

En princip har varit att man inte ska ta med sådana finlandismer i SAOL som språkvårdarna vid Institutet för de inhemska språken avråder från i andra sammanhang (t.ex. i *Finlandssvensk ordbok*). Mottot kan också sägas ha varit ”hellre fälla än fria”, vilket innebär att om det rått tveksamhet till om finlandismen kan anses vara accepterad har den inte fått komma med i SAOL.

Följande typer av finlandismer har tagits in i SAOL 14: officiella finlandismer, oegentliga finlandismer (dvs. svenska ord för finländska företeelser som saknar någon annan svensk benämning), finlandismer som fyller en lucka i ordförrådet och vardagliga finlandismer – förutsatt att de är tillräckligt frekventa, finns i alla regioner och även i övrigt accepteras av språkvården.

Följande finlandismer hör till dem som kommit in i SAOL 14: *läroavtalsutbildning*, *realämneprov*, *rättsnotarie* (officiella finlandismer), *svartbröd*, *rosoll*, *venetiansk afton*, *bebé* (oegentliga finlandismer) *ruska* och *spetsvillan* (ord som fyller lucka i ordförrådet).

Däremot har semantiska finlandismer, finlandismer med direkt motsvarighet i svenskan, morfologiska finlandismer och finlandismer som blivit inaktuella utesluts ur SAOL 14. Därtill har en del sydfinlandssvenska ord strukits för att jämna ut den geografiska spridningen.

Till finlandismerna som strukits ur SAOL 14 hör *arbetsdryg* (direkt motsvarighet i svenskan: ’arbetskrävande’), *trumpetist* (morfologisk finlandism + direkt motsvarighet i svenskan ’trumpetare’), *samgång* (språkvården avråder från ordet i andra sammanhang, direkt motsvarighet i svenskan: ’samgående, sammanslagning’), *glansbild*

(’bokmärke’, minskat kraftigt i användning), *skogsbässe* (’fästing’, minskat kraftigt i användning), *tassig* ’fänig’ (regional och vardaglig).

Total principfasthet fungerar emellertid inte i sådana här sammanhang, även om det är viktigt att ha principerna klara för sig. Följande två finlandismer som kommer att finnas i SAOL 14 har visserligen direkta motsvarigheter i svenskan, men kan kanske också ses som någon typ av symboler för finlandssvenskan: *örfil* ’kanelbulle’, *hoppeligen* ’förhoppningsvis’.

3 Vardagliga finlandismer

I SAOL 13 är inte mindre än var elfte finlandism markerad som vardaglig, medan bara vart fyrtiotredje uppslagsord för hela SAOL:s del är vardagligt. Denna skevhet ville jag jämnna ut i SAOL 14. Det visade sig dock vara förvånansvärt svårt, och trots mina ansträngningar är ungefär var fjortonde finlandism i det material som skickades till SAOL-redaktionen markerad som vardaglig. Orsaken är att en stor del av de centrala finlandismerna kan karakteriseras som vardagliga, t.ex. *halare* ’overall’, *klott* ’kladd’, *rosk* ’skräp, sopor, avfall’, *rådda* ’stöka till, blanda ihop’, *tupp* ’toalett; dass’ osv. Finlandismerna kännetecknas överlag av en viss vardaglighet, och man kan säga att ju högre stilart, desto färre finlandismer. I striktare stilarter ingår visserligen finlandssvenska samhällstermer och oegentliga finlandismer, men andra finlandismer ses i sådana sammanhang som stilbrott, dvs. vardagliga ord och uttryck, eller ibland rentav som språkfel. Av detta följer att om SAOL-redaktionens önskemål att antalet finlandismer ska vara så stort som kring 300 ska uppfyllas, blir andelen vardagliga ord i förhållande till ordlistan som helhet av nödvändighet rätt stor.

Dessutom är andelen finlandismer som i SAOL har markeringen *vard.* stor, därför att vardagligheten är ett sätt för språkvården att kunna godkänna finlandismer i SAOL. Om de har markeringen *vard.* är det en tydlig signal till användarna att finlandismerna ska användas bara i vardagliga sammanhang. I SAOL kan *vard.* alltså i praktiken läsas som

en brasklapp, som visar att ett ord trots att det finns i SAOL, ändå inte obehindrat kan användas i alla allmänspråkliga sammanhang. (Jämför citatet ovan ur Allén 1986.)

4 Ord som speglar språkutveckling

Om man jämför de olika upplagorna av SAOL kan man få belysande exempel på språkutvecklingen, där man kan se att finlandssvenskan ofta ligger ett steg efter svenskan i Sverige. Ordet *flere* uppfattas t.ex. som en något föråldrad finlandism i dag, men *flere* var alldeles normalt i slutet av 1800-talet. I SAOL 1–7 (1874–1900) står *flere* som första form, i SAOL 8–10 (1923–1973) har *flere* blivit andra form. I SAOL 11 (1986) har formen *flere* fått stilangivelsen *mest finl.*, medan den blivit *finl.* i SAOL 12 (1998). I SAOL 13–14 (2006–2015) finns formen inte längre kvar. *Flere* har alltså gått från att ha varit det normala, till andra form, till finlandism, för att därefter försvinna.

Även den starka böjningen av *skrinna* (*skrinna*, *skrann*, *skrunnit*) har en liknande utveckling. Den starka böjningen var normalform i SAOL 1–6 (1874–1889), i SAOL 7–8 (1900–1923) hade den starka böjningen blivit en så kallad även-form. I SAOL 9 (1950) har den starka böjningen stilangivelsen *åld. äv.*, medan den i SAOL 10 (1973) fått etiketten *äv. prov. o. finl.* och i upplaga 11 (1986) *mest prov. o. finl.* I SAOL 12 (1998) har den starka böjningen strukits helt.

En mindre typisk finlandism kan också nämnas, nämligen adjektivet *sekret* 'hemlig'. *Sekret* står utan stilangivelse i SAOL 7–10 (1900–1973), har beteckningen *åld. o. finl.* i SAOL 11 (1986) och har beteckningen *åld.* i SAOL 12–13 (1998–2006).

5 Överraskande uppslagsord

Vissa av de finlandismer som tagits upp i SAOL genom åren överraskar. Att verbet *kraba* 'skolka' tagits in i SAOL 12 (1998), visar på

att ordböcker och ordboksredaktörer inte alltid lyckas hänga med i språkutvecklingen. Ordet hade varit fullt levande i skolslang i många decennier och har tagits upp i båda upplagorna av Bergroths *Finlandssvenska* (1917, 1928), samt i alla nio upplagor av Bergroths och Petterssons *Högsvenska* (1918–1968), men en förfrågan jag gjorde bland personer födda på 1980-talet och tidigare i olika delar av Svenskfinland visar att *kraba* slutat användas eller åtminstone minskat kraftigt i användning senast i början av 1980-talet.

Ett motsvarande fall är ordet *stockflottare*, som kommer in i SAOL 12 (1998) med stilmarkeringen *finl. o. åld.* Ordet finns markerat *åld.* i upplaga 13 (2006). Visserligen finns det äldre skönlitteratur där man fortfarande kan råka på ordet, men som fenomen tillhör stockflottarna onekligen en gången tid.

En annan överraskande finlandism är *lo* 'hårrem' som finns i SAOL 11 (1986). Ordet *lo* 'lugg' finns i Bergroth (1928: 302) och i FO ges betydelserna 'lugg på tyg' och 'ludd av tyg, garn'. Vanligt är ordet inte, och betydelsen 'hårrem' hittar jag ingenstans.

Slutligen kan man förvånas över att den juridiska termen *lokoköp* 'platsköp' finns bland finlandismerna (*finl. jur.*) i SAOL 13 (2006). Eventuellt kan det bero på att termen finns i SAOL 9–12 (1950–1998) utan anknytning till Finland. När den blivit föråldrad i Sverige har man kanske noterat att den fortfarande hittas i Finlands lagstiftning (Finlex) i Jord- och skogsbruksministeriets förordning om förfarandet vid inköp av spannmål till interventionslager (225/2003), men en central finländsk juridisk term kan man inte anse den vara.

6 Ett metodproblem

Finlandismerna i SAOL väljs ut av en redaktör som befinner sig i Finland och samarbetet med SAOL-redaktionen är visserligen gott, men inte så tätt. Det innebär att finlandismredaktören har rätt fria händer att bestämma vilka finlandismer som ska komma med, och metoderna har inte varit desamma som för SAOL-materialet i övrigt.

(I Berg & Malmgren 2010 beskrivs metoderna för SAOL 14.) Detta kan ge upphov till luckor i SAOL på ett sätt som jag exemplifierar nedan med finlandismen *morgonmål*.

Morgonmål är en statistisk finlandism. Ordet är frekvent och centralt i många finlandssvenskars ordförråd, även om många finlandssvenskar också övergått till ordet *frukost*, åtminstone om man ser på tidningsspråket. Ordet *morgonmål* används också i Sverige, men inte lika mycket. Bild 1 illustrerar fördelningen mellan orden *frukost* och *morgonmål* i Finland och i Sverige. (En osäkerhetsfaktor i sammanhanget är att ordet *frukost* i västra Sverige ibland även används i betydelsen *lunch*, vilket kan synas i resultatet.)

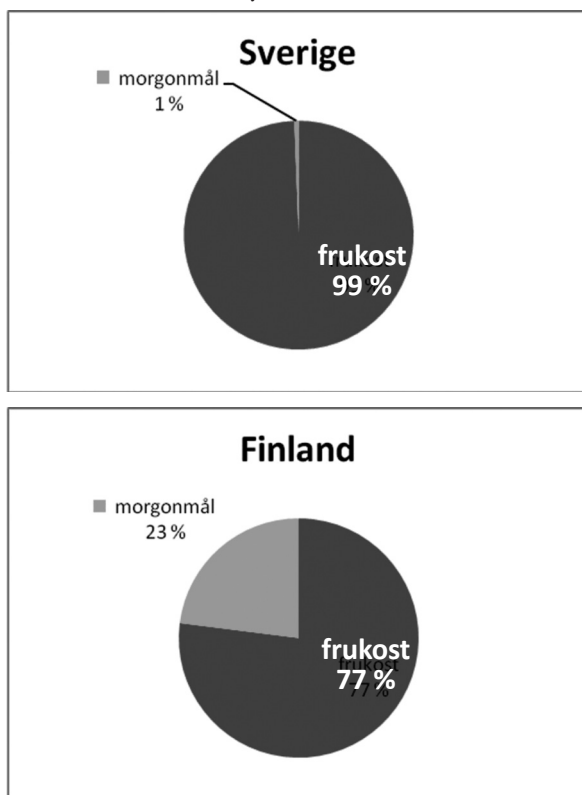

Bild 1. Fördelningen av orden *frukost* och *morgonmål* i Språkbanken Korp, finlandssvenskt respektive sverigesvenskt material.

Den finländska redaktören kan konstatera att *morgonmål* finns som uppslagsord i SAOL och har inget behov av att markera det som särskilt finländskt. Men eftersom ordet *morgonmål* hunnit bli rätt ovanligt i Sverige finns risken att det åker ut ur SAOL för att redaktionen inte tycker att ordet är en tillräckligt frekvent sammansättning på *morgon-* eller *-mål*. Detta, eller liknande fall, kanske inte upptäcks eftersom den finländska redaktören arbetat isolerat från de andra redaktörerna.²

Frågan är alltså om samarbetet borde intensifieras för allra bästa resultat. Eller ska man hålla sig till devisen ”det bästa är det godas fiende”, och nöja sig med ett gott resultat där det ändå finns risk för eventuella luckor. Syftet med finlandismerna i SAOL är ju trots allt främst symboliskt och en ordbok är aldrig helt fullständig. Detta är naturligtvis något som Svenska Akademien och SAOL-redaktionen själv måste ta ställning till och väga mot utgivningstakt och ekonomi.

7 Avslutning

Avslutningsvis kan man konstatera att även den 14 upplagan av SAOL kommer att innehålla finlandismer, ca 270 till antalet. Syftet med finlandismerna i SAOL är att lyfta fram finlandssvenskan som en viktig varietet av svenskan. Finlandismerna har dock valts ut på något andra grunder än de övriga uppslagsorden i SAOL, eftersom urvalet gjorts med ett mer normativt tänkande. Behandlingen av finlandismer i SAOL har vissa gemensamma drag med behandlingen av anglicismer, där SAOL i högre grad väger normativitetssträvanden mot språkbruk. Skillnaden är ändå att normativitetssträvandena för anglicismernas del främst gäller stavning, böjning och ordbildning, medan de för finlandismernas del i SAOL 14 även gäller ordförrådet, dvs. finlandismernas acceptabilitet i allmänhet.

2 Tack till Monica von Martens på Göteborgs universitet som har gjort mig uppmärksam på detta.

Källor och litteratur

- Allén, Sture 1986. Inför tredje seklet. I: Allén, Sture & Loman, Bengt & Sigurd, Bengt *Svenska Akademien och svenska språket. Tre studier. Svenska Akademien 200 år*. Stockholm: Norstedts. S. 233–273.
- Berg, Sture & Malmgren, Sven-Göran 2010. Varför travintresse ska ut och fotbollsintresse in. Urvalsprinciper för nästa SAOL. I: *Språkbruk* nr 4. S. 4–11.
- Bergroth, Hugo 1917. *Finlandssvenska. Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*. Helsingfors.
- Bergroth, Hugo 1918. *Högsvenska. Kortfattad hjälpreda vid undervisningen i modersmålet*. Helsingfors: Söderström & C:o Förlagsaktiebolag.
- Bergroth, Hugo 1924. *Högsvenska. Kortfattad hjälpreda vid undervisningen i modersmålet*. Andra upplagan. Helsingfors: Söderström & C:o Förlagsaktiebolag.
- Bergroth, Hugo 1992 [1928]. *Finlandssvenska. Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*. Faksimilupplaga av andra reviderade och tillökade upplagan. Esbo: Schildts Förlags Ab.
- Bergroth, Hugo 1934. *Högsvenska. Kortfattad hjälpreda vid undervisningen i modersmålet*. Tredje upplagan. Helsingfors: Söderström & C:o Förlagsaktiebolag.
- Bergroth, Hugo 1943. *Högsvenska. Kortfattad hjälpreda vid undervisningen i modersmålet*. Fjärde upplagan. Helsingfors: Söderström & C:o Förlagsaktiebolag.
- Bergroth, Hugo 1948. *Högsvenska. Kortfattad hjälpreda vid undervisningen i modersmålet*. Femte upplagan. Helsingfors: Söderström & C:o Förlagsaktiebolag.
- Bergroth, Hugo & Pettersson, Björn 1958. *Högsvenska. Kortfattad hjälpreda vid undervisningen i modersmålet*. Sjätte omarbetade upplagan. Helsingfors: Söderström & C:o Förlagsaktiebolag.
- Bergroth, Hugo & Pettersson, Björn 1960. *Högsvenska. Kortfattad hjälpreda vid undervisningen i modersmålet*. Sjunde omarbetade upplagan. Helsingfors: Söderström & C:o Förlagsaktiebolag.
- Bergroth, Hugo & Pettersson, Björn 1964. *Högsvenska. Kortfattad hjälpreda vid undervisningen i modersmålet*. Åttonde omarbetade upplagan. Helsingfors: Söderström & C:o Förlagsaktiebolag.
- Bergroth, Hugo & Pettersson, Björn 1968. *Högsvenska. Kortfattad hjälpreda vid undervisningen i modersmålet*. Nionde omarbetade upplagan. Helsingfors: Söderström & C:o Förlagsaktiebolag.
- Finlex. Tillgänglig: <http://www.finlex.fi/>
- FO = *Ordbok över Finlands svenska folkmål*. Helsingfors: Institutet för de inhemska språken.

- FSOB = Hällström-Reijonen, Charlotta af & Reuter, Mikael 2008. *Finlands-svensk ordbok*. Helsingfors: Schildts.
- Gellerstam, Martin 1987. SAOL för elfte gången. I: *Språkbruk* nr 1. S. 11–13.
- Gellerstam, Martin 2009. SAOL i många upplagor. I: Gellerstam, Martin (red.) *SAOL och tidens flykt. Några nedslag i ordlistans historia*. Norstedts. S. 53–83.
- KORP, tillgänglig på adressen spraakbanken.gu.se/korp.
- Martola, Nina 2007. Den trettonde upplagan av SAOL. I: Bergenholtz, Henning & Malmgren, Sven-Göran (red.) *Lexico Nordica 14*. Tidskrift om leksikografi i Norden utgitt av Nordisk forening for leksikografi. Oslo.
- Mattson, Gösta 1974. Ordlistans tionde upplaga. Riktlinjer och kommentarer. I: Johannisson, Ture & Mattsson, Gösta *Svenska Akademiens ordlista under 100 år*. (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 55.) Stockholm: Esselte studium.
- Molde, Bertil 23.11.1987. Marg:s språkspalt ”Morgonnatt”, *Svenska Dagbladet*.
- SAOL 14 = Svenska Akademiens ordlista 14, u.u.
- SAOL-hist. Databas över uppslagsord i alla upplagor av SAOL. Tillgänglig: <http://spraakdata.gu.se/saolhist/>
- Svenska Akademiens ordlista över svenska språket*, trettonde upplagan, 2006. Inledning. (s. VIII–XXXVIII) Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Svenska språknämnden i Finland. Protokoll fört vid möte 9.11.1992.

E-postkommunikation

E-brev till Sven-Göran Malmgren 10.4.2013.

E-brev från Sven-Göran Malmgren 10.4.2013.

TVÅ TEXTER – EN ROMAN

Eller två texter – två romaner

Carl-Eric Johansson

1 Inledning

Hösten 1955 debuterade den f.d. gruvarbetaren Kurt Salomonson med romanen *Hungerdansen*. Fyra år senare, efter att han etablerat sig som den mest omskrivne författaren av sociala romaner, publicerades *Hungerdansen* som följetong i Folket i Bild (FIB), en masspridd veckotidning med stark förankring i arbetarklassen. Att en roman publicerades som följetong i FIB var i sig inget märkligt. En av tidningens bärande idéer var att göra god litteratur och annan högkvalitativ läsning tillgänglig för en bred läsekrets, vilket bland annat innebar romaner i följetongform, nyskrivna noveller och reportage. Det som var märkligt i det här fallet var att romantexten omgestaltats i så hög grad att tidningsredaktören i sin introduktion av ”vår nya spännande följetong” såg sig föranledd att upplysa läsarna att ”’Hungerdansen’ är hans första roman, men författaren framlägger den här i omarbetat, utvidgat skick – till stora delar är det en originalroman FIB-läsarna bjuds” (FIB 1959, 29). Att redan publicerade texter omarbetas är inget ovanligt, tvärtom. Adaptioner, nyutgivningar, språklig modernisering, för att nämna några exempel, är delar i en ständigt pågående text-

filologisk process. Det ovanliga i det här fallet var att romanen hade genomgått en så stor omvandling att redaktören ansåg det befogat att påpeka att en ny roman skapats men med förbehållet ”till stora delar”. Märkligt var också att en text som så nyligen publicerats genomgick en radikal textomvandling endast fyra år efter sin första publicering.

Den här radikala textmetamorfosen väcker ett antal frågor. Varför underkastade sig författaren ett så krävande kreativt projekt? Är det den nya medieringen av texten som spelat en viktig roll? Hur ska de båda romantexterna förstås? Är det verkligen två olika romaner och vilka textelement i de två versionerna är i så fall den definierande essensen? Är det texten eller tolkningen av den som avgör om det faktiskt existerar två romaner eller bara en? Innebär textbytet också ett genrebyte?

Folket i Bilds redaktionella inriktning på skönlitteratur var att ge det bästa till arbetarklassläsarna, både ur den stora traditionen och nyskrivet av aktuella författare, vilket innebar att texterna inte gjordes om till lättläst och lättsmält för att passa en förmodat lässvag publik. Tidningen var ett bildningsprojekt och avsikten med omarbetningen var sannolikt därför inte behovet att förenkla läsningen. Om initiativet till textförändringen togs av författaren själv eller om en nitisk redaktör varit pådrivande är svårt att säga. Frågan kvarstår dock, varför inte nöja sig med smärre stilistiska förbättringar, om nu texten ansågs behäftad med sådana svagheter? Men det var uppenbarligen något annat än den litterära stilen som störde, något som låg under textytan.

Kurt Salomonson debuterade med *Hungerdansen* som en del i Norstedts förlags satsning på lovande debutanter. Förlagen var under femtiotalet på jakt efter den ”nya” litteraturen och en ny generation författare att investera i för framtiden. Salomonson var en av tre nykomlingar som lanserades i samband med höstutgivningen 1955. Mottagandet var blandat och recensenternas läsning spände över ett brett fält. Från uppfattningen att romanen hade dokumentaristisk prägel med kroppsarbetets nedbrytande karaktär som sitt huvudsakliga tema till att den skulle förstås som en allegori med starka symboliska undertoner (Johansson 2013, 32–39, 49). En del kritiker ansåg att

romanen var behäftad med alltför mycket av ”melodramatiska knalleffekter”, ”skräckromantik” och att samtalsspråket var ”valhant återgivet” (Johansson 2013, 35–36). Arbetets nedbrytande karaktär framställdes i romanen som ett problemkomplex som individen måste brottas med och hitta en lösning på för att överhuvudtaget kunna bli en levande, fri människa och inte en alienerad robot. Den kollektiva aspekten på arbetets nedbrytande karaktär, det vill säga som ett samhällsproblem, tematiserades i Kurt Salomonsons senare romaner, inte minst i den nästkommande, *Grottorna*, från 1956.

Hungerdansen tolkades inte in i den sedan 1920-talet etablerade genren proletärlitteratur eller arbetarlitteratur som den vanligtvis senare kom att benämnas. Efter *Grottorna* fortsatte Kurt Salomonson att skriva i den breda, sociala romanens genre en sammanhängande berättelse om det moderna folkhemmet, som i Salomonsons fall innebar landsbygdens småsamhällen och städer och inte de snabbt växande urbana centra. När debutromanen skulle presenteras i FIB som följetong sensommaren och hösten 1959 stod publiceringen av *Sveket* för dörren, en roman som skildrade det moderna arbetarsamhällets inre spänningar. Året innan hade den föregåtts av *Mannen utanför*, en roman som ställde invanda maktrelationer på huvudet och som blev författarens stora publika genombrott och av kritiker betraktades som en förnyelse av arbetarromanen. Båda ingick i det projekt som brukar omtalas som folkhemstrilogin. Kurt Salomonson hade inom några år från debut och anonymitet blivit en författare i offentlighetens mittpunkt som utmanade olika konsensusföreställningar om folkhem och arbetarklass, kort sagt en omdebatterad samhällsskildrare med eller mot sin vilja. Han hade på kort tid erhållit en specifik plats i det litterära fältet och utmanades att ompröva sin egen självsyn och författaridentitet. Den inre problematik han själv brottades med i debutromanen, gestaltad litterärt som en tvekamp mellan två män, en psykologisk thriller, var nu överspelad och ersatt med ett bredare samhällsperspektiv. Debutromanen sågs nu i ett nytt ljus och därför är det inte osannolikt att Kurt Salomonson kände en starkare drivkraft till textomvandling än bara språklig, stilistisk redigering.

2 En eller två berättelser

Ur ett berättartekniskt perspektiv är det möjligt att rekonstruera en gemensam berättelse med utgångspunkt från de båda texterna. Den kan beskrivas så här: Huvudpersonen Roger Bengtsson lämnar hemmet en lördagsmorgon för att göra veckans sista arbetspass i den underjordiska tunneln vid kraftverksbygget. Tre män utgör arbetslaget. En av dem, huvudpersonens antagonist visar det sig, är en man som tillfälligt får rycka in i tjänst för att den ordinarie har blivit sjuk. Väl nere i tunneln blir de instängda av ett ras. Historiens dramaturgi utvecklar sig fortsättningsvis på två plan, dels som en kamp om att ta sig levande ut ur tunneln och dels som en kamp mellan de tre männen. Huvudpersonen kommer levande men sargad ur tunneln. Det här är historiens skelett eller grundstruktur. Det som skapat texternas strukturella likhet är följande: temporalt/kronologiskt berättande (några dygns dramatiska händelser), platsen (underjordisk tunnel och det omgivande samhället), händelsernas dramaturgi (raset–instängdheten–konflikterna–uppgörelsen), berättarmodus (yttre händelser–inre processer). De båda texterna delar en gemensam berättelse.

Om däremot det som finns runt skelettet, det köttsliga, adderas, både den innehållsliga och den formella domänen, är det möjligt att tala om att de båda texterna i själva verket också är två berättelser. Händelser, karaktär/person, miljö/plats, intrig utgör substansen i den traditionella romanen och är de viktigaste byggstenarna i en fiktiv berättelse. Frågan är då vilka av dessa variabler som väger tyngst när de genomgår förändringar. I fallet med *Hungerdansen* är det gestaltningen av karaktärerna, deras ömsesidiga relationer och deras återverkningar på händelserna som varit huvudorsaken till att det också är möjligt att tala om två berättelser eller två romaner. Denna uppfattning om karaktärens roll i fiktiva texter delas inte av den traditionella narratologin. Den antika, aristoteliska synen, liksom även de ryska formalisternas var att karaktären var funktionell och en produkt av intrigen. Det intressanta är vad personerna gör inte vilka de är. Psykologiska och moraliska aspekter bör inte beaktas då de leder tankarna bort från

textstrukturen och i stället omformar den fiktiva personen till en verklig gestalt (Chatman 1988, 111). Utifrån ett narratologiskt-strukturalistiskt synsätt är alltså personerna funktioner av sin speciella roll i en helhet. Sedda däremot ur ett receptions- och läsarperspektiv, eller om man så vill ett tolkningsperspektiv, tar personerna en annan plats i berättelsen, intar andra roller, utvidgar och omformar betydelser och mening. Men inte bara det. Också förståelsen av händelserna påverkas av hur karaktärerna gestaltas och vilken framtoning de får.

3 Text och berättelse – en jämförande läsning

I *Hungerdansens* två textversioner är gestaltningen av de tre centrala karaktärerna avgörande för att man kan tala om två berättelser, rentav det mest avgörande. Huvudpersonen Roger Bengtsson är den som uppvisar mest likhet i de båda textversionerna, medan de två övriga i triangeldramat har genomgått stora förändringar vilket också indirekt återverkar på huvudpersonen. Diskurs och berättelse eller om man så vill form och innehåll är sammantvinnade i varandra i konstruktionen av den berättelse som är läsarens berättelse.

Redan i romanens och följetongens inledande parti omformas Roger Bengtsson i läsarens medvetande genom att berättarrösten förskjutits från en distanserad position i romanen (R) till en berättarröst i följetongen (F), som i högre grad ser händelseförloppet inifrån berättelsen själv, men där berättandet sker utifrån. Han försvinner tillfälligt ur handlingen, rent bokstavligt på sin motorcykel. Istället inträder några andra gestalter på scenen och intar sina speciella roller och funktioner i berättelsen: Fästmön Vera (den sanna kärleken eller konventionens tvång), handlaren i matvarubutiken (det inskränkta småsamhällets sociala kontroll och skvaller) och journalisten (den olycksbådande budbäraren).

Berättarröstens position i inledningen till de båda texterna gör att både huvudpersonen och händelsen framtonar på olika sätt. I R låter inledningsraderna på följande sätt: ”Roger Bengtsson lämnade

sin fästmöns tvårummare vid sextiden lördag morgon. Hans motorcykel, en Royal Enfield 500, startade för första kicken. Smattret slog hänsynslöst sönder vårmorgonens stillhet, ekot rullade länge av och an mellan kåkarna i det lilla samhället, de närmast boende rycktes upp ur sin sömn.” (Salomonson 1955, 5.) Här läser vi en objektiv iakttagares anteckningar präglade av fakticitet så gott som utan emotionella konnotationer.

I F däremot har författaren också velat förmedla något annat utöver att registrera själva händelsen. ”Jaha, tänkte Roger belåtet, så är det då äntligen lördag...Klockan var några minuter över sex, när han satte sig på motorcykeln, som en stund senare gick igång med ett brak. Smattret slog sönder den vackra vårmorgonens stillhet. Ekot rullade länge av och an mellan kåkarna i det lilla samhället, och de närmast boende rycktes upp ur sömnen.” (FIB 1959, nr 29.) Fokaliseringen i öppningsfrasen för huvudpersonen mycket närmare läsaren och den något mer detaljerade beskrivningen synliggör en berättare som också levtt med i händelseförloppet med sina sinnen och inte bara med sitt anteckningsblock. Det är som om Roger själv förmedlade händelseförloppet.

Huvudpersonen försvinner tillfälligt ur berättelsen efter de inledande raderna och i fortsättningen hamnar strålkastarljuset på fästmön Vera och det lilla samhällets inskränkta och kontrollerande mentalitet personifierad i handlaren. I båda texterna beskrivs Veras kärleksfulla känslor för Roger, hennes drömmar om framtiden, ett hägrande bröllop och hur hon ser ut. Veras person tecknas inte med identiska pennstreck men hon känns igen i båda textversionerna. Den undran som väcks hos läsaren är ur vems blick hon granskas. Det är nämligen inget helt igenom intagande porträtt. Är det ur Rogers omedvetna gömmor, som för läsaren skvallrar om att han egentligen inte ser henne som den kvinna han i sitt innersta längtar efter och drömmer om? Varifrån kommer annars föreställningen om henne som ”en storväxt tjugoåring, blond, en smula slapp i hyn, med loja ögon och smala händer” (Salomonson 1955, 6). I F modifieras slappheten i hyn med tillägget ”men inte så det störde”.

I teckningen av henne finns också en del andra omständigheter med som samtidigt antyder något om den skvallriga, småskurna mentaliteten i det omgivande lokalsamhället. Vera är gravid i tredje månaden, något som dessbättre ännu inte syntes på henne, ty hon hade tidigare varit föremål för skvaller som ogifta kvinnor kan råka ut för: "Som alla andra hade hon gått sitt varv i skvallrets förfärliga karusell: Det var något om en gift ingenjör, något med mycket erotik i." Nu var hon en "tillgiven fästmö" som bestämt sig för "att bli en god hustru och mor" (Salomonson 1955, 6). Så framställer R henne och i undertexten finns budskapet att Vera, även om hon hade alldeles ärliga känslor för Roger, ändå kände sig pressad av konventionen att reglera sitt förhållande och upprätthålla en anständig fasad för att slippa ifrån social stigmatisering.

I F-versionen har den direkta och brutala frasen "något med mycket erotik i" beslöjats till "en dunkel historia även för dem som kände henne väl". Uttrycket "tillgiven fästmö" har förvandlats till "en fästmö på riktigt". Frasen om den goda hustrun ändrats till att "hon hade föresatt sig att inte låta något hända som kunde äventyra bröllopet. Hennes plan var att få sluta på sjukstugan, där hon var biträde, i och med giftermålet" (FIB 1959/30, 16). Romanens Vera ser sig inte bara tvungen att anpassa sig till den sociala konventionens tvång, utan det finns också något av en inre moralisk drivkraft hos henne, en strävan att arbeta mot ett ideal i livet som var viktigt. I F har Vera reducerats till en person som framförallt var medveten om de sociala kodernas obönhörliga stränghet och som konsekvens nödvändigheten att kalkylera med fördelar, att slippa ett tråkigt jobb och bli försörjd. I R står inget om att hon ska sluta arbeta.

Nästa scen utspelar sig hos handlaren, dit Vera beger sig för att göra inköp inför helgen. Medan hon expedieras kommer en tidningsreporter inspringande för att köpa filmrullar. Den flegmatiske handlaren vill inte utan vidare rubba sin köordning. Journalisten får vänta på sin tur och blir i stället utfrågad vad som kan ha hänt eftersom det är så bråttom. Konfrontationen med journalisten blir en maktdemonstration samtidigt som den inskränkta bymentaliteten

avkläds. Journalisten blir liksom i det antika dramat också budbäraren som förebådar en tragisk händelse när han antyder att en förfärlig olycka inträffat vid kraftverksbygget (Salomonson 1955, 7–9). Vera gestaltas på liknande sätt i de båda textversionerna: hennes reaktioner på meddelandet att en olycka skett vid krafverksbygget och hennes reaktion på handlarens bemötande av henne. ”Denna avskyvärda karl! Hans stirrande hade berört henne värre än till och med reporterns cyniska ord”, står det i R och är Veras svar på en genomskärande blick som grundar sig i misstanken att Vera är med barn. Hon lämnar något omtöcknad butiken, beger sig hem och ”i samma ögonblick hon steg in i lägenheten ringde telefonen” (Salomonson 1955, 10–11). En signal som bara kan betyda en enda sak, att något förfärligt har inträffat.

De spänningsskapande elementen finns också med i F, men framförallt har fokus flyttats något från R:s händelseorienterade och distanserade berättande till ett konkret och mer detaljerat beskrivande med en mindre neutral röst som tar över seendet. Den här fokussförflyttningen och modusförändringen gör att handlaren blir en mer central karaktär som på ett tydligare sätt får representera småsamhällets bigotteri, småskurenhet och illvilliga nyfikenhet. I F förklaras också orsaken: han var frireligiös och ägnade sin fritid åt att bekämpa synden i samhället. Karakteristiken av handlaren i F kännetecknas också av ett annat drag som helt saknas i R, nämligen användningen av dialektalt språk i dialogerna (FIB 1959/30, 16–17). I det här fallet får det främst effekten av att handlaren framstår som mer provinsial och inskränkt i sin personlighetstyp, samtidigt som det uttrycker hela följetongsprojektets tendens, nämligen att föra personer och handling närmare den förmodade läsargruppen och förstärka igenkänningsfaktorn. Vanliga människor pratar inte bokspråk i vardagssituationer helt enkelt och ska inte göra så i en roman som utspelar sig i en sådan miljö.

Efter introduktionen flyttas handlingen till kraftverksbygget. Det är i den underjordiska tunneln som huvuddelen av R och F utspelar sig som en berättelse i thrillerns form med likartad berättelsestruktur men gestaltad med två olika textmodeller, som också får konsekvenser för hur de båda texterna ska läsas och förstås. Själva fundamentet i den

nya textmodell som F representerar är framställningen av karaktärerna och deras inbördes relationer. I inledningsavsnittet har F avvikit i diskursen från R så att vissa sidoaspekter av berättelsen fått större utrymme, men i det som är huvudberättelsen blir skillnaden så markant att det är rimligt att också ge en delvis ny tolkning av romanens mening, något som ytterligare förstärks av slutet eller epilogen, som i F-versionen är utbyggd och nyskriven.

Nu över till dramat i underjorden, den egentliga berättelsen. Det gamla intränade arbetslaget på tre man kommer inte att kunna arbeta tillsammans denna ödesdigra lördag. En man saknas och måste ersättas. Inhopparen blir historiens antihjälte och drivkraften i berättelsens verkliga thriller, kampen mellan de tre männen, igångsatt och tillspetsad av en dramatisk händelse: de tre männen blir instängda i tunneln på grund av ett ras. När väl denna händelse är ett faktum befinner sig läsaren och alla inblandade fiktiva personer i samma situation. Ingen vet hur detta drama ska sluta. Läsaren kommer i fortsättningen att befinna sig i tunneln tillsammans med de tre männen. Vera och de andra utomstående befinner sig i spänd väntan mellan hopp och förtvivlan över hur allt ska sluta.

Tunneldramatiken består inte bara av de yttre händelserna, det vill säga kampen för att överleva genom att ta sig ut ur instängdheten. Den vävs ihop med det paradoxala att personerna i stället för samarbete i en kritisk överlevnadssituation ger fritt utlopp för aggressioner, som resulterar i en strid på liv och död, delvis beroende på att huvudpersonen och antihjälten har ouppklarade konflikter sedan tidigare. Parallellt med den yttre dramatiska handlingen återges ett inre skeende inom huvudpersonen som gestaltar hans egen mentala, själsliga kamp för sin överlevnad. Denna komplexa väv är helt avhängig av de agerande personerna, deras karaktär, deras drivkrafter. Det är här som de avgörande skillnaderna mellan R och F finns. Huvudpersonen Roger Bengtsson är den av de tre som överlever textförändringarna med minst identitetsbyte. De två övriga genomgår olika metamorfoser, i synnerhet antihjälten som fått helt ny identitet i F-versionen.

Antihjälten kommer oväntat in i båda berättelserna och rubbar genast harmonin och lugnet. I R är han en John Jackson som Roger Bengtsson en gång lärt känna i Durban i Sydafrika, när de båda arbetade som gruvarbetare och hamnade i konflikt med varandra om en död prostituerad kvinna. Liksom i fallet med telefonsignalen i inledningen får läsaren onda aningar när de bådaskommens gemensamma förflutna antyds. I F är Jackson utbytt mot en svensk, råbarkad arbetare, Erik Branzél, som huvudpersonen liksom i R känner sedan förut, även om den olycksbådande bakgrunden är nedtonad. Däremot får de samsas om en liknande kropps-konstitution: korta, men breda över skuldrorna, med en fräck, utmanande attityd som skiner igenom i deras ansiktsuttryck. Den tredje personen Tarzan Bergstedt har i likhet med hjälten fått behålla namnet och den funktion han har i berättelsen, men framstår i F-versionen mer som en schablonbild av en fördomsfull, inskränkt representant för arbetarklassen, en motsvarighet till handlaren. I likhet med denne formas också Tarzans identitet med hjälp av dialektalt språk.

Väl nere i den underjordiska tunneln efter den inledande presentationen av de tre kontrahenterna fortsätter berättelsen att väva samman thrillerintrig och personskildring, där yttre händelser i det dramatiska skeendets nutid varvas med tillbakablickar och berättarröstens intervenerande kommentarer. Händelserna utvecklas sedan i en bestämd följd i olika faser men på delvis olika sätt i de två texterna: spänningen byggs upp mellan de tre männen. I R intar den kommenterande berättaren en större roll och de två huvudkontrahenternas (Roger B och Jackson) tidigare historia vävs in i nutidshändelserna. I F är händelseförloppet i högre grad gestaltat i dialogiserande partier och tillbakablickarna mer integrerade i ordväxlingen men liksom i R ännu inte förklarade. Läsaren är fortfarande i okunnighet om vad som exakt utspelat sig tidigare vilket förstärker spänningsmomentet.

I nästa fas är raset som stänger in de tre i en dödsfälla ett faktum och som en följd därav ökar spänningarna, konflikterna, konfrontationerna och oförsonligheten mellan de tre männen. I R talar den kommenterande berättaren till läsaren i ett förklarande syfte. Dessa

tre män var "djungelnaturer", vilket innebar att de intet visste om sammanhållning, de var överlevnadsmänniskor, vana att klara sig på egen hand, skolade i en tillvaro "utan barmhärtighet, hänsynslösa som vargar", råa och känslolösa, och likt rovdjuret alltid beredda till angrepp. Roger Bengtsson delade samma rovdjursinstinkt med de två andra men hade lärt sig hantera den bättre och lägga locket på när det behövdes. Gradvis glider nu berättaren in i Rogers eget jag och läsaren får delvis en förklaring till hans brutala överlevnadsstrategier. Det är samhället som gjort honom till ett jagat djur: "Samhället hade nekat honom bildningens privilegium. Han hade inte fått bli vad hans håg fordrade och själv hade han inte varit stark nog att slå sig igenom barriären....[h]an var en naken, splittrad och djupt olycklig människa" (Salomonson 1955, 47–48).

I F förmedlas händelserna i mimetisk form genom dialog och handlingar. Djungelmetaforen är utbytt mot ett textparti som framställs som en dröm hos huvudpersonen, där han dels tänker tillbaka på en episod där Tarzan Bergstedts okontrollerade råhet kommit i dagen och dels som en regelrätt dröm om samhället som nekat honom bildningens privilegium, men där en läkande försoningsprocess satts igång inte minst tack vare kärleken till Vera och det kommande barnet. "Inom honom höll en ny människa på att växa fram, en ny helhet" (FIB 1959/33, 17). En sådan ton är inte hörbar i R.

Spänningen finns inte bara mellan de tre männen. När äntligen en telefonledning till yttervärlden visar sig fungera hör Roger överraskande sin fästmö Veras röst i andra änden, en episod som ytterligare illustrerar och fördjupar teckningen av hans person och livssituation. Helt plötsligt har kontakten med Jackson rivit upp såren från hans gamla liv och återuppväckt en person som tillfälligt hade begravts men som nu därför inte längre kan fortsätta i de upptrampade hjulspåren: "Djungeltillvaron hade satt för djupa spår. De tolv timmarna med Jackson hade brutit upp låset till hans innersta och han kunde bara lyda instinktens röst. Vandra sade den, gå" (Salomonson 1955, 57). Kärlekens kraft som bidragit till att omvandla honom hade nu runnit bort: "Den ömhet han länge känt för henne var bortsopad. Hur ska

jag kunna känna ömhet för en främmande människa, tänkte han” (Salomonson 1955, 56).

I F finns ett motsvarande samtal mellan Roger och Vera och med ett liknande innehåll. Instängdheten och kontakten med hans gamla historia och den ondskefulle Branzél alienerade honom från hans nuvarande liv. ”Denne man, som drog ner alla som kom i hans väg till ett mörkare mörker än det som rådde i tunneln, hade brutit upp låset till Rogers innersta. Och rösten kallade; vandra sade den, gå!” (FIB 1959/34, 17–18). Inte bara den fysiska överlevnaden är i fara, utan hela hans existens och den sociala tillvaro han byggt upp hotas. Något senare återvänder Rogers tankar på Vera och barnet och han slås av en ångestladdad föreställning att också barnet skulle gå samma väg i livet som han själv, ”att barnet skulle tvingas släppa fram vargen i sig” (Salomonson 1955, 69). I F framförs samma tanke men i ett något mildare tonläge (FIB 1959/36, 51). Ännu en gång får Roger kontakt med en allt nervösare och oroligare Vera. Samtalet signalerar att Roger inte mer förmår leva sig in i hennes oro. ”Han orkar inte mer, hennes gråt rör honom inte mer än en bortflyende fågel”, tänker han. Han uppfylls bara av den eviga gråten över sitt eget livs misslyckande. ”Nu är jag färdig med flickan, tänkte han” (Salomonson 1955, 90). I F finns också en liknande episod men utan den ödesmättade tonen, som ersatts med en lätt kärleksfull gnabbighet (FIB 1959/38, 50).

Den underjordiska resan fortsätter nu inte bara bokstavligt i tunneln som en kamp för överlevnad utan också som en djupdykning i huvudpersonens inre. I samma veva som tvekampen mellan Roger och Jackson/Branzél tillspetsas öppnas dörren till Rogers hemliga gömmor, de trauman som avgjort hans livsväg och och format hans personlighet. Redan tidigare i romanen berördes temat på ett mer allmänt plan, att Roger förnekats bildningens privilegium, men samtidigt ”hade han inte varit stark nog att slå sig genom barriären [...] Han var en naken, splittrad och djupt olycklig människa” (Salomonson 1955, 48). Men vad har då denna svaghet och deformerade personlighet sitt ursprung i?

I R finns ett längre textparti där Roger märkligt nog mitt i den ödesmättade spänningen med sin rival berättar sin traumatiska bak-

grundshistoria, ungefär som en bekännelse: Familjemisär och kärlekslöshet, omhändertagen av de sociala myndigheterna, utsatt för sadistisk arbetsgivare och förkrossad av fruktlösa försök att bli skribent och författare. Det enda som återstod var det enformiga, själsdödande arbetet och med faderns mantra ringande i öronen: "En arbetare är en arbetare och kan aldrig annat bli" (Salomonson 1955, 115). Inför Jackson summerar han sina erfarenheter av kroppsarbetet och varför han avskyr det. Orsaken är inte arbetets låga status, smutsen, utan den nedbrytande processen som förvandlar människan till djur. Både sinne och hjärna avtrubbas och förtvinar. Själv förgås han vid tanken att aldrig någonsin i livet få visa sin verkliga begåvning och få utlopp för det han bär inom sig. Självuppgörelsens intensitet stiger i takt med att vattnet stiger i schaktet och oförsonligheten mellan de två männen når sin yttersta gräns. Den bittraste insikten infinner sig när han till slut konstaterar att han själv bär skulden till misslyckandet. Han hade valt den enkla lösningen att skyla över sitt misslyckande och skjuta över skulden på samhället. Den individuella lösningen är flykten och i hans fall blev det flykten till Sydafrika och den nedbrytande kontakten med John Jackson, som nu liksom alla såriga minnen från uppväxttiden dykt upp som en ond dröm som måste förgöras om han ska kunna överleva som människa i framtiden och resa sig ur förnedringen (Salomonson 1955, 133–134).

F-texten följer samma mönster men med utvikningar och konkretiseringar av episoder, som får effekten att Roger Bengtssons personhistoria att bli mer gripbar och smälter in i berättelsens realistiska berättarmodus. Liksom i R interfolieras berättelsen om huvudpersonens tidigare konflikt med sin antagonist med den stegrande aggressiviteten och den ödesmättade uppgörelsen som handlar om att överleva eller gå under. I F konkretiseras synen på det nedbrytande kroppsarbetet med en episod som illustrerar också en annan aspekt av klasstillhörigheten, kamratskapets ihållighet, det vill säga en tvångsmässig anpassning till en kollektiv norm utan egentligt innehåll (FIB 1959/41, 24).

Tunneldramatiken når sin kulmen till slut. I R kommer Roger ut ur tunnelmynningen på en bår och Vera ser en blodig människo-

massa som visar sig vara vid liv. Han reser sig upp och brister ut i "ett egendomligt triumferande skrik" och säger sedan med låg röst så att bara de närmast stående kan höra: "Den ena är min fader, den andra min gud. Jag har dödat dem bägge. Förbannelse över dem". De inre demonerna har besegrats. Verkligheten har däremot inte besegrats. Rogers och romanens slutreplik lyder: "Det är polis och inte läkare jag behöver" (Salomonson 1955, 141). Vera finns kvar som en åskådare. Slutet mynnar ut i obesvarade frågor.

Det är här i epilogen som de två texterna divergerar på ett sätt som ytterligare stärker föreställningen att det handlar om två olika berättelser, inte bara två olika texter. Den skadade Roger kommer också i F-texten ut ur tunneln på en bår och reser sig helt plötsligt och upphäver samma triumferande skrik. Men inget prat om en far och en gud som dödats. I stället får han syn på Vera och går fram till henne, håller om henne och yttrar en parafras på romanens slutreplik, att det är polis och inte läkare han behöver. Här slutar romanen men inte följetongen. Scenen ändras nu. Vi befinner oss i en sjuksal. Vera finns hos honom, landsfiskalen förhör sig om vad som hänt. Roger berättar och befriar sig från sin skuld till händelserna i tunneln, försonas med Vera och med sitt liv. Ångesten är botad.

4 Slutsatser

En fiktiv berättelses konstituerande delar skulle med ett förenklat schema kunna beskrivas som en presentation av händelser, personer och intrig(er) eller för att använda engelskans termer: events, characters, plot(s) (Lothe 2008, 78). Dessa pusselbitar laborerar varje författare med i kombination med de diskursiva elementen för att skapa en meningsfull, koherent berättelse. Min slutsats är, som tidigare antytts, att karaktärernas omformning skapat den viktigaste förutsättningen för ny läsning och tolkning av den nya versionen av romanen. Händelser och intrig är inte lika betydelsefulla även om karaktär och händelse är invädda i varandra. Narratologin har som påpekats vanligtvis varit av

en annan uppfattning och betraktat karaktärerna eller personerna som funktioner av handlingen eller händelserna, alltifrån de ryska formalisterna till de franska strukturalisterna (Chatman 1988, 108–113). Ett så omfattande översiktsverk i narratologisk teoribildning och metodik som Wolf Schmid's *Narratology* (2010) behandlar "character" endast ur ett berättartekniskt perspektiv. Chatman kommer ändå i sin översikt fram till att karaktärerna i modern litteratur inte utan vidare kan placeras in i ett strukturellt schema som Propp gjorde med gestalterna i den traditionella folksagan med funktioner som hjälpare, hämnare, domare osv.. Den moderna romangestalten är alltför mycket präglad av psykologi och inåtvänd självbespeglning och därmed en varelse misstänkt lik sina läsare. Chatman drar därför slutsatsen att "[b]oth character and event are logically necessary to narrative; where chief interest falls is a matter of the changing taste of authors and their publics" (Chatman 1988, 113).

I romanen *Hungerdansen* skulle man kunna säga att det är huvudpersonen som är romanens själva centrum och att händelserna är funktioner av en persons inre uppgörelse med sitt eget liv. I följetongen kontextualiseras huvudpersonen mer konkret i sin miljö och blir en mer igenkännbar gestalt som kan dela livserfarenheter med läsarna. Den realistiska, mimetiska imitationen sätter en starkare prägel på berättelsen. Antihjälten Branzél är en person som skulle kunna finnas gömd bland de anonyma blåställsarbetarna, medan John Jackson närmast är tagen ur en äventyrsroman. I romanen finns en distans i berättandet. Hjälten är här mer distanserad till de händelser han involveras i, liksom läsaren i motsvarande grad.

Epilogen får helt olika innebörder i de båda texterna och därmed påverkas hela berättelsens mening. Romanen slutar öppet med en huvudperson som nu genomgått sin skärseld och därmed är fri att på egen hand äntligen pröva livet på de chanser han aldrig tidigare var förmögen att ta eller kämpa sig till. Livets examensprov är avklarat. Med en sådan läsning är det närmare till hands att se John Jackson som den mörka svarta sidan hos huvudpersonen själv, den inre demonen som måste förjagas och förintas och inte som en levande

konkret person av kött och blod. Följetongens slut gör i stället att hela berättelsen får en karaktär av melodram med ett lyckligt slut. De två älskande får varandra, huvudpersonen har försonats med sitt öde och har också förlåtit sin antagonist, ty denne visste inte och kunde inte bättre. Han var helt enkelt lika mycket offer som gärningsman. Tillbakablickarna i huvudpersonens liv får här mer funktionen av att belysa en komplex personlighet som lyckas bemästra sina traumatiska upplevelser och till slut finner harmoni och balans i livet och inordnar sig i en borgerlig tillvaro.

Parallellt med berättelsen om Roger Bengtsson finns också en sekundär berättelse, som rör sig kring olika bipersoner och speciella miljöer. Ett inledande parti, där "samhället" tar en viss gestalt i form av handlaren och butiken, får i romanen en presenterande funktion i första hand. Vera tar form för läsarna och handlaren blir närmast en löjväckande och lätt komisk gestalt. I följetongen växer han ut till en obehaglig representant för den förtryckande sociala kontrollen, en person med maktambitioner. I ljust av liknande miljöer och personer som sedan dyker upp i andra romaner av Salomonson får skildringen större samhällskritisk tyngd. I följetongtexten finns som redan nämnts en passus om den ihåliga kamratskapen mellan arbetarna, något som saknas i romanen. Detta är också ett tema som kom att få stor plats i nästa roman, *Grottorna* och som därefter blev ett stående inslag i de övriga sociala romanerna. Det existentiella överlevnadsmotivet var möjligen mindre angeläget nu än det varit vid debuten. Dessutom var det samhällskritiska perspektivet med starkare inslag av identifikation mer angeläget för tidningens arbetarläsekrets.

Att ge svar på frågan om de två textversionerna är en och samma roman är möjlig bara om texterna reduceras till sin berättelsestruktur. Om deras diskursiva och retoriska element och karaktärernas omgestaltning tas i beaktande blir problemet med ens mer komplext. Kanske finns här en parallell till lingvistik och Saussures båda begrepp *langue* och *parole* i den meningen att varje berättelse har sitt *langue* som sedan kan realiseras i ett antal variationer som utgör berättelsens *parole*. Textens strukturella egenskaper framstår då mer som ett teoretiskt

problem som man med hjälp av narratologiska verktyg kan belysa. Textens kommunikativa funktion, den som i praktiken berör läsaren är också den som avgör i en tolkningsakt om det handlar om en eller två romaner. Läsarna skapar textens mening. En läsare på femtiotalet läste förstås både romanen och följetongen med utgångspunkt från sin förväntningshorisont beroende på vilken läsarkategori det gällde. Litteraturkritikern, poeten och arbetarrörelseskribenten Stig Carlson, för att ta ett konkret exempel från den tiden, läste romanen som en allegori, där kampen mellan de två huvudpersonerna i grunden representerade kampen mellan våldets och diktaturens princip och demokratins, en läsning som ytterligare illustrerar spännvidden i tolkningsutrymmet men förståelig mot bakgrund av tidsepoken (Johansson 2013, 49). Följetongen däremot skulle kunna läsas som en norrländsk berättelse (fastän Norrland egentligen inte alls nämns) ur ett arbetarperspektiv, en sann skildring om det hårda livet presenterad i dramatisk form och med melodramens känsloladdning.

En sista fråga som söker sitt svar är nu om den nya textversionen i högre grad än originalromanen skulle kunna betecknas som arbetarlitteratur. Dåtidens recensenter klassificerade inte romanen inom arbetarlitteraturgenren. *Hungerdansen* var en roman som utspelade sig i arbetarmiljö men uppfattades uppenbarligen inte hemmahörande inom kategorin arbetarlitteratur. Med tanke på de förändringar som följetongstexten uppvisar ligger det ändå nära till hands att fråga sig om texten också fått en annan genreidentitet. Också här inställer sig ett problem, nämligen hur begreppet arbetarlitteratur ska uppfattas och förstås. En vanlig definition av arbetarlitteratur, ofta förekommande i litterära översiktsverk, har utgått från ett sociologiskt betraktelsesätt och har inte berört berättartekniska, språkliga och stilistiska egenskaper hos texterna. Arbetarlitteratur är litteratur skriven av arbetare, om arbetare och för arbetare är Lars Furulands försök till definition, med tillägget att det är i skärningspunkten mellan dessa tre som den väsentliga arbetarlitteraturen skapats och skapas, det vill säga klassbakgrund, tema och mottagargrupp är den spännvidd inom vilken arbetarlitteraturen rör sig (Furuland & Svedjedal 2006, 23–24). Med

Furulands definition som utgångspunkt skulle en rimlig slutsats vara att följetongstexten i högre grad än romanen kunde sorteras in i den arbetarlitterära genren.

Arbetarlitteraturen har genom årtiondena uppvisat en stor bredd och variationsrikedom och det är därför inte alldeles enkelt att använda Furulands definition för att klargöra om ett visst verk ska betraktas som arbetarlitteratur eller inte. Magnus Nilsson har pekat på svårigheterna och kommit till slutsatsen att det är receptionsperspektivet som bör bli avgörande om en viss text ska kategoriseras som arbetarlitteratur, det vill säga om läsaren i läsakten kopplar samman det lästa med arbetarklassen (Nilsson 2006, 9–27). Samma verk kan tillhöra flera genrer. *Hungerdansen* exempelvis kan vara både thriller och arbetarlitteratur, och läsaren blir då den som fäller avgörandet om Nilssons modell tillämpas. Det finns ytterligare en aspekt att ta hänsyn till om receptionsperspektivet blir bestämmande, nämligen att genrer och genredefinitioner är underkastade historiens förändringar. Femtiotalet var en period när klassfrågan i stor utsträckning individualiserades och gamla klassgränser var i upplösning och förändring. Litteraturen sökte sig på liknande sätt bort från den samhälleliga sfären in mot det individuella. Det gör att en 50-talsläsare kunde definiera arbetarlitteratur på annat sätt än en läsare som mötte samma texter under nästa decennium när både synen på samhället och synen på litteraturens roll hade förändrats.

Litteratur

Chatman, Seymour 1988. *Story and Discourse. Narrative Structure in Fiction and Film*. Ithaca and London: Cornell University Press.

Furuland, Lars & Svedjedal, Johan 2006. *Svensk arbetarlitteratur*. Stockholm: Atlas förlag.

Johansson, Carl-Eric 2013. *Brutal social demaskering. Om Kurt Salomonson, bilden av folkhemmet och offentligheterna*. Tampere: Tampere University Press.

- Lothe, Jakob 2008. The Distinction of Fiction and the Need for Historical Reference: Joseph Conrad's Lord Jim and W.G. Sebald's Austerlitz. I: Skalin, Lars-Åke (red.) *Narrativity, Fictionality and Literariness. The Narrative Turn and the Study of Literary Fiction*. Örebro University. S.77–93.
- Nilsson, Magnus 2006. *Arbetarlitteratur*. Lund: Studentlitteratur.
- Salomonson, Kurt 1955. *Hungerdansen*. Stockholm: Norstedts förlag; Folket i Bild 1959, nr 29–4.

VAD BERÄTTAR STUDENTEXAMEN OM EXAMINANDERNAS KUNSKAPER I SVENSKA?

Taina Juurakko-Paavola

1 Bakgrund

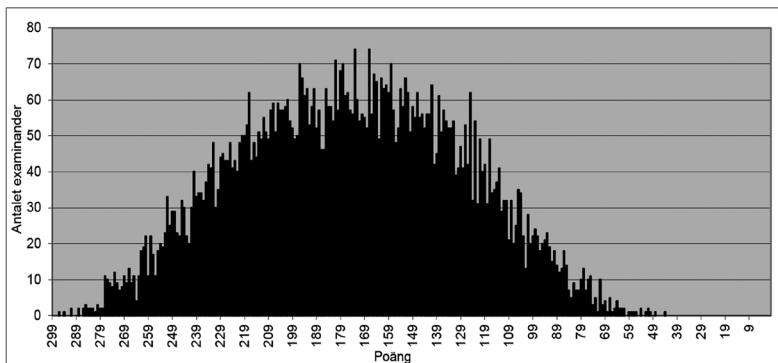
Europarådet utgav Gemensamma europeiska referensramen för språk (CEFR = Common European Framework of Reference for Languages) på engelska år 2001. Före det hade man i ca 30 år aktivt bedrivit forskning för att utveckla och modernisera inläring och bedömning av språkkunskaper (CEFR 2001). Till finska översattes referensramen två år senare (EVK = Eurooppalainen viitekehys 2003) och referensramens nivåskala tillämpades i bearbetningen av kriterierna för bedömningen av språkkunskaper i grundskolor och gymnasier. Också målnivåerna för de olika lärokurserna definierades enligt referensramens nivåskala. (LOPS 2003.) Men när det gäller studentexamen i Finland, har det inte funnits någon koppling mellan dessa nivåskalor och vitsorden i studentexamen. Syftet med studentexamen är att klarlägga om examinanderna har tillägnat sig de kunskaper och färdigheter som har angetts som mål i gymnasiets läroplan samt om de har uppnått tillräcklig mognad enligt målen för gymnasieutbildningen. Studentexamen har en stor betydelse i det finländska skolsystemet, eftersom den ger

allmän behörighet till fortsatta studier vid finländska högskolor och är således en high stakes-examen. (Studentexamensnämnden 2014b.)

Sedan våren 2004 har examinanderna kunnat välja vilka fyra obligatoriska ämnen de skriver i studentexamen, bara provet i modersmålet är obligatoriskt för alla (Studentexamensnämnden 2014a, 2). Antalet examinander som väljer medellång svenska (lärokurs som börjar i årskurs 7) har sjunkit kontinuerligt från drygt 30 000 (år 2005) till drygt 15 000 (år 2014) (Studentexamensnämnden 2014c). Av vårens studenter 2014 hade 36 % av de manliga och 69 % av de kvinnliga deltagit i provet i svenska. Det fanns också stor variation mellan skolorna: andelen studerande som deltog i studentprovet i svenska varierade från 9 % till 93 %. (MTV3 2014.)

Provet i svenska mäter kunskaper i fyra delområden: hörförståelse, läsförståelse, behärskning av ordförråd och strukturer samt skriftlig framställning (Studentexamensnämnden 2011, 4). Målnivån på färdighetsskalan för studierna i medellång svenska är B1.2 i läs- och hörförståelse och B1.1 i skriftlig framställning enligt LOPS (2003, 84). När de slutgiltiga vitsorden för provet bestäms tillämpas relativ bedömning, dvs. vitsorden ges på basen av en på förhand bestämd fördelning, t.ex. ungefär 5 procent får laudatur (Studentexamensnämnden 2014b). Vitsorden säger således egentligen inte direkt hurdana kunskaper i svenska examinanden har utan snarare om hans/hennes placering i förhållande till alla examinander vid ett visst examenstillfälle.

Fördelningen av poängen i provet i medellång svenska våren 2012 framgår av figur 1. Det totala antalet deltagare i provet var ca 9100. Det som man lägger märke till i figur 1 är att fördelningen är tämligen nära den så kallade normalfördelningen: detta visar att det inte är bara de gymnasister som har de bästa kunskaperna i svenska som deltar i studentprovet utan att det också finns stor spridning i kunskaperna bland dem som väljer att skriva provet.

Figur 1. Fördelning av poängen i studentprovet i medellång svenska våren 2012.

Fördelningen i figur 1 säger inte direkt hurdana kunskaper examinanderna har i svenska, utan för att kunna svara på den frågan måste uppgifterna och resultaten i provet jämföras med nivåskalorna i den europeiska referensramen (EVK 2003) och i läroplanen för gymnasiet (LOPS 2003). År 2012 beviljade undervisnings- och kulturministeriet finansiering till studentexamensnämnden för ett utvecklingsprojekt som möjliggjorde den här jämförelsen, den så kallade länknings (standard setting), i fem språk (Juurakko-Paavola & Takala 2013). I föreliggande artikel redogörs för hur denna länkningsprocess utfördes i medellång svenska och vad dess resultat berättar om examinandernas kunskaper i svenska.

Det fanns tre centrala syften i hela länkningsprocessen: att försäkra sig om kvaliteten på studentproven, att främja studentbetygens jämförbarhet och att ge bakgrundsinformation till bearbetningen av Grunderna för gymnasiet läroplan. För att nå dessa syften ställdes det tre forskningsfrågor. Den första frågan gällde hur bra provet i medellång svenska motsvarar de färdighetsnivåer som har angetts som mål för studier på gymnasienivå i LOPS (2003, 84). För det andra söktes det svar på frågan vilken färdighetsnivå enligt LOPS (2003) examinanderna har nått i provet i medellång svenska. Den tredje

frågan gällde sambandet mellan vitsorden i svenska på studentbetyget och färdighetsnivåerna i LOPS (2003). Dessa tre frågor besvaras i föreliggande artikel. Den teoretiska bakgrunden för artikeln utgörs av forskning som gäller testning och bedömning av språkkunskaper (se t.ex. Bachman & Palmer 1996; Alderson 2000; Read 2000; Weigle 2002; Luoma 2004). I denna artikel presenterar jag dock inte närmare denna bakgrund (se Juurakko-Paavola 2005).

2 Material och metod

I en länkningsprocess (*standard setting process*) finns det fem centrala steg (Manual for Relating Examinations to the CEFR 2009, 21). För det första ska man försäkra sig om att de bedömare (*judges*) som deltar i processen är mycket väl förtrogna med den europeiska referensramens nivåbeskrivningar (steg 1: *familiarisation*). För det andra ska provets innehåll beskrivas mycket noggrant redan i förväg (steg 2: *specification*). Innan bedömarna börjar med det egentliga bedömningsarbetet, får de övning i att bedöma uppgifternas kravnivå och de ges också konkret feedback (steg 3: *standardisation training*). Steg 4 är själva länkningen (*standard setting*). Under hela processen samlas data för validiteten av processen (steg 5: *validation*). (Relating Language Examinations to the CEFR 2009.)

Jag svarade för planeringen och koordineringen av projektet tillsammans med professor emeritus Sauli Takala. För det första samlade vi allt förhandsmaterial som bedömarna behövde, t.ex. bakgrundsinformation om referensramens färdighetsnivåer och nivåbeskrivningarna för de olika delområdena (steg 1). Sedan samlade vi allt provmaterial (häftet för hörförståelseprovet, häftet för det skriftliga provet) och bearbetade blanketter för de olika delproven där bedömarna markerade sina svar genom att kryssa för sitt val av färdighetsnivå. Vidare valde vi ut 60 skrivuppgifter som representerade hela färdighetsskalan. Vi analyserade också provens innehåll mycket noggrant, t.ex. texternas innehåll och läsbarhetsindex (steg 2) (se närmare Juurakko-Paavola & Takala 2013, 41–43).

Provet närmare uppbyggnad framgår av tabell 1. I både hör- och läsförståelseprovet ingick det 25 flervalsfrågor med tre alternativ och fem öppna frågor. Behärskningen av grammatik och ordförråd testades med hjälp av 25 flervalsuppgifter och en dialoguppgift där examinanderna fick i uppgift att skriva fem repliker som alla innehöll tre delar.

Tabell 1. Uppbyggnaden av provet i medellång svenska våren 2012

Delområde	Flervalsuppgifter	Öppna frågor/Repliker
Hörförståelse	25	5
Läsförståelse	25	5
Grammatik och ordförråd	25	5
Skriftlig framställning		2+2

I skriftlig framställning producerade examinanderna två texter: en kort text med 50–70 ord och en längre text med 100–130 ord. Examinanderna kunde i båda fallen välja mellan två uppgifter.

Själva bedömningsarbetet (steg 3 och steg 4) utfördes i början av sommaren 2012 av 11 bedömare, dvs. censorer i svenska. Alla hade deltagit i censorsarbetet våren 2012, så de hade redan någon uppfattning om hur de olika delarna (öppna frågor, repliker och skriftlig framställning) hade fungerat i provet i allmänhet. Bedömningsarbetet tog cirka åtta timmar. Före varje delprov testades hur väl förtrogna censorerna var med nivåbeskrivningarna i den europeiska referensramen och sedan diskuterades beskrivningarna. Detta skede (också en del av steg 1) var mycket viktigt med tanke på reliabiliteten och validiteten (steg 5). Därefter började censorerna gå igenom de enskilda texterna och uppgifterna. De bedömde varje text och uppgift självständigt, utan att diskutera med någon annan. När det gällde hörförståelseprovet fick censorerna lyssna på bandet så att situationen skulle vara så autentisk som möjligt. Det behövdes dock extra långa pauser för de ombads att först svara på uppgiften i fråga och sedan ta ställning till uppgiftens svårighetsgrad. I läsförståelseprovet skulle censorerna först läsa hela texten och bedöma textens svårighetsgrad

som helhet och sedan analysera varje textavsnitt och uppgifterna som hörde till respektive avsnitt.

I bedömningen användes CEFR-skalan (EVK = Eurooppalainen viitekehys 2003; se också CEFR 2001; Gemensam europeisk referensram för språk 2007) med mellankategorierna: A1, A1/A2, A2, A2/B1, B1, B1/B2, B2, B2/C1, C1, C1/C2. Censorerna ombads använda mellankategorier som A1/A2 bara i de fall de kände sig ytterst osäkra. Vid varje text/uppgift skulle varje censor svara på frågan: På vilken färdighetsnivå är examinanden för att kunna förstå texten/svara rätt på uppgiften? I analyserna omvandlades dessa CEFR-nivåer (EVK 2003) sedan till LOPS-nivåer (LOPS 2003, Bilaga 2).

Till sist bedömde censorerna 60 skrivuppgifter: 30 kortare texter och 30 längre texter. Texterna bedömdes både med CEFR-skalan (EVK 2003) och med den poängskala som används i studentexamen (Studentexamensnämnden 2011, 38). Texterna hade redan under vårens censorsarbete bedömts av någon censor med poängskalan men nu bedömdes de en gång till av alla elva censorer.

Efter censorernas bedömningar matades alla data in och det gjordes olika statistiska analyser för att redogöra för hur bra bedömningsarbetet hade lyckats (se närmare nedan, 4 Validitet av resultaten). Sedan var det möjligt att börja med att sätta gränser, att hitta så kallade skärningspunkter (*cut scores, cut off points*) mellan de olika färdighetsnivåerna. För en länkningsprocess (*standard setting process*) fanns det redan för tio år sedan över 60 olika metoder och nya varianter uppstår varje år. Det är viktigt att välja en sådan metod som bäst passar i sammanhanget i fråga. (Kaftandjieva 2004, 30; Kaftandjieva 2010, 157–158; Relating Language Examinations to the CEFR 2009). I denna länkningsprocess tillämpades en metod som har utvecklats av Kaftandjieva. Metoden har använts vid länkningsprocessen av studentexamens resultat i engelska (Kaftandjieva & Takala 2002) och i AMKKIA-projektet (Kaftandjieva & Takala 2001). Metoden är känd under namnet *Compound Cumulative Method* och den hör till de så kallade test-centrerade metoderna (*test-centered method*). Många av dessa test-centrerade metoder har i flera studier visats ha den nackdelen

att censorerna inte alltid kan bedöma uppgifternas svårighetsgrad så bra som det vore önskvärt. I *Compound Cumulative Method* kombineras därför också empiriska data med censorernas bedömningar för att hitta trovärdiga gränser mellan de olika färdighetsnivåerna (Kaftandjieva 2010, 34, 68–69). Som empiriska data kan i studentexamen användas lösningsprocenterna för de olika uppgifterna, fördelningen av poäng i olika delprov och i hela provet samt poänggränserna för vitsorden. När all denna information kombineras med censorernas bedömningar ger det en mångsidig bild av provuppgifterna.

För att kunna sätta de slutgiltiga gränserna mellan de olika färdighetsnivåerna måste man dessutom grundligt fundera på t.ex. vilka konsekvenser vissa gränser kan ha (se t.ex. Kane 2013). Det kom fram i analysen av data att det var bättre att använda LOPS-skalan i beskrivningen av färdighetsnivåer, för annars skulle nästan alla uppgifter ha fallit i referensramens två nivåer A2 och B1. Kombinationen av empiriska data och censorernas bedömningar visade dock att det fanns större variation mellan uppgifternas svårighetsgrad.

En viktig bakgrundsaspekt är att även om provmakarna i studentprovet har som mål att ca 50 % av uppgifterna ska vara på målnivån och ca 25 % svårare eller lättare än målnivån, och även om uppgifterna bearbetas och diskuteras flera gånger av studentexamensnämndens medlemmar, är det inte säkert att uppgifternas empiriska svårighetsgrad just är den som den förutspås att vara. Att skriva flervalsuppgifter på en viss färdighetsnivå utan att kunna förhandstesta dem är nämligen en mycket utmanande uppgift. Ofta anses det vara nödvändigt att pröva ut flervalsuppgifterna med flera hundra potentiella provdeltagare, vilket görs t.ex. i nationella prov i Sverige (Skolverket 2014). Svårighetsgraden av flervalsuppgifterna kan nämligen bero på själva bastextens svårighet, på alternativens komplexitet eller på förhållandet mellan bastexten och alternativen (Takala 2001, 77).

3 Resultat

3.1 Sambandet mellan uppgifterna och färdighetsnivåerna

I länkningsprocessen ställdes det tre centrala forskningsfrågor. Den första frågan gällde om svårighetsgraden på uppgifterna i studentprovet i medellång svenska motsvarar målnivån för studierna i gymnasiet. Målnivån är alltså B1.2 i hör- och läsförståelse och B1.1-B1.2 i behärskningen av ordförråd och grammatik (LOPS 2003, 84). Gränserna för de olika nivåerna åskådliggörs i tabell 2. De baserar sig på censorerna uppskattning av uppgifternas kravnivå. Efter dataanalysen bestämdes nivån för A2.2 så att minst 60 % och högst 75 % av examinanderna bör kunna svara rätt på uppgiften i fråga. Som en annan viktig gräns definierades 45 % som ansågs visa kunskaper på nivå B1.2. Kunskaper på nivå B1.1 motsvaras då av lösningsprocenter mellan 46 och 59.

Tabell 2. Lösningprocenter för olika färdighetsnivåer i medellång svenska våren 2012 i delproven som mäter hörförståelse, läsförståelse och behärskning av ordförråd och grammatik

Färdighetsnivå	Under A2.1	A2.1	A2.2	B1.1	B1.2	Över B2.1
Lösningprocent	100-89 %	88-76 %	75-60 %	59-46 %	45-31 %	<31 %

Analysen av uppgifternas svårighetsgrad jämfört med nivåbeskrivningarna i LOPS (2003) visade att största delen av uppgifterna i både hör- och läsförståelseprovet var lättare än den angivna målnivån B1.2 (markerad med fet stil i tabell 3): endast 10 % av uppgifterna var på den nivån i hörförståelseprovet och 3,3 % av uppgifterna i läsförståelseprovet (tabell 3).

Tabell 3. Fördelning av uppgifterna på olika färdighetsnivåer i medellång svenska våren 2012

Delprov	Under A2.2	A2.2	B1.1	B1.2	Över B1.2
Hörförståelse (n=30)	10,0 %	53,3 %	23,3 %	10,0 %	3,3 %
Läsförståelse (n=30)	23,3 %	36,7 %	30,0 %	3,3 %	6,7 %
Ordförråd och grammatik (n=30)	13,3 %	46,7 %	26,7 %	13,3 %	0,0 %
Sammanlagt (n=90)	15,6 %	45,6 %	26,7 %	8,9 %	3,3 %

Däremot låg i båda förståelseproven största delen av uppgifterna på nivå A2.2, alltså två nivåer lägre än målnivån. I hörförståelseprovet var över hälften av uppgifterna på nivå A2.2 och i läsförståelseprovet en dryg tredjedel. I läsförståelseprovet var över 20 % av uppgifterna till och med på en lägre nivå än A2.2. Också i delprovet som mäter behärskning av ordförråd och grammatik var uppgifterna snarare för lätta än för svåra, för nästan hälften av uppgifterna låg på nivå A2.2. Som helhet kan provet i medellång svenska alltså inte betraktas som för krävande utan snarare som för lätt jämfört med målnivån för studierna i gymnasiet. När språkproven i studentexamen sammanställs är målet att största delen av uppgifterna ska vara på målnivån och bara en mindre del över och under den. Tyvärr är det inte möjligt att ge några konkreta exempel på uppgifterna på de olika nivåerna, för det är inte tillåtet att använda studentprovets texter i något annat sammanhang än i själva studentprovet.

3.2 Färdighetsnivåerna

Den andra forskningsfrågan gällde vilken färdighetsnivå enligt LOPS (2003) examinanderna har nått i provet i medellång svenska. För att få svar på denna fråga beräknades först med hjälp av analysen ovan hur många poäng examinanden kan få för rätt svar i respektive uppgift. I provet används nämligen olika viktningskoefficienter för olika

uppgifter, koefficienten kan variera från 1 till 3. (Juurakko-Paavola & Takala 2013, 47.)

För att få veta den totala summan av poäng på olika nivåer behövdes ytterligare poänggränser för de olika nivåerna i den skriftliga framställningen. Detta anses vara en lättare uppgift än att bedöma uppgifternas svårighetsgrad och censorerna är också mycket vana vid att använda studentexamensnämndens poängskala. Men nu använde censorerna också CEFR-nivåskalan (EVK 2003). De bedömde sammanlagt 60 skrivuppgifter med dessa två skalor. I tabell 4 redogörs för resultaten: som gräns för nivå A2.2 bestämdes 60 poäng, för nivå B1.1 minst 70 poäng och för nivå B1.2 minst 80 poäng. De examinander som fick 48–59 poäng ansågs befinna sig på nivå A2.1 och under 48 poäng ansågs motsvara kunskaper under nivå A2.1. De bästa examinanderna nådde upp till nivå B2.1 med över 87 poäng.

Tabell 4. Skriftlig framställning i medellång svenska våren 2012: poäng vs färdighetsnivå och andelen examinander på olika färdighetsnivåer

Nivå	under A2.1	A2.1	A2.2	B1.1	B1.2	B2.1
Poäng	under 48	48–59	60–69	70–79	80–87	88–99
Andelen examinander	30,7 %	30,2 %	21,8 %	11,6 %	4,1 %	1,7 %

Sista raden i tabell 5 visar hur stor andel av examinanderna befann sig på en viss nivå när det gäller skriftlig framställning. Som målnivå har definierats nivå B1.1 (LOPS 2003, 84) som har markerats med fet stil i tabell 5. Det var bara 17,4 % av examinanderna som nådde upp till minst denna nivå, medan hela 30,7 % hade kunskaper i skriftlig framställning som var minst tre nivåer lägre än målnivån. 52 % av dem ansågs ligga på nivå A2.1 eller A2.2. Tyvärr är det inte tillåtet att ge några exempel på examinandernas prestationer på grund av att man borde få tillstånd av varje enskild examinand för att få publicera hans/hennes texter.

Poänggränserna för de olika färdighetsnivåerna och den procentuella fördelningen av examinanderna på olika färdighetsnivåer kan man se i tabell 5.

Tabell 5. Poänggränser för olika färdighetsnivåer och fördelning av examinander på olika färdighetsnivåer i medellång svenska våren 2012

Nivå	Antalet poäng i tre delprov	Antalet poäng för skriftlig framställning	Antalet poäng sammanlagt	% av alla examinander
under A2.2	0–27	–59	–86	3,0
A2.2	28–130	60–69	87–199	65,5
B1.1	131–180	70–79	200–259	28,8
B1.2	181–197	80–87	260–284	2,6
Över B1.2	198–200	88–99	285–299	0,2

Det som man lägger märke till i tabell 5 är att största delen av abiturienterna inte har nått upp till nivå B1.1 utan stannar på nivå A2.2: hela 65,5 % av dem ligger på denna nivå, som är alltså 1-2 nivåer lägre än den angivna målnivån. Det är knappt 29 % som når upp till nivå B1.1 och bara knappt 3 % som överskrider nivå B1.1.

3.3 Sambandet mellan vitsorden och färdighetsnivåerna

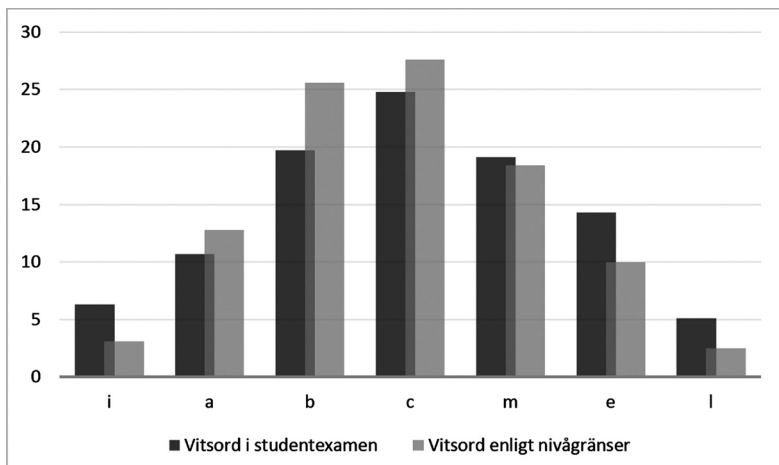
Den tredje frågan gällde korrelationen mellan vitsorden i studentexamen och färdighetsnivåerna i läroplanen (LOPS 2003). För att få svar på denna fråga jämfördes vitsorden och deras fördelning enligt poänggränserna i studentprovet våren 2012 (Studentexamensnämnden 2014d) med poänggränserna som sattes på basen av jämförelsen mellan uppgifternas svårighetsgrad och färdighetsnivå (Tabell 5 ovan). Som det framgår av tabell 6, är det inte frågan om en enkel jämförelse, för poänggränserna är inte identiska i dessa två system. Det ena systemet grundar sig på bestämmelserna om vitsorden i studentexamen, medan det andra systemet baserar sig på empiriska resultat.

Tabell 6. Jämförelse mellan vitsorden enligt poänggränser våren 2012 och på grund av färdighetsnivåer i medellång svenska våren 2012

Vitsord i studentexamen	Poänggränser i studentprovet våren 2012		Poänggränser på grund av färdighetsnivåer		Motsvarighet mellan vitsord och färdighetsnivå
	poänggräns	%	poänggräns	%	
improbatur		6,3		3,1	under A2.2/ svag A2.2
approbatur	101	10,7	87	12,8	svag A2.2
lubenter approbatur	126	19,7	124	25,6	A2.2
cum laude approbatur	156	24,8	151	27,6	stark A2.2
magna cum laude approbatur	189	19,1	200	18,4	svag B1.1
eximia cum laude approbatur	218	14,3	230	10,0	B1.1/stark B.1.1
laudatur	251	5,1	260	2,5	stark B1.1/ B1.2

Det är tydligt att vitsorden från approbatur till cum laude approbatur motsvarar nivå A2.2, medan de tre högsta vitsorden från magna cum laude approbatur till laudatur beskriver kunskaper på nivå B1. Eftersom nästan alla examinander befann sig på dessa två nivåer, var det ändamålsenligt att definiera ännu särskilt gränserna för svaga, normala och starka kunskaper på dessa två nivåer. Av tabell 7 framgår det också att gränsen för approbatur kanske är för hög och att gränsen för laudatur däremot är för låg. Dessa resultat åskådliggörs också i figur 2.

Som figur 2 visar är tendensen den att examinanderna har med lätthet fått bra vitsord jämfört med sina verkliga kunskaper, dvs. vitsord utgående från hur stor andel av uppgifterna på en viss färdighetsnivå de klarat av. Bara när det gäller vitsordet improbatur skulle andelen examinander ha kunnat vara lägre. I fråga om vitsordet magna cum laude approbatur är andelarna nästan lika stora i båda fallen. När det gäller vitsorden approbatur, lubenter eller cum laude approbatur

Figur 2. Jämförelse av fördelningar våren 2012 i medellång svenska: vitsord i studentexamen vs. vitsord enligt nivågränser.

skulle andelarna ha kunnat vara något högre. Och tvärtom i fråga om de två högsta vitsorden *eximia cum laude approbatur* och *laudatur*, vars andelar alltså skulle ha kunnat vara mindre, om vitsorden i studentexamen skulle ha ett direkt samband med kunskaper i svenska.

Det är viktigt att påpeka att på grund av dessa resultat från våren 2012 kan man inte dra slutsatsen att sambandet mellan vitsorden i studentbetyget och färdighetsnivåerna i medellång svenska alltid skulle ha gällt eller kommer att vara detsamma i fortsättningen, utan man måste förstå att dessa två system har helt olika utgångspunkter. Därför måste vitsorden som baserar sig på färdighetsnivåer beräknas särskilt för varje examenstillfälle genom en noggrann analys av uppgifterna såsom det har beskrivits ovan.

4 Validitet av resultaten

I en länkningsprocess är det mycket viktigt att också samla data om hur processen lyckats för att kunna påstå att forskningsresultaten är reliabla och valida: man måste kunna lita på resultaten och dra de

rätta slutsatserna utgående från dem (Relating Language Examinations to the CEFR 2009). I tabell 7 åskådliggörs hur väl censorerna behärskade nivåbeskrivningarna i den europeiska referensramen (EVK 2003; se också CEFR 2001; Gemensam europeisk referensram för språk 2007): de fick korta beskrivningar ur nivåskalorna i obestämd ordning och ombads avgöra till vilken nivåskala beskrivningen hörde. Resultaten i tabell 7 visar att utgångspunkten för en länkningsprocess var bra: censorerna hade god kännedom om nivåbeskrivningarna i den europeiska referensramen och korrelationerna var genomgående mycket höga. I själva bedömningsarbetet fick censorerna använda nivåbeskrivningarna som stöd för sina val av nivåer.

Tabell 7. Korrelationer mellan beskrivningar av språkkunskaper i den europeiska referensramen och censorernas bedömningar av beskrivningarnas nivå

Censor	Hörförståelse	Läsförståelse	Skriftlig framställning	Grammatik	Ordförråd
1	.950	.985	.982	.957	.877
2	.982	.921	.934	.978	.946
3	.818	.947	.990	.894	.769
4	.963	.929	.962	.976	1.00
5	.900	.956	.966	.933	.960
6	.935	.968	.935	.978	.959
7	.883	.983	.974	.942	.967
8	.924	.900	.973	.982	1.00
9	.944	.948	.958	.946	.969
10	.944	.983	.967	1.00	.908
11	.983	.858	.920	.976	.881

När det gäller reliabilitet och censorernas bedömningar av uppgifternas svårighetsgrad var alfa .894 i hörförståelseprovet och .902 i läsförståelseprovet. De lägsta värdena mättes i delprovet som testar behärskning av ordförråd och grammatik, .607. I fråga om skriftlig framställning var korrelationerna däremot högst: hela .995. Detta är ingen överraskning, för censorerna är mycket vana vid att bedöma

skriftlig framställning och får också feedback om sin linje jämfört med andra censorer. Däremot hör det inte alls till censorernas uppdrag att bedöma de enskilda uppgifternas svårighetsgrad, utan det är bara de som skriver proven som deltar i det arbetet.

Data om procedural validitet samlades med hjälp av ett frågeformulär: i stort sett var censorerna mycket nöjda med alla arrangemang som gällde bedömningsarbetet. De tyckte t.ex. att diskussionerna var mycket givande och att den feedback de fick var nyttig. För att få bevis också på resultatens externa validitet ombads några frivilliga svensklärare bedöma sina egna elevers färdigheter i olika delområden med hjälp av referensramens nivåbeskrivningar. Lärarnas bedömningar hade en hög korrelation (0.79) med elevernas resultat i studentprovet. När det gällde nivåerna A2/B1-B1/B2 där största delen av eleverna befann sig var korrelationen bra, medan när det gällde de lägre nivåerna tycktes lärarna vara lite för stränga i sina bedömningar.

5 Diskussion

Eftersom bara drygt 30 % av abiturienterna når upp till minst nivå B1.1, som är utgångspunkten och målet för studierna i svenska på högskolenivå (se närmare Elsinen & Juurakko-Paavola 2006), kan man förutspå stora svårigheter för många studerande med studierna i svenska på högskolenivå. Dessa studerande är säkert inte de som har haft den svagaste motivationen att studera svenska eller de svagaste resultaten i studierna i gymnasiet. Bara de studerande som har avlagt studentexamen med minst vitsordet magna cum laude approbatur kan bedömas ha tillräckliga baskunskaper med tanke på sina fortsatta studier. De andra studerandena skulle ytterligare behöva hjälp med språkets grunder och med strategier för mera effektiv förståelse och produktion av språket. Men i dagens ekonomiska läge är det inte längre möjligt att erbjuda sådana förberedande baskurser vid alla högskolor och redan tidigare (se t.ex. Pyykkö et al. 2007, 142–143) har några högskolor ansett att det inte hör till deras uppgifter att erbjuda sådana baskurser.

Man kan också diskutera situationen och fråga om det inte vore hög tid att utveckla svenskundervisningen på de tidigare stadierna i enlighet med vad som konstaterats i olika utredningar om svenskan (Opetushallitus 2011; Opetus- ja kulttuuriministeriö 2012; Kansalliskielistrategia/Nationalspråkstrategi 2012). I Tuokkos (2009) utredning kom det fram att en stor del av eleverna efter grundskolans årskurs 9 inte hade nått upp till målnivån för studierna i svenska: i receptiva färdigheter var 41 % av eleverna under målnivån, i muntliga färdigheter hela 67 % och i skriftliga färdigheter 49 %. När det gäller gymnasierna, visar resultaten av länkningsprocessen att samma tendens fortsätter och också vid högskolorna har man lagt märke till samma problem (se t.ex. Pyykkö et al. 2007; Juurakko-Paavola 2011). Vore det nu inte dags att verkligen försöka lösa problemet och inte bara konstatera att situationen blir sämre för varje år? Som en åtgärd har nu vidtagits en tidigareläggning av svenskundervisningen (Valtioneuvoston asetus 422/2012), men det räcker kanske inte om inte metoderna i undervisningen utvecklas. Kunde man eventuellt tillämpa delar ur språkbadsmetodiken speciellt i grundskolan (se närmare Juurakko-Paavola 2013)? Kunde man kanske utnyttja den potential som finns hos eleverna som redan kan engelska? Kunde man tänka på ett nytt sätt både när det gäller valet av läromedel och arbetsmetoder i klassrummet? Sådant nytänkande har kanske beaktats när nya läroplaner för grundskolan har bearbetats, för i deras utkast står det t.ex. om inlärningsmiljöer och arbetsmetoder. Det sägs att användningen av språket borde vara ändamålsenlig, naturlig och betydelsefull för eleven och att man ska använda lekar, spel, drama och sånger i undervisningen. (Opetushallitus 2014a, 55; Opetushallitus 2014b, 61.)

För det andra frågar man sig om målnivån för studierna i svenska på gymnasienivå har definierats realistiskt. De stora frågorna är om antalet timmar borde bli större eller om målnivån borde sänkas: vilketdera alternativet skulle leda till högre motivation och bättre inlärningsresultat? Det pågår ett intensivt forsknings- och utvecklingsarbete kring motivation som tyder på att motivation är något som kan förstärkas och upprätthållas (t.ex. Dörnyeis forskargrupp, se närmare

t.ex. Hadfield & Dörnyei 2013). Det har inte heller gjorts några studier om huruvida inlärningsresultaten har blivit svagare när svenskan inte längre är ett obligatoriskt ämne i studentexamen. Statsrådet beslöt år 2004 att undervisningsministeriet ska med sex års mellanrum utreda hur provvalen utfallit i studentexamen och den första utredningen kom ut år 2010 (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2010), men i den utredningen finns det bara data om antalet och andelen examinander som har skrivit svenska i studentexamen, ingenting om kunskaperna. Det man speciellt lägger märke till är att det finns så stora skillnader mellan könen, mellan skolor i olika delar av Finland och mellan enskilda skolor när det gäller valet att skriva svenska i studentexamen. Tendensen har varit densamma också under de senaste åren, men det har inte undersökts närmare hurdant samband det finns t.ex. mellan vitsorden i studentexamen och andelen examinander som deltar i provet. Det har bara utgetts statistik där resultaten i olika skolor jämförs (MTV3 2014b).

För det tredje finns det också behov att utveckla vitsordsgivningen i samband med språkproven i studentexamen. Om man skulle gå in för nivåbeskrivningar på studentbetygen enligt den europeiska referensramens nivåer (EVK 2003) vid sidan av vitsorden (t.ex. Medellång svenska, Magna cum laude approbatur, nivå B1), skulle det bidra till bättre jämförbarhet av resultaten både nationellt och internationellt. Det är visserligen ingen enkel process vilket denna artikel visar. Det skulle kanske också bidra till att gymnasisterna bättre skulle förstå nyttan med sina studier i svenska med tanke på fortsatta studier vid högskolor. Och framför allt skulle sådana jämförelser vara ett dokument på examinandernas kunskaper i svenska, inte bara om deras placering i förhållande till alla andra examinander vid ett visst examenstillfälle. Om det på studentbetyget fanns en nivåbeskrivning vid sidan av vitsordet skulle det kunna leda till att några högskolor eventuellt skulle kunna tillgodoräkna det åtminstone som en del av svenskstudierna. Att studentprovet i svenska blir elektroniskt från och med hösten 2017 och att man kommer att gå in för muntligt prov i språkproven senast år 2019 har också säkert inverkan på hur

läroplanerna för gymnasiet kommer att se ut och hur undervisningsmetoder och -material förändras under de närmaste fem åren. Man kan bara hoppas att dessa förändringar leder till bättre kunskaper i svenska hos dem som fortsätter sina studier i gymnasier och avlägger studentexamen i svenska.

För det fjärde måste också svenskundervisningen vid högskolor utvecklas. Utgående från rekommendationerna i Nationalspråkstrategin (Kansalliskielistrategia/Nationalspråksstrategi 2012) finansierar undervisnings- och kulturministeriet ett utvecklingsprojekt åren 2014–2016 där syftet är att utveckla svenskundervisningen vid universitetens språkcentra och yrkeshögskolor. I projektet finns det tre centrala teman: 1. flexibla inlärningsstigar, 2. integration av studier i svenska med yrkes-/ämnesstudier och 3. bedömning av språkkunskaper (framför allt metoder). Projektet har väckt stort intresse bland högskolornas svensklärare och 24 lärare kommer att delta. Resultatet av projektet kommer att publiceras i oktober 2016. Syftet med projektet är också att främja samarbete mellan svensklärare vid universitetens språkcentra och yrkeshögskolor. (Rontu & Juurakko-Paavola 2015.) Hösten 2014 slutfördes ett fortbildningsprojekt för svensklärare vid yrkeshögskolor (se närmare Juurakko-Paavola 2014), och resultaten visade att det egentligen krävs mycket enkla metoder av läraren för att höja motivationen hos de studerande: exempelvis genom att individualisera undervisningen bl.a. under korta utvecklingssamtal, genom att ge mera tid för att studerandena ska lära känna varandra bättre och genom att börja använda olika sociala och tekniska medier.

Det återstår att se vilka resultat alla dessa åtgärder leder till. Utvecklingens riktning måste vändas: kunskaperna i svenska kan inte bli sämre i framtiden, utan nu måste det satsas på sådana åtgärder som verkligen leder till bättre motivation och bättre inlärningsresultat hos inlärare på alla skolstadier.

Litteratur

- Alderson, J. Charles 2000. *Assessing Reading*. The Cambridge Language Assessment Series. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bachman, Lyle F. & Palmer, Adrian S. 1996. *Language testing in practice: Designing and planning useful language tests*. Oxford: Oxford University Press.
- CEFR = *Common European Framework of Reference for Languages* 2001. Learning, Teaching, Assessment. Council of Europe. (28.10.2014.) Tillgänglig: http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Cadre1_en.asp
- Elsinen, Raija & Juurakko-Paavola, Taina 2006. *Korkeakouluopiskelijoiden ruotsin kielen taidon arviointi*. Hämeen ammattikorkeakoulu. HAMKin julkaisuja 4/2006.
- EVK = *Eurooppalainen viitekehys* 2003. Kielten oppimisen, opettamisen ja arvioinnin yhteinen eurooppalainen viitekehys. Porvoo: WSOY.
- Gemensam europeisk referensram för språk* 2007. Lärande, undervisning och bedömning. Stockholm: Skolverket.
- Hadfield, Jill & Dörnyei, Zoltán 2013. *Motivating learning*. Harlow: Pearson Education Limited.
- Juurakko-Paavola, Taina 2014 (red.) *Ammattikorkeakoulujen ruotsin opettajuus muutoksessa – Kohti motivoivaa ohjaamista*. Helsinki: Okka-säätiö.
- Juurakko-Paavola, Taina 2013. *Morgondagens språkbud*. Svenska kulturfonden.
- Juurakko-Paavola, Taina 2011. Yrkeshögskolestudenternas kunskaper i och motivation för att studera svenska. I: Juurakko-Paavola, Taina & Palviainen, Åsa (red.) *Svenskan i den finska skolan och högre utbildningen. Om kunskaper och motivation genom olika utbildningsstadier*. HAMKin julkaisuja 11/2011, Hämeen ammattikorkeakoulu. S. 61–80.
- Juurakko-Paavola, Taina 2005. Ammattikorkeakouluopiskelijoiden ruotsin kielen taito. I: Juurakko-Paavola, Taina (red.) *Ammattikorkeakouluopiskelijoiden kielitaito ja sen arviointikäytänteet*. HAMKin julkaisuja 1/2005. S. 199–270.
- Juurakko-Paavola, Taina & Takala, Sauli 2013. *Ylioppilastutkinnon kielikokeiden tulosten sijoittaminen Lukion opetussuunnitelman perusteiden taitotasolle*. Ylioppilastutkintolautakunta. (27.10.2014.) Tillgänglig: http://www.ylioppilastutkinto.fi/images/sivuston_tiedostot/Raportit_tutkimukset/FI_2013_kielikokeet_taitotasot.pdf
- Kaftandjieva, Felianka 2004. *Reference Supplement to the Preliminary Pilot version of the Manual for Relating Language examinations to the Common European Framework of Reference for Languages: learning, teaching, assessment. Section B: Standard Setting*. (30.10.2014.) Tillgänglig: http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Manuel1_EN.asp

- Kaftandjieva, Felianka 2010. *Methods for setting cut scores in criterion-referenced achievement tests. A comparative analysis of six recent methods with an application to tests of reading in EFL*. EALTA. (30.10.2014.) Tillgänglig: <http://www.ealta.eu.org/resources.htm>
- Kaftandjieva, Felianka & Takala, Sauli 2001. Taitotasojen asettaminen. I: Juurakko-Paavola, Taina (red.) *Kielitaidon arvioinnin yhdenmukaistaminen ammattikorkeakouluissa (AMKKIA)*. Hämeen ammattikorkeakoulun julkaisu A:16. S. 125–140.
- Kaftandjieva, Felianka & Takala, Sauli 2002. *Relating the Finnish Matriculation Examination English Test Results to the CEF Scales*. Paper presented at the Seminar on Linking Language Examinations to CEFR. Helsinki, June 31–July 2 2002.
- Kane, Michael T. 2013. Validating the Interpretations and Uses of Test Scores. I: *Journal of Educational Measurement*. Spring 2013, Vol. 50, No. 1. S. 1–73.
- Kansalliskielistrategia/Nationalspråksstrategi* 2012. Valtioneuvosto. Statsrådet. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja. Statsrådets kanslis publikations-serie 4/2012.
- Luoma, Sari 2004. *Assessing Speaking*. The Cambridge Language Assessment Series. Cambridge: Cambridge University Press.
- LOPS = *Lukion opetussuunnitelman perusteet* 2003. Helsinki: Opetushallitus.
- MTV3 2014. *Missä kirjoitettiin eniten ruotsia?* (31.10.2014.) Tillgänglig: <http://www.mtv.fi/uutiset/kotimaa/artikkeli/missa-kirjoitettiin-eniten-ruotsia/3414580>
- Opetushallitus 2011. *Kansalliskieliselvitys*. Opetushallituksen raportit ja selvitykset 2011: 7. Helsinki: Opetushallitus.
- Opetushallitus 2014a. *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet: Opetus vuosiluokilla 1–6*. Luonnos 19.9.2014.
- Opetushallitus 2014b. *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet: Opetus vuosiluokilla 7–9*. Luonnos 19.9.2014.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö 2010. *Ylioppilastutkinnon koevalinnat*. Ylioppilastutkintolautakunta.
- Opetus- ja kulttuuriministeriö 2012. *Toiminnallista ruotsia – lähtökohtia ruotsin opetuksen kehittämiseksi toisena kotimaisena kielenä*. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2012: 9.
- Pyykkö, Riitta & Tuomi, Ulla-Kristiina & Juurakko-Paavola, Taina & Fiilin, Ulla-Maija 2007. Uutta yhteistyötä ja profiilien terävöittämistä: korkeakoulujen kielikoulutus. I: Pöyhönen, Sari & Luukka, Minna-Riitta (red.) *Kohti tulevaisuuden kielikoulutusta. Kielikoulutuspoliittisen projektin loppuraportti*. Jyväskylän yliopisto: Soveltavan kielentutkimuksen keskus. S. 123–151.
- Read, John 2000. *Assessing Vocabulary*. The Cambridge Language Assessment Series. Cambridge: Cambridge University Press.

- Relating Language Examinations to the CEFR: Learning, Teaching, Assessment* 2009. A Manual. The Council of Europe. (29.10.2014.) Tillgänglig: http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/Source/ManualRevision-proof-read-FINAL_en.pdf
- Rontu, Heidi & Juurakko-Paavola, Taina 2015. *Ruotsin kielen opetuksen kehittäminen korkeakouluissa (=ROKK-hanke)*. (3.5.2015.) Tillgänglig: http://extra.seamk.fi/arenekt/kokousmuistiot/vastuuopettajien%20tapaamiset/Kajaanin_materiaalit_2015/Kajaanin_materiaalit_2015.htm
- Skolverket 2014. *Utprövningar av nationella prov*. (30.10.2014.) Tillgänglig: <http://www.skolverket.se/bedomning/nationella-prov/hur-konstrueras-de-nationella-proven/utprovningar-1.195674>
- Studentexamensnämnden 2011. *Proven i det andra inhemska språket och främmande språk. Föreskrifter*.
- Studentexamensnämnden 2014a. *Allmänna föreskrifter och anvisningar utfärdade av studentexamensnämnden*.
- Studentexamensnämnden 2014b. *Studentexamen*. (29.10.2014.) Tillgänglig: <http://www.ylioppilastutkinto.fi/se/studentexamen>
- Studentexamensnämnden 2014c. *Anmälda till olika prov per examenstillfälle 2005–2014*. (29.10.2014.) Tillgänglig: http://www.ylioppilastutkinto.fi/images/sivuston_tiedostot/stat/SS2014A2005T2010.pdf
- Studentexamensnämnden 2014d. *Poänggränser 2006–2014*. (29.10.2014.) Tillgänglig: https://www.ylioppilastutkinto.fi/images/sivuston_tiedostot/stat/SS2014A2006T3010.pdf
- Takala, Sauli 2001. Ammattikorkeakoulujen opiskelijoiden kielitaidon arviointihankkeen (AMKKIA) koespesifikaatiot. I: Juurakko-Paavola, Taina (red.) *Kielitaidon arvioinnin yhdenmukaistaminen ammattikorkeakouluissa (AMKKIA)*. Hämeen ammattikorkeakoulun julkaisu A:16. S. 27–123.
- Tuokko, Eeva 2009. *Miten ruotsia osataan peruskoulussa? Perusopetuksen päättövaiheen ruotsin kielen B-oppimäärän oppimistulosten kansallinen arviointi 2008*. Oppimistulosten arviointi 2/2009. Opetushallitus: Helsinki Editia Prima Oy.
- Valtioneuvoston asetus 422/2012. *Valtioneuvoston asetus perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta*. (29.10.2014.) Tillgänglig: <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2012/20120422>
- Weigle, Sara C. 2002. *Assessing Writing*. The Cambridge Language Assessment Series. Cambridge: Cambridge University Press.

FINLANDSSVENSKA ÅTTONDEKLASSARES UPPFATTNINGAR OM BILDER OCH FIGURER I UNDERVISNINGEN I HISTORIA

Marja Kivilehto och Johanna Koivisto

1 Inledning

Bilder och figurer spelar i dag en allt större roll i läroböckerna oberoende av skolämnet, och knappast någon lektion hålls i dagens skolor utan att eleverna får se någon typ av bild eller figur. Bildernas antal i läromedel har ökat, vilket kan bero på att dagens mediecentrerade samhälle kräver visuell kunnighet, men också på att elever föredrar texter som innehåller färggranna bilder (Danielsson Malmros 2012, 21; Sandblom & Zetterlund 2006, 2). Att eleverna utsätts för denna ”bildexplosion” har lett till att eleverna ska ha förmåga att betrakta bildmaterial i läroböcker och ta till sig de budskap som bilderna förmedlar.

Läroboksbildens roll i den grundläggande utbildningen och elevernas färdigheter att använda källor har diskuterats i flera olika sammanhang och ur olika synvinklar, vilket tydligt synliggör behovet av forskning. Ämnet behandlas såväl i olika typer av vetenskapliga studier som i pedagogiska handledningar för lärare. Gemensamt för studierna är att de visar att eleverna åtminstone delvis har en bristfällig förmåga att förstå och använda information som förmedlas via bilder

och andra källor. Rune Pettersson (2008) diskuterar t.ex. de svenska grundskoleelevernas förmåga att studera bilder och hänvisar till en nationell utvärdering av grundskolan som gjordes på 1990-talet i Sverige. Enligt utvärderingen hade eleverna dålig ”bildförmåga”, både när det gällde att själva skapa bilder och när det gällde att betrakta färdiga bilder. Likadana resultat hade uppnåtts på alla stadier i grundskolan. (Pettersson 2008, 116–119.)

Jämfört med 1990-talet är dagens skolelever i mycket högre grad omgivna av olika visuella framställningar, inte minst på grund av internet och sociala medier. Detta garanterar ändå inte att eleverna har fått en bättre förmåga att tolka bilder, eftersom bildernas existens har blivit mer eller mindre självklar och eftersom de därför inte längre uppfattas som objekt som ska betraktas noggrant och med stor koncentration. Som Ulf Jämterud (2009) påpekar händer det lätt att eleverna accepterar bilder som representationer av verkligheten utan att ifrågasätta deras innehåll, och då finns det en risk att eleverna blir vilseledda.

Även elevernas språkkunskaper ger utmaningar för undervisningen. I en nationell utvärdering i Finland (Svedlin m.fl. 2013) fick finsk- och svenskspråkiga elever besvara frågor i historia och samhällslära som handlade bland annat om tolkning av källor. Enligt utvärderingen hade de finskspråkiga eleverna genomgående en bättre lösningsprocent än de svenskspråkiga eleverna. De största skillnaderna kom fram i elevernas förmåga att använda och tolka källor samt uppfatta tid och presentera och förklara historiska händelser. (Svedlin m.fl. 2013, 57.)

Trots vikten av att kunna tolka visuella budskap och använda olika typer av källor, betonas elevens visuella förmåga ovanligt lite i grunderna för läroplanen i Finland. Undantagen utgörs av skolämnena modersmål och litteratur, matematik, fysik, geografi och bildkonst där bilden i sig utgör kärnan i undervisningen. I läroplanens grunder för historia nämns bilder inte explicit, men elevernas förmåga att använda källor ställs upp som mål för undervisningen. (LP 2004, 222.)

Grunderna för läroplanen ger likväl bara yttre ramar för undervisningen, vilket innebär att lärarens roll blir betydelsefull. Utbild-

ningsrådet Kristiina Kaihari (2014) konstaterar att historielärarna i Finland är högutbildade och pedagogiskt skickliga lärare som har förmåga att utvärdera materialet i läroböcker och också friheten att själva välja vad de tar upp på lektionen. Man ska ändå ta hänsyn till, såsom Johan Hansson (2010, 106) påpekar i sin doktorsavhandling, att historielärarna kan vara pedagogiskt kompetenta, men de är nödvändigtvis inte kunniga i bildkommunikation. De använder kanske bilder i sin undervisning, men bilder och figurer kan ändå vara av andra rang jämfört med övrigt undervisningsmaterial. Därför kunde det ibland vara en god idé att utgå från bilder och behandla dem som primära källor (se t.ex. Collins 2013; Agravall m.fl. 2011).

Mot bakgrund av det som sagts ovan anser vi att det är viktigt att ta reda på hurdana uppfattningar svenskspråkiga elever har om bildernas roll i historieundervisningen och hur eleverna förhåller sig till bilder och figurer i läroboken.

2 Syfte, material och metod

Syftet med denna artikel är att redogöra för svenskspråkiga åttondeklassares uppfattningar om bilder och figurer i historieundervisningen. Avsikten är att få fram vad eleverna säger om bildmaterialet i läroboken och hur bilder och figurer enligt eleverna tas upp i undervisningen. Frågorna anknyter till läroplansgrunderna (LP 2004) och de krav som ställs på elevernas bildförmåga. Frågorna bidrar även till funderingar kring i vilken mån undervisningen skapar förutsättningar för utvecklingen av elevernas bildförmåga (se t.ex. Pettersson 2008).

Som material i vår undersökning har vi enkäter och fokusgrupp-sintervjuer¹. I enkätundersökningen deltog 52 och i fokusgruppsintervjuerna 23 elever från årskurs 8 i tre olika högstadieskolor² i Finland. I enkäterna frågade vi hur det är att studera historia och vad eleverna

1 Fokusgruppsintervjuerna spelades in på ljudband och valda delar av materialet transkriberades.

2 De tre skolorna valdes ut så att eventuella geografiska skillnader mellan eleverna skulle utjämnas. Skolorna ligger i Nyland, i Åbotrakten och i Österbotten.

anser om lärobokens begriplighet. I fokusgruppsintervjuerna hade vi samma temaområden: studier i historia och begripligheten i läroboken. Dessutom visade vi några bilder ur läroboken och bad eleverna att karakterisera dem. Vi genomförde fokusgruppsintervjuerna så att varje fokusgrupp hade 5–9 elever, både flickor och pojkar, som hade olika vitsord i historia. Avsikten var att få fram både låg- och högpresterande elevers uppfattningar.

Vi bestämde oss för att använda fokusgruppsintervjuer för att kunna komplettera den information som enkäterna gav oss. Genom fokusgruppsintervjuerna hade vi möjlighet att reda ut elevernas uppfattningar om något som de hade en gemensam upplevelse av, dvs. bilder och figurer i historieundervisningen. Intervjuerna gav oss också möjligheten att ställa följdfrågor. Andra fördelar med fokusgruppsintervjuerna var att vi kunde skapa en informell intervjusituation och fästa uppmärksamhet på både vad eleverna resonerar om och hur de resonerar. Nackdelarna med denna metod var dock att de enskilda elevernas uppfattningar inte blev genomlysta på samma sätt som de hade blivit i individuella intervjuer och att elevernas uppfattningar antagligen påverkades av andra elevers uppfattningar, varför man inte kan veta om eleverna verkligen menade det som de sade eller om de bara uttryckte en uppfattning för att någon annan gjorde det. (Se även Barbour 2007, 6–10, 18–20.)

Vi analyserade enkäterna och intervjuerna övervägande kvalitativt så att svaren i enkäterna sammanställdes i ett dokument under respektive fråga och kategoriserades utifrån den variation som förekom i svaren. Fokusgruppsintervjuerna jämfördes sedan med enkätsvaren. Medan enkäterna bearbetades i sin helhet, fick intervjuerna en mera selektiv bearbetning. Vi valde ut sådana delar i intervjuerna som var relevanta för vårt forskningssyfte och transkriberade³ dem. Vid analysen av materialet använde vi fenomenografi som analysmetod för att kunna beskriva elevernas uppfattningar. Med hjälp av fenomenografin

3 I vår transkribering har vi anpassat transkriptionerna till skriftspråket, men bevarat talspråksformer av typen ”dom”. Då vi citerar intervjuer, återger vi inte upprepningar eller pauser. Tankepauser markeras med tre punkter, och punkter inom hakparentes [...] innebär utelämnningar.

kunde vi kartlägga elevernas sätt att förstå de teman som hade tagits upp i undervisningen. Vi fick också information om hur föremålet för lärandet, dvs. bilder och figurer, visar sig för eleverna och hur eleverna lär sig. (Se även Hermansson Adler 2014, 36–37.) Med *uppfattningar* menar vi informanternas mer eller mindre underförstådda antaganden om temat i fråga (jfr Larsson 2011).

Innan vi går in på det empiriska materialet, diskuterar vi vad för en roll bilder och figurer har i undervisningen i allmänhet och i skolämnet historia i synnerhet. Den teoretiska referensramen utgörs av tidigare undersökningar och ämnesdidaktiska verk där bildernas roll i läroböckerna och undervisningen behandlas (bl.a. Pettersson 2008; Hermansson Adler 2014; Eriksson 2001 och Selander 2006). *Bilder* i vår undersökning är bland annat fotografier, teckningar, målningar och annonser, medan *figurer* utgörs av kartor, tabeller och diagram.

3 Läroboksbilder och figurer i skolämnet historia

Läroboksbilden har en etablerat ställning i skolundervisningen sedan 1658, då den första bilden publicerades i Johann Amos Comenius bok *Orbis sensualium pictus* (se t.ex. Pettersson 2008, 21). I samband med att de första bilderna dök upp i läroböckerna började man tillämpa den s.k. *åskådningsundervisningen* i skolorna. Åskådningsundervisningen hade sina rötter i Comenius teorier och byggde på konkreta exempel på omvärlden så att eleverna skulle lära sig genom praktiska övningar och olika typer av experiment. Utöver utflykter i naturen och besök i elevernas närmiljö bestod åskådningsmaterialet av kartor, skolplanscher, modeller och bokillustrationer. (Eriksson 2001, 23–24; se även Pettersson 2008, 23.)

Den främsta funktionen hos bilder och figurer i läroboken är fortfarande att åskådliggöra och konkretisera olika företeelser som behandlas i undervisningen. Utöver den här ”ursprungliga” uppgiften har det visuella materialet även många andra funktioner som på olika sätt bidrar till att eleverna ska kunna inhämta information och öka sina

kunskaper. Bilder kan skapa intresse och ge upphov till diskussioner i klassrummet, vilket i sin tur kan underlätta för eleverna att komma ihåg de behandlade temana samt inspirera dem till vidare tolkningar. En bra läroboksbild fungerar i samspel med texten och kan förmedla tilläggsinformation om det tema som behandlas. (Pettersson 2008, 43–44.)

Skolämnet historia erbjuder flera möjligheter att använda bilder som material i undervisningen. Fotografier, teckningar och målningar i läroböcker fungerar som *informationsbilder* (också kallade *pedagogiska bilder*) som visar hur någonting ser ut, hur det fungerar, var något händer eller vilka aktörer som medverkar (Pettersson 2008, 43–44; se även Eriksson 2001, 123). I skolämnet historia spelar i synnerhet fotografier, på grund av sin tidsmarkerande funktion, en viktig roll som dokument över den historiska verkligheten (Kreutzmüller & Werner u.å., 6). Fotografier ger upphov till diskussion och kan analyseras i syfte att hitta tecken som utmärker en viss tidsålder. Vid sidan av fotografier fungerar de historiska målningarna som värdefulla källor som ökar elevernas kunskap och förståelse. (Hermansson Adler 2014, 159, 178; Wallin Wictorin 2011, 228.) Som Hermansson Adler konstaterar behövs det olika åskådningsformer i undervisningen i historia, eftersom skolämnet bygger på ett samspel mellan aktörer, tid och rum, men även en och samma bild kan användas i flera olika pedagogiska syften (Hermansson Adler 2014, 160).

I och med att bilder används i undervisningen vid sidan om texter har eleverna möjlighet att upptäcka att lärandet kan ske på flera olika sätt. Som det framhävs i grunderna för läroplanen (LP 2004, 222) är ett av målen med historieundervisningen i årskurs 7–9 att eleven lär sig att använda olika källor och kan utifrån dem bilda sig en uppfattning om de historiska händelserna. När elever studerar bilder ger dessa ett underlag för självständig reflektion över det som avbildas. Arbetet med bilder kan vara aktivt och medvetet då bilder bidrar till ökad kunskap, men det är också möjligt att bilderna inte stödjer elevens förståelse. (Hermansson Adler 2014, 177.) De bilder och figurer som förekommer i läroboken kan vara oklara eller irrele-

vanta i sammanhanget. Som det framhävs i bl.a. Agraval m.fl. (2011) är det viktigt att läroböckerna innehåller sådant bildmaterial som står i nära förhållande till texten och som stödjer förståelsen. Irrelevanta bilder som enbart används som dekoration bidrar inte till att samspelet mellan text och bild fungerar optimalt (Selander 2006, 19). Dessutom kan förekomsten av irrelevanta bilder till och med leda bort elevens uppmärksamhet från frågor och annat innehåll på sidan som kräver koncentration (Wallin Wiktorin 2011, 228). Ju sämre samspelet mellan text och bild är, desto större krav ställs det på elevens förmåga att göra kopplingar mellan text och bild. Då har låg- och högpresterande elever olika möjligheter att ta till sig den information som läroboken förmedlar. (Se även Hannus & Hyönä 1999.)

När eleven studerar historiska bilder och figurer är elevens förståelse en central faktor: ju större förförståelsen är desto bättre resultat kan förväntas. Förförståelsen innebär såväl elevens tidigare faktakunskaper om det behandlade temat som förmågan att tolka bilder. (Hermansson Adler 2014, 164.) Viktigt är också att läraren uppmuntrar eleverna att tänka själva och erbjuder stöd vid behov i stället för att det ges färdiga modeller eller lösningar (Selander 2003, 197; se även Kivilehto & Koivisto u.u.).

Lärare och elever kan likväl ha olika uppfattningar om hur och i hur stor omfattning bilder i läroboken behandlas. (Pettersson 2008, 28, 34.) Som Johan Nelson (2006) konstaterar behövs det vidare forskning kring hur läroböcker kan användas för att eleverna verkligen ska få nytta av materialet. Nelson föreslår att läroboken skulle kunna ha flera roller som på olika sätt stödjer det aktiva lärandet. Boken skulle kunna användas mer som ett uppslagsverk, men på ett sätt som erbjuder flera perspektiv på samma ämne i stället för att presentera informationen som allmän sanning. Man borde också fokusera på de sociokulturella och metakognitiva perspektiven på lärandet. (Nelson 2006, 23–25.)

4 Elevernas uppfattningar om bilder och figurer i historieundervisningen

Som framgår ovan är bilder ett viktigt inslag i skolämnet historia. Nedan går vi in på elevernas uppfattningar om bilder och figurer i historieundervisningen. Först diskuterar vi hur eleverna uppfattar bilder och figurer i den lärobok som de använder och därefter tar vi upp hur bilder och figurer enligt eleverna behandlas i historieundervisningen.

Åttondeklassarna i vår studie använder boken *Historia 1900-talet* av Ahlskog, Sandholm, Brännkärr, Norrgrann, Bonäs och Långbacka (2008). Bokens bildmaterial består av 147 fotografier, 14 teckningar, 6 målningar och 5 annonser/planscher. Utöver dessa finns det 30 kartor, 3 tabeller och 1 diagram. Sammanlagt finns det alltså över 200 bilder och figurer i boken. Fotografiets överlägsenhet som läroboksbild är uppenbar och kan i första hand anknytas till fotografiets dokumenterande uppgift att avbilda verkliga händelser. Vid sidan av fotografier utgör kartor en väsentlig del av bildmaterialet i läroboken, även om deras andel är mycket mindre än fotografiernas. En stor del av kartorna är koropletkartor, som med hjälp av olika färger avbildar skillnader mellan olika länder som relateras till varandra, eller kartogram där t.ex. pilar och linjer används för att åskådliggöra rörelse och anfallsriktningar. Kartornas syfte kan i första hand anses vara att åskådliggöra sådant som inte kan visas med hjälp av ett fotografi, men likheten mellan kartor och fotografier är att båda är starkt anknutna till verkligheten. Kartor förutsätter dock en annan typ av tolkning än fotografier, en tolkning där bl.a. elevernas förmåga att uppfatta spatials relationer testas (jfr kap. 1).

4.1 Elevernas uppfattningar om bilder och figurer i läroboken

I vår enkätstudie frågade vi eleverna om de har som vana att fästa uppmärksamhet på bildmaterialet i läroboken i historia. Nästan alla (49/52) åttondeklassare som har svarat på enkäten säger att de brukar

titta på bilder och figurer som finns i läroboken. 22 av eleverna studerar bilder noggrant, medan 27 brukar titta lite grann vad bilderna föreställer. Bara tre elever har svarat att de egentligen inte har som vana att titta på bilder, och ingen av eleverna har sagt att de aldrig skulle fästa uppmärksamhet på bilder. Utgående från dessa siffror verkar det alltså å ena sidan vara så att bilderna i läroboken fungerar bra som blickfång, men å andra sidan är det mindre än hälften av åttondeklassarna som verkligen stannar upp vid dessa bilder och figurer och betraktar dem en längre stund (jfr kap 1).

Det kan finnas flera orsaker till att eleverna inte alltid koncentrerar sig på att närmare granska innehållet i läroboksbilderna. För det första har eleverna ont om tid att ägna sig åt noggrannare granskningar av enskilda bilder när diverse andra uppgifter väntar på att bli gjorda, vilket leder till att bilder och figurer ögnas igenom utan att eleverna funderar på deras anknytning till det ämne som behandlas. För det andra kan det vara svårt för eleverna att veta vilka av den rikliga mängden bilder som verkligen är ändamålsenliga och viktiga med tanke på det som sägs i texten, och därför förblir hela bildmaterialet mera som en massa illustrationer av förfluten tid. För det tredje kan elevens förmåga att ta till sig den information som förmedlas via bilder vara bristfällig i den mån att det kan vara svårt att uppfatta sambandet mellan bild och det behandlade temat. (Jfr kap. 1.)

Trots att läroböckerna innehåller rikligt med bilder är det inte alltid självklart att de fungerar optimalt med tanke på tydlighet och begriplighet (jfr kap. 3). Eleverna i en av våra fokusgrupper är av den åsikten att bilder inte alla gånger öppnar sig, vilket ger upphov till en diskussion om bildernas kvalitet. Vissa bilder är onödiga enligt eleverna, eftersom de är otydliga och därför svårbegripliga (ex. 1). Också kartor kritiserar och eleverna tycker att det är svårt att förstå en kartbild som inte förklaras med hjälp av text (ex. 2).

- (1) Och det är lite onödigt med sådana bilder som liksom eller så där vissa bilder så där som man inte ens ser vad där är ... att det är

bättre med kanske sådana där bilder som man förstår vad det är. [...]
(intervju, flicka, Nyland)

- (2) Jå dom där kartorna ... så att där är bara en bild på en karta och en massa pilar som man inte förstår vad dom betyder.
(intervju, pojke, Nyland)

Eleverna i Österbotten och Åbotrakten tar inte uttryckligen upp bildernas begriplighet på samma sätt som eleverna i Nyland gör, men elevernas svar i enkäterna och utsagor i intervjuerna tyder i allmänhet på att eleverna inte alltid har den bildförmåga som till exempel Petersson (2008) efterlyser (jfr kap. 1). En orsak till detta kan vara att eleverna inte får träning i att analysera och tolka bilder som självständiga element utan bilden behöver alltid text som stöd för förståelsen.

Som framgår ovan har läroboken *Historia 1900-talet* olika typer av bilder och figurer som kan klassificeras som informationsbilder (se kap. 3). Vi bad eleverna att fundera på varför det överhuvudtaget förekommer bilder i läroboken, och det visade sig att eleverna är medvetna om att bilder och figurer har olika syften i läroböcker. Intressant var dessutom att de funktioner som eleverna angav för bilderna är sådana som också präglar bilderna i *Historia 1900-talet*. Dessa bilder och figurer dokumenterar, åskådliggör och markerar en viss tidsperiod – såsom det framgår av ex. 3–5. Därtill har bilder i läroböcker också andra uppgifter. Över hälften av åttondeklassarna (28/52 elever i enkätundersökningen) är av den åsikten att bilderna hjälper elever att förstå och komma ihåg, dvs. att de bidrar till inläringen (ex. 6–7). Dessa svar kan sammanfattas med att bilder har en förklarande och minnesstödjande funktion.

- (3) Jag tror att syftet med bilderna är att visa att det på riktigt hänt.
(enkät, flicka, Nyland)
- (4) Så att man ser hur det har förändrats. (enkät, flicka, Österbotten)
- (5) Att man kan se hur det varit och sett ut förr. (enkät, flicka, Åbotrakten)

- (6) Att man förstår bättre det lästa. (enkät, flicka, Nyland)
- (7) Kanske kommer ihåg bättre från en bild. (intervju, pojke, Österbotten)

Som det konstateras ovan (kap. 3) är den främsta funktionen hos bilder och figurer i läroboken att åskådliggöra och konkretisera olika företeelser som behandlas i undervisningen. Vid sidan om förmågan att förmedla information väcker bilder också känslor hos mottagaren. Elevernas fantasi inspireras om läroböckerna innehåller bilder, och bildmaterialet gör också layouten luftigare. Utgående från några elevers svar kan bilder och figurer anses ha en dekorativ (ex. 8) eller en blickfångande funktion (ex. 9).

- (8) [...] och så är det kulare med en bok med bilder än utan. (enkät, pojke, Österbotten)
- (9) Omväxling från en massa text. (intervju, pojke, Österbotten)

I och med att bildmaterialet i läroböcker i historia består av olika typer av bilder och figurer är det viktigt att eleverna är medvetna om att dessa används på olika sätt i olika sammanhang. Annars blir det svårt för eleverna att analysera och tolka bilder. I våra fokusgruppsintervjuer hade eleverna ibland svårigheter att karakterisera de bilder som vi visade för dem. Eleverna kunde inte riktigt ange vilken typ av bild det var fråga om. I stället berättade eleverna om bildernas innehåll. Trots svårigheterna att verbalisera genom att karakterisera bildens typ kom det ändå fram att eleverna förstår att alla bilder inte kan användas på samma sätt (ex. 10–11).

- (10) Inte var där kanske någon som visste redan att han sku skjuta typ den där ... så inte hade någon typ någon kamera den tiden. (intervju, pojke, Åbotrakten)
- (11) Det skulle bli så långt och komplicerat i textform ... så det är enklare att ha det i bildform. (intervju, flicka, Österbotten)

Den ena eleven (ex. 10) menar att man har använt en målning i ett kapitel i läroboken eftersom det inte fanns kameror på den tid som lärobokstexten handlar om, och den andra eleven (ex. 11) anser att de budskap som kartor förmedlar inte kan anges med enbart text.

En bra läroboksbild fungerar i samspel med texten och kan förmedla tilläggsinformation utöver det som behandlas i texten (Pettersson 2008, 43–44). Eleverna i vår studie verkar vara av samma åsikt. Samspelet mellan text och bild stödjer förståelsen och hjälper eleven att skapa sammanhang. I ideala fall kan bilden fungera som ett sammanfattande element, vilket gör att eleven kommer ihåg det viktigaste med hjälp av bilden och kan sedan komplettera informationen i bilden med texten. Båda modaliteterna är alltså viktiga för att budskapet ska bli förståeligt i sin helhet, men det kan också hända att man inte alltid har så mycket nytta av bilden. Förutsättningen för förståelsen är enligt eleverna att bilden verkligen fokuserar på den centrala informationen som man ska komma ihåg (ex. 12–13).

- (12) Jag tycker att efter att man har läst en text ... så om man inte har förstått den där texten så borde man ändå från bilden förstå den texten ... att vissa bilder så förstår man då int heller. (intervju, pojke, Nyland)
- (13) Bilderna borde ha det som är det mest viktiga av den där texten ... liksom att det blir liksom i huvudet sen att man kommer ihåg det bättre ... om det är liksom de viktigaste sakerna av den där texten. (intervju, pojke, Åbotrakten)

Sammantaget förefaller det som att eleverna i vår studie har en något ytlig uppfattning om bildmaterialet i läroboken samtidigt som de dock förstår att olika bilder har olika funktioner i boken. Med andra ord är det svårt att dra alltför långtgående slutsatser om elevernas förmåga att analysera och tolka bilder och figurer.

4.2 Elevernas uppfattningar om behandling av bilder och figurer i historieundervisningen

I vår enkätundersökning frågade vi om bilder och figurer behandlas under lektionen och i så fall på vilket sätt. En klar majoritet av åttondeklassarna säger i enkäten att bilder behandlas under lektionen (38/52 elever), och svaret bekräftas i intervjuerna (ex. 14). Enligt sju elever beaktas bilderna ibland och lika många är av den åsikten att bilder inte behandlas (jfr kap. 3). Resultatet antyder att bilder ger upphov till diskussioner i klassrummet, men samtidigt verkar eleverna förhålla sig relativt okritiskt till den information som bilderna förmedlar, eftersom de inte ifrågasätter bildernas innehåll (bortsett från Nylandselevernas kritik mot bildernas kvalitet [se 4.1]) eller tar ställning till att bilden också kan innehålla färdigformulerade värderingar och attityder.

(14) Och vi diskuterar ganska mycket av just dom där bilderna.
(intervju, flicka, Åbotrakten)

Intressant är också att det på basis av både enkäterna och intervjuerna verkar vara så att kartor behandlas oftare än fotografier (ex. 15), trots att fotografiernas andel är så mycket större än kartornas i läroboken. Behandling av bildmaterialet på lektionen är ändå beroende av lärarens kunskaper i att tolka och analysera bilder. Att fotografier inte behandlas så ofta kan bero på att det krävs specialkunskaper av läraren att gå igenom dem tillsammans med eleverna (jfr kap 1). Om läraren inte har dessa kunskaper, är det viktigt att läraren fortbildar sig och hittar nya verktyg för behandling av bilder i undervisningen, såsom Pettersson (2008, 121) påpekar. På det sättet kan man dra en ännu större nytta av det rikliga bildmaterialet som finns i läroböckerna.

(16) Nå inte så mycket foton ... det är mest kartor nog [vi går igenom].
(intervju, pojke, Nyland)

Hälften av åttondeklassarna (26/52 elever) säger i enkäten att bilder behandlas genom att de diskuteras tillsammans på lektionen. Läraren ställer frågor och eleverna får fundera på vad som händer på bilden eller berätta vad bilden symboliserar (ex. 16). Ibland kan eleverna också ställa frågor om bilden till läraren. En fjärdedel av eleverna (13/52 elever) har svarat att det är läraren som visar bilder och förklarar vad de föreställer. Lärarna använder smartboard och dokumentkamera för att visa bilderna, och berättar om det som kan ses på dem, t.ex. om de avbildade personerna och deras bakgrund, kläder och hus osv. (ex. 17). De här två frekventaste svaren bekräftades även i fokusgruppsintervjuerna (ex. 18). Sex elever i enkätundersökningen har inte kunnat berätta på vilket sätt bilderna behandlas i undervisningen, och sju elever har som sagt svarat att bilderna inte brukar behandlas på lektionerna. Sammanlagt utgör de här två grupperna en fjärdedel av åttondeklassarna i undersökningen, vilket kan vara ett tecken på att dessa elever har en bristfällig bildförmåga (jfr kap. 1 och 4.1).

(17) Vi diskuterar ibland bilderna bland annat så att vi ska fundera på vad det händer på bilder eller t.ex. på propaganda bilder [sic!] vad man ville få fram med bilden. (enkät, flicka, Nyland)

(18) Han säger att ”där ser ni hur de såg ut på den tiden, kolla på deras kläder och husen”. (enkät, flicka, Åbotrakten)

(19) Men så är det så att han ibland frågar han typ att vad den här bilden föreställer och så då kan man få förklara och ... (intervju, flicka, Österbotten)

Som framgår ovan behandlas bilder i undervisningen, men antagligen inte tillräckligt djupt. I och med att eleverna inte heller alltid förstår bilder i läroboken (se 4.1), kan det hända att de inte har lärt sig att medvetet analysera och tolka dem. Med andra ord kunde behandlingen av bilder och figurer vara ännu mångsidigare och djupare.

5 Diskussion

I den här artikeln har vi redogjort för åttondeklassarnas uppfattningar om bilder och figurer i historieundervisningen i tre svenskspråkiga högstadieskolor i Finland. Avsikten har varit att få fram elevernas uppfattningar och bilder och figurer i skolämnet historia: vad eleverna säger om bilder och figurer i läroböcker och hur bilder och figurer enligt eleverna tas upp i undervisningen.

Som vi har kommit fram till fungerar bilder effektivt som blickfång, eftersom i stort sett alla elever (49/52) enligt egen utsago brukar fästa uppmärksamhet på de bilder och figurer som förekommer i läroboken. Betraktandet av bilder kan ändå ske på många olika sätt, och när en elev kastar en snabb blick på bilderna på det behandlade uppslaget i läroboken, kan en annan ägna sig åt närmare granskningar av bildmaterialet. Mindre än hälften av informanterna i vår undersökning (22/52) säger sig studera bilder noggrant, vilket kan bidra till att dessa elevers bildförmåga inte utvecklas tillräckligt mycket för att eleverna ska kunna läsa och tolka bilder och figurer som historiska källor.

När det gäller syftet med bilder och figurer i läroböcker i historia anser eleverna att det först och främst är att stödja förståelsen av texten, men också att dokumentera och visa hur världen har sett ut tidigare. Även bildernas stöd för minnesbehållningen nämns av eleverna såsom deras betydelse som dekoration i läroboken. Även om eleverna å ena sidan har en ytlig uppfattning om bildmaterialet i läroböcker, framgår det å andra sidan av fokusgruppsintervjuerna att åttondeklassarna förstår att olika bilder har olika funktioner och att de spelar olika roller i lärobokstexterna. Det kommer också fram att eleverna förväntar sig att bilder och figurer används ändamålsenligt i läroböckerna. Eleverna efterlyser bättre kopplingar mellan text och bild.

Läroböckernas bildmaterial utnyttjas enligt eleverna i undervisningen. Hela tre fjärdedelar av eleverna är av den åsikten att bilder och figurer tas upp på lektionen. Utgående från antalet olika typer av bilder i läroböcker skulle man kunna anta att fotografier, som utgör den klart största gruppen av bilder, behandlas oftast i under-

visningen, men enligt eleverna är det ändå kartor som oftast betraktas tillsammans. Man kan dock inte dra alltför långtgående slutsatser av elevernas svar, eftersom de samtidigt säger att lärarna brukar berätta om personerna på bilder och ställa frågor om deras kläder och boende, vilket tyder på att även fotografier och målningar behandlas. Kartor är utan tvekan viktiga element som åskådliggör och visar skillnader, men även fotografier och målningar är viktiga källor som historiska dokument. Därför är det viktigt att alla typer av bilder lyfts fram i diskussioner under lektionerna.

Flera faktorer i undersökningen ger upphov till att anta att en del åttondeklassare i de svenskspråkiga skolorna i Finland saknar förmåga att tolka och analysera information i bilder och figurer. Det behövs emellertid empirisk forskning kring elevernas bildförmåga för att man ska kunna komma till den slutsatsen. Det återstår med andra ord att i fortsatt forskning ta reda på *hur* eleverna tolkar läroboksbilder och vad de säger om innehållet i bilder och figurer. En sådan undersökning skulle ge värdefull information om elevernas förmåga att tillgodogöra sig budskapen i dessa visuella framställningar och deras förhållande till det tema som behandlas i texten. Man ska ändå ta hänsyn till att läroboken inte ensam kan fungera som bas för mångsidig och högklassig undervisning. Det gäller för lärare att uppmärksamma bildmaterialet ännu mer i undervisningen och för läroboksförfattare att utarbeta sådana uppgifter där bilder och figurer placeras i centrum. Genom ett effektivt samarbete mellan olika aktörer kan också målen i grunderna för läroplanen uppnås.

Referenser

- Agraval, Rakes & Sreenivas, Gollapudi & Kannan, Anitha & Kenthapadi, Krishnaram 2011. *Enriching text books with images*. CIKM' 11, October 24–28, 2011. Glasgow, Scotland, UK. (18.9.2011.) Tillgänglig: <http://research.microsoft.com/pubs/151926/enrichingtextbookswithimages-cikm2011.pdf>

- Ahlskog, Holger & Sandholm, Sören & Brännkärr, Tomas & Norrgrann, Matias & Bonäs, Johanna & Långbacka, Karl-David 2008. *Historia 1900-talet*. Helsingfors: Schildts och Söderströms.
- Barbour, Rosaline 2007. *Doing Focus Groups*. London: Sage.
- Collins, Shaun 2013. Cunning Plan for placing visual sources at the heart of historical learning. I: *Teaching History*. Issue 152. S. 42–44.
- Danielsson Malmros, Ingmarie 2012. *Det var en gång ett land ... Berättelser om svenskhet i historieläroböcker och elevers föreställningsvärldar*. Lund: Lunds universitet.
- Eriksson, Yvonne 2001. *Bilden som roar och klargör. En jämförande studie mellan tidiga illustrerade läroböcker och dagens pedagogiska CD-rom*. VINNOVA Rapport VR2001:6. Stockholm, VINNOVA – Verket för Innovationssystem. (11.6.2014). Tillgänglig: <http://www.vinnova.se/upload/EPiStorePDF/vr-01-06.pdf>
- Hannus, Matti & Hyönä, Jukka 1999. Utilization of Illustrations during Learning of Science Textbook Passages among Low- and High-Ability Children. *Contemporary Educational Psychology* 24. S. 95–123.
- Hansson, Johan 2010. *Historieintresse och historieundervisning. Elevers och lärares uppfattningar om historieämnet*. Umeå: Umeå universitet.
- Hermansson Adler, Magnus 2014. *Historieundervisningens byggstenar. Grundläggande pedagogik och ämnesdidaktik*. Stockholm: Liber.
- Jämterud, Ulf 2009. Så kan du granska bilder med dina elever (Bild). Skolverket. (11.6.2014). Tillgänglig: <http://www.skolverket.se/skolutveckling/resurser-for-larande/kollakallan/kallkritik/skolamnen/bilder-1.151442>
- Kaihari, Kristiina 2014. Kuka hyväksyy historian oppikirjojen sisällön? (30.4.2014). Tillgänglig: <http://ohjelmaopas.yle.fi/1-2238391>
- Kivilehto, Marja & Koivisto, Johanna 2014. Finlandssvenska sjundeklassares uppfattningar om läroböcker i historia. *Demokratia, Demokrati, Democracy, Democratie*. VAKKI-symposiumi XXXIV 13–14.2.2014. VAKKI Publications 3. Vaasa: Vaasan yliopisto. S. 110–121.
- Kreutzmüller, Christoph & Werner, Julia u.å. *Fixerat – Vad berättar bilden? Fotografiska källor till förföljelsen och folkmordet på judar i Europa. En pedagogisk handledning*. Översatt av Dahlborn Björn. Forum för levande historia. (11.6.2014.) Tillgänglig: http://www.levandehistoria.se/sites/default/files/material_file/fixerat-vad-berattar-bilden.pdf
- Larsson, Staffan 2011. *Kvalitativ analys – exemplet fenomenografi*. (13.10.2014.) Tillgänglig: http://www.academia.edu/898904/Kvalitativ_analys_-_exemplet_fenomenografi
- LP 2004 = *Grunderna för läroplanen för den grundläggande utbildningen*. Föreskrift 1/011/2004. Utbildningsstyrelsen 2004. (21.8.2014.) Tillgänglig: <http://www.02.oph.fi/svenska/ops/grundskola/LPgrudl.pdf>

- Nelson, Johan 2006. Hur används läroboken av lärare och elever? *Nordina* 4:2006. (19.9.2014.) Tillgänglig: <https://www.journals.uio.no/index.php/nordina/article/viewFile/421/483>
- Pettersson, Rune 2008. *Bilder i läromedel*. Tullinge: Institutet för infologi.
- Sandblom, Morgan & Zetterlund, Tommie 2006. *Bilden som verktyg. En pedagogisk analys av bilder i läroböcker i historia*. Examensarbete. Utbildnings- och forskningsnämnden för lärarutbildning. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Selander, Staffan 2003. *Pedagogiska texter och andra artefakter för kunskap och kommunikation. En översikt över läromedel – perspektiv och forskning*. SOU 2003:15. Stockholm. (12.6.2014.) Tillgänglig: <http://www.regeringen.se/content/1/c4/10/29/7af6dff7.pdf>
- Selander, Staffan 2006. *Skolans blick och textens röst – om svenskspråkiga läromedel för den finlandssvenska grundskolan i Finland*. Helsingfors: Svenska kulturfonden.
- Svedlin, Renata & Engelholm, Maj-Len & Karlberg-Granlund, Gunilla & Kupiainen, Sirkku & Sundqvist, Rolf & Wallén, Björn & Hietala, Risto & Smeds-Nylund, Ann-Sofie 2013. *Syntesutvärderingen av den svenska utbildningen i Finland. Kvalitet och jämlikhet*. Publikationer från Rådet för utbildningsutvärdering 62. Jyväskylä. (11.6.2014.) Tillgänglig: https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/41185/Julkaisu_62_verkkoon.pdf?sequence=1
- Wallin Wictorin, Margareta 2011. Bilder i läroböcker. I: Ammert, Niklas (red.) *Att spegla världen. Läromedelsstudier i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur. S. 219–232.

VOKALERNA /Y/ OCH /A/ VID KODVÄXLING HOS HAPARANDAUNGDOMAR

Jaana Kolu & Mikko Kuronen

1 Inledning

Kodväxling är ett språkkontaktfenomen som betyder att två- eller flerspråkiga talare växlar mellan språk i ett och samma samtal (Park 2013, 281). Kodväxling mellan svenska och finska har undersökts främst ur lexikalt, socio- och psykolingvistiskt samt interaktionellt perspektiv (se exempelvis Saari 2006, Berglund 2008 och Henricson 2013). Fonetiska studier är underrepresenterade inom kodväxlingsforskning (Gardner-Chloros 2009, 178). Även Bullock och Toribio (2008, 190) konstaterar att tidigare forskning lagt vikten vid lexikala och grammatiska drag. Bristen på fonetiska studier är uppenbar, och därför fokuserar denna undersökning på de fonetiska dragen i tvåspråkiga ungdomars kodväxling.

Kolu (2011) har undersökt tvåspråkiga ungdomars talspråk (svenska och finska) i Haparanda och kommit fram till att det förekommer rikligt med finskt inflytande i ungdomarnas svenska. Ungdomarna kodväxlar flitigt mellan de två språken och de finska inslagen i svenskan kan vara allt från direkta citat och slangord till diskurspartiklar och interjektioner.

I föreliggande undersökning är informanterna tvåspråkiga i svenska och finska och de går i en tvåspråkig högstadieskola i Haparanda. Alla informanter deltar i den svenskspråkiga undervisningen. Haparandaungdomars tal är ett tacksamt objekt för denna typ av studie, eftersom det svenska uttalet i trakten uppvisar typiska norrbottniska drag och skiljer sig såväl prosodiskt som segmentellt från det tornedalsfinska uttalet (Bruce 2010, 128; se nedan avsnittet om talmaterialet).

Huvudfrågan i denna undersökning är uttalet av vokalerne /y/ och /a/ vid kodväxling mellan svenska och finska i Haparanda. Hypotetiskt kan man tänka sig att i) inga fonetiska förändringar sker i vokalerne och kodväxlingen realiseras med samtalets huvudspråk (vilket då är ett s.k. matrisspråk), ii) fonetisk förändring sker och de kodväxlade sekvenserna uttalas med typiska finska eller svenska vokalljud eller iii) kodväxlingen realiseras med en blandning av svenska och finska, ett slags fonetiskt interimsspråk. Vokalerne analyseras akustiskt och kommenteras auditivt av författarna. Förutom vokalluttalet vid kodväxling ger undersökningen ny kunskap om svenska och finska i Tornedalen.

2 Tidigare forskning

Enligt Bullock och Toribio (2008, 190) finns det mycket lite forskning om vad de tvåspråkiga kan göra åt språken när de kodväxlar. De menar att det i kodväxling kan uppstå fonetiska drag som avviker från de tvåspråkigas enspråkiga uttal. I Bullocks och Toribios (2008, 189–199) undersökning fick tvåspråkiga informanter i spanska och engelska läsa högt ramsatser med kodväxling från engelska till spanska och tvärtom. Författarna kom fram till att kodväxling har fonetisk inverkan på de tvåspråkigas uttal, men att det är svårt att förutspå i vilken riktning denna påverkan sker. Inverkan kan vara asymmetrisk, dvs. inverkan sker endast i en riktning, eller båda språken kan påverkas av varandra. Grosjean (1997, 236) har analyserat engelska och franska fonem vid kodväxling och kommit fram till att matrisspråket tillfälligt kan dominera det inbäddade språket i övergångssekvenserna

vid kodväxlingen. Grosjean (1997, 236) kallade detta inflytande för en ”carry over”-effekt. Clyne (2003, 159) anser att fonetiska drag från matrisspråket kan fungera som integrerande faktorer mellan språken som annars skulle uppfattas som separata språk.

Saari (2006) har studerat svenskspråkiga ungdomars kodväxling i Helsingfors och därvid också gjort vissa morfologiska och fonetiska iakttagelser. Bland annat fann hon viss anpassning till svenska vad gäller stavelselängderna (exempelvis *ja ha länge funtscha vem som sku kunna jeesa* där de understrukna ljuden uttalades som korta vokaler). Saaris studie (2006) är oss veterligen den enda undersökningen där kodväxling tangeras fonetiskt i den svensk-finska kontexten.

3 Om språksituationen i Haparanda och i Tornedalen

Enligt Winsa (1996, 138) har finska varit huvudspråket i Tornedalen ända från tidig medeltid. Han konstaterar att svenska språket hade en relativt svag ställning till slutet av 1800-talet, men att detta förändrades då de första statsskolorna med svenska som undervisningsspråk grundades 1888. Finska fick inte användas som undervisningsspråk och fram till 1957 fanns det ett förbud att tala finska på rasterna i skolan. Först 1970 blev det möjligt att läsa finska i grundskolan. (Winsa 1996, 138–158.)

Finskan i Tornedalen har under århundraden blivit mottaglig för både lexikalt och grammatiskt inflytande från svenskan. Ett exempel på lexikalt inflytande är svenska substantiv som integrerats i finskan, t.ex. *rast* har blivit *rasti* (Lainio 1996, 304). Det finns skäl att tro att det även skett fonetisk påverkan mellan språken. Lainio (1996, 299–300) konstaterar att finskans inverkan på svenskan i Sverige har varit minimal trots de omfattande kontakterna språkens talare haft med varandra. Detta förklaras i huvudsak av statuskillnaden mellan språken som framför allt historiskt varit stor.

Sedan år 2000 har de nära besläktade finska och meänkieli (tornedalsfinska) officiell minoritetsspråksstatus i Tornedalen och därmed även i Haparanda. Det finns inget talarbaserat språkregister i Sverige

och därmed inte heller för Haparanda kommun, men av befolkningsstatistiken (Statistiska centralbyrån) kan man läsa att en stor del av befolkningen i Haparanda har finländsk bakgrund. Av Haparandas befolkning är ca 40 % födda i Finland. Man kan anta att en ansevärd del av dessa personer kan antingen finska eller meänkieli. Enligt lärarna har det blivit vanligare bland dem som har finska som förstaspråk att välja svenska som andraspråk i grundskolan i Haparanda under de senaste åren.

Även vår undersökning visar att den språkliga bakgrunden bland Haparandabor varierar. De tre undersökta talarna i denna studie har valts från ett större material på 24 högstadies elever. 15 av dessa 13–15-åriga ungdomar uppgav att de har finska som förstaspråk och föräldrar som har finska eller något annat språk än svenska som förstaspråk. Sju av informanterna angav att de är tvåspråkiga och att deras båda föräldrar är antingen finskspråkiga, tvåspråkiga eller att den ena föräldern är finskspråkig. Endast två informanter hade svenska som förstaspråk: den ena informanten hade svenskspråkiga föräldrar och den andra hade tvåspråkiga föräldrar.

4 Mål, material och metod

I den här studien analyseras uttalet av två vokalfonems långa allofoner, [y:] och [a:], hos tre försökspersoner. Dessa två vokaler valdes för analys, eftersom ljuden finns i både svenska och finska som fonem och eftersom den fonetiska skillnaden är stor – kanske störst – mellan språkens vokaler i just [y:] och [a:]. Ljuden bör således uttalas hörbart olika i försökspersonernas två språk och också vid kodväxling till svenska och finska om kodväxlingen markeras fonetiskt.

I finska, även i Tornedalen, torde [a:] vara en öppen orundad mellanvokal (jfr standardfinskt uttal). Uppgifterna om /a/ i finskan varierar dock något angående ljudets placering i den horisontella dimensionen (Se Kuronen 2000, 160 och Suomi et al. 2008, 21.) Empiriska studier om vokaluttalet i finska i Tornedalen saknas dock oss veterligen. Vad

gäller [ɑ:] i norrbottniskan anger Bruce (2010, 129) att ”långa /ɑ:/ i t.ex. *lat* kännetecknas av en del lokal variation i klangfärg” och han fortsätter att ”den kan variera mellan att vara orundad (ljusare) och rundad (mörkare), och den kan även uppvisa en lätt slutningsdiftongering som [ɑɔ]”. Också Leinonen (2010, 156) anger att uttalet av [ɑ:] varierar i de norrbottniska dialekterna och att både den korta och långa allofonen kan ha ”a relatively fronted pronunciation”.

Trots avsaknad av kontrastiva studier mellan norrbottniska och finska kan vi konstatera att [y:] i norrbottniskan sannolikt uttalas som främre och som trängre än i finskan under påverkan av den höga främre vokalen i ord som *hus* och *kul*. Däremot saknar [y:] i norrbottniskan den slutningsdiftongering som är typisk för mellansvenska, och också de andra slutna vokaler [i:] och [u:] uttalas monoftongiskt i Norrbotten (jfr Bruce 2010, 129 som också hänvisar till Johansson 1982). Däremot kan det finnas en lätt slutningsdiftongering i de halvslutna (eller halvöppna) vokaler [e:] och [ø] (Bruce 2010, 129).

Eftersom tidigare studier om uttalet av [y:] och [ɑ:] i just Tornedalen saknas, är beskrivningarna ovan antaganden som analysen får verifiera eller förkasta. Att utreda dessa ljuds uttal i varieteterna, inte bara vid kodväxlingen, är ett av syftena med undersökningen.

Materialet består av ramsatser där de analyserade ljuden får satsbetoning. Ramsatser används eftersom man då får ett talmaterial där kontextuella faktorer inverkan minimerats och fonetiska jämförelser är möjliga. Ramsatserna har uttalats av försökspersonerna i fyra olika uppsättningar: på svenska, på finska, med kodväxling till svenska och med kodväxling till finska. De undersökta vokaler förekommer i alla fyra uppsättningar i ord som är fonetiskt likvärdiga: orden får naturlig satsbetoning, orden består av en eller två stavelser och de undersökta vokaler föregås av en tonlös eller tonande klusil. Detta gör att oönskad inverkan av den fonetiska kontexten minimerats. Materialet kan senare användas också för analys av klusilaspiration och ordintonation.

Varje försöksperson har uttalat 48 talsatser (12 satser per uppsättning). I varje uppsättning finns fyra till sex förekomster av de undersökta vokaler. Nedan ges två exempelsatser från varje uppsättning:

svenska:	Det heter by på svenska. Han sa kal, inte tak.
finska:	Se on pyy, ei teeri. Onko kaali hyvää?
kodväxling till finska:	Han sa till mig att <i>tyyli on tärkeintä</i> . Det stod <i>halpaa kaalia</i> på en skylt framför affären.
kodväxling till svenska:	Hän sanoi, ettei osta autoa koska <i>den är så dyr</i> . Hän kysyi, mitä fraasi <i>hälla tal</i> on suomeksi.

Inspelningarna gjordes på en skola i Haparanda i en relativt tyst lokal med en digital bandspelare av märket Roland R09HR. Informanterna fick se 5–6 satser åt gången på papplappar. Instruktionen var att uttala satserna utan brådska med ett så naturligt uttal som möjligt. Analysen visade att informanterna hade vissa norrbottniska drag i sin svenska, t.ex. i) ett öppet eller relativt öppet uttal av den betonade vokalen i ord som *tävla*, *träna*, *tjäna* och *engelska*, ii) endast apikoalveolara sje-ljud i ord som *sjuk* och *stjärna* och iii) typiska norrbottniska drag i ordintonationen. I sin finska hade talarna typiska drag för uttalet i norra Finland bl.a. vad gäller stavelselängderna. Därmed kan vi anta att ungdomarna använde just sin egen dialekt eller regiolekt vid inspelningarna och att deras uttal avvek från såväl standardsvenskt som standardfinskt uttal. Vid eventuell felsägning fick försökspersonerna uttala satsen på nytt. Informanterna visste att materialet samlades in för att analysera uttal, men de gavs ingen närmare information om vad undersökningen går ut på.

- Talare 1 har tvåspråkiga föräldrar och hon använder både svenska och finska hemma med såväl föräldrarna som med syskonen. Hon deltar i den svenskspråkiga undervisningen, men har läst finska i nio år i skolan.
- Talare 2 har tvåspråkiga föräldrar och använder båda språken med föräldrarna, men oftast svenska med syskonen. Han deltar också i den svenskspråkiga undervisningen och har läst finska i nio år i skolan.

- Talare 3 är tvåspråkig, men har finskspråkiga föräldrar. Med sin mor använder han svenska och med sin far finska. Med syskonen talar han oftast svenska. Han deltar i den svenskspråkiga undervisningen och har läst finska i nio år i skolan.

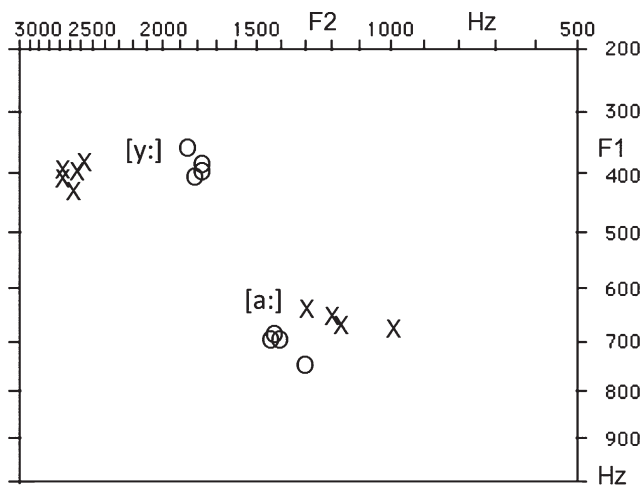
De tre talare som analyseras här valdes slumpmässigt bland de 24 tvåspråkiga informanter som deltog i undersökningen. De tre undersökta talarna är en tvåspråkig flicka (talare 1 nedan) och två tvåspråkiga pojkar (talarna 2 och 3 nedan).

Sammantaget har uttalet av ca 120 vokalljud analyserats (3 talare gånger ca 40 vokalljud per talare) med programmet Praat (Boersma & Weenink 2014). De tre lägsta formanterna f1, f2 och f3 har mätts i vokalens mitt med hjälp av bredbandsspektrogrammet. Mätningen skedde manuellt och mätstället var formantbandets vertikala mitt. Resultaten analyseras i huvudsak intraindividuell: fokus är för det första på om enskilda talare har olika uttal av ljuden i svenska och finska och för det andra om dessa skillnader manifesteras också vid kodväxling. Resultaten presenteras med hjälp av f1–f2-formantkartor med Hertz (Hz) och kommenteras med hjälp av den psykoakustiska enheten Bark (Zwicker 1961, se också Fant 1973 och Suomi 1984).

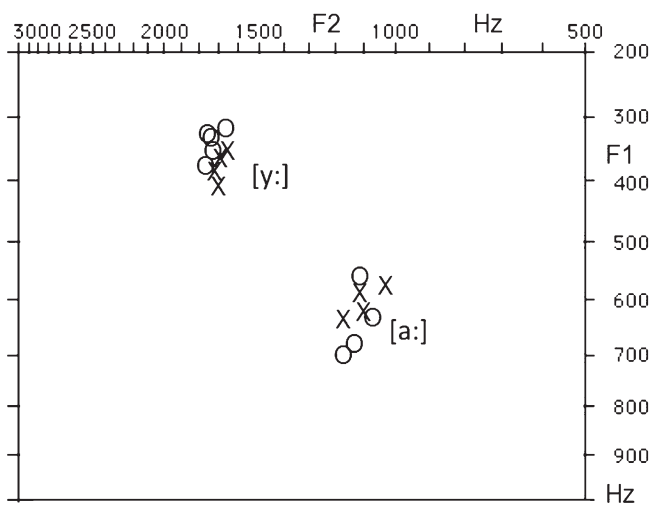
I följande avsnitt behandlas först informanternas uttal i svenska och finska och därefter kodväxlingen till båda språken. Studien avslutas med en sammanfattande diskussion.

5 Uttalet i försökspersonernas finska och svenska

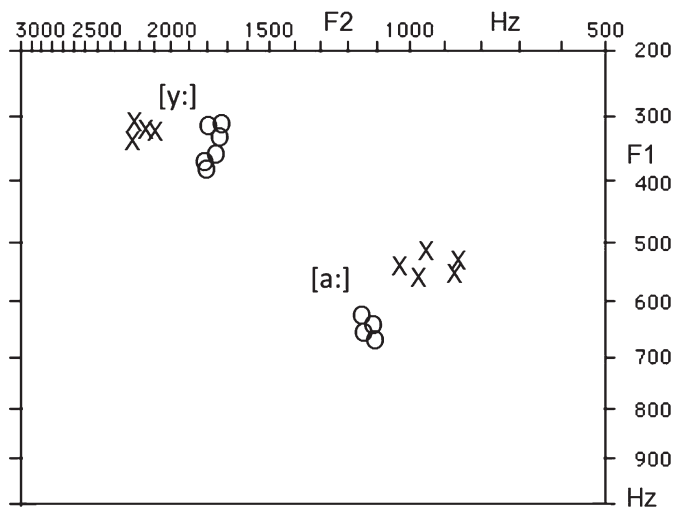
I figurerna 1–3 och tabell 1 anges uttalet av [a:] och [y:] hos talarna i deras finska och svenska. De finska ljuden anges med O och de svenska ljuden med X. Talare 1 (figur 1) gör en tydlig akustisk och en klart hörbar auditiv skillnad i synnerhet mellan [y:] i finska och svenska, men även i [a:] är skillnaden hörbar mellan språken. Talare 2 (figur 2) gör ingen systematisk, hörbar skillnad mellan ljuden i finska och svenska. Talare 3 (figur 3) gör en tydlig akustisk och en klart hörbar auditiv skillnad i båda ljud mellan finska och svenska.

Figur 1. Talare 1:s uttal av [a:] och [y:] i finska och svenska (4–5 uttal av båda ljud).

Figur 2. Talare 2:s uttal av [a:] och [y:] i finska och svenska (4–6 uttal av båda ljud).

Figur 3. Talare 3:s uttal av [a:] och [y:] i finska och svenska (4–6 uttal av båda ljud).

Tabell 1. De genomsnittliga f1-f2-f3-värdena i Hz i [a:] och [y:] hos talarna i finska och svenska

Talare 1			
sve [y:]	fi [y:]	sve [a:]	fi [a:]
F1 409	410	685	711
F2 2503	1812	1188	1273
F3 2856	2598	2486	2433
Talare 2			
sve [y:]	fi [y:]	sve [a:]	fi [a:]
F1 393	362	611	658
F2 1741	1812	1127	1148
F3 2373	2440	2402	2470
Talare 3			
sve [y:]	fi [y:]	sve [a:]	fi [a:]
F1 330	365	549	655
F2 2168	1791	1008	1195
F3 2726	2296	2540	2470

Som framgår av figurerna 1–3 och tabell 1 ovan gör talare 1 en mycket tydlig skillnad mellan [y:] i svenska och finska: f2 är ca 700 Hz (nästan 3 Bark) högre i de svenska än i de finska [y:]-ljuden. Också f3 är tydligt högre (250 Hz) i talarens svenska [y:]. Talare 1 gör vidare en skillnad mellan [a:] i svenska och finska, men skillnaden är mindre än i [y:]. Den är dock också hörbar och torde inte bero på slumpen även om antalet undersökta ljud är relativt litet i studien.

Hos talare 3 är skillnaderna av samma karaktär som hos talare 1. [y:] har hos honom en nästan 400 Hz (ca 2 Bark) högre f2 i svenskt än i finskt uttal. Också f3 är klart högre (ca 400 Hz) i talarens svenska [y:]-ljud. Skillnaden mellan [a:]-ljuden i svenska och finska är hos talare 3 större än den är hos talare 1: f2 har ca 200 Hz (ca 1,5 Bark) högre f2 i talarens finska, medan f1 är ca 100 Hz (0,7 Bark) lägre i det svenska uttalet. Talare 3:s [a:]-ljud i svenska är tydligt [a]-aktiga, medan det finska uttalet av ljudet är i artikulatoriska termer en öppnare, mer central vokal.

Vad gäller talarna 1 och 3 kan vi sammantaget konstatera att talarna gör en akustiskt och auditivt tydlig skillnad mellan [a:] och [y:] i svenska och finska. De svenska ljuden har formantvärden som påminner om dem i mellansvenskt uttal (jfr Kuronen 2000, 68), och ljuden liknar också auditivt det mellansvenska uttalet: [y:] är något [i]-aktigt (speciellt i finska öron), medan [a:] kännetecknas – troligen p.g.a. faryngalisering och/eller läpprundning – av en [ɔ]-klang. Inget av ljuden har hos talarna någon hörbar diftongering.

Talare 2 har samma uttal av [a:] och [y:] i båda språken. Hos honom kan båda ljuden sägas ha finsk klangfärg med en relativt låg f2 i [y:] och en relativt hög f2 i [a:] (jfr uppgifter om finskt vokalluttal i Kuronen 2000, 159). I synnerhet angående [y:] verkar det finska uttalet prägla talarens svenska. Bruces (2010, 129) utsaga om att [a:] i Norrbotten ”kan variera mellan att vara orundad (ljusare) och rundad (mörkare)” stämmer i ljuset av våra resultat. Liknande horisontell variation tycks också gälla [y:], och ett rimligt antagande är att uttalet varierar interindividuellts även i andra långa vokaler än [a:] och [y:].

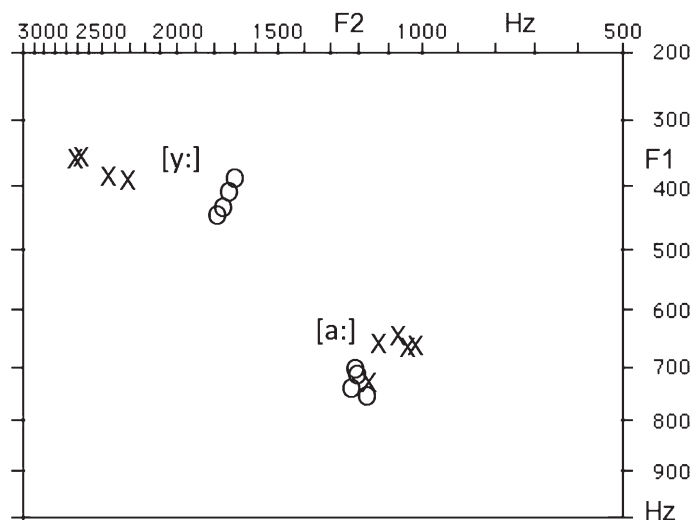
Till exempel vokalljudet i ord som *hus* och *kul* tycks variera talarvis från hög främre vokal till [u]-klang.

Kuronen (2000, 178–183) har undersökt tvåspråkiga finlands-svenska talares uttal av svenska och finska (fyra manliga talare från Tammerfors). Resultaten uppvisar liknande individuella drag som hos talarna i Norrbotten: två av de fyra talarna gjorde en tydlig skillnad mellan [y:] i sin svenska och finska (ca 0,5 bark lägre f₂ i finska), men de övriga vokalerna uttalades närmast identiskt i språken. Att skillnaden mellan [y:] i finska och svenska hos talare i Tornedalen kan vara större än mellan svenska och finska hos finlandssvenska talare beror på att [y:] i Tornedalen kan antas vara mer perifert.

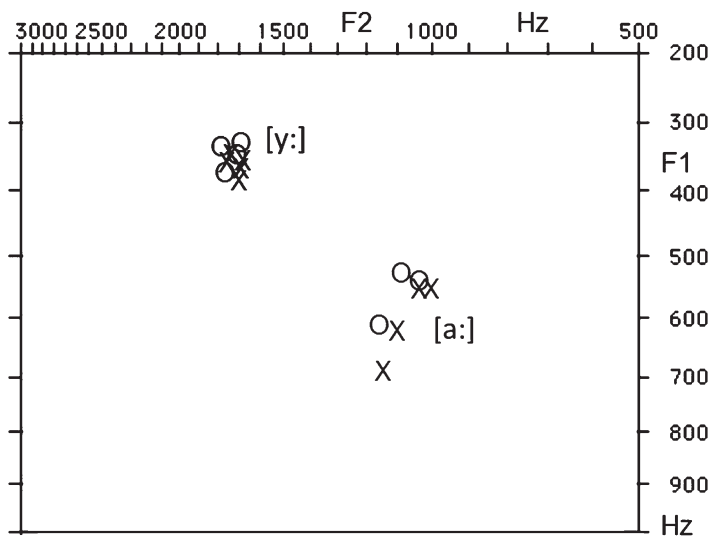
6 Uttalet vid kodväxling

I figurerna 4–6 och tabell 2 anges uttalet av [a:] och [y:] hos de tre informanterna vid kodväxling till finska och svenska (dvs. när finska och svenska är de inbäddade språken i ramsatserna; se exempelsatserna ovan). I figur 4 presenteras talare 1:s uttal av [a:] och [y:] vid kodväxling till finska och svenska (4–5 uttal av båda ljud). Det finska uttalet anges med O och det svenska uttalet med X. Talare 1 gör en tydlig akustisk och en klart hörbar auditiv skillnad mellan de i ramsatser inbäddade [a:] och [y:] i finska och svenska. I figur 5 anges talare 2:s uttal av [a:] och [y:] vid kodväxling till finska och svenska (4–5 uttal av båda ljud). Talare 2 gör ingen systematisk, hörbar skillnad mellan de i ramsatser inbäddade [a:] och [y:] i finska och svenska. I figur 6 visas talare 3:s uttal av [a:] och [y:] vid kodväxling till finska och svenska (3–6 uttal av båda ljud). Talare 3 gör en tydlig akustisk och en klart hörbar auditiv skillnad mellan de i ramsatser inbäddade [a:] och [y:] i finska och svenska.

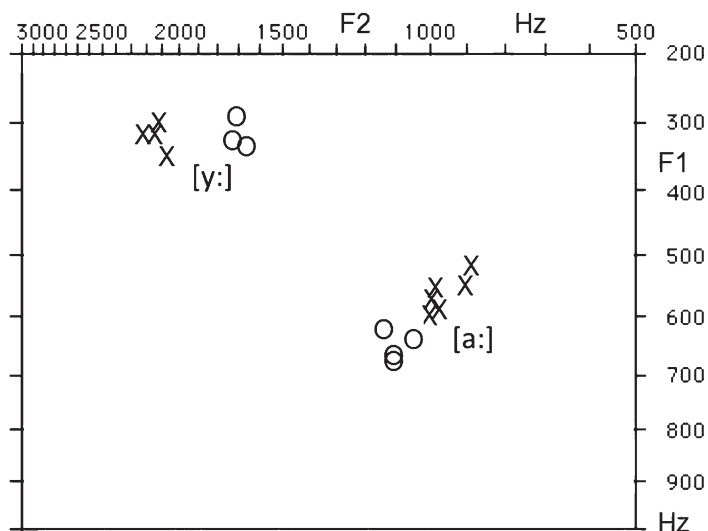
I tabell 2 anges de genomsnittliga f₁-f₂-f₃-värdena i Hz vid kodväxling till finska och svenska i [a:] och [y:] hos talarna. Värdena avser formanterna i det inbäddade språket vid kodväxling.

Figur 4. Talare 1:s uttal av [a:] och [y:] vid kodväxling till finska och svenska (4–5 uttal av båda ljud).

Figur 5. Talare 2:s uttal av [a:] och [y:] vid kodväxling till finska och svenska (4–5 uttal av båda ljud).

Figur 6. Talare 3:s uttal av [a:] och [y:] vid kodväxling till finska och svenska (3–6 uttal av båda ljud).

Tabell 2. De genomsnittliga f1-f2-f3-värdena i Hz vid kodväxling till finska och svenska i [a:] och [y:] hos talarna

Talar 1			
sve [y:]	fi [y:]	sve [a:]	fi [a:]
F1 394	426	677	723
F2 2472	1825	1118	1293
F3 2827	2691	2600	2550
Talar 2			
sve [y:]	fi [y:]	sve [a:]	fi [a:]
F1 381	375	618	571
F2 1780	1798	1120	1143
F3 2450	2450	2440	2420
Talar 3			
sve [y:]	fi [y:]	sve [a:]	fi [a:]
F1 338	316	576	653
F2 2142	1743	1000	1147
F3 2640	2280	2450	2400

Talarna 1 och 3 (figurerna 4 och 6, tabell 2) håller ljuden tydligt och systematiskt åtskilda även vid kodväxling. Uttalet kännetecknas i båda språken av samma akustiska karaktär som vid icke-kodväxlat uttal: det svenska [y:]-uttalet är mer perifert än det finska uttalet, medan det svenska [a:] -uttalet har lägre f1 och f2 troligen p.g.a. faryngalisering och/eller läpprundning.

I de kodväxlade satserna är huvudspråkets vokaler av samma kvalitet som i de enspråkiga satserna: det svenska och finska uttalet hålls tydligt isär inom satsen. Kodväxlingen markeras således fonetiskt hos talarna 1 och 3 genom att [a:] och [y:] har det inkodade språkets uttal. Matrispråket påverkar inte de kodväxlade ställena – åtminstone syns detta inte i de vokalljud som har störst skillnad i språken. Också i övrigt kan vi konstatera på grundval av noggrant lyssnande att talarna 1 och 3 har två olika uttal i intersententiell kodväxling: matrispråket tycks inte påverka t.ex. stavelselängderna vid de kodväxlade ställena.

Talare 2 gör ingen skillnad mellan [a:] och [y:] vid kodväxling till svenska eller finska (figur 5, tabell 2). Hos honom är uttalet av vokalerna identiskt i matrispråket och det inbäddade språket, och allt annat vore överraskande med tanke på att talaren inte heller gjorde någon skillnad mellan ljuden i sin svenska och finska.

7 Sammanfattning och diskussion

Av våra informanter att döma behöver kodväxling inte påverka de tvåspråkiga talarnas uttal: språken kan hållas fonetiskt isär från varandra vid kodväxling på samma sätt som i icke-kodväxlat uttal (jfr talarna 1 och 3). Kodväxlingen behöver således inte lämna några spår i uttalet i form av fonetiskt interimsspråk eller övergångssekvenser (jfr Grosjean 1997, 236). Talare 2:s uttal påverkades inte heller av kodväxling, men han gjorde inte heller någon skillnad mellan [a:] och [y:] i finska och svenska utanför kodväxling. Den upplevda graden av tvåspråkighet tycks inte kunna förklara skillnaden mellan talarna (jfr diskussionen i Park 2013, 284): hos talare 2 var svenskan enligt egen värdering

lika stark som hos talarna 1 och 3, men skillnaderna i uttalet mellan talarna var trots detta tydliga.

Det är intressant att talarna 1 och 3 upprätthåller en tydlig skillnad mellan [a:] resp. [y:] i sin svenska och finska såväl utanför kodväxling som vid kodväxling. Huruvida talarna uppfattar dessa vokaler som samma eller olika ljud/fonem i språken kan vi inte uttala oss om, däremot kan vi utgå från att de hör skillnaden mellan vokalerna i finska och svenska och har etablerat skilda fonetiska kategorier för ljuden i de två språken (jfr *phonetic category* i SLM-teorin i Flege 1995).

Vad gäller det svenska och finska uttalet i Tornedalen visar resultaten att uttalet av de svenska vokalerna varierar talarvis mellan typiskt sverigesvenska, perifera kvaliteter (talarna 1 och 3) och typiskt finska, mer centrala kvaliteter (talare 2). Detta resultat är i linje med Bruces (2010, 128) och Leinonens (2010, 156) iakttagelser. Det insamlade materialet möjliggör framöver andra fonetiska jämförelser mellan svenska och finska i Tornedalen.

Litteratur

- Berglund, Raija 2008. *Ett barns interaktion på två språk: en studie i språkval och kodväxling*. Acta Wasaensia, Språkvetenskap, 37. Vasa: Vasa universitet.
- Boersma, Paul & Weenink, David 2014. *PRAAT: Doing phonetics by computer*. Version 5.3 [Computer program]. Amsterdam: University of Amsterdam. (25.10.2014.) Tillgänglig: <http://www.fon.hum.uva.nl/praat>
- Bruce, Gösta 2010. *Vår fonetiska geografi*. Lund: Studentlitteratur.
- Bullock, Barbara & Toribio, Almeida 2008. Trying to hit a moving target. On the sociophonetics of codeswitching. I: Isurin, Ludmila & Vinford, Donald & De Bot, Kees (red.) *Multidisciplinary Approaches to Code Switching*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. S. 189–296.
- Clyne, Michael 2003. *Dynamics of Language Contact: English and immigrant languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gardner-Chloros, Penelope 2009. *Code-switching*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grosjean, Francois 1997. Processing mixed language: issues, findings and models. I: De Groot, Annette M.B. & Kroll, Judith F. (red.) *Tutorials*

- in bilingualism: Psycholinguistic perspectives*. Hillsdale, NJ: Erlbaum. S. 225–254.
- Fant, Gunnar 1973. *Speech Sounds and Features*. Cambridge (Mass.), London: The MIT Press.
- Flege, James 1995. Second language speech learning: Theory, findings, and problems. I: Strange, Winifred (red.) *Speech Perception and Linguistic Experience. Issues in Cross-Language Research*. Timonium: York Press. S. 233–277.
- Henricson, Sofie 2013. *Svenska i finsk miljö. Interaktion, grammatik och flerspråkighet i samtal på svenska språköar i Finland*. Helsingfors: Finska, finsk-ugriska och nordiska institutionen vid Helsingfors universitet.
- Karlsson, Anna-Malin 2011. Texters ideationella grammatik. I: Holmberg, Per & Nord, Andreas & Karlsson, Anna-Malin (red.) *Funktionell textanalys*. Stockholm: Norstedts. S. 21–38.
- Kolu, Jaana 2011. Språkkontaktdrag i Haparandaungdomars muntliga och skriftliga kommunikation. I: Edlund, Ann-Catrine & Mellenius, Ingmarie (red.) *Svenskans beskrivning 31*. Umeå: Institutionen för språkstudier vid Umeå universitet. S. 161–169.
- Kuronen, Mikko 2000. *Vokaluttalets akustik i sverigesvenska, finlandssvenska och finska*. Studia Philologica Jyväskyläensia 49. Jyväskylä: Jyväskylä universitet.
- Lainio, Jarmo 1996. Del 3. Tid efter 1945. I: Lainio, Jarmo (red.) *Finnarnas historia i Sverige*. Helsingfors: Finska historiska samfundet/Nordiska museet. S. 255–307.
- Leinonen, Therese 2010. *An Acoustic Analysis of Vowel Pronunciation in Swedish Dialects*. PhD thesis, University of Groningen. GRODIL 83.
- Park, Hyeon-Sook 2013. Kodväxling som grammatiskt fenomen – exemplet svenska-koreanska. I: Hyltenstam, Kenneth & Lindberg, Inger (red.) *Svenska som andraspråk – i forskning, undervisning och samhälle*. Lund: Studentlitteratur. S. 281–309.
- Saari, Mirja 2006. Stadin ruotsi. Huomioita erään nuorisoryhmän koodin vaihtelusta. I: Juusela, Kaisu & Nisula, Katariina (red.) *Helsinki kieliyhteisönä*. Suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos. Helsinki: Helsingin yliopisto. S. 142–161.
- Statistiska centralbyrån. Befolkningsstatistik. (7.11.2014.) Tillgänglig: <http://www.scb.se/BE0101/>
- Suomi, Kari 1984. Vokaalien psykoakustisen laadun määrittämisestä: algoritmisen menetelmän kuvaus ja tuloksia suomen monofontaineista. I: *Virittäjä* 88. Kotikielen seura. S. 308–328.
- Suomi, Kari & Toivanen, Juhani & Ylitalo, Riikka 2008. *Finnish sound structure. Phonetics, phonology, phonotactics and prosody*. Studia Humaniora Ouluensia 9. Oulu: University of Oulu.

- Vainio, Martti & Aalto, Daniel & Järvikivi, Juhani & Suni, Antti 2006. Quantity and tone in Finnish lexically stressed syllables. I: Belotel-Grenie, Agnes & Grenie, Michel (red.) *Proceedings of the Second International Symposium on Tonal Aspects of Languages*. (8.11.2014.) Tillgänglig: <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/24708>. S. 121–124.
- Winsa, Birger 1996. Från tornedalsfinska till meänkieli I: Horn, Frank (red.) *Svenska språkets ställning i Finland och finska språkets ställning i Sverige*. Juridica Lapponica nr 14. Rovaniemi: Lapplands universitet. S. 138–158.
- Zwicker, Karl Eberhard 1961. Subdivision of the audible frequency range into criticalbands (Frequenzgruppen). I: *Journal of the Acoustical Society of America* (JASA) 33, 248.

ATT STUDERA NORDISK FILOLOGI FÖR FÖRSTA ÅRET: FÖRVÄNTNINGAR OCH AMBITIONER

*Riitta Kosunen, Kirsi Lepistö,
Anne Saarijärvi och Birgitta Tamminen*

1 Inledning

Universiteten har under de senaste åren genomgått stora förändringar gällande verksamhetsstruktur och krav på effektivitet. För ett läroämne innebär detta att resultat mäts bland annat genom hur många som avlägger kandidat- och magisterexamen inom utsatt tidsram. Man måste se till att det finns förutsättningar för att studerandena ska kunna prestera effektivt och avlägga 55 studiepoäng per läsår. Det är av stor vikt att studerandena förbinder sig vid sina studier och fullföljer sina studieplaner, och därför har vi inom läroämnet nordisk filologi vid Uleåborgs universitet velat utveckla vår egenlärarverksamhet¹ för att även kunna följa hur studerandena upplever sina studier. I denna studie vill vi undersöka om vårt läroämne motsvarar våra studerandes förväntningar och ambitioner gällande studierna.

1 Sedan år 2010 har varje ny studerande vid Uleåborgs universitet fått en så kallad egenlärare i början av sina studier. Egenlärarens uppgifter är att ge studiehandledning och hjälpa den studerande att göra en individuell studieplan med tanke på kandidat- och magisterexamen. I ämnet nordisk filologi fungerar lektorerna som egenlärare och får varje år en ny grupp studerande att handleda.

Att börja studera vid ett universitet medför stora förändringar och utmaningar i en ung människas liv, och det är inte självklart att studierna får en smärtfri början. Studierna är för det första både kognitivt och språkligt krävande. Kurserna är innehållsligt på en mer abstrakt och specialiserad nivå än vad den studerande är van vid från gymnasiet, och för att effektivt förvärva sig kunskaper och färdigheter i sitt läroämne måste hen snabbt komma in i den akademiska textkulturen och tillägna sig akademisk läs- och skrivkunnighet (eng. *academic literacy*), det vill säga relevanta uttryckssätt i tal och skrift, genom vilka man kommunicerar fackkunskap kritiskt mellan kolleger i olika medier (Kiili & Mäkinen 2011, 222–224; Hoel 2013, 45). Akademisk skrivkunnighet handlar om en specialiserad språkanvändning, i vilken man blir insocialiserad endast gradvis genom deltagande i samtal, läsande, skrivande och tänkande (Blåsjo 2004; Hoel 2013, 19–24; Bergman & Olsson Jers 2014, 36).

Utöver stora kognitiva och språkliga krav ställs de nyantagna studerandena även inför olika slags sociala och praktiska utmaningar. Man måste flytta hemifrån och byta miljö, man måste lämna gamla vänner bakom sig och skaffa nya, man måste lära sig ta hand om vardagen helt själv utan föräldrarnas hjälp, sova tillräckligt, äta hälsosamt, motionera lagom och, inte minst, planera sin tid effektivt. De faktorer som bidrar till framgång i studierna är alltså många. Studerandena måste integreras i studierna såväl akademiskt som socialt och emotionellt. Forskning inom högre utbildning visar att första året är avgörande med tanke på hur väl studerandena förbinder sig vid sina studier (se t.ex. Reason, Terenzini & Domingo 2006; Rautopuro & Korhonen 2011). Om man vill förebygga studentavhopp och öka genomströmningen i studierna, så lönar det sig att satsa på just första årets studerande och se till att dessa får en bra start på sina studier.

2 Syfte, material och metod

Syftet med denna artikel är att redogöra för hurdana förväntningar första årets studerande i nordisk filologi vid Uleåborgs universitet hade av sina studier i början av höstterminen 2013 och hur de utvärderade studierna ett halvt år senare. Undersökningen framskred i två steg: först fick studerandena skriva en uppsats om sina förväntningar och ambitioner. Sedan, ett halvt år senare, fick de svara på en enkät om hur de hade upplevt sina studier dittills.

För att få ett svar på frågan hurdana förväntningar första årets studerande hade på sina studier fick de i början av höstterminen 2013 skriva en uppsats med rubriken ”Jag som universitetsstuderande – förväntningar och ambitioner”. Uppsatsen var den första uppgiften på kursen *Skrifflig framställning*, vars mål är att träna studerande i att skriva på korrekt svenska och att fungera som en försiktig introduktion till akademiskt skrivande. Uppsatserna var sammanlagt 33 stycken och de analyserades med tanke på vilka typer av förklaringar studerandena gav för att ha börjat studera vid universitetet. 24 av de 33 studerande som skrev uppsatserna var huvudämnesstuderande och 9 biämnesstuderande.

Uppsatserna lästes, och meningar, eller tematiskt sammanhållna meningar, ordnades i olika kategorier enligt den typ av *diskurs* de gav uttryck för i sättet att diskutera uppsats temat. Med begreppet *diskurs* menas här sätt att betrakta, tala om och förstå världen ur ett visst perspektiv. Det är alltså fråga om ett visst synsätt som ger betydelse åt ens upplevelser och tillvaro i världen, en viss rationalitet som underliggör sättet att gestalta verklighet. (Fairclough 1995, 135; Winther Jørgensen 2000, 7, 72.) När uppsatserna analyserades i olika diskurstyper utgick vi inte från färdiga kategorier, utan dessa skapades utgående från den argumentation och de språkliga formuleringar som förekom i studerandenas texter.

Den diskursanalytiska ansatsen, som användes i analysen av uppsatserna, utgår från en socialkonstruktivistisk syn på språk och språkanvändning. Det betyder att informanternas svar inte betraktas

som neutrala återspeglings av vissa stabila åsikter, utan som konstruerade i en viss situation för ett visst ändamål. Intresset faller på *hur* informanterna väljer att tala om och begreppsliggöra den sociala verklighet som är på tal. Genom sina uttalanden kan de närma sig temat genom flera olika synvinklar och betydelsedimensioner. (Jokinen, Juhila & Suoninen 1999, 20–25; Eskola & Suoranta 2000, 140–141.) I föreliggande fall var det alltså av intresse för oss att se vilka betydelser studerandena tillskriver sina studier på universitetet i en uppsats som de lämnar in hos sina lärare. Ger de uttryck för samma effektivitetstankar som genomsyrar universitetsadministrationen, eller betonar de eventuellt mer humanistiska och/eller personliga värden?

För att få ett svar på frågan hur studerandena utvärderade studierna efter ett halvt års studier, utarbetades en enkät, som bestod av bakgrundsfrågor samt fem egentliga frågor, varav de tre första kartlade studerandenas ambitioner, förväntningar och fortsättningsvillighet gällande studierna i svenska. Resten av frågorna i enkäten handlade om studiemotivation och utvärdering av färdighetsundervisning i muntlig och skriftlig framställning. Enkäten genomfördes i början på januari 2014 bland samma studerandegrupp som skrivit uppsatserna.

Enkäten var delvis inspirerad av uppsatserna. Två frågor bestod av påståenden, som studerandena skulle rangordna. Dessa påståenden ekade studerandenas egna språkliga formuleringar i uppsatserna och representerade de diskurstyper som vi funnit i dem. På detta sätt fick studerandena ta ställning till de tankar som de själva hade presenterat i uppsatserna, och vi fick en möjlighet att testa studerandenas prioriteringar av dessa.

3 Analys av uppsatserna: studerandenas ambitioner med studierna

I studerandenas uppsatser kunde fem olika sätt att se på universitetsstudierna skönjas. Det första är en *nyttodiskurs*, som betonar vikten av

att få ut examen och skaffa sig arbete. Exempel på satser och meningar i uppsatserna som ger uttryck för den här diskursen är t.ex. följande:

- (1) Min största mål är att bli färdig med mina studier och inträda i arbetslivet.
- (2) Nu är det mitt mål att uppnå behörighet av svensklärare.
- (3) Mitt mål på universitetet är förstås att ta magisterexamen.

Det andra är en *bildningsdiskurs*, som framhäver allmänbildning och vikten att utvecklas som människa. Exempel på satser och meningar i uppsatserna som ger uttryck för den här diskursen är t.ex. följande:

- (4) Under mina studier vill jag också samla viktiga kunskaper och allmänbildning för vardagslivet.
- (5) Att studera olika språk utvidgar också det egna perspektivet på världen.
- (6) Jag vill utbilda och allmänbilda mig själv genom studierna, och inte bara få dem undanstökade så fort som möjligt. Det vill säga att jag inte tycker att studierna är ett tvång, utan en chans på att utveckla mig själv.

Det tredje är en *språkfärdighetsdiskurs*, som fokuserar på den studerandes vilja att bli bättre i språk. Exempel på satser och meningar i uppsatserna som ger uttryck för den här diskursen är t.ex. följande:

- (7) Jag tycker om att studera olika språk och mitt mål är att lära mig prata och skriva flytande svenska och engelska.

- (8) Jag vill gärna lära mig att smidigt uttrycka mig själv i tal och skrift samt bli av med spänningen inför att hålla små presentationer.
- (9) Mitt mål med mina studier på universitetet är att jag ska bli så perfekt som möjligt i att uttrycka mig på svenska, både skriftligt och muntligt.

Det fjärde är en *rekreationsdiskurs*, som betonar dels vänner och avkopplande aktivitet i studielivet, dels studier som hobby och återhämtning av krafter efter arbetslivet. Exempel på satser och meningar i uppsatserna som ger uttryck för den här diskursen är t.ex. följande:

- (10) Förra året jobbade jag som lärare i högstadiet, och jag tror att ingenting kan vara lika krävande som det var. Jag tror att jag ska ha ett jämförelsevis lätt och trevligt år här i nordisk filologi. Förhoppningsvis ska jag också skaffa många nya vänner.
- (11) Jag vill få nya vänner som är intresserade i samma saker som jag och jag vill också roa mig lagom.
- (12) En viktig sak för mig, och en stor orsak till varför jag flyttade så långt hemifrån, är att träffa nya, annorlunda människor. Sociala relationer spelar en omfattande roll i mitt liv. Jag har redan under den korta tiden på universitetet träffat nya vänner som säkert kan stöda mig under studierna och som man kommer att ha kontakt med hela resten av livet.

Det fjärde är en *identitetsdiskurs*, som framhäver en känsla av nära samhörighet med svenska språket och/eller läraryrket. Exempel på satser och meningar i uppsatserna som ger uttryck för den här diskursen är t.ex. följande:

- (13) För mig innebär det att hitta mig själv där jag är som bäst. Min vision och dröm - att bli lärare i svenska - blir bara starkare dag för dag.

- (14) Enligt min mening har alla finländare lilla bitar av svenskt identitet inom dem så genom de här studierna får jag en möjlighet att inte bara förbättra mina kunskaper i svenska utan också starka mitt eget identitet.
- (15) Det här samhället behöver inte massor av "ganska goda lärare" utan människor som är väldigt yrkesskickliga och älskar sitt arbete av hjärtans lust. Den fördel som jag har som språkstuderande är att jag älskar språk mer än ingenting annat och är bra på att ge mig hän åt mina passioner. Jag anser att bokstäverna andas, meningarna flyger och historierna lever. Under studierna vill jag bita mig fast i språket och lära mig känna alla dess hemligheter. Jag vill lösa alla gåtorna och komma på nya frågor.

Dessa olika sätt att tala om studierna uteslöt inte varandra, och alla uppsatser, med undantag av en, kombinerade tankegångar från flera olika diskurser. Nyttodiskursen, bildningsdiskursen och språkfärdighetsdiskursen var de mest frekventa i uppsatserna. Nyttواسpekten nämndes i 22 uppsatser, bildningsaspekten likaså i 22 uppsatser och språkfärdighetsaspekten i 20 uppsatser. Rekreativaspekten nämndes i 8 uppsatser och identitetsaspekten i 4 uppsatser. Det som enligt uppsatserna framstod som viktigast för studerandena i samband med universitetsstudierna var alltså meritering inför arbetslivet, möjlighet att utvecklas som människa samt uppnående av goda språkkunskaper och -färdigheter. Detta kan ses som att studerandena har en relativt mångsidig syn på sin tillvaro som språkstuderande och att de uppvisar något av både *integrativ* och en *instrumentell* orientering till sina studier. Integrativ orientering har att göra med en språkinlärares positiva inställning till målspråket och dess talare samt med en vilja att bli en del av denna grupp, medan instrumentell orientering har att göra med mer pragmatisk nytta av studierna, som t.ex. att få bättre jobb (Gardner 1985; Dörnyei 2003, 5–6; Dörnyei & Ushioda 2011, 41). Dörnyei (2003, 5–7) konstaterar att begreppet integrativ orientering är svårfångat och att det utöver en vilja att bli integrerad i en språk-

grupp också kan hänvisa till en persons identifikationsprocess och självuppfattning mer allmänt. Således kan man tänka sig att språkfärdighetsdiskursen, alltså de uttalade önskemålen i uppsatserna att uppnå en hög språkfärdighetsnivå, har två underliggande drivkrafter: en instrumentell (som också kommer till synes i nyttodiskursen) och en integrativ (som också kommer till synes i bildnings- och identitetsdiskurserna och delvis också i rekreationsdiskursen).

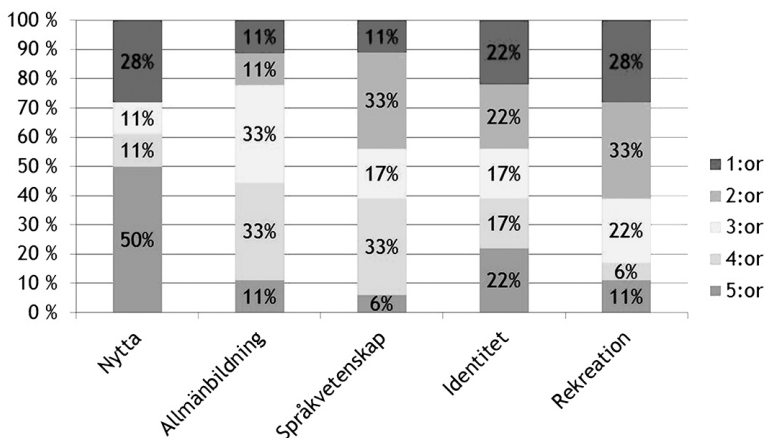
4 Analys av enkätsvaren: studerandenas utvärdering av studierna

I januari 2014 genomfördes en enkät bland samma studerandegrupp som skrivit uppsatserna, alltså första årets studerande i nordisk filologi vid Uleåborgs universitet. Enkäten bestod av fem frågor. Två av dessa var rangordningsfrågor, där studerandena fick placera fem givna påståenden i viktighetsordning. Påståendena i rangordningsfrågorna var inspirerade av uppsatserna så att varje påstående representerade en diskurstyp som funnits i uppsatserna. Även den språkliga formuleringen i påståendena ekade studerandenas egna språkliga formuleringar i uppsatserna. Den i uppsatsen förekomna språkfärdighetsdiskursen ändrades dock med avsikt till att testa studerandenas reaktioner på mer språkvetenskapliga aspekter av studierna. Det kan nämligen tänkas att alla språkstuderande vill bli bättre på att kommunicera på sitt studiespråk, men hur många är intresserade av att förstå hur språk och språkanvändning fungerar mer teoretiskt? Utöver rangordningsfrågorna fanns det en fråga med en opinionsskala för fyra olika påståenden samt två öppna frågor om färdighetsundervisning i skriftlig respektive muntlig framställning.

Den första rangordningsfrågan lydde: *Varför studerar du svenska vid Uleåborgs universitet?* Påståendena som skulle rangordnas var följande:

- (a) Det är viktigt att få ut universitetsexamen och skaffa sig ett yrke som språklärare eller annan språkexpert. (Nyttodiskurs)
- (b) Det är intressant och allmänbildande att studera svenska och andra humanistiska ämnen vid universitetet. (Bildningsdiskurs)
- (c) Jag är intresserad av språkvetenskap. Det är intressant att jämföra olika språk och deras struktur. (Språkdiskurs)
- (d) Jag känner extra värme för just svenska språket. Svenska språket är som en del av mig själv. (Identitetsdiskurs)
- (e) Det är roligt att studera och lära känna nya människor. (Rekreationsdiskurs)

Studerandena hade möjlighet att också fritt kommentera varje påstående. Påståendena a–e skulle rangordnas så att det viktigaste fick värdet 5 och det minst viktiga värdet 1. I följande resultatredovisning fokuserar vi på hur andelen hög prioritering vid respektive påstående fördelade sig och vilka påståenden och diskurstyper som fick mest gehör. Med hög prioritering menas här värdet 5 eller 4. Figur 1 nedan visar hur studerandena ställde sig för påståendena i den första frågan.

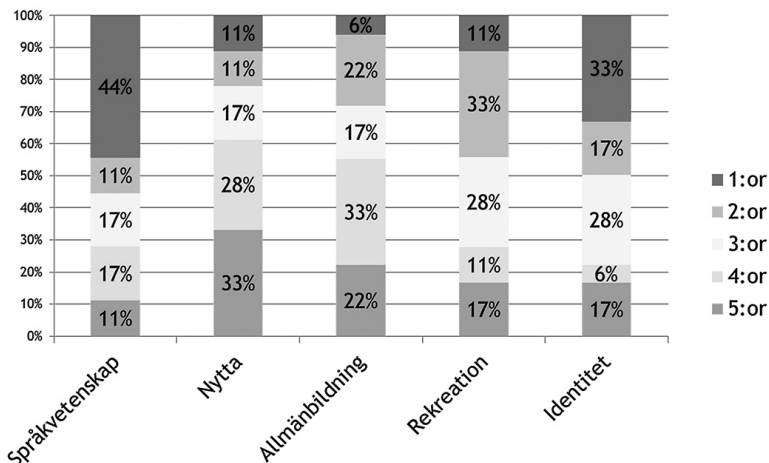
Figur 1. Varför studerar du svenska vid Uleåborgs universitet?

Som motivering till sina studier i svenska fick nyttodiskursen mest gehör bland studerandena. 61 % rangordnade examen och profession (påstående a) som den viktigaste eller näst viktigaste orsaken till att ha börjat studera svenska. Allmänbildning, språkvetenskap och, kanske lite överraskande, identitet fick också höga prioriteringar, dvs. hade getts värdet 5 eller 4 av studerandena. Identitetsaspekten hade omnämnts i endast fyra uppsatser på hösten, men i enkäten placerades påståendet om varma känslor för svenska språket av 39 % som den viktigaste eller näst viktigaste orsaken till att ha börjat studera svenska. Språkvetenskapliga aspekter av studierna fick hög prioritering likaså hos 39 %. Anmärkningsvärt är att språkvetenskap fick minst femmor av de svarande.

Den andra rangordningsfrågan var följande: *Vad förväntar du dig av dina studier i svenska språket?* Påståendena som skulle rangordnas var följande:

- (a) Jag vill fördjupa mig i det svenska språkets hemligheter. Studierna i svenska borde fokusera på språkvetenskapliga aspekter. (Språkdiskurs)
- (b) Jag vill skaffa mig sådana kunskaper och färdigheter som behövs i arbetslivet. Studierna i svenska borde rätta sig efter arbetslivets behov. (Nyttodiskurs)
- (c) Jag vill lära mig inte bara om svenska språket som struktur, utan också om svensk kultur, litteratur, historia osv. Studierna i svenska ska vara allmänbildande. (Bildningsdiskurs)
- (d) Jag vill studera i en trivsamt miljö sådant som är både inspirerande och intressant. Studierna i svenska borde vara roligt. (Rekreationsdiskurs)
- (e) Jag vill lära förstå mig själv och finna min plats i livet. Studierna i svenska hjälper mig att förverkliga mina drömmar. (Identitetsdiskurs)

Figur 2 nedan visar hur studerandena ställde sig till påståendena i den andra frågan.

Figur 2. Vad förväntar du dig av dina studier i svenska språket?

I samband med andra frågan fick alternativen b och c de högsta prioriteringarna. Nyttodiskursen (påstående b) fick värdet 5 eller 4 av 61 % och bildningsdiskursen (påstående c) av 55 % av de svarande. Resten av alternativen fick hög prioritering i under en tredjedel av svaren. Det som studerandena alltså mest verkar förvänta sig av sina studier i nordisk filologi är arbetslivsfärdigheter och allmänbildning i form av kulturkännedom. De språkvetenskapliga aspekterna av studierna verkar däremot inte vara lika intressanta: Påstående a fick hög prioritering i endast 28 % av svaren och lägsta prioritering i hela 44 % av svaren. En studerande kommenterade detta på följande sätt:

- (16) Det är sant att man måste förstå språket för att vara en expert på det, men tyvärr finns det ingen plats i mitt hjärta för språkvetenskapliga saker.

Den tredje frågan handlade om studerandenas känslor angående sina pågående studier i svenska. Frågan lydde: *Hur känns dina studier i svenska nu? Markera din inställning både numeriskt i skalan och förklara med några ord.* Frågan åtföljdes av fyra påståenden, som skulle markeras enligt en opinionsskala från 1 till 5. Värdet 1 hade betydelsen 'helt av annan åsikt' och värdet 5 betydelsen 'helt av samma åsikt'. De fyra påståendena som skulle markeras enligt opinionsskalan var följande:

- (a) Jag är motiverad av att studera svenska.
- (b) Jag tänker slutföra mina grund- och ämnesstudier i svenska.
- (c) Jag tänker ta magisterstudierna i nordisk filologi.
- (d) Kurserna i svenska känns relevanta och meningsfulla.

Påstående a fick värdet 5 eller 4 i 81 % av svaren. Studerandena i nordisk filologi vid Uleåborgs universitet verkar alltså vara tämligen motiverade av sina studier. Ingen var av helt annan åsikt till detta påstående.

Påstående b fick också gott gehör. 85 % av studerandena var helt eller nästan helt säkra på att de skulle slutföra grund- och ämnesstudierna i svenska. 15 % av de studerande hör ändå till riskgruppen avhoppare.

Påstående c fick värdet 5 eller 4 i 52 % av svaren. Magisterexamen som mål verkar inte vara ett lika självklart mål som kandidatexamen för många första årets studerande. Det verkar vara svårt att se så långt in i framtiden för att ge säkra ställningstaganden. Som en studerande kommenterade:

(17) Vi får se vad som kommer att hända.

Att det bland de svarande också fanns biämnesstuderande förklarar delvis den låga andelen på hög prioritering av detta påstående.

Påstående d om kursernas relevans fick också höga värden. 85 % av studerandena var helt eller nästan helt av samma åsikt att kurserna

i svenska känns relevanta och meningsfulla. En studerande kommenterade påståendet så här:

(18) Lärarna vet vad de undervisar och de gör kurserna intressanta.

De avvikande åsikterna kommenterades t.ex. på följande sätt:

(19) För mycket vikt för teori, språkregler... de här behövs som lärare men hur är det med andra arbeten?

(20) Ibland är det svårt att förstå varför jag behöver någon information som undervisas på kurserna. Jag tycker att det skulle vara mer praktiska kurser för dem som vill bli lärare.

De två sista frågorna i enkäten handlade om första årets färdighetsundervisning i muntlig och skriftlig framställning i nordisk filologi. Kursen *Muntlig framställning* är en lågtröskelkurs, vars mål är att uppmuntra studerandena att lära känna varandra och helt enkelt våga börja använda svenska språket i tal. Innehållet består av olika slags informella kommunikativa diskussionsövningar kring varierande, ofta lättsamma och roliga teman. Att diskutera även studierna och den nya livssituationen som universitetsstudierna innebär känns naturligt på just den kursen. Varje egenlärare undervisar sin egen tutorgrupp på denna kurs, och mycket studiehandledning har bakats in i programmet. Kursen *Skriftlig framställning* i sin tur är en mer krävande kurs, som fokuserar på skrivprocess, olika texttyper, språkriktighet och källhänvisningsteknik. Kursen är mycket viktig med tanke på att den klargör för studerandena vikten av språkriktighet och vilken typ av skrivande som förväntas av dem på universitetet.

Frågan gällande kursen *Muntlig framställning* var en öppen fråga och lydde på följande sätt: *Du tog kursen Muntlig framställning i grundstudierna första hösten. Berätta hur du upplevde kursen t.ex. med tanke på grupptillhörighet i studiegemenskap, språkfärdighet/kommunikation och studiehandledning.* Svaren på denna fråga var övervägande posi-

tiva. Studerandena upplevde kursen som ”bra och trevlig”, ”lätt och rolig, en mjuk start till studierna”. De tyckte att grupperna var lagom små och att man lärde känna varandra bra och att det rädde en bra gruppanda. Att man på kursen diskuterade saker angående studierna uppskattades också. Allt som allt verkar kursen enligt studerandenas svar ha uppfyllt sitt syfte att fungera som ett välkomnande inträde till universitetet och studier i nordisk filologi.

Frågan gällande kursen *Skriftlig framställning* lydde enligt följande: *Du tog kursen Skriftlig framställning i grundstudierna första hösten. Berätta hur du upplevde kursen t.ex. med tanke på grupptillhörighet i akademisk gemenskap och utveckling av skrivfärdighet.* Svaren på denna fråga var mycket mer blandade till sin karaktär än på frågan om muntlig framställning. Många tyckte att kursen var bra, viktig och nyttig men också jobbig och utmanande. Kursens uppläggning fick kritik i och med att den kändes ”raddig” och att grupperna (som hade olika lärare) delvis fungerade på olika sätt. Det önskades mer instruktioner och handledning. Det nämndes också att begreppet ’akademiskt skrivande’ förblev lite oklart och att kursen hade fokuserat mer på grammatik än på just akademiskt skrivande. Mer konstruktiv feedback önskades också. Mycket av kritiken är befogad, men den något upprörda tonen i en del svar torde också bero på att studerandena hade tvingats kliva utanför sin bekvämlighetszon som språkanvändare och skribenter på den här kursen. Nedan ges två exempel på hur studerandena svarade på frågan. Exempel 21 ger uttryck för en mer positiv reaktion på kursen och exempel 22 för en mer negativ reaktion.

- (21) Jag var väldigt intresserad av kursen redan i början. Jag tycker om att skriva och vi började med väldigt lätta uppgifter. Att börja skriva akademiska texter var hemskt men belönande. Vi fick goda råd och var inte ensam med skrivandet. Jag känner att min skrivfärdighet blev mycket bättre tack vare de många långa utmanande skrivuppgifterna! 😊

- (22) Kursen deprimerade mig och förmådde mig att känna att jag aldrig kan bli en akademisk skrivare. Den var för svårt och det kändes som läraren hela tiden var besviken på oss. ☹

Även om reaktionerna är olika, så kommer det i båda svaren fram att akademiskt skrivande är någonting nytt och upplevs som potentiellt skrämmande, vilket också uppmärksammas i den moderna skrivforskningen. Enligt Hoel (2013, 87–88) innebär stadiövergången från en utbildningsnivå till en annan alltid såväl ämnesmässiga, språkliga som sociala brytpunkter, vilket kan innebära omvälvande utvecklings- och identitetsarbete, inte minst just språkligt. Hon hänvisar till Sofia Asks licentiatavhandling (2005), enligt vilken nya studerande ofta står taffata inför den nya studiemiljön och de nya textkulturerna som de möter på universitetet. De språkliga praktikerna på universitetet innebär för många en ”diskurschock”: Studerandena har svårigheter att uttrycka sig på ett sätt som är gångbart. Beroende på den studerandes bakgrund blir diskurschocken mer eller mindre påtaglig, men gemensamt för alla studerande är frustration över de osynliga krav som ställs i den akademiska textvärlden och som blir synliga först när studerandena bryter mot dem. Speciellt oerfarna skribenter blir lätt överväldigade av kritik, för de har inte mycket insikter i vad skrivprocesser innebär. (Ask 2005, 106–109; Hoel 2013, 89–90.)

5 Sammanfattning och diskussion

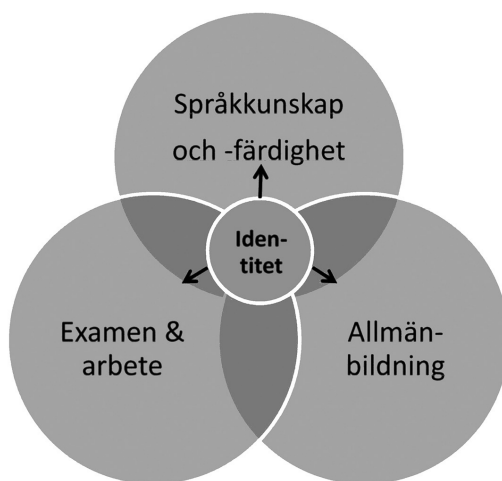
I den här artikeln har vi redogjort för hurdana förväntningar och ambitioner gällande sina studier första årets studerande i nordisk filologi vid Uleåborgs universitet gav uttryck för i uppsatser skrivna i början av höstterminen 2013 då de började sina studier, samt hur de utvärderade studierna ett halvt år senare i en enkät.

De tankar som studerandena presenterade i uppsatserna visade mångsidiga förväntningar av studierna. Meritering inför arbetslivet, allmänbildning samt uppnående av goda språkkunskaper och

-färdigheter nämndes oftast som ambitioner för studierna. Trivsel och socialt umgänge samt utveckling av ens språkliga och professionella identitet nämndes också. Alla dessa är ytterst viktiga komponenter att vara medvetna om när man funderar på målsättningen för utbildningen i läroämnet.

Ett halvt år senare genomfördes en enkät bland samma studerandegrupp. De två första frågorna var rangordningsfrågor, som uppföljde temat om studerandenas ambitioner och förväntningar med studierna. Påståendena som skulle rangordnas var inspirerade av uppsatserna så att varje påstående representerade en diskurstyp som funnits i dem. Nytt- och bildningsaspekten i studierna prioriterades klart högst. Jämfört med dessa fick den språkvetenskapliga aspekten av studierna en överraskande liten andel av höga prioriteringar. Studerandena vill nog lära sig kommunicera flytande på svenska, men teori verkar upplevas som ett ”nödvändigt ont”. Enligt svaren är under en tredjedel av studerandena språkvetenskapligt orienterade till sina studier. Trivsel- och identitetsaspekten av studierna prioriterades inte lika högt som de tre andra aspekterna, men nämndes ändå av många som mycket viktiga.

Uppsatserna och de två första frågorna i enkäten ger intressant underlag att fundera på frågan vad målet med språkstudierna på universitetet borde vara. Vi tycker att det finns tre viktiga och överlappande grundelement i utbildningen, vilket figur 3 nedan illustrerar.

Figur 3. Målet med språkutbildningen.

För det första utbildar vi studerande för behärskning av svenska språket i både teori och praktik. Språkstuderande behöver inte bara förmåga att kommunicera, utan också gedigen kännedom om språkets uppbyggnad och regler om de vill framstå som språkexperter. De måste alltså ha förmåga att analysera och diskutera språk och språkanvändning, Språkfärdighetsaspekten verkar vara ett självklart mål för studerandena, medan den mer teoretiska språkkunskapsaspekten behöver betydligt mer uppmärksamhet och motivation. En orsak till det bristande intresset för strikt språkvetenskapliga studier kan vara att det i början av studierna är svårt att se kopplingar mellan olika kurser och deras innehåll. För det andra utbildar vi studerande för arbetslivet. Som blivande språkexperter ska de lära sig vara punktliga, pålitliga och resultatnriktade samt inse vikten av att ständigt utveckla både sin språkliga kompetens och sin allmänbildning. För det tredje utbildar vi studerande för att bli vidsynta och ansvarstagande medborgare, som sörjer för humanistiska värden både nationellt och globalt. Till dessa tre grundelement tillkommer det personliga, språkliga och professionella identitetsarbetet som utvecklas gradvis och fortsätter livet ut. Det sociala syns inte i figuren, men är givetvis ett viktigt element i studierna också med tanke på det blivande yrkeslivet. Det är under studietiden som många viktiga kontakter knyts och grunden till ett professionellt nätverk läggs.

Enligt enkäten är första årets studerande vid Uleåborgs universitet motiverade av sina studier. Största delen har klara planer på att slutföra sina grund- och ämnesstudier i svenska.

Kurserna i läroämnet utvärderades som tämligen relevanta. Speciellt kursen *Muntlig framställning* fick bra feedback. Kursen fungerar som ett informellt och välkomnande inträde till universitetet och spelar en viktig roll i hur den studerande införlivas i studiegemenskapen på universitetet. Som Penttinen, Plihtari, Skaniakos och Valkonen (2011, 5) konstaterar, har studerande speciellt i början av sina studier ett behov av att tillhöra någonstans, identifiera sig med andra och förhandla om sin nya identitet som universitetsstuderande.

Kursen *Skriftlig framställning* fick däremot mer kritisk feedback. Kursens uppläggning och innehåll kräver utveckling, men kritiken på kursen torde också delvis reflektera de utmaningar som skrivande på universitetet mer allmänt medför för studerandena. Enligt *Grunderna för gymnasiets läroplan* (Utbildningsstyrelsen 2003, 94) ska elever som läser svenska som B1-språk i gymnasiet nå B1-nivå i den europeiska referensramens bedömningsnivå. Till exempel för skrivandets del innebär detta att eleven kan skriva förståelig och koherent text om vardagliga ämnen i vanliga genrer (Utbildningsstyrelsen 2003, 241). Det som genomsnittsstudenten i nordiska språk kan väntas behärska när hen inleder sina studier på universitetet är alltså enkel vardags-svenska, och språnget till avancerat akademiskt språkbruk blir stort. Problem med att skriva på svenska uppstår, när man övergår från fria uppsatser till sådana uppgifter och genrer som är typiska för universitetsstudier, t.ex. essäsvår på tentamen och olika slags referat och textanalyser. För att effektivt och ändamålsenligt förmedla krävande och abstrakt innehåll krävs en synoptisk framställningsform, med t.ex. många inbäddningar och nominaliseringar i syntaxen (Halliday 1993, 111–112; Wells 1999, 275–278; Gibbons 2009, 50–56). Att med begränsat ordförråd, bristfällig morfologi och enkel syntax försöka skriva akademiskt låter sig inte göras och kan kännas frustrerande.

Cummins (t.ex. 1996; 2000) gör en skillnad mellan två olika typer av språkfärdighet: BICS (*basic interpersonal communication skills*) och CALP (*cognitive academic language proficiency*). Den förra hänvisar till kontextberoende, kommunikativa färdigheter oftast i ansikte-mot-ansikte-situationer i vardagen, medan den senare hänvisar till mer krävande akademisk språkfärdighet, med hjälp av vilken man uttrycker komplicerade betydelser, ofta skriftligt utan kontextuell hjälp. Studerandena behöver förstås träning i båda. Flytande vardags-svenska är viktigt så tillvida att det är en grundförutsättning för sociala kontakter. Att man kan kommunicera obehindrat i vardagen på ett främmande språk är också omedelbart motiverande. Det garanterar ändå inte bra akademisk språkfärdighet, som enligt forskningen utvecklas långsamt genom hela utbildningen och livet, vare sig det är fråga om

modersmålet eller ett andra- eller främmandespråk (Cummins 2000, 74; Gibbons 2009, 50). En stor utmaning är att göra studerandena medvetna om nivån på sin egen språkfärdighet och på de krav som man kan ställa på dem som blivande språkexperter. I början av studierna uppfattar studerandena nödvändigtvis inte att det finns olika dimensioner i språkfärdighet, utan de kan se flytande vardagssvenska som sitt viktigaste mål och som tillräcklig även i universitetsstudierna och i sitt blivande yrke.

För att måna om sina studerande har ämnet nordisk filologi vid Uleåborgs universitet sedan höstterminen 2012 tillämpat ett system där varje lektor undervisar sin egen tutorgrupp på kurserna i muntlig och skriftlig framställning i grundstudierna. Detta gör det möjligt att integrera egenlärarverksamhet i undervisningen så att studiehandledning blir en naturlig del av kommunikationen med studerandena. Systemet har visat sig vara fungerande speciellt på kursen i muntlig framställning, men har stor utvecklingspotential även vad gäller skriftlig framställning. Idealt följer egenläraren sina tutorstuderande genom hela studietiden, inte bara som studiehandledare, utan också som mentor i akademiskt skrivande.

Litteratur

- Ask, Sofia 2005. *Tillgång till framgång: lärare och studenter om studieövergången till högre utbildning*. Licentiatavhandling i Nordiska språk: svenska med didaktisk inriktning. Växjö: Växjö Universitet, Institutionen för humaniora.
- Bergman, Lotta & Olsson Jers, Cecilia 2014. Vilken väg tar den kritiska granskningen? Studenter i samtal om en vetenskaplig artikel. I: *Högre utbildning*, Vol. 4, Nr. 1. S. 35–47. (31.3.2014.) Tillgänglig: <http://hogreutbildning.se/>
- Blåsjö, Mona 2004. *Studenters skrivande i två kunskapsbyggande miljöer*. Stockholm: Almqvist och Wiksell International.
- Cummins, Jim 1996. *Negotiating Identities: Education for Empowerment in a Diverse Society*. California Association for Bilingual Education.

- Cummins, Jim 2000. *Power and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Dörnyei, Zoltan 2003. Attitudes, Orientations, and Motivations in Language Learning: Advances in Theory, Research, and Applications. I: *Language Learning*, Vol. 53. Issue 1. S. 3–32.
- Dörnyei, Zoltan & Ushioda, Ema 2011. *Teaching and Researching Motivation*. 2nd edition. London: Longman.
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha 2000. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Fairclough, Norman 1995. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London: Longman.
- Gardner, Robert C. 1985. *Social Psychology and Second Language Learning. The Role of Attitudes and Motivation*. London: Edward Arnold.
- Gibbons, Pauline 2009. *English Learners, Academic Literacy, and Thinking*. Portsmouth, NH: Heinemann.
- Halliday, M.A.K. 1993. Towards a Language-Based Theory of Learning. I: *Linguistics and Education*, Vol. 5. S. 93–116.
- Hoel, Torlaug Løkensgard 2013. *Skriva på universitet och högskolor. En bok för lärare och studenter*. Lund: Studentlitteratur.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 1999. *Diskurssianalyysiä liikkeessä*. Tampere: Vastapaino.
- Kiili, Carita & Mäkinen, Marita 2011. Akateemiset tekstitaidot ja niiden ohjaaminen yliopistossa. I: Mäkinen, Marita & Korhonen, Vesa & Annala, Johanna & Kalli, Pekka & Svärd, Päivi & Värri, Veli-Matti (red.) *Korkeajännityksiä. Kohti osallisuutta luovaa korkeakoulutusta*. Tampere: Tampere University Press. S. 210–241.
- Penttinen, Leena & Skaniakos, Terhi & Valkonen, Leena & Plihtari, Elina 2011. Vertaisuus voimavarana opintopolulla: johdatus kirjan teemoihin. I: Penttinen, Leena & Plihtari, Elina & Skaniakos, Terhi & Valkonen, Leena (red.) *Vertaisuus voimavarana ohjauksessa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. (31.3.2014.) Tillgänglig: http://www.academia.edu/1163618/Vertaisuus_voimavarana_ohjauksessa
- Rautopuro, Juhani & Korhonen, Vesa 2011. Yliopisto-opintojen keskeyttämisriski ja opintoihin kiinnittymisen ongelmat. I: Mäkinen, Marita & Korhonen, Vesa & Annala, Johanna & Kalli, Pekka & Svärd, Päivi & Värri, Veli-Matti (red.) *Korkeajännityksiä. Kohti osallisuutta luovaa korkeakoulutusta*. Tampere: Tampere University Press. S. 36–58.
- Reason, Robert D. & Terenzini, Patrick T. & Domingo, Robert J. 2006. "FIRST THINGS FIRST: Developing Academic Competence in the First Year of College." I: *Research in Higher Education*, 47 (2). S. 149–175.
- Utbildningsstyrelsen 2003. *Grunderna för gymnasiets läroplan 2003*. Helsingfors, Utbildningsstyrelsen. (31.3.2014.) Tillgänglig: <http://www02.oph.fi/svenska/ops/gymnasiet/gymnlp.pdf>

- Wells, Gordon 1999. *Dialogic Inquiry. Towards a Sociocultural Practice and Theory of Education*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise 2000. *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur.

E-POSTLISTAN SOM VERKTYG FÖR ÖVERSÄTTARE

Jannika Lassus

1 Inledning

Översättning är en viktig verksamhet i Finland, och i synnerhet myndigheternas svenska i Finland är ofta en översatt svenska. Utifrån en förlaga produceras en text på svenska, antingen genom översättning eller genom någon form av parallellproduktion. I synnerhet när det gäller myndighetstexter finns det parallella texter på finska och svenska, för att myndigheterna ska uppfylla språklagens krav. Denna samhällsbärande översättningsverksamhet har beskrivits inom både översättningsvetenskapen och textforskningen (t.ex. i Lassus 2010 & 2013; Nordman 2009; Tolvanen 2011 & 2013 m.fl.). I praktiken innebär detta att finländska myndigheter, som behöver möta språklagens krav på texter på både finska och svenska, anställer översättare och upphandlar översättningstjänster.

Översättarna av sakprosa och myndighetstexter har hittills varit rätt osynliga i forskningen. Under de senaste åren har översättningsvetenskapen dock allt mer börjat intressera sig för översättaren, inom något som kunde kallas översättarforskning (Chesterman 2006 & 2009). Bland annat har man både internationellt och i Finland kartlagt

översättarnas arbetsvillkor och gjort undersökningar av översättarnas inställning till sitt arbete och sina nätverk, deltagande i virtuella gemenskaper med mera (t.ex. Katan 2009; Koskinen 2009; Lassus 2013 & 2014; Risku & Dickinson 2009; Wivolin & Vuorinen 2012). Metoderna har varit till exempel observationer, enkäter och intervjuer.

Tidigare forskning visar att översättaryrket tenderar att vara ett kvinnodominerat yrke (Lassus 2013; Wivolin & Vuorinen 2012). Översättning är också en verksamhet som i hög grad bedrivs genom egenföretag eller som frilans. I Finland finns det dock en hel del anställda översättare, i och med landets två språk. När det gäller sociala kontakter visar de olika undersökningarna att översättare å ena sidan arbetar enskilt och isolerat, å andra sidan skapar nätverk och håller kontakt med varandra. Virtuella gemenskaper är viktiga, liksom seminarier och annan fortbildning där man träffas ansikte mot ansikte. (Katan 2009; Lassus 2013 & 2014; Risku & Dickinson 2009; Wivolin & Vuorinen 2012.) Trots att översättare kan ingå i en större arbetsgemenskap, så som ett företag eller en institution, är översättare en grupp som identifierar sig explicit som översättare. Yrkesidentiteten är stark. (Koskinen 2009.)

2 Syfte och disposition

I en undersökning av svensköversättare i Finland (Lassus 2013 & 2014) påpekade svarspersonerna ofta att en e-postlista för översättare, här kallad Översättaren, var ett viktigt stöd i arbetet. Syftet med denna artikel är att belysa hur översättare använder e-postlistan Översättaren som ett verktyg i sitt arbete med att översätta från finska till svenska och samtidigt ta ställning till om listan är mer än enbart en grupp, dvs. om det är en virtuell gemenskap. Undersökningen kan placeras inom fältet översättningsforskning (eng. translation studies) och speciellt översättningssociologi eller översättarforskning (eng. translator studies), men också inom datorförmedlad diskursanalys (CMDA).

Denna artikel disponeras så att jag inleder med en kort resumé av tidigare forskning om e-post och e-postlistor i arbetslivet. Därefter diskuterar jag forskningsetiska frågor som har aktualiserats i studien. Innan jag går över till den aktuella undersökningen diskuterar jag begreppet virtuell gemenskap. I den senare delen av artikeln ger jag en överblick av listan, deltagarna och inläggen. Till sist diskuterar jag e-postlistan i relation till teorierna om virtuella gemenskaper och e-postlistans funktion i relation till tidigare forskning.

3 E-post i arbetslivet

E-post används på arbetsplatser för många olika funktioner. I synnerhet på finländska arbetsplatser skrivs mycket e-post (Charles & Louhiala-Salminen 2007, 424). E-post kan skickas till namngivna personer, en eller flera, och till e-postlistor eller sändlistor som når många personer. Vid svar på e-post och vidarebefordran av meddelanden följer ofta tidigare meddelandetext med det nya meddelandet.

Kankaanrantas (2005 & 2007) undersökning gällde interna e-postmeddelanden på ett företag. I det material som hon undersökte var meddelandenas funktion både att informera och skapa relationer. I materialet identifierades tre genrer med tydliga kommunikativa mål: dialogmeddelanden (utbyter information om verksamheten, frågor och svar), brevbärarmeddelanden (förmedlar andra dokument som bilaga) och anslagstavlemeddelanden (informerar allmänt om företags verksamhet). Då meddelandena innehåller element av talspråk är det vanligen dialogmeddelanden, medan de andra håller sig närmare skriftspråkets formellare normer. Karakteristiskt för genren dialog är att det finns ett initierande meddelande och ett svar på det, en fråga eller en begäran av annat slag.

Även Skovholt & Svennevig (2006) undersökte interna e-postmeddelanden och vilken funktion e-postkopior har. Med e-postkopior avses att den som skriver meddelandet lägger till flera mottagare än den primära mottagaren, så att det är flera som kan följa med diskus-

sionen. E-postkopiorna skickas för att förmedla information till en ny part, men en annan funktion är att också tonen, stilen och hela kommunikationssättet förmedlas till de nya mottagarna. Mottagarna uppmärksammas genom att använda mottagarfälten eller genom att hälsa eller vända sig till någon av mottagarna explicit med namn eller mer implicit. De kommunikativa funktionerna för e-postkopiorna kan sammanfattas i tre funktioner: en informerande funktion (etablerar och uppdaterar informationen), en interaktiv funktion (underlättar deltagande, beslutsfattande och samarbete) och en interpersonell funktion (bygger nätverk, grupper och allianser). I en del fall kan kopiorna komma in vid en konfliktsituation eller annan situation där e-postkommunikationen mellan de ursprungliga parterna inte löper smidigt. (Skovholt & Svennevig 2006.)

På en e-postlista går e-postmeddelandet i regel alltid till flera mottagare, och den som skickar meddelandet känner vanligen inte alla mottagare. E-postlistor riktar sig ofta till yrkesverksamma personer eller personer inom det akademiska och detta kan antas påverka både språket, innehållet och beteendet i gemenskapen (Herring 2001). Duda, Meszaros & Markham (1997) undersökte vilken typ av meddelanden som skickades på tio e-postlistor för vetenskapsbibliotekari-er under en månads tid. De närmare 500 inläggen kategoriserades enligt sitt innehåll. E-postlistorna användes för att sprida information om t.ex. nytt material, lediga arbeten och artiklar. På de undersökta listorna förekom det inte mycket diskussion, inte heller skämt eller andra mer personliga inlägg. Meddelandena på en spansk e-postlista inom medicin (radiologi) kunde indelas i fem grupper: vetenskaplig information (frågor, svar, allmän information), annan arbetsrelaterad diskussion, annonser (om listan eller kurser och konferenser), kliniska fallstudier och brus¹ (Rodriguez-Recio & Sendra-Portero 2007). Oberoende av den professionella kontexten används alltså e-post och e-postlistor både för att dela och sprida information och för att skapa gemenskap på olika sätt.

1 I forskning om e-post avses med brus till exempel meddelanden som sänts fel, svar som sänts för tidigt, dvs. utan någon ny text eller med endast halva meddelandet, meddelanden som skickats två gånger osv.

4 Forskningsetiska frågor med anknytning till e-postmaterial

Forskning på material från internet är inte helt okomplicerad, utan det väcker en del forskningsetiska frågor (t.ex. Buchanan & Zimmer 2013; Kuula 2011, 193–194; Ågren 2000). Jag har valt att inte använda e-postlistans verkliga namn för att därigenom försvåra spårningen av materialet och skydda dem som deltar i undersökningen. Listan kallas här Översättaren. Medlemmarna på e-postlistan Översättaren använder listan professionellt och uppträder på listan med förnamn och efternamn, och i vissa fall syns också arbetsgivaren genom e-postadressen. Dessa e-postmeddelanden är med andra ord inte helt jämförbara med sådant webbmaterial där deltagarna uppträder med fingerade namn, så som till exempel chattrum (Ahti 2007) eller diskussionsgrupper (Collin 2005). Tidigare forskning på dylikt från början mer anonymt material har iakttagit stor forskningsetisk hänsyn, varför det krävs än större hänsyn då det gäller detta material där namngivna personer agerar.

Som forskare kan jag garantera deltagarnas anonymitet och undvika spekulationer om identiteterna endast genom att inte använda deras riktiga eller ens ett fingerat namn, genom att inte ange den arbetsplats eller annan e-postdomän som de har, genom att ändra ortnamn och ändra all information som kan möjliggöra identifikation, och i viss mån välja vad jag citerar ur materialet. Varje deltagare uppträder i materialet med en sifferkod, t.ex. 1234, i stället för sitt namn, t.ex. Anna Andersson. E-postdomänen har också ändrats. Adresser av typen gmail.com har blivit epostdomän.com, domäner av typen kolumbus.fi har blivit epostdomän.fi och arbetsgivares domäner, som under den undersökta månaden alla bestod av myndigheter eller andra institutioner av offentlig natur, har ändrats till institution.fi. Alla som använder en allmän domän som epostdomän.fi eller epostdomän.com är dock inte frilansöversättare utan kan ha en fast anställning men använder en annan adress på listan (listvärdinnan på Översättaren, e-postmeddelande). Orsaken kan vara praktisk: det kommer en hel del e-post på listan och viktig post från arbetsgivaren kan försvinna

i mängden. En annan orsak kan vara att arbetsgivaren har förbjudit att anställda ansluter sig till en e-postlista med arbetsgivarens adress.

E-postlistan Översättaren är en öppen lista på så sätt att i princip vem som helst kan ansluta sig till den. Det är samtidigt en sluten lista i och med att varje anhållan om att få börja beställa på meddelanden på listan ska godkännas av listvärden eller listvärdinnan. Då jag trädde fram som forskare på listan blev det klart att det fanns några listmedlemmar som inte uppfattade listan som en öppen lista, medan det för andra var självklart att listan kunde läsas av nästan vem som helst.

De som deltar i en undersökning borde alltid tillfrågas om medverkan i ett forskningsprojekt. Deltagarna ska ge så kallat informerat samtycke. Det innebär att deltagarna får veta vem som samlar in material, i vilket syfte och hur deltagarens anonymitet garanteras. (Buchanan & Zimmer 2013; Kuula 2011, 86–87.) I detta fall har informerat samtycke samlats in efter den valda månaden, ett förfarande som kan diskuteras. De som hade skrivit inlägg på listan under den valda månaden kontaktades per e-post, och i meddelandet redogjorde jag för varför jag var intresserad av materialet, hur jag hade tänkt hantera det, anonymisera det, lagra det och analysera det. Genom att svara ja eller nej kunde deltagarna samtycka eller neka till sin medverkan i undersökningen. Bland de 48 som jag kontaktade var det fyra som svarade nekande eller inte alls. Inlägg av dessa fyra personer, och inlägg som direkt svarade till deras inlägg, raderades.

Materialet med alla inlägg laddades ner från listans arkiv och sparades som en .docx-fil, totalt 439 st. inlägg. Därefter raderades de inlägg som jag inte hade rätt att använda och materialet anonymiserades. Samtidigt raderades inlägg som direkt svarar på inlägg som inte ingår i undersökningen, och meddelanden som kan betraktas som brus (se fotnot 1). Jag ser alltså inte bruset som en egen kategori (jfr Rodriguez-Recio & Sendra-Portero 2007). Några inlägg i början av den undersökta perioden avslutar trådar som börjat månaden innan, och dessa inlägg har inte tagits med i forskningsmaterialet, utan här ingår endast de 52 trådar som startar under den undersökta perioden. Efter bearbetningen kvarstår 390 inlägg av 41 anonymiserade

deltagare som alla har gett informerat samtycke till att inläggen ingår i mitt forskningsmaterial. Det analyserade materialet förekommer i både kronologisk ordning och trådvis. Detta material lagras och används så som deltagarna samtyckt och med beaktande av övriga forskningsetiska principer.

5 Virtuella gemenskaper

Forskningen i virtuella gemenskaper och datorförmedlad kommunikation har utvecklats kraftigt under 1990- och 2000-talet. Forskningsintresset verkar ha flyttats från e-postlistor och webbforum till sociala medier, bloggar med mera (även kallade Social Networking Sites, SNS). En av de första som sammanställde den datorförmedlade kommunikationens (CMC) gemensamma karaktärsdrag var Susan Herring (2001 & 2004). Inom datorförmedlad diskursanalys (CMDA) ligger fokus traditionellt på struktur, betydelse, interaktion, socialt beteende och deltagarmönster (Herring 2004). Datorförmedlad diskurs kan vara synkron (samtidig) eller asynkron (fördröjd). E-postmeddelanden är i regel fördröjda, medan till exempel en chatt i regel är samtidig. Herring (2001) påpekar att e-postlistor och andra grupper, trots de fördröjda bidragen till diskussionerna, har sin egen karaktär och gruppkultur. Meddelandena utformas också på olika sätt på olika listor och i olika grupper: talspråksnära eller skriftspråksnära, informellt eller formellt. E-postlistor, chatterum och webbforum har flera deltagare, och utgör därmed grupper som i sin tur kan, men behöver inte, utgöra en virtuell gemenskap.

Herring (2004) ger sex kriterier för en virtuell gemenskap, som fått en svensk språkdräkt av Ahti (2007). En grupp som bildar en virtuell gemenskap ska ha aktiva deltagare, en gemensam historia med gemensam avsikt, normer och värderingar, den ska vara solidarisk och bygga på reciprocitet, det ska finnas sätt att lösa konfliktsituationer i den, det finns en medvetenhet bland deltagarna om att gruppen

skiljer sig från andra grupper, och det förekommer roller, hierarkier och ritualer i gruppen (Ahti 2007, 277).

Den modell för en virtuell gemenskap som presenteras av Risku och Dickinson (2009) kompletterar och preciserar Herrings modell. Risku och Dickinson undersökte ett webbforum för översättare (ProZ.com) med över 25 000 medlemmar vid undersökningstidpunkten (2001–2002). Risku och Dickinson finner att webbforumet är en virtuell gemenskap. Deras modell för en virtuell gemenskap innehåller samma delar som Herrings, men de presenterar sin modell på ett något annat sätt. I modellen finns fyra dimensioner: gemenskapens dynamik, nätverkets effekter, gemenskapens historia och dess formella gränser. Till dessa dimensioner knyts egenskaper för den virtuella gemenskapen: identitet, gränser, rykte, förtroende, motivation, lojalitet, värderingar och standarder. I centrum av modellen finns ledarskap, struktur, syfte och innehåll. (Risku & Dickinson 2009.)

Utifrån dessa två modeller kan konstateras att en virtuell gemenskap är en avgränsad grupp med ett gemensamt syfte så som kunskapsdelning eller något intresse. Gemenskapen har en historia och en uppsättning normer som styr verksamheten. Medlemmarna är med av egen vilja, de är motiverade, aktiva och lojala mot gruppen. Inom gemenskapen finns ett förtroende för de andra medlemmarna som har en identitet som medlem av gemenskapen. Någon eller några medlemmar har en högre status eller en ledarroll. Alla virtuella gemenskaper behöver inte vara gratis och bygga på frivilligt arbete: den virtuella gemenskap som Risku och Dickinson har undersökt bedrivs i vinstdrivande syfte och har vissa verktyg som är avgiftsbelagda. Trots vinstintresset hos de som driver webbplatsen är den för de deltagande översättarna en plattform för kunskapsdelning.

Webbforum kan också skapas för andra syften än rent professionella. Ett webbforum kan till exempel skapas för att skapa samhörighet mellan studerande (Firth 2002) eller vara knutet till något annat än ett institutionellt sammanhang (Collin 2005). Firth (2002) noterade att de studerande använde flera olika kommunikationssätt och typer av texter för att på olika sätt genom en virtuell dialog skapa samhörighet.

I Collins (2005) avhandling indelades inläggen på webbforum om diabetes i fem övergripande funktionskategorier: fakta, erfarenheter, åsikter, kontakter och umgänge. Varken Collin eller Firth tar ställning till om webbforumet är en virtuell gemenskap, men båda utgår från att webbforum har en social funktion.

Grupper på internet har en tydlig social dimension: de används för att utbyta information och skapa dialog på olika sätt. Som undersökningarna ovan visar är varje grupp unik på sitt sätt och har sitt kommunikationssätt. Vissa grupper utgör tydligt en virtuell gemenskap, medan andra kanske inte gör det. Nedan presenteras e-postlistan Översättaren, och längre fram diskuteras huruvida den är en virtuell gemenskap.

6 E-postlistan Översättaren

E-postlistan som undersöks kallas här Översättaren. I listans arkiv finns meddelanden från 1998, vilket antyder att listan har funnits länge, det vill säga den har en bakgrund och en egen historia. E-postlistan Översättaren är aktiv med hundratals meddelanden varje månad. Listan har ett tydligt syfte: den är till för översättare från finska till svenska. Dessutom finns vissa regler om vad man kan eller inte kan skriva om på listan. (Välkomstmejl från e-postlistan Översättaren.) Listan är öppen såtillvida att vem som helst kan bli medlem, men slutet på så sätt att meddelandena och arkivet endast kan nås av medlemmar. Då man blir medlem finns det dock ingen prövning.

I välkomstmejlet som skickas till nya medlemmar sammanfattas listans netikett. Reglerna för det virtuella umgänget nämner till exempel vilka ämnen man kan ta upp, när man kan vända sig till listan, att man ska ta bort "onödig text" så som tidigare meddelandetext, och när man hittat en lösning på sitt problem meddelar man det genom att skriva "tack" i slutet av ärenderaden. Det finns en listvärd och listvärdinna som har rätt att ingripa i osakligheter och moderera listan. (Välkomstmejl från e-postlistan Översättaren.)

Inläggen skickas per e-post, antingen som ett nytt inlägg eller som en reaktion på ett äldre inlägg. Alla nya inlägg startar nya trådar. De svarsinlägg som svarar på inlägg blir en del av den tråden. En tråd är alltså en rad e-postmeddelanden som har ett tematiskt samband. I det undersökta materialet ingår 52 trådar som diskuteras närmare längre fram under 6.2 och 6.3. Före genomgången av inläggen på e-postlistan presenterar jag medlemmarna på e-postlistan och mer specifikt de deltagare som skriver inlägg under den undersökta månaden.

6.1 Deltagarna

Under den undersökta månaden deltar 41 olika personer i den kommunikation på e-postlistan som undersöks. Det innebär att var och en skriver minst ett inlägg i någon av de 52 trådarna. Av deltagarna är 30 kvinnor (ca 73 %) och 11 män (ca 27 %). En finländsk epost-domän (epostdomän.fi) utan en institutionell anknytning eller ett företagsnamn används av 17 deltagare (ca 41 %), en motsvarande utländsk domän (epostdomän.com) används av 11 deltagare (ca 27 %) och en domän som anger vilken den professionella anknytningen är (institution.fi) används av 13 deltagare (ca 31 %). Vissa deltagare skickar ibland mejl från sin arbetsplats adress och ibland från en annan adress, i dessa fall har jag räknat endast med arbetsplatsens adress (institution.fi). Bland de utländska domänerna fanns domännamn av typen .com men också andra med en utskriven landskod. För att garantera anonymiteten specificeras inte de olika landskoderna, men översättare från finska till svenska arbetar alltså inte enbart i Finland.

Deltagarna är aktiva i olika hög grad och det finns också skillnader mellan könen. Räknar man antalet meddelanden som männen skriver och antalet meddelanden som kvinnorna skriver så skriver de 11 männen i medeltal närmare 14 inlägg per man och de 30 kvinnorna närmare 8 inlägg per kvinna. Av trådarna startas 36 av en kvinna och 16 av en man. Kvinnorna är med andra ord aktiva när det gäller att

starta trådar, medan männen är aktiva listdeltagare i frågan om andra typer av inlägg, som t.ex. svar på frågor.

I tabell 1 presenteras de deltagare som har haft mer än tio inlägg under den undersökta månaden. M står för man och K för kvinna. Sifferkoden efter bokstaven är den kod som deltagaren fick i samband med att materialet anonymiserades. I tabell 1 visas hur många trådar som de mest aktiva deltagarna startar och hur många trådar som deltagaren deltar i.

Det finns under den undersökta perioden sju kvinnor (eller 23 % av 30) som har 10 inlägg eller mer och fem män (eller 45 % av 11) som har 10 inlägg eller mer. Sammantaget står dessa tolv deltagare för 70 % av inläggen på listan under den valda månaden. När det gäller antalet inlägg står de fem mest aktiva männen för 126 stycken inlägg (ca 32 % av alla inlägg och drygt 25 inlägg per person) och de sju mest aktiva kvinnorna för 149 stycken inlägg (ca 38 % av alla inlägg och drygt 21 inlägg per person). Om den mest aktiva mannens (51 st.) och kvinnans (44 st.) inlägg tas bort står de övriga fyra aktiva männen för ca 19 % av alla inlägg på listan och de övriga sex aktiva kvinnorna för ca 27 % av alla inlägg på listan.

Det att man är aktiv på listan betyder dock inte automatiskt att man startar nya trådar. De 12 mest aktiva deltagarna startar totalt 38 trådar. Den mest aktiva mannen startar nio trådar, eller ca 17 % av alla trådar, men de andra aktiva deltagarna startar betydligt färre trådar. I gruppen av aktiva deltagare finns det en person som inte själv startar en enda tråd men ändå är aktiv, och tre som endast startar en ny tråd var.

Tabell 1. Deltagare med mer än 10 inlägg: antal och andel inlägg, trådar som personen startar och trådar som personen deltar i

Deltagarkod	Antal och andel inlägg (av 390 inlägg)	Antal nya trådar som deltagaren startar (av 52 trådar)	Antal och andel trådar som deltagaren deltar i (av 52 trådar)
M1039	51 (13,1 %)	9 (17,3 %)	22 (42,3 %)
K1045	44 (11,3 %)	4 (7,7 %)	22 (42,3 %)
K1009	31 (7,9 %)	6 (11,5 %)	19 (36,5 %)
M1016	27 (6,9 %)	0	15 (28,8 %)
K1040	21 (5,4 %)	3 (5,8 %)	10 (19 %)
M1041	20 (5,1 %)	1 (1,9 %)	12 (23 %)
M1015	18 (4,6 %)	3 (5,8 %)	9 (17,3 %)
K1006	16 (4,1 %)	4 (7,7 %)	10 (19 %)
K1027	16 (4,1 %)	4 (7,7 %)	5 (9,6 %)
K1017	11 (2,8 %)	5 (9,6 %)	6 (11,5 %)
M1007	10 (2,6 %)	1 (1,9 %)	6 (11,5 %)
K1019	10 (2,6 %)	1 (1,9 %)	5 (9,6 %)

För att summera så finns det alltså två deltagare som är mer aktiva än de övriga listmedlemmarna, och en grupp aktiva deltagare som står för mer än två tredjedelar av alla inlägg. Gruppen med aktiva deltagare tar själva initiativ till att starta trådar, men är också aktiva i andras trådar eftersom trådar startas även av andra deltagare än de som har mer än tio inlägg under den undersökta perioden.

Det jag inte har undersökt i detta sammanhang är vem som svarar vem, dvs. om det finns en balans mellan könen i det avseendet att alla deltar i allas diskussioner. Det är fler kvinnor än män som startar trådar, men vem som deltar i de olika trådarna har inte klarlagts än. I exempel 1 och 3 är det en kvinna som har startat tråden och en kvinna som svarar. Det går ändå inte att säga utan närmare granskning hur vanligt det är att deltagare svarar på frågor som ställts av personer av samma kön. Kön kan vara en viktig aspekt i datorförmedlad kommunikation (Herring 2001) och frågan behöver därför utredas vidare i ett annat sammanhang.

Av kommunikationen på listan framgår att deltagarna verkar känna sig som en grupp, de har en identitet som gruppmedlemmar. Förutom listvärd eller listvärdinna finns det inga andra uttalade roller

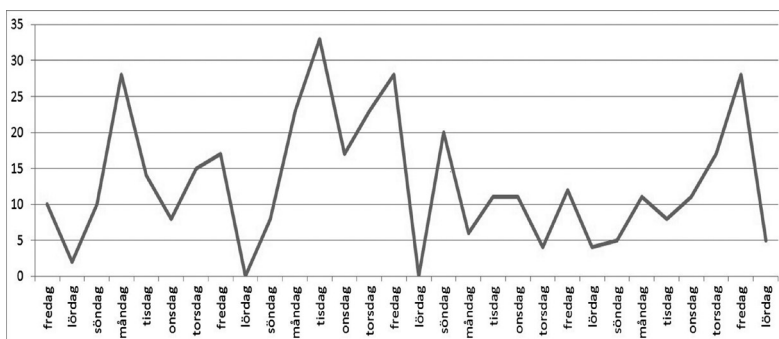
eller hierarkier, och jag har inte observerat några andra ritualer än de som gäller hur frågor ställs (se längre fram).

Då jag har analyserat materialet blir det dock tydligt att det finns deltagare som möjligen har en högre status än andra. Orsaken kan vara att de varit med längre, att de deltar aktivt på listan, att de har lång erfarenhet som översättare, eller att de varit listvärdar eller listvärdinnor tidigare. Detta kunde motsvaras av det som Risku och Dickinson (2009) kallar för rykte och förtroende som i den gemenskap de undersökte förtjänades genom att andra medlemmar poängsätte inlägg. I deras studie handlade det om att de som hade varit med längre med sitt beteende och sitt sätt att poängsätta inläggen i webbforumet hade gett en bra bild av sig själva och att de därigenom hade fått de andras förtroende. De som hade varit med längre hade också skapat vänskapsband med varandra. Liknande mönster framträder också på Översättaren. Vissa personer verkar ha ett större förtroende bland listmedlemmarna. Därigenom kan de ta sig större friheter i kommunikationen.

6.2 Inläggen

Jag ser inläggen på e-postlistan som turer i en dialog. Dialogen är dock skriven och kommunikationen är fördröjd. Jag ser också sådana trådar som inte följs upp med svar eller andra reaktioner som inlägg i en dialog, eftersom inläggen har postats på listan och är avsedda för de andra deltagarna, de har tänkta mottagare.

En e-postlista fungerar dygnet runt och varje veckodag. De flesta inläggen kommer under kontorstid eller dagtid. En del inlägg kan skickas på ovanligare tidpunkter på dygnet till följd av till exempel en leveranstid som skribenten försöker hålla. I figur 1 presenteras i diagramform antalet inlägg under de olika veckodagarna under den undersökta månaden. Det skrivs inlägg under alla veckodagar. Flest meddelanden skickas under en tisdag ungefär i mitten av månaden, då skickas det 33 stycken meddelanden på listan. Några andra dagar skickas det 28 meddelanden. Flest meddelanden skickas totalt sett på fredagar och minst på lördagar.

Figur 1. Antal inlägg per veckodag under den undersökta månaden.

Enligt denna e-postlista verkar lördag vara översättarnas lediga dag, vilket också syns i figur 1 där strecket alltid går ner på lördagar. Av figuren går också att läsa att antalet meddelanden är högre i början av månaden och lägre mot slutet av månaden. Under de 15 första dagarna är antalet inlägg 236 stycken och under de 15 sista dagarna är de 154 stycken. Huruvida detta är ett återkommande mönster går inte att säga i och med att här undersökts endast en månads aktivitet på listan.

En viktig funktion för det webbforum för översättare som Risku & Dickinson (2009) undersökte var att kunna ställa frågor och få svar på dem. Collin (2005, 95) finner också flera frågor som initierar diskussioner, i synnerhet i funktionskategorin fakta men även då det gäller erfarenheter och åsikter finns frågeformade inlägg. På motsvarande sätt är ett av de utskrivna syftena med e-postlistan Översättaren att erbjuda ett forum för att ställa frågor om till exempel termer, krångliga meningar eller sådant har med översättarens arbete att göra. Översättaren diskuterar endast översättning från finska till svenska, till skillnad från en del andra forum för översättare (se t.ex. Risku & Dickinson). I e-postlistan Översättarens anvisningar står att det går att skriva om allt som har att göra med översättning: frågor om olika ord, uttryck och termer, om verktyg och prissättning med mera. Det

går också att erbjuda arbetsuppdrag men inte att söka arbete. (Välkomstmejl från e-postlistan Översättaren.)

Om antalet inlägg, 390, divideras med antalet trådar, 52, får man som resultat att det finns sju–åtta inlägg per tråd. I verkligheten ser det brokigare ut. En tråd kan bestå av bara ett inlägg, om en person till exempel skickar en länk med en kommentar utan att det blir några följdfrågor eller utan att det uppstår en diskussion. Då kan syftet vara att roa eller informera, inte att ställa en fråga. Ofta består en tråd dock av flera inlägg: först en fråga, sedan ett eller flera svar och sedan ett tack. I följande avsnitt studeras frågorna närmare.

6.3 Frågor och svar på *Översättaren*

Det vanligaste sättet att starta en ny tråd är att ställa en fråga, 47 trådar (av 52) inleds med en fråga. Vanligen ställs frågor av deltagare med en allmän adress i Finland (epostdomän.fi), 23 av de 47 frågorna. Från de två andra grupperna ställs det ungefär lika många frågor. De som har en annan allmän adress (epostdomän.com) ställer 13 frågor, och de som har en arbetsgivares adress (institution.fi) ställer 11 frågor. En fråga som inleder en tråd ställs 35 gånger av en kvinna och 12 gånger av en man.

De frågor som ställs på *Översättaren* handlar vanligen om hur de andra listmedlemmarna skulle översätta ett ord eller ett uttryck på finska till svenska. Ibland handlar det om ord och uttryck ur en gången tid, som därmed också kräver kunskap om historiska förhållanden (som i exempel 2). Andra gånger är det fackspecifika ord till exempel inom biologi eller medicin som vållar problem (exempel 1). Någon gång kan det hända att källtexten är svår att förstå och då ber frågeställaren om hjälp med att tolka rätt.

I anvisningarna för listan uppmuntras deltagarna att skicka ett tack-meddelande med den översättning som de valde (Välkomstmejl från e-postlistan *Översättaren*). Fråga-svar-tack är vad man i detta material kunde kalla ett yttrandepar (Lindström 2008) eller ett ex-

empel på ett lyckat interpersonellt samspel med krav på information, tillhandahållande av information och ett tack för informationen (Holmberg & Karlsson 2006, 36; Holmberg 2011, 99). Exempel 1 visar tråd 10, som är en av de kortare trådarna med tre inlägg: en fråga, ett svar och ett tack.

(1) Tråd 10, Pyörivä pesuri.

10.01

From: 1017 at epostdomän.fi

Date: DATUM 01:31:22 +0200

Subject: pyörivä pesuri?

Mera frågor... På sjukhus ska det finnas ”desinfiova huuhtelukone eli deko joka puhdistaa kiinteiden vesisuuttimien, *pyörivien pesureiden* ja automaattisesti annosteltavan pesuaineen avulla.”

Hur ska jag översätta det?

1017

10.02

From 1045 at epostdomän.fi

Date: DATUM 08:26:39 +0200

Subject: VS: pyörivä pesuri

Hej 1017

Kolla *disk- och spoldesinfektorer* på Google. Där kan finnas beskrivningar.

1045

10.03

From 1017 at epostdomän.fi

Date: DATUM 14:08:59 +0200

Subject: pyörivä pesuri/tack

Tack 1045! Det fick bli ”roterande armar”.

1017

Exempel 1 visar tråd 10 som startas av deltagare 1017, en kvinna, som ställer en termfråga utifrån ett textutdrag. I hennes avslutande fråga ”Hur ska jag översätta det?” syftar ”det” tillbaka på det uttryck som står i ämnesfältet, pyörivä pesuri, och upprepas i en annan form

mellan asteriskerna, *pyörivien pesureiden*. Detta sätt att markera det viktiga med asterisker rekommenderas i anvisningarna för listan.

I stället för att genast ge ett förslag till översättning rekommenderar 1045 frågeställaren att söka på internet, närmare bestämt med Google, efter information om och beskrivningar av ”disk- och spol-desinfektorer”. 1045 översätter alltså vad det är för ett slags apparat 1017:s text handlar om, så att 1017 själv kan leta fram en lämplig term på internet. Det här sättet att svara är ovanligt, ofta ges ett förslag till översättning direkt. En fördel med detta sätt att svara är att ansvaret för att hitta termen faller på frågeställaren. Möjligen finns det flera alternativ, eller så vill 1045 inte göra jobbet för 1017. En annan fördel är att 1045 genom att översätta apparatens namn dessutom säkerställer att 1017 har översatt den termen rätt. Kanske 1045 har expertkunskap som hon vill dela med sig på detta sätt.

I det sista inlägget tackar 1017 och berättar hur hon översatte termen hon letade efter. Att lägga till ett ”tack” i ämnesfältet och att berätta vad lösningen blev hör som sagt till e-postlistans rekommendationer och därmed följer 1017 netiketten. Tråden inleds och avslutas samma dag.

Då de flesta trådar startas med en fråga är en naturlig följd att de flesta trådar innehåller ett eller flera svar på frågan. I vissa trådar kommer det flera svarsförslag, eller så utvecklas frågan eller diskuteras svaren så att tråden blir rätt lång. Några trådar går så att säga djupare in i ämnet genom att inläggen inte enbart erbjuder ett svar, utan dessutom kommenteras och diskuteras andras svar. Det händer också att den som inledde tråden kommer in med kommentarer och vill förtydliga eller på annat sätt precisera vad hon eller han var ute efter. De längsta trådarna som inleds med en fråga har kring 20 inlägg. Vanligen är det mindre än tio deltagare i en tråd som inleds med en fråga. Då antalet deltagare är högst uppgår de till 14 stycken i en tråd med 19 inlägg.

I exempel 2 ges några utdrag ur inlägg 12.03 i tråd 12 där frågeställaren kommer in och preciserar och diskuterar svarsalternativ. Inlägg 12.03 är rätt långt varför endast några utdrag ges vilka åtskiljs med [...].

(2) Utdrag ur tråd 12, inlägg 12.03

Tack, men det är inte riktigt samma sak. Men nu lärde jag mig åtminstone att det finns nåt som heter "baluster". "Balustrad" kände jag givetvis, [...]

Vad jag inte nämnde i min fråga är att de där juurakkojalat till råga på allt är "yhdestä puusta veistetyt". [...]

Av SuRu:s alternativ för "juurakko" kunde rotvalv och jordstock eventuellt vara rätt, men man får knappt några träffar alls... [...]

Exempel 2 innehåller några utdrag ur inlägg 12.03 som skrivits av deltagare 1039. Inlägget är det tredje inlägget i tråd 12 som handlar om ett specifikt utseende på en äldre möbel. Tråden inleddes av deltagare 1039, som fick ett svar av deltagare 1040. Därefter kommer frågeställaren 1039 in och preciserar sin fråga och diskuterar olika svarsalternativ. En annan deltagare, 1046, kommer också med förslag innan tråden avslutas av 1039. (I denna tråd ingår också några inlägg som inte ingår i materialet.)

I inlägg 12.03 säger 1039 att den föreslagna översättningen inte helt motsvarar originaltexten, men han vänder det till något positivt i och med att han lärde sig något nytt. Sedan går han vidare och preciserar termen som efterfrågas och hur den stora finsk-svenska ordboken översätter ordet juurakko ("SuRu:s alternativ"). Kommentaren "men man får knappt några träffar alls..." berättar om översättarens arbete. När översättaren fått några tänkbara alternativ till svensk motsvarighet görs sökningar på internet, det är dessa sökningar som ordet "träffar" hänvisar till både här och i flera andra trådar.

Interaktionen på e-postlistan är inte helt friktionsfri. Ibland är frågeställaren inte nöjd med svaren som hon eller han får (som i exempel 2). Andra gånger är det frågeställaren som ställer en fråga utan att kontrollera i ordböcker, eller så har frågeställaren inte tillgång till vissa ordböcker, handböcker och uppslagsverk. Då svaret finns i en

sådan etablerad källa blir tråden ofta rätt kort och frågeställaren skriver i sitt tack att hon eller han borde ha kontrollerat innan frågan ställdes. Det står också i reglerna för listan att man först ska kontrollera i ordböcker och handböcker innan man ställer frågan: "Låt listan bli ditt sista halmstrå när du redan själv har letat på webben och konsulterat de ordböcker du har, liksom också Sättarens [ändrat] arkiv [...]. Det är inte meningen att dina kolleger ska göra ditt jobb." (Välkomstmejl från e-postlistan Översättaren.)

I exempel 3 visas tackinlägget i tråd 44. Deltagare 1048 har ställt en fråga om det finns en bra svensk motsvarighet till ordet "crossover" som används t.ex. om litteratur. I ett svarinlägg konstateras att ordet finns i Svenska Akademiens ordlista (SAOL), varefter 1048 skriver sitt tackinlägg.

(3) Tackinlägget i tråd 44, inlägg 44.03

Tack 1010!

Beklagar, jag slog inte själv upp i SAOL. För jag kom inte ens på tanken att crossover skulle vara godkänt som svenskt ord.

Men nu är jag klokare igen.

1048

Eftersom ordet crossover har engelskt ursprung har frågeställaren inte kontrollerat om ordet finns i SAOL. I tacket uttrycker hon sitt beklagande över sitt misstag. Hon borde enligt reglerna för listan ha kontrollerat i ordlistan innan hon ställde frågan. Dessutom uttrycker hon sin förvåning över att ordet finns i SAOL. Hon vänder det hela till en inlärningsupplevelse, precis som 1039 i exempel 2. Den typ av kommentar som 1048 ger, "Men nu är jag klokare igen", avslutar inlägget i stället för "Hälsningar" eller något annat som kunde upplevas som mer konventionellt. I inläggen finns ofta kommentarer som är personliga eller skämtsamma, av samma slag som i exempel 3. Denna typ av kommentarer har inte kartlagts eller analyserats i detalj, men

de verkar förekomma i olika slags situationer, inte enbart sådana som är pinsamma eller problematiska på något sätt.

7 Diskussion

7.1 *Översättaren* som virtuell gemenskap

Ovan har redogjorts för vilken typ av interaktion som förekommer på e-postlistan *Översättaren*, utgående från deltagare, inlägg och exempel på hur frågor ställs och svar ges. Ett syfte med föreliggande artikel är att svara på frågan om det går att kalla listan för en virtuell gemenskap, utifrån de kriterier som ges i Herring (2004) och Risku & Dickinson (2009). En virtuell gemenskap ska ha aktiva deltagare, vilket *Översättaren* har. Vidare finns det en gemensam bakgrund och en historia för listan. Listan har regler och normer för verksamheten på listan. Därtill förs en kontinuerlig diskussion om vad som är en god översättning och god översättningspraxis. Eftersom inga större konflikter blossar upp under den undersökta månaden kan man dra slutsatsen att det finns en delad uppfattning om vad som är godtagbart beteende och en lyckad översättning.

Ett av Herrings (2004) kriterier för en virtuell gemenskap gällde solidaritet och ömsesidighet, och detta kriterium uppfylls genom att deltagarna både ställer frågor och svarar på varandras frågor och bygger på så sätt gemensamt upp ny kunskap då de bidrar med sin egen kunskap. Samtidigt markeras gränserna mot till exempel uppdragsgivarna vilket stärker gruppens identitet som översättare. En tydlig grupptillhörighet och medvetenhet om gruppen markeras.

På listan förekommer som sagt inga öppna konflikter av någon allvarligare art, endast vissa mindre oenigheter som löses snabbt. I reglerna för listan ges listvärden eller listvärdinnan mandat att ingripa i diskussioner. Därmed ger reglerna också en person en speciell roll. Andra roller och hierarkier förekommer också, men är mer svårgripbara och gäller antagligen erfarenhet och trovärdighet.

De element som Risku och Dickinson (2009) ställer upp som karaktäristiska för en virtuell gemenskap går också att identifiera på Översättaren. Det finns inte en tydlig ledare annat än listvärdinnan eller listvärden, men om denna kan ses som en ledare så har gemenskapen en ledare. Om struktur uppfattas som regelverk så finns det en struktur. Det finns dock inga regler för vem som får skicka inlägg och när, på så sätt är listan inte hierarkisk. Innehållet är givet av reglerna för listan, dvs. innehållet ska ha att göra med översättning från finska till svenska. Andra element som enligt Risku och Dickinson ska ingå är en identitet och en gräns mot andra grupper. Som ovan konstaterades finns markeringar gentemot t.ex. uppdragsgivare, och översättaridentiteten är under kontinuerlig förhandling och omförhandling – men rätt implicit. Det gör att eventuella delade värderingar och standarder inte är uttalade utan går att läsa mellan raderna. Mer explicit framträder delade standarder till exempel då normerande källor nämns, så som Svenska Akademiens ordlista (exempel 3) eller den Stora finsk-svenska ordboken (exempel 2). Medlemmarna uppfattar varandra olika, och tar sig friheter i olika hög grad, vilket antyder att medlemmarna har ett rykte och visar förtroende för varandra i olika hög grad.

Utifrån min analys drar jag slutsatsen att Översättaren uppfyller både Herrings (2004) och Risku och Dickinsons (2009) kriterier för virtuella gemenskaper.

7.2 *Översättarens* funktion

Ett annat syfte med denna analys är att belysa hur översättare från finska till svenska använder e-postlistan Översättaren som verktyg i sitt arbete. Tidigare forskning visar att e-postlistor och virtuella gemenskaper på webben har funktioner som framför allt lägger tyngdpunkten på att utbyta information mer dialogiskt genom diskussioner samt frågor och svar men också på att förmedla information mer monologiskt och på att skapa en professionell gemenskap (t.ex. Collin 2005; Duda, Meszaros & Markham 1997; Rodriguez-Recio & Sendra-Portero 2007).

Översättare får genom e-postlistan framför allt svar på sina frågor och översättningsproblem. Listan fungerar därmed som en utvidgad ordbok och uppslagsbok eller en databas. Databasen ger svar på frågor utanför översättarens eget kompetensområde eller expertis. Databasen är inte bara en metafor, utan den existerar fysiskt i form av e-postlistans arkiv där alla meddelanden bevaras. Med andra ord kan listmedlemmarna hitta frågor och svar från flera år tillbaka, förutsatt att listmedlemmarna skrivit tack-meddelandet med lösningen på problemet. Genom listan och dess arkiv kan översättarna lättare få tillgång till kunskap som annars kan vara svår att nå.

Under den undersökta månaden är de främsta funktionerna på Översättaren att ställa frågor, att ge svar, att diskutera svar och precisera både frågor och svar. Med andra ord pågår det hela tiden en eller flera dialoger med kunskapsdelande och interaktivt syfte. Dessutom ges information i form av erbjudanden om arbete och genom länkar till nyheter. Funktionerna liknar de funktioner som har identifierats i tidigare forskning om e-post i arbetslivet, e-postlistor och andra grupper på webben (t.ex. Collin 2005; Duda, Meszaros & Markham 1997; Firth 2002; Kankaanranta 2005 & 2007; Rodriguez-Recio & Sendra-Portero 2007; Skovholt & Svennevig 2006).

Genom den kunskapsdelande verksamhet som pågår på e-postlistan förstärks gemenskapen mellan översättarna och kriterierna för en god översättning och översättningspraktik är under ständig förhandling. Det finns alltså även en stark social funktion vilket är typiskt för en virtuell gemenskap och andra grupper på nätet. Dels stärker e-postlistan kollegialiteten genom att ge stöd i arbetet, dels ger e-postlistan möjlighet till småprat per e-post. Många översättare arbetar ensamma, och genom e-postlistan kan de hålla kontakt med kolleger. De kan också få stöd för sina val och beslut då uppdragsgivarna anser något annat. Att via listan, direkt till översättare, kunna erbjuda arbete och informera om vikariat med mera är också en fördel för användarna. Här på Översättaren har de ett nätverk som de har förtroende för. Dessutom finns det i en del inlägg kommentarer om

vädret, att en helg är på inkommande eller små skämt – sådant som man kunde småprata om med en kollega ansikte mot ansikte.

7.3 Sammanfattning

I denna artikel har jag gett en övergripande beskrivning av hur översättare från finska till svenska använder en e-postlista som verktyg i sitt arbete, främst för att ställa frågor relaterade till en aktuell översättning. Aktiviteterna på listan har relaterats till tidigare forskning vilket visar att e-postlistan är en virtuell gemenskap, inte enbart en grupp, och att e-postlistans funktioner är både kunskapsdelande och sociala. På så sätt är e-postlistan Översättaren inte endast ett snabbt verktyg för akuta översättningsproblem i nuet, utan också en gemenskap och en kunskapsbank där den delade professionella kunskapen finns lagrad för andra översättare som kanske inte ens finns på listan än.

Litteratur

- Ahti, Jonna 2007. *mena du at ja sku hålla käft??* Om konflikter i en virtuell gemenskap. I: Engdahl, Elisabeth & Londen, Anne-Marie (red.) *Interaktion och kontext. Nio studier av svenska samtal*. Lund: Studentlitteratur. S. 273–301.
- Buchanan, Elizabeth A. & Zimmer, Michael 2013. Internet Research Ethics. I: Zalta, Edward N. (red.) *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2013 Edition). (10.1.2014.) Tillgänglig: <http://plato.stanford.edu/archives/fall2013/entries/ethics-internet-research/>
- Charles, Mirjaliisa & Louhiala-Salminen, Leena 2007. Vems språk talas, vilken är verksamhetskulturen? Intern kommunikation och språkval i finsk-svenska fusionerade företag. I: Kangas, Olli & Kangasharju, Helena (red.) *Ordens makt och maktens ord. Svenskt i Finland – Finskt i Sverige IV*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 416–447.
- Chesterman, Andrew 2006. Questions in the sociology of translation. I: Duarte, João Ferreira & Rosa Alexandra Assis & Seruya, Teresa (red.)

- Translation studies at the interface of disciplines*. Amsterdam: John Benjamins publishing company. S. 9–27.
- Chesterman, Andrew 2009. The name and nature of translator studies. I: *Hermes – Journal of Language and Communication Studies*. No 42-2009. S. 13–22.
- Collin, Lotta 2005. *Variation i webbdiskussion. En fallstudie av kontext, funktion och form i diskussionsforum om diabetes*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Duda, Andrea L. & Meszaros, Rosemarly L. & Markham, James W. 1997. A month in the life of a mailing list: communication among science and technology librarians. I: *Issues in science and technology librarianship*, summer 1997. (10.1.2014.) Tillgänglig: <http://www.isrl.org/97-summer/article1.html>
- Firth, David 2002. Emergent Online Communities: The Structuring of Communicative Practices Over the Internet. I: *International Conference on Information Systems 2002 Proceedings*. AIS Electronic Library (AISeL). (3.5.2014.) Tillgänglig: <http://aisel.aisnet.org/icis2002/>
- Herring, Susan C. 2001. Computer-Mediated Discourse. Manus för Schiffirin, Deborah & Tannen, Deborah & Hamilton, Heidi E. (red.) *The Handbook of Discourse Analysis*. (3.5.2014.) Tillgänglig: www.let.rug.nl/redeker/herring.pdf
- Herring, Susan C, 2004. Computer-Mediated Discourse Analysis: An approach to researching online behavior. Manus för Barab, Sasha A. & Kling, Rob & Gray, James H. (red.) *Designing for virtual communities in the service of learning*. Cambridge university press. (22.8.2014.) Tillgänglig: ella.slis.indiana.edu/~herring/cmda.pdf
- Holmberg, Per & Karlsson, Anna-Malin 2006. *Grammatik med betydelse*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Holmberg, Per 2011. Texters interpersonella grammatik. I: Holmberg, Per & Karlsson, Anna-Malin & Nord, Andreas 2011. *Funktionell textanalys*. Stockholm: Norstedts. S. 97–113.
- Kankaanranta, Anne 2005. English as a corporate language: Company-internal e-mail messages written by Finns and Swedes. I: Gunnarsson, Britt-Louise (red.) *Communication in the workplace*. TeFa nr 42. Uppsala: Universitetstryckeriet. S. 42–59.
- Kankaanranta, Anne 2007. "Could you pls comment on this!" E-post på engelska mellan finländare och svenskar. I: Kangas, Olli & Kangasharju, Helena (red.) *Ordens makt och maktens ord*. Svenskt i Finland – Finskt i Sverige IV. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. S. 448–464.
- Katan, David 2009. Translation theory and professional practice: a global survey of the great divide. I: *Hermes – Journal of Language and Communication Studies*. No 42-2009. S. 111–153.
- Koskinen, Kaisa 2009. Going localised – getting recognised. The interplay of the institutional and the experienced status of translators in the European

- Commission. I: *Hermes – Journal of Language and Communication Studies*. No 42-2009. S. 93–110.
- Kuula, Arja 2011. *Tutkimuseetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. 2 uppl. Tampere: Vastapaino.
- Lassus, Jannika 2013. Översättaren år 2012. I: *Språkbruk*. 4/2013. Forskningscentralen för de inhemska språken. Stellatum. S. 9–11.
- Lassus, Jannika 2014. Från menyer till författningar. Svensköversättarens vardag i Finland. I: *Svenskans beskrivning* 33. Finska, finskugriska och nordiska institutionen. Helsingfors: Helsingfors universitet. S. 224–232.
- Lindström, Jan 2008. *Tur och ordning. Introduktion till svensk samtalsgrammatik*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.
- Nordman, Lieselott 2009. *Lagöversättning som process och produkt. Revideringar och institutioner vid lagöversättning till svenska i Finland*. Nordica Helsingiensia 16. Helsingfors: Helsingfors universitet.
- Risku, Hanna & Dickinson, Angela 2009. Translators as networkers: The role of virtual communities. I: *Hermes – Journal of Language and Communication Studies*. No 42-2009. S. 50–70.
- Rodriguez-Recio, Francisco Javier & Sendra-Portero, Francisco 2007. Analysis of the Spanish-speaking mailing list RADIOLOGIA. I: *European journal of radiology*, 63 (2007). S. 136–143.
- Skovholt, Karianne & Svennevig, Jan, 2006. Email copies in workplace interaction. I: *Journal of Computer-Mediated Communication*. 12 (2006). S. 42–65.
- Tolvanen, Eveliina 2011. Myndighetskommunikation på minoritetens språk. En jämförelse av några finländska och svenska myndighetsbroschyrer. I: Bihl, Björn & Andersson, Peter & Lötmarker, Lena (red.) *Svenskans beskrivning* 32. Karlstad: Karlstads universitet. S. 305–314.
- Tolvanen, Eveliina, 2013. Informerande myndighetstexter på webben i ett kontrastivt perspektiv. I: Eronen, Maria & Rodi-Risberg, Marinella (red.) 2013. *Haasteena näkökulma, Perspektivet som utmaning, Point of view as challenge, Perspektivität als Herausforderung*. VAKKI-symposiumi XXXIII 7.–8.2.2013. VAKKI Publications 2. Vasa: Vasa universitet. S. 362–373.
- Wivolin, Satu & Vuorinen, Laura, 2012. Asiatekstikäntäjien ammatillinen kuva. I: *Kääntäjä - Översättaren*. 2/2012. Finlands översättar- och tolkförbund. S. 4–7.
- Ågren, Per-Olof. 2000. Forskningsetik i cyberrymden. I: *Human IT*. 1/2000. (3.5.2014.) Tillgänglig: <http://etjanst.hb.se/bhs/ith/1-00/poa.htm>

Anonymt material

Välkomstmejl från e-postlistan Översättaren.
 E-post på listan Översättaren under en månad år 2013.
 Svarsmejl på frågan om samtycke (41 st.).
 Listvärdinnan på Översättaren, e-postmeddelande.

FAMILJEPERSPEKTIV PÅ TVÅSPRÅKIG VERKSAMHET PÅ EN FINSK DAGHEMSAVDELNING

Karita Mård-Miettinen och Åsa Palviainen

1 Inledning

I fokus för denna artikel står en finskspråkig daghemsavdelning i en finsk kommun som 2012 startade ett projekt där man genom så kallad språkduschmetodik (Nikula och Marsh 1997; Mehistö, Marsh & Frigols 2008) ville låta enspråkigt finska barn bekanta sig med svenska och samtidigt förmedla en naturlig och positiv inställning till svenska språket. Det som i Finland kallas för språkdusch är typiskt korta verksamhetsstunder på ett främmande språk under vilka både det nya språket och barnets modersmål används som resurser för att bekanta barn på ett naturligt, vardagligt och för barnen obemärkt (fi. *huomaamaton*) sätt med ett nytt språk (Bärlund 2012). Språkduschar skiljer sig från tidigt språkbåd i svenska som är en programbaserad verksamhet där barn från finska hem får en stor del av sin dagheims- och skolundervisning på svenska och en del på finska. Tidigt fullständigt språkbåd följer internationellt utvecklade principer vad gäller upplägg och pedagogik (se t.ex. Björklund, Mård-Miettinen & Turpeinen 2007) och finns på grund av sin programbaserade natur endast på några orter. Utöver svenskt språkbåd finns i dag dock åtminstone 65

daghem i Finland med språköverskridande verksamhet (finska och svenska) av något slag (Sahlström personlig kommunikation). Däremot saknas det närmare information om hur dessa enskilda språklösningar och verksamheter ser ut. Man vet också mycket lite om hur familjer ställer sig till språköverskridande verksamhet, varför vi i studien här har valt att fokusera på dem.

Det projekt som beskrivs i föreliggande artikel startade genom en annons riktad till finskspråkiga familjer i en finsk lokaltidning och på den aktuella kommunens webbplats. Annonserna klargjorde att ett antal platser fanns lediga att söka till en ny verksamhet som beskrevs som språkduschar i svenska för finskspråkiga barn. Platserna fylldes snabbt och de familjer som redan hade sina barn vid den aktuella avdelningen erbjöds också att delta. En tvåspråkig barnträdgårdslärare engagerades för projektet och när verksamheten startade i augusti 2012 valde hon att utveckla arbetssättet från att bestå av traditionella språkduschar vid enstaka stunder till en ”pedagogik på två språk” som tillämpades under hela verksamhetsdagen. Forskningsprojektet *Tvåspråkig pedagogik vid en finskspråkig daghemsavdelning¹* har följt verksamheten sedan dess start och i en närmare studie av pedagogens språkbruk i interaktionen med barn fann vi att hon tillämpade vad García (2009) skulle kalla *ansvarsfull kodväxling* (Mård-Miettinen & Palviainen 2014). Detta innebar att hon använde svenska och finska omväxlande och i lika hög grad, men också att hon hade särskilda principer för när och hur hon använde de två språken. Hon använde t.ex. svenska när innehållet var konkret och vid kända rutiner medan hon bytte till finska när det var viktigt att barnen helt och hållet förstod som vid abstrakt samtalsinnehåll och när hon gav längre och mer invecklade instruktioner. I denna artikel använder vi benämningen *tvåspråkig verksamhet* om verksamheten på den aktuella daghemsavdelningen.

Även om forskning gällande hur familjer resonerar kring och förhandlar om språkbruk i hemmet har ökat markant under de senaste

1 Projektet har pågått sedan 2012 och leds av professor Åsa Palviainen vid Jyväskylä universitet och universitetslektor, FD Karita Mård-Miettinen vid Vasa universitet. Projektet har haft finansiellt stöd från Svenska kulturfonden under åren 2013-2014. För mer information, se https://www.jyu.fi/hum/laitokset/kielet/tutkimus/hankkeet/tvasprakig_pedagogik/.

åren (se t.ex. King & Fogle 2006; King, Fogle & Logan-Terry 2008; Schwartz & Verschik 2013), har man mer sällan undersökt gränslandet mellan hem och daghem, såsom hur föräldrar upplever en daghem-sverksamhet ur ett språkligt perspektiv (se dock Schwartz 2013). Viss forskning har gjorts exempelvis gällande föräldrar till barn i språkbud (t.ex. Bergroth 2007; Hickey 1999; Parkes & Tenley 2011) medan studier om familjers upplevelser av språkduschar, språk- och innehåll-sintegrerad undervisning (CLIL) eller annan tvåspråkig pedagogik i hög grad saknas, i synnerhet vad gäller daghem och förskola. Genom djupintervjuer av fyra familjer med barn i den ovan beskrivna nya tvåspråkiga verksamheten, samt en kompletterande enkät riktad till alla familjer, önskade vi därför få svar på bland annat varför man hade valt denna tvåspråkiga verksamhet, hur man hade upplevt verksamheten och om den på något sätt hade påverkat familjernas språkliga vardag. I det följande redogör vi kort för tidigare forskning inom området innan vi presenterar själva studien.

2 Tidigare studier

Familjers motiv att välja dagvårdsspråk och skolspråk har varit föremål för forskning i synnerhet i minoritetsspråks- och immigrantkontexter där det finns alternativa dagvårds- och skolformer. Man har då intresserat sig för varför en del minoritetsfamiljer väljer dagvård och skola på minoritetsspråk och en del på majoritetsspråk medan andra väljer tvåspråkig dagvård och skola (för en översikt se Schwartz, Moin & Leikin 2011). Såväl Hickey (1999) – som studerade irländskt språkbud – som Schwartz m.fl. (2011) – som undersökte rysktalande familjer i Israel – fann att föräldrarna vägde mellan språkliga och icke-språkliga motiv då de valde dagvård för sina barn. De icke-språkliga motiven dominerade dock både hos dem som valde enspråkig dagvård och dem som valde tvåspråkig dagvård. Dessa motiv inkluderade bland annat daghemmets geografiska läge, dagvårdskostnader, daghemmets utrustning, material och sociala miljö, personalens utbildningsnivå

och tillämpade undervisningsmetoder. Familjerna nämnde dock även språkliga motiv som grund för val av dagvård. En del föräldrar valde enspråkig dagvård på grund av sina egna dåliga erfarenheter av tidig tvåspråkig verksamhet medan andra valde tvåspråkig verksamhet därför att de ansåg det vara fördelaktigt för deras barn att få lära sig två språk parallellt (Schwartz m.fl. 2011). I Finland har valet av dagvårds- och skolspråk undersökts i synnerhet i studier som gäller tvåspråkiga (finska-svenska) kontexter. Tvåspråkiga familjer har rapporterats medvetet välja dagvård och skola på minoritetsspråket svenska bland annat för att garantera optimal utveckling av barnets tvåspråkiga kompetens (se t.ex. Berglund 2008) och för att – i synnerhet i starkt finskdominerade miljöer – stärka barnens svenska (Palviainen & Boyd 2013; se även t.ex. Sundman 1999; Visapää 1996).

Forskning om finska språkbadsfamiljers resonerande kring val av dagvård och skola samt familjers upplevelser av svenskt språkbåd är förhållandevis omfattande. Tre nationella familjekartläggningar (Bergroth 2007; Mård 1994; Vesterbacka 1991), liksom fallstudier av enskilda språkbadsgrupper och språkbadsbarn i daghem (t.ex. Kurri 2013) respektive skola (Peltola 1994), visar på samma tendenser som i Hickey (1999) och Schwartz m.fl. (2011). Valet av dagvårds- och skolspråk styrs med andra ord av såväl språkliga som icke-språkliga faktorer. Språkliga orsaker som familjer har lyft fram är att språkbåd skapar möjligheter för tidig och naturlig språkinläring som leder till tvåspråkighet, bidrar till en kreativ språkförmåga och ger en god muntlig språkfärdighet. Vidare har man ansett att språkkunskaperna som barnet tillägnar sig i språkbåd ökar möjligheterna att komma i kontakt med talare av andra språk, att lära känna andra kulturer samt att minska fördomar och öka tolerans. Även förbättrade framtida utbildnings- och arbetsmöjligheter för barnen har nämnts som motiv. De icke-språkliga orsakerna som förekommer i de ovan nämnda studierna inkluderar daghemmets/skolans geografiska läge, yrkesskicklighet hos lärare, gruppsamhörighet och pedagogiska metoder.

Vad gäller erfarenheter av språkbåd fann Peltola (1994) i en fallstudie av femton familjer där barnen hade deltagit i språkbåd under

fyra år, att de positiva förväntningarna hade infriats eller överträffats. Föräldrarna ansåg att deras barn hade lärt sig såväl svenska som engelska bra och att modersmålet finska inte hade påverkats negativt av det svenska språkbadet. Dessutom upplevde föräldrarna att barnets koncentrationsförmåga, samarbetsförmåga, uthållighet och reflektiva tänkande hade utvecklats. Bergroth (2007, 26–45) och Mård (1994) undersökte bland annat på vilka språk familjer med barn i språkbad utförde olika vardagssysslor hemma. Det visade sig att aktiviteter som att läsa böcker och tidningar, se/lyssna på radio och TV, sjunga, läsa sagor, läsa rim och ramsor eller spela spel främst gjordes på modersmålet finska. Undantaget var TV-, video- eller dvd-program som de flesta av barnen såg på minst ett par gånger i månaden på svenska och ibland också på något annat språk (engelska, franska, norska och italienska). Detta är i sig inget överraskande resultat då informationen som föräldrarna får som berör tidigt fullständigt språkbad i svenska i Finland betonar att föräldrarna har en primär roll i att stödja en mångsidig utveckling av barnets förstaspråk – finska – i synnerhet under de första åren då all verksamhet i daghem och skola är på svenska (t.ex. Bergroth 2007, 26; Harju-Luukkainen 2010, 31–32). I andra kontexter kan råden variera; i Kanada har t.ex. engelsktalande föräldrar uppmanats att sysselsätta barnen med fritids- och sommaraktiviteter på språkbadsspråket franska och föräldrarna har uppmuntrats att själva lära sig lite franska för att visa sitt intresse för barnets språkinläring och för att kunna hjälpa barnen med läxor (Whale 1990).

Finska barn som går i svenskt språkbad använder svenska även utanför skolan. I en studie av Tiitinen (1991) uppgav föräldrarna att över hälften av skolbarnen ibland använde svenska hemma på eget initiativ och några föräldrar uppgav att de själva ibland sade något på svenska till sina språkbadsbarn. Nuolijärvi (1996) följde en finsk familj med ett barn i svenskt språkbad och undersökte hur språkbadsspråket syntes hemma. Hon fann rikligt med förekomster av svenska inslag hos sin informant under daghemsåren (3–6 års ålder), ofta i samband med någon lek. I skolåldern använde barnet sedan svenska mer sparsamt, medvetet och selektivt vilket Nuolijärvi tolkade som ett tecken på att

svenskan fick en ändrad roll i barnets liv (daghemssvenskan som mer konkret och skolsvenskan som abstrakt). Nuolijärvis studie innehåller även en kvalitativ genomgång av de svenska inslagen som informanten använde då han talade med sina föräldrar och släktingar eller då han lekte för sig självt. I början av språkbadet var inslagen enstaka svenska ord eller (hel)fraser med stark daghemsanknytning. Barnet använde även längre svenskspråkiga yttranden från sagor och sånger. Gemensamt för dessa var att de alltid användes i pragmatiskt korrekta kontexter. I slutet av det första språkbadsåret yttrade barnet sig också med diverse blandade yttranden. Förutom att barnet använde svenska hemma reflekterade han också över språkfrågor vilket Nuolijärvi tolkar som ett tecken på ökad språklig medvetenhet.

På basis av tidigare studier kan vi alltså konstatera att såväl minoritets- som majoritetsspråkstalande familjer kan ha såväl språkliga som icke-språkliga motiv bakom val av daghem. Från forskning kring finskspråkiga familjer och med barn i svenskt språkbad kan vi också konstatera att man generellt har positiva upplevelser och att språkbadet språkmässigt syns i hemmet då barnet använder svenska ord, fraser, sånger, rim och ramsor. Mest markanta är de svenska förekomsterna under daghemstiden. Fokus för språkbadsfamiljer i Finland ligger ändå i huvudsak på att stödja utvecklingen av barnets finska hemma och familjeaktiviteter på svenska i hemmet är därför relativt få. I studien som presenteras nedan ska vi utröna om samma tendenser syns hos familjer där barnen deltagit i en verksamhet som i stället för fullständigt språkbad använt sig av en tvåspråkig pedagogik.

3 Syfte, metod och material

Syftet med föreliggande studie är att undersöka finskspråkiga föräldrars erfarenheter och upplevelser av en tvåspråkig (svensk-finsk) daghemsverksamhet genom analys av djupintervjuer och kompletterande enkätsvar. Forskningsfrågorna är följande: 1) *Vilka var motiven bakom att sätta barnen i den tvåspråkiga verksamheten?* 2) *Hur upplevdes*

verksamheten av föräldrarna och av barnen? 3) Syntes den på något sätt i familjernas vardag?

3.1 Datainsamling

Den föreliggande studien genomfördes inom ramen för ett större forskningsprojekt där den tvåspråkiga verksamheten vid daghemsavdelningen följdes under två år. Datainsamlingen på daghemsavdelningen skedde enligt principer för sociolingvistisk etnografi (Blommaert & Jie 2010) och omfattade bl.a. fältanteckningar, video-observationer (ca 6 timmar) och djupintervjuer med den tvåspråkiga pedagogen (totalt ca 5 timmar) (se Lahtinen 2014; Mård-Miettinen & Palviainen 2014; Palviainen & Mård-Miettinen 2015). För att få med familjeperspektivet genomfördes även intervjuer med föräldrar i fyra finskspråkiga familjer, där ett eller flera av familjens barn deltog eller hade deltagit i den tvåspråkiga verksamheten. Intervjuerna ägde rum under hösten 2013, då den tvåspråkiga verksamheten hade pågått under drygt ett år. Kontakten mellan forskare och familjer förmedlades av den tvåspråkiga pedagogen och daghemmets föreståndare. Detta innebär att daghemmets personal stod för urvalet. Föräldrarna intervjuades på finska av en forskare i familjernas hem (i ett fall vid forskarens arbetsplats). Båda föräldrarna deltog i intervjuerna (i ett fall intervjuades endast mamman medan pappan skickade svar via e-post vid ett separat tillfälle). Intervjuerna hade formen av halvstrukturerad temaintervju med frågor om föräldrarnas egen bakgrund och språkbruk idag (med fokus på svenskan); drivkrafter bakom val av den tvåspråkiga verksamheten och upplevelser och erfarenheter av den; samt om familjens framtidsplaner. Varje intervju varade i ca en och en halv timme. De fyra familjerna identifieras i resultatdelen med koderna F1, F2, F3 och F4.

För att komplettera intervjuerna sände vi ut en elektronisk enkät ett halvår senare (verksamheten hade då pågått i knappt två år) som riktade sig till samtliga familjer vars barn deltog i verksamheten. En-

käten sändes ut via daghemmets föreståndare och besvarades av nio familjer. Fokus i denna artikel ligger dock främst på de fyra intervjuade familjerna och de drivkrafter och motiv som de uppger gällande valet av daghemmet samt deras upplevelser och erfarenheter av den tvåspråkiga verksamheten. De flesta exemplen nedan är hämtade från intervjudata. I de fall exemplen är från enkätsvar, markeras dessa enligt koderna E1–E9.

3.2 Deltagare

De fyra intervjuade familjerna hade sammanlagt tolv barn varav åtta vid intervjuens genomförande deltog i den tvåspråkiga verksamheten. Alla familjer hade haft minst ett barn med i verksamheten från verksamhetens början (hösten 2012). Tre familjer hade sökt sig till verksamheten genom tidnings- eller webbannonsen, medan en familj redan hade sitt barn i det aktuella daghemmet och erbjöds plats i den tvåspråkiga verksamheten av daghemmet.

Alla de fyra familjerna identifierade sig språkligt som enspråkigt finska familjer och uppgav att båda föräldrarna talade finska med barnen. Föräldrarna i alla de fyra familjerna uppgav alla att de hade haft en enspråkigt finsk uppväxt (i ett finskt hem på en finsk ort). De intervjuade föräldrarna hade inte varit särskilt språkintresserade under sin skolgång utan de hade läst det sedvanliga språkprogrammet i finska skolor med A-engelska från årskurs 3 och B-svenska från årskurs 7. Ett gemensamt drag kan dock identifieras hos alla de intervjuade mammorna: alla hade tyckt mycket om ämnet svenska i skolan. Tre av de fyra papporna hade gillat skolämnet svenska (eller svenskläraren) mer än ämnet engelska (eller engelskläraren) medan en pappa hade negativa erfarenheter av all språkundervisning i skolan. Trots detta hade han både utbildat sig och arbetat utomlands på olika språk.

Alla åtta föräldrar utom en hade studerat vid universitet eller yrkeshögskola. I tre familjer hade en förälder avlagt hela eller en del av sin högskoleexamen på annat språk än finska (i dessa fall på svenska eller

engelska). I tre familjer hade föräldrarna under och efter studietiden varit i intensiv kontakt med olika språk genom släktingar (syskon bodde utomlands eller var gifta med utlänningar) och sommarjobb eller annan typ av arbete utomlands; i en familj gällde kontakten svenska och i två familjer norska. En av familjerna saknade sådana kontakter, men den familjen hade en tvåspråkig familj som uppfostrade sina barn tvåspråkigt (finska-svenska) i sin bekantskapskrets.

Föräldrarna som svarade på enkäterna uppgav liknande bakgrunder som de intervjuade familjerna. De hade alla växt upp på finskspråkiga orter och gått i finsk skola. Utbildningsmässigt representerade föräldrarna hela skalan från enbart grundskoleexamen till högskoleexamen. Noterbart är att samtliga föräldrar som hade gått gymnasiet hade läst minst ett främmande språk utöver svenska och engelska. Upplevelserna av språkstudier generellt varierade men samtliga hade tyckt om att läsa svenska, även om de angav att kvaliteten på undervisningen hade varierat och att ens egna kunskaper inte alltid hade upplevts vara så bra.

3.3 Analys av data

Familjeintervjuerna och enkätsvaren analyseras nedan med hjälp av deduktiv innehållsanalys (Tuomi & Sarajarvi 2009) där familjernas drivkrafter och upplevelser identifieras. Även sådana instanser där föräldrarna har angett hur barnens deltagande i den tvåspråkiga verksamheten syns i barnens eller andra familjemedlemmars språkliga beteende hemma exciperas. De identifierade elementen gällande motiven bakom valet av daghem och deltagandet i den tvåspråkiga verksamheten kategoriseras i enlighet med Schwartz m.fl. (2011) så som *ideologiska* (t.ex. språkliga värderingar); *kulturrelaterade* (så som uppskattande av en minoritetskultur); *språkrelaterade* (t.ex. språkbevarande); *samhällsrelaterade* (t.ex. omgivande samhällets en-/flerspråkighet); eller *generella utbildningsmässiga* (t.ex. gruppstorlek) skäl.

Familjernas upplevelser av verksamheten relateras särskilt till resultaten i finländska språkbadsundersökningar.

I det följande presenteras resultaten enligt de tre forskningsfrågorna: Drivkrafter bakom deltagandet i den tvåspråkiga verksamheten; upplevelser och erfarenheter av densamma; samt i vilken mån den tvåspråkiga verksamheten hade haft effekter på familjens språkbruk hemma.

4 Resultat

4.1 Drivkrafter bakom deltagandet i tvåspråkig verksamhet

Bakgrundsinformationen ovan visar att föräldrarna generellt hade haft positiva erfarenheter av att läsa svenska i skolan. Det är sålunda av intresse att undersöka om det var just svenska språket som hade varit drivkraften bakom valet av den tvåspråkiga verksamheten för barnen. I den aktuella kommunen hade det annars varit möjligt att välja hel-finsk verksamhet eller exempelvis verksamhet där dagvårdspersonalen använde engelska med barnen. I alla fyra intervjuer sade föräldrarna att verksamhetsspråket svenska hade spelat en roll för dem:

- (1) *niin no on se sillä lailla että kun se [ruotsi] on kuitenkin suomen toinen virallinen kieli* (nå det är på det sättet att det [svenska språket] ändå är finlands andra officiella språk)² (F3)
- (2) *kyllä se ruotsin kieli siinä kyllä oli semmoinen iso plussa vielä [...] se ruotsi on oma lempikieli* (visst var det svenska språket ett sådant där stort plus [...] svenskan är det egna favoritspråket) (F1)
- (3) *ruotsi on varmaan semmoinen aika helppo kieli oppia* (svenskan är säkert ett sånt där ganska lätt språk att lära sig) (F1)

2 Transkriberingen har gjorts enligt modifierad standardortografi. I citaten är uteslutna element markerade med [...] och tillagda förklarande element med [ord]. En översättning av de finska citaten till svenska ges inom parentes.

Citaten ovan visar dock att familjerna tog fasta på olika aspekter av svenskan. I citat (1) ser vi att *samhällsrelaterade motiv* (svenskans position som officiellt språk i Finland) hade fungerat som drivkraft, medan citaten (2) och (3) visar på mer *språkrelaterade* drivkrafter (svenska som lätt eller intressant). Ingen av familjerna nämnde dock att de explicit hade sökt efter verksamhet på svenska för sina barn utan snarare att annonsen om språkduschar på svenska hade kommit som en positiv överraskning och på så sätt påverkat deras beslut att söka eller ta emot en plats i verksamheten. Enkätsvaren visade att svenskan i sig inte hade varit en avgörande drivkraft för alla familjer: Hälften av familjerna angav att svenskan inte haft någon inverkan på valet av den tvåspråkiga verksamheten, medan den andra hälften angav, precis som de intervjuade familjerna, att svenska språkets närvaro hade påverkat positivt.

Även andra mer generella språkliga drivkrafter nämndes i intervjuerna. Familjerna talade bland annat om nyttan av tidig språkinläring (citat 4):

- (4) *se [varhainen kielenoppiminen] on hyvä asia* (det [tidig språkinläring] är en bra sak) (F1)

Också i enkätsvaren återkom motivet tidig språkinläring, som sågs som fördelaktigt och någonting som kan underlätta för senare språkinläring i skolan: ”språkduschen kan hjälpa barnen senare i svenskstudierna”³ (E2). Dessutom hoppades en familj att de genom den tvåspråkiga daghemsverksamheten kunde ge barnet bättre erfarenheter av språkinläring än föräldrarna själva hade haft: ”jag ville att mina barn får mer positiva erfarenheter av språkinläring än jag själv hade i tiderna” (E6). Tidig inläring av svenska ansågs alltså underlätta språkinläring på senare stadier och även bidra till positiva inlärningserfarenheter. Utöver tidig språkinläring värderade de intervjuade familjerna att barnen fick uppleva flerspråkighet, något som inte hade varit självklart för föräldrarna under den egna uppväxten (citat 5):

3 Enkätcitrat i löpande text anges endast översatta till svenska.

- (5) *se [kaksikielisen pedagogiikan valitseminen lapselle] juontaa pitkälti juurensa siihen että haluaa tarjota jotain vähän muuta kun se oma täysi ummikko periferia missä ei ollut mitään muita kieliiä* (den [valet av tvåspråkig pedagogik för barnet] handlar i hög grad om det att man vill erbjuda lite nånting annat än den egna helt enspråkiga periferin där det inte fanns några andra språk) (F2)

Utöver språkliga motiv nämnde familjerna också en rad icke-språkliga motiv till barnens deltagande i den tvåspråkiga verksamheten:

- (6) *siis olin kyllä myös lukenut hyvää tuosta päiväkodista jostain lehdestä* (alltså jag hade också läst något bra om det där daghemmet i någon tidning) (F1)
- (7) *sitten hän on vielä tämmöinen aika älykäs poika niin minä ajattelin että se voisi sopia sille niinkuin sen luonteeseen että jotain uutta* (sen är han också en sådan där ganska intelligent pojke så jag tänkte då att det kunde passa honom liksom för hans personlighet att något nytt) (F3)
- (8) *tuo on enemmän vain sitä että niinkuin sellaista elämää varten* (det är mer bara det att liksom något för livet) (F2)

De icke-språkliga motiven är både daghems- och barnrelaterade. Det aktuella daghemmets goda rykte (citat 6) var en motiverande faktor. Samma typ av *generellt utbildningsmässiga* motiv nämns också i enkätsvaren där familjerna dessutom lyfte fram pedagogerna: ”jag tyckte mycket om den professionella pedagogen” (E6). Man ansåg dessutom att daghemmet hade en lämplig storlek jämfört med ett annat närbeläget daghem (”daghemmet är mindre” (E2)). Det kan vara intressant att notera att familjerna valde att lyfta fram daghemmets goda rykte som en drivkraft även i detta fall då det var frågan om en ny verksamhet och det framgick i annonserna att den skulle ges av en nyanställd pedagog. Familjerna verkade sålunda lita på att all verksamhet som ett daghem med gott rykte inleder kommer att vara av god kvalitet. De barnrelaterade drivkrafterna hos de intervjuade

familjerna inkluderade bl.a. att kunna erbjuda nya utmaningar för ett särskilt intelligent barn (cit. 7) och att den tvåspråkiga verksamheten skulle ge barnet goda verktyg för framtiden och alltså var en bra framtidsinvestering (cit. 8). En av de mest praktiskt orienterade drivkrafterna i våra intervjuer och enkäter var att daghemmet i fråga var det närmast belägna daghemmet för familjen:

- (9) *me ei olla tarkoituksella sinne haettu vaan kun se on meidän lähipäiväkoti* (vi har inte sökt dit aktivt utan det råkar vara vårt närmaste daghem) (F4)

Alla de intervjuade familjerna sade sig ha beaktat daghemmets geografiska läge då de hade övervägt valet av den tvåspråkiga verksamheten för sina barn. Antingen hade man valt den tvåspråkiga verksamheten *tack vare* att daghemmet var bra beläget för dem, eller så hade man gjort valet *trots* att läget *inte* var idealiskt för dem.

4.2 Upplevelser och erfarenheter av verksamheten

Av analysen ovan kan vi konstatera att familjerna hade många typer av språk- och samhällsrelaterade drivkrafter, men också att det fanns icke-språkliga generella utbildningsmässiga drivkrafter bakom valet av det aktuella daghemmet och/eller den tvåspråkiga verksamheten. Frågan är sedan hur man hade upplevt själva verksamheten. Vid den tidpunkt då intervjuerna genomfördes hade familjerna drygt ett års erfarenhet av den och den övergripande bild som intervjuerna gav var att familjerna var mycket nöjda. Samma tillfredsställelse upprepas i svaren på enkäterna som familjerna fyllde i mot slutet av det andra verksamhetsåret. Erfarenheterna ska ses mot bakgrund av att förväntningarna av verksamheten innan de inleddes var relativt modesta (cit. 10):

- (10) *varmaan kiva siinä leikin lomassa oppia vähän ruotsia* (det är säkert roligt att lära sig lite svenska medan man leker) (F3)

Både intervjuerna och enkätsvaren visar på lika anspråkslösa förväntningar, så som att barnen skulle få höra och bli bekanta med svenska genom till exempel lek, utveckla sitt naturliga ”språköra” och kanske lära sig några sånger eller fraser. De positiva erfarenheterna som familjerna i denna studie nämnde var, liksom för drivkrafterna, såväl språkrelaterade som icke-språkrelaterade. De *språkrelaterade* upplevelserna dominerade dock vilket kan anses vara naturligt i och med att det var frågan om verksamhet där språk stod i fokus.

I avsnittet ovan kom det fram att familjerna valde verksamheten bland annat av språkinlärningsskäl och intervjuerna visar att alla föräldrar intensivt verkade följa med hur deras barn lärde sig svenska (cit. 11):

- (11) *minä ainakin koen hirveän mielenkiintoisena ja jotenkin itsellekin tulee siitä iloa kun huomaa että niille tarttuu se kieli* (åtminstone jag upplever det hemskt intressant och på något sätt ger det glädje för mig själv när man lägger märke till hur det där språket bara fastnar) (F1)

En av de intervjuade föräldrarna beskrev att barnets språkinlärning i den tvåspråkiga verksamheten väckte mycket positiva känslor hos hen (cit. 11). Särskilt imponerade var föräldrarna över den lätthet med vilken barnen lärde sig språket. Denna aspekt nämndes både i intervjuerna (cit. 11) och i enkätsvaren. I enkäten fanns även en mer kritisk kommentar gällande den faktiska språkinlärningen: ”Enligt pedagogen förstår barnet instruktioner på svenska. Själv misstänker jag att detta är relativt situationsbundet” (E7). Med andra ord uttrycktes viss misstro gentemot att barnen faktiskt lärde sig att förstå i någon högre grad. Samma förälder skrev vidare att dennes barn inte de facto lärt sig att producera något på svenska: ”Barnet talar inte själv någon svenska” (E7). Å andra sidan berättade samma förälder att barnet, på

förälderns fråga om hen kan svenska, nöjt hade deklarerat att ”visst förstår jag lite” och sagt att det kändes ”helt normalt” (fi. ”ihan tavalliselta”) att använda språket.

De intervjuade familjerna kommenterade även själva inlärnings-sättet i den tvåspråkiga verksamheten (citat 12):

- (12) *noille niinkuin tulee vähän siinä sivussa ja ilmaseksi se ruotsi* (för dem kommer det lite vid sidan av och gratis den där svenskan) (F1)

Man upplevde således att språket kom som en biprodukt, eller som en bonus, för barnen genom daghemsverksamheten (citat 12). Någon förälder ansåg till och med att hen själv skulle gilla att lära sig språk på liknande sätt. Även i enkäterna påpekade flera föräldrar att det är ett naturligt sätt för barn att lära sig språk på och dessutom att det kunde gynna inlärnin-g av andra språk längre fram (citat 13):

- (13) *sillä voi olla positiivisia vaikutuksia myöhempään kielten opiskeluun* (den kan ha positiv effekt på senare språkstudier) (F3)

Det märks i intervjuerna att det var frågan om en ny typ av verksamhet och ett för föräldrarna nytt sätt att bete sig språkligt på. Familjerna hade funderat på språkanvändningen på daghemmet och uttryckte både positiva och negativa tankar om hur verksamheten förverkligades språkligt (citaten 14 och 15):

- (14) *minä en osannut odottaakaan noin hyvää että siellä on ihan siinä arjessa se kieli* (jag hade inte ens kunnat förvänta mig något så bra som att där är med där i vardagen det där språket) (F1)
- (15) *voisi vaikka enemmänkin siellä [kaksikielisessä toiminnassa] harjoitella että en minä tiedä siis mikä on totuus mutta minusta tuntuu että aika paljon ne silti suomea siellä puhuvat* (kanske skulle man kanske mer där i [den tvåspråkiga verksamheten] öva att jag vet alltså inte vilken är sanningen men jag tycker att de talar ganska mycket finska där) (F3)

Citat 14 visar att föräldern hade vissa typer av förväntningar innan den tvåspråkiga verksamheten inleddes och hade blivit positivt överraskad; snarare än de förväntade enstaka duscharna på svenska hade barnet fått vara delaktig i en verksamhet där svenskan kontinuerligt användes i vardagen. I enkäten kommenterade en förälder språkbruket i daghemmet med att hen upplevde pedagogernas tvåspråkiga kommunikation som naturlig och självklar: ”Trevligt att höra hur naturligt och flytande pedagogerna kommunicerar både på finska och svenska” (E7). En av de få kritiska kommentarerna i hela materialet gällde just andelen svenska och finska i den tvåspråkiga verksamheten (citat 15). Denna förälder hade antagligen haft en förväntning om att verksamheten gick ut på att lära barnen prata svenska och såg därför kritiskt på användningen av finska i daghemmet som hen ansåg vara för omfattande.

De intervjuade familjerna uppmärksammade vidare pedagogens språkpedagogiska kompetens. Pedagogens sätt att arbeta med språket upplevdes vara ett tecken på hög skicklighet (citat 16):

- (16) *[pedagogin] ammattitaito sen kielen tuomiseen on jotain ihan käsittämätöntä että se miten taitavasti se tuo sen* ([pedagogens] yrkesskicklighet med det där introducerandet av språket är något alldeles ofattbart att hur skickligt hen introducerar det) (F2)

De få icke-språkrelaterade upplevelserna som framfördes i intervjuerna hade med daghemmet och dess personal att göra:

- (17) *tässä vaan toisteltu ja päiväkodille monta kertaa se kerrottu että me ollaan koettu että se on kaupungin paras päiväkotikiitos* (vi har bara upprepat och berättat många gånger för dom på daghemmet att vi har erfarenhet att det är det absolut bästa daghemmet i staden) (F2)
- (17) *Suurin osa hoitajista on tuttuja jo aiempien kolmen lapsemme hoitajina ja luotamme heihin* (de flesta skötarna är redan bekanta som skötare av våra tre tidigare barn och vi litar på dem) (F4)

En familj hade alltså så positiva upplevelser av verksamheten att de till och med hävdade att daghemmet var det bästa i hela staden (citrat 17). En annan familj relaterade till sin långa erfarenhet av daghemmet: erfarenheten hade övertygat dem om att daghemmet hade pålitliga pedagoger (citrat 18).

4.3 Effekter på familjernas språkbruk

Familjeintervjuerna visar att det nya språket inte bara syntes i daghemmet utan att den tvåspråkiga verksamheten också hade påverkat språkbruket i familjernas vardagssysslor hemma. Föräldrarna rapporterade att barnen gärna berättade hemma vad de hade lärt sig på daghemmet (citrat 19):

- (19) *aina silloin alkuun että ”kan ja få mjölk” ja että kaikkea tuollaisia sitten tyytyväisenä meille aina kertoi että mitä se oli oppinut* (alltid då i början att ”kan ja få mjölk” och att allt sådant hen berättade då alltid nöjt för oss att vad hen hade lärt sig) (F3)
- (20) *se tulee ihan spontaanisti se laskeminen ja [...] hän laulaa ruotsinkielisiä lauluja [...] ja he [lapsen sisarukset] pyytävät että laula sitä ”griserna mor e vi allihopa” [...] heistä se on hauskaa että se tulee ruotsin kielellä* (det kommer helt spontant det där räknandet och [...] hen sjunger svenskspråkiga sånger [...] och de [barnets syskon] ber hen sjunga det där ”griserna mor e vi allihopa” [...] de tycker att det är roligt att den är på svenska) (F1)
- (20) *semmoinen tilanne tulee mieleen että minä kysyin että mitä sinä touhuat siellä vessassa niin se vastasi minulle ruotsiksi että ”leka me vatten”* (en sådan situation kommer jag ihåg att jag frågade att vad gör du där på toan så hen svarade mig på svenska att ”leka me vatten”) (F4)

Utöver att barnen rapporterade hemma vad de hade lärt sig, producerade de också spontant svenska i hemmiljön (citrat 20 och 21). Fraserna i såväl citrat 20 (kan-ja-få-mjölk) som i citrat 21 (leka-me-vatten) är

fraser som har en plats i daghemmets vardag och sådana som frekvent yttras där (jfr Nuolijärvi 1996). Det var inte bara föräldrarna som hade lagt märke till barnens inläring av svenska utan även barnens syskon uppskattade att de hade en familjemedlem med kunskaper i svenska (cit. 20). Föräldrarna nämnde att barnen räknade och sjöng på svenska hemma eller, som i citat 22, gjorde associationer till svenska sångtexter:

- (22) *tänä aamuna kun oltiin lähdössä päiväkotiin niin minä sanoin että katso kun tuolla on oranssia tuolla taivalla että sieltä aurinko nousee niin sitten se sanoi että ”upp stiger solen” eli se ymmärtää myös ne sanat mitä se lauloi* (den här morgonen när vi var på väg på daghemmet så sade jag att titta där är det orange på himlen att därifrån går solen upp så då sa hen att ”upp stiger solen” alltså hen förstår också dessa ord som hen sjunger) (F3)

Även föräldrarna i enkäten rapporterade att barnen hade lärt sig att förstå vardagssvenska och kunde säga vissa fraser på svenska. Vidare hade de märkt att barnen kände sig nöjda och var stolta över vad de kunde och att de hade blivit nyfikna. En förälder rapporterade om sitt barn som kunde ställa frågor till sina finska föräldrar hemma som ”Mikä on koira ruotsiksi?” (”Vad är hund på svenska?”) (E9).

Den tvåspråkiga verksamheten bidrog inte bara till att barnen använde svenska ord eller fraser hemma utan även föräldrarna själva hade sporadiskt börjat använda svenska ord och fraser tillsammans med sina barn:

- (23) *minä aina itsekin pyrin sanomaan sille silloin tällöin aina jotain pikku juttuja ruotsiksi* (visst strävar jag alltid också själv efter att då och då säga några små saker på svenska till hen) (F3)

Citat 23 antyder att det hade skett en tydlig ändring i familjens språkvanor efter att barnet hade börjat i den tvåspråkiga verksamheten på så sätt att föräldern aktivt börjat säga saker på svenska till barnet.

Föräldrarna i vår studie rapporterade också att de hade intresse av att lära sig de sånger och ramsor som barnen hade sjungit och uttalat på svenska i den tvåspråkiga verksamheten (citrat 24). Någon förälder hade aktiverat sina egna tidigare förvärvade svenskkunskaper genom att börja lyssna på svenskspråkiga radiokanaler (citrat 25).

- (24) *jonkun laulun vaikka mitä ne [lapset] ruotsiksi tapailivat niin kyllä sitten tuli itsellekin opeteltua "imse vimse spindelit"* (någon sång som de [barnen] på svenska försökte sjunga så väl lärde man sig då själv alla "imse vimse spindel") (F1)
- (25) *se on nykyään minulla aina se Yle Vega* (nuförtiden har jag alltid på den där Yle Vega) (F2)

De intervjuade familjerna hade vidare fäst större uppmärksamhet vid att erbjuda barnet kontakter med svenska språket genom att till exempel låta dem se på svenskspråkiga barnprogram:

- (26) *silloin vuosi sitten tehtiin että silloin oikeastaan meillä oli välillä pitkäät jaksot jos haluaa katsoa lastenohjelmia niin pakko katsoa vain ruotsinkielisiä* (då för ett år sedan gjorde vi så att då hade vi ibland långa perioder att om man vill titta på barnprogram så måste man enbart titta på svenskspråkiga) (F2)

I några familjer var satsningen på svenskspråkiga program mycket medveten och målinriktad (jfr citat 26), medan man i andra familjer mer sporadiskt hade försett barnet med svenskspråkiga media. I flera fall var även föräldrarna själva intresserade av svenska TV- eller radioprogram och sånger och delade detta med barnet. Semesterresor till Sverige nämndes också i enkäterna. Det fanns dock även familjer som påpekade att den tvåspråkiga verksamheten inte hade påverkat familjens användning av svenska nämnvärt utöver att barnet självt använde en del svenska ord, fraser och sånger hemma (citrat 27):

(27) *ei se [ruotsin kielen kanssa tekemissä oleminen] ole lisääntynyt oikeastaan millään lailla* (inte har det [att man gör något med svenska] ökat på något sätt) (F4)

Barnens deltagande i den tvåspråkiga verksamheten hade på det hela taget varit en positiv upplevelse för familjerna som framför allt valde att lyfta upp sina egna språkliga upplevelser och erfarenheter. Den tvåspråkiga verksamheten hade medfört ökade kontakter med svenska språket för de flesta familjerna och verksamheten syntes i många familjer både i barnens och föräldrarnas språkbruk och i viss mån även i familjens aktiviteter.

5 Slutsatser och diskussion

I denna artikel har vi redogjort för finskspråkiga familjers motiv bakom att sätta sina barn i en tvåspråkig (svensk-finsk) verksamhet på en finsk ort, hur familjerna hade upplevt verksamheten och om den på något sätt hade påverkat familjens vardag. Vi fann såväl språkliga som icke-språkliga motiv: De språkliga motiven innefattade tidig språkinläring, inläring av just svenska, samt tillgång till en flerspråkig språkmiljö. Liknande fynd har gjorts även bland språkbadsfamiljer (Bergroth 2007). En intressant skillnad finns dock i att språkbadsfamiljer ofta lyfter fram kulturella och sociala perspektiv, medan familjerna i vår studie klart betonade språkliga aspekter. Språkbadsföräldrar anser den språkkontakt som barnet får i språkbadet ge barnet tolerans gentemot andra språk och kulturer samt underlätta kontakter med svenskspråkiga släktingar, vänner och andra personer (Bergroth 2007). Denna tendens är inte så tydlig i föreliggande studie. En möjlig förklaring är att den tvåspråkiga verksamheten erbjöds i ett finskspråkigt område med få möjligheter till naturliga kontakter med svenska språket och kulturen, till skillnad från språkbad som oftast erbjuds på tvåspråkiga orter i Finland. Å andra sidan lyfte man i intervjuerna fram samhälleliga aspekter (uppväxtmiljöer som

föräldrarna själva upplevt i form av enspråkig periferi) som ett motiv att erbjuda ens barn flerspråkighet.

För att återknyta till Schwartz m.fl. (2011) kategorisering av motiv, kan konstateras att familjerna i vår studie främst angav *språkrelaterade* och *samhällsrelaterade* motiv medan *kulturrelaterade* och *ideologiska* motiv inte alls förekom. Även flera icke-språkliga motiv – *generellt utbildningsmässiga* motiv i Schwartz m.fl. (2011) taxonomi – togs upp av familjerna i vår studie. Exempel på de senare var att erbjuda en utmaning för ett intelligent barn, att se en verksamhet där barnet lär sig språk som en viktig framtidssatsning (jfr King & Fogle 2006) eller genom att betona daghemmets goda rykte (se även Bergroth 2007 för liknande motiveringar). Ett annat motiv var daghemmets geografiska läge som hos föräldrarna i Schwartz' m.fl. (2011) studie var ett av de tyngst vägande motiven. I vår undersökning var daghemmets fysiska läge dock inte lika starkt betonat som ett avgörande motiv. I själva verket bodde många av familjerna en längre bit ifrån daghemmet som erbjöd den tvåspråkiga verksamheten.

Vår studie visade tydligt att familjerna hade blivit positivt överraskade av den tvåspråkiga verksamheten. Många uttryckte stor entusiasm. Endast två något kritiska kommentarer förekom i vårt föräldramaterial: en familj ansåg att andelen finska var för omfattande och hade önskat mer svenska medan en annan förälder uttryckte misstanke om att barnen inte förstod så mycket svenska som personalen hävdade. Trots sina kritiska kommentarer var även dessa familjer generellt nöjda med verksamheten. Även i språkbadsstudier har föräldrar som valt språkbad för sina barn oftast lyft fram erfarenheterna som positiva, vilket i sig kan bero på att familjerna i regel har realistiska och till och med anspråkslösa förväntningar (Bergroth 2007). Det ska också poängteras att den tvåspråkiga verksamheten vi undersökte (liksom språkbad) är en frivillig dagvårdsform som familjerna medvetet och med eftertanke hade valt för sina barn.

Familjerna i vår studie valde främst att betona språkliga upplevelser och erfarenheter. De hade med intresse betraktat barnens sätt att lära sig svenska genom den tvåspråkiga verksamheten och jämförde

det ofta med sin egen språkinläring i skolan (se även Nuolijärvi 1996; Peltola 1994). En intressant aspekt är att barnens deltagande i den tvåspråkiga verksamheten även hade aktiverat de finska föräldrarnas egna något slumrande kunskaper i svenska och att barnen använde sina föräldrar som resurs, t.ex. genom att fråga vad något heter på svenska (jfr ”Mikä on koiria ruotsiksi?”). Något annat som uppmärksammades var pedagogens skicklighet att jobba med språken.

Barnens deltagande i den tvåspråkiga verksamheten syntes vidare på flera olika sätt i familjernas vardag. Föräldrarna var ivriga att ge exempel på svenska ord och fraser som barnen använde hemma i olika kontexter och på svenska sånger, rim och ramsor som hela familjen tagit del av. Barnets deltagande i den tvåspråkiga verksamheten hade även aktiverat familjerna bland annat till att utnyttja svenskspråkigt medieutbud och att söka kontakt med svenskan genom semesterresor till Sverige. Liknande aspekter har man även sett i språkbadsfamiljer (t.ex. Nuolijärvi 1996). Föräldrarna i vår undersökning var dock klart mer aktiva än språkbadsföräldrar har rapporterats vara, genom att också själva använda en del svenska fraser hemma med sina barn. Detta kan bero på att man i samband med den tvåspråkiga verksamheten, till skillnad från språkbad (jfr ovan), inte har gett familjerna särskilda riktlinjer gällande att fokusera på barnets finskutveckling (Bergroth 2007; Harju-Luukkainen 2010). Familjerna i vår studie verkade gärna vilja tillämpa samma tvåspråkiga språkbruk hemma som det som användes av pedagogerna på daghemmet.

Den tvåspråkiga verksamheten vid det aktuella daghemmet är ett exempel på hur svenska kan införlivas i en finsk daghemsverksamhet på ett naturligt sätt. Verksamheten svarar på det som t.ex. Juurakko-Paavola (2013) efterfrågat, dvs. nya pedagogiska och kreativa initiativ för att öka intresset för svenska och för att effektivisera språkinläring hos finska barn. Det som behövs är en tvåspråkig pedagog och positivt inställda föräldrar och barn samt ett stöd från kolleger och personal (Palviainen & Mård-Miettinen 2015). Från vår studie kan vi dra slutsatsen att det på helfinska orter finns familjer som gillar svenska, vill ha sina barn i svensk-/tvåspråkig verksamhet och uppskattar sådana

initiativ. Detta borde man kunna utnyttja i än högre grad i framtiden och i synnerhet redan från tidig ålder. Vi kan också konstatera att det fanns familjer som inte aktivt sökt sig till verksamheten men som såg det som en bonus när de gavs möjligheten att delta i den. Till sist kunde vi se hur den tvåspråkiga verksamheten som barnen deltog i påverkade hela familjens vardag. Det väckte syskonens intresse för svenskan, aktiverade föräldrarnas skolsvenska och föräldrar och barn kunde känna gemensam glädje i lärandet av ett språk.

Litteratur

- Berglund, Raija 2008. *Ett barns interaktion på två språk. En studie i språkval och kodväxling*. Vasa: Universitas Wasaensis.
- Bergroth, Mari 2007. *Kielikylpyperheet valokeilassa. Taustat ja odotukset*. Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja 145. Vasa: Vasa universitet.
- Björklund, Siv, Mård-Miettinen, Karita & Turpeinen, Hanna (red.) 2007. *Kielikylpykirja – språkbadsboken*. Vaasa: Vaasan yliopisto. Levón-in-situutti. (18.11.2014.) Tillgänglig: http://www.uva.fi/materiaali/pdf/isbn_978-952-476-200-7.pdf
- Blommaert, Jan & Jie, Dong 2010. *Ethnographic fieldwork. A beginners guide*. Bristol: Multilingual Matters.
- Boyd, Sally & Palviainen, Åsa 2014. Building walls or bridges? – A language ideological debate about bilingual schools in Finland. I: Halonen et al. (red.) *Language Policies in Finland and Sweden: Interdisciplinary and Multi-Sited Comparisons*. Multilingual matters. S. 57–89.
- Bärlund, Pia 2012. Kielisuihkutusta Jyväskylän kaupungissa vuodesta 2010. I: *Kieli, koulu ja yhteiskunta*, touko-kesäkuu 2012. (18.11.2014.) Tillgänglig: <http://www.kieliverkosto.fi/journals/touko-kesakuu-2012/>
- García, Ofelia 2009. *Bilingual Education in the 21st Century*. West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Harju-Luukkainen, Heidi 2010. *Sukellus kielikylpyyn. Perustietoa vanhemmille kielikylvyistä*. Andra upplagan. Helsinki: Kulturfonden.
- Hickey, Tina 1999. Parents and early immersion: Reciprocity between home and immersion preschool. I: *The International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 2. S. 94–113.

- Juurakko-Paavola, Taina 2013. *Morgondagens språkbud*. Helsingfors: Svenska kulturfonden.
- King, Kendall & Fogle, Lyn 2006. Bilingual parenting as good parenting: Parents' perspectives on family language policy for additive bilingualism. I: *The International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 9 (6). S. 695–712.
- King, Kendall, Fogle, Lyn & Logan-Terry, Aubrey 2008. Family language policy. I: *Language and Linguistics Compass* 2 (5). S. 907–922.
- Kurri, Anna-Leena 2013. *Språkbud ur vårdnadshavares synvinkel - en fallstudie om vårdnadshavares erfarenheter och upplevelser av språkbud samt stöd av barnets andraspråksutveckling i daghem*. Opublicerad avhandling pro gradu i pedagogik. Uleåborgs universitet.
- Lahtinen, Anu 2013. *Kaksikielisen pedagogiikan kehittäminen päiväkodissa*. Varhaiskasvatustieteen kandidaatintutkielma. Jyväskylän yliopisto. Opublicerad.
- Mehistö, Peter, Marsh, David & Frigols, Maria Jesús 2008. *Uncovering CLIL. Content and Language Integrated learning in Bilingual and Multilingual Education*. Oxford: Macmillan.
- Mård, Karita 1994. Millainen lapsi hakeutuu kielikylpyyn Suomessa? I: Laurén (red.) *Kielikylpy: kahden kielen kautta monikielisyteen*. Vaasan yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja 7/1994. Vasa: Vasa universitet. S. 71–85.
- Mård-Miettinen, Karita & Palviainen, Åsa 2014. ”Pedagogik på två språk.” En beskrivning av användningen av svenska och finska hos en tvåspråkig pedagog på en finsk daghemsavdelning. I: Lindström et al. (red.) *Svenskans beskrivning* 33. Helsingfors: Helsingfors universitet. S. 321–332.
- Nikula, Tarja & Marsh, David 1997. *Vieraskielisen opetuksen tavoitteet ja toteuttaminen*. Helsinki: Opetushallitus.
- Nuolijärvi, Pirkko 1996. Kielikylpykieli ja ensikieli. I: M. Buss och C. Laurén (red.) *Kielikylpy: kielitaitoon käytön kautta*. Vaasan yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja 13/1996. Vasa: Vasa universitet. S. 59–70.
- Palviainen, Åsa & Boyd, Sally 2013. Unity in discourse, diversity in practice. The one-person one-language policy in bilingual families. I: Schwartz och Verschik (red.) *Successful family language policy: parents, children and educators in interaction*. Vol 7. Series Multilingual Education. Dordrecht, Netherlands: Springer. S. 223–248.
- Palviainen, Åsa och Mård-Miettinen, Karita 2015. Creating a Bilingual Pre-school Classroom: Multilayered Discourses of a Bilingual Teacher. *Language and Education*. (3.5.2015.) Publicerad on-line, DOI: 10.1080/09500782.2015.1009092
- Parkes, Jay & Tenley, Ruth 2011. How satisfied are parents of students in dual language education programs?: ‘Me parece maravillosa la gran

- oportunidad que le están dando a estos niños'. I: *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism* 14:6. S. 701–718.
- Peltola, Eija 1994. Vanhempien näkemys: kielikylvylläkö suu puhtaaksi? I: Laurén (red.) *Kielikylpy: kahden kielen kautta monikielisyteen*. Vaasan yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisuja 7/1994. Vasa: Vasa universitet. S. 111–122.
- Sahlström, Fritjof, personlig kommunikation. E-postmeddelande 2.10.2014.
- Schwartz, Mila 2013. Immigrant parents' and teachers' views on bilingual preschool language policy. I: *Language and Education*, 27:1. S. 22–43.
- Schwartz, Mila, Moin, Victor & Leikin, Mark 2011. Parents' Discourses About Language Strategies for their Children's Preschool Bilingual Development. I: *Diaspora, Indigenous, and Minority Education* 5:3. S. 149–166.
- Schwartz, Mila & Verschik, Anna (red.) 2013. *Successful family language policy: parents, children and educators in interaction*. Series Multilingual Education 7. Dordrecht, Netherlands: Springer.
- Sundman, Marketta 1999. *Barnet, skolan och tvåspråkigheten*. Helsinki: Helsinki University Press
- Tiitinen, Aino 1991. *Språkattityd och språkbruk i språkbadshebben – en enkätundersökning i Vasa*. Opublicerad avhandling pro gradu. Vasa: Vasa universitet.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2009. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Vesterbacka, Siv 1991. *Elever i språkbadsskola. Social bakgrund och tidig språkutveckling*. Vaasan yliopiston julkaisuja, Tutkimuksia No 155. Vasa: Vasa universitet.
- Visapää, Catharina 1996. *Språkmiljö och skolval i Helsingfors*. SSKH Meddelanden 41, Helsingfors: Helsingfors universitet.
- Whale, Deborah 1990. The Parents' Role. I: Fleming, B. och Whitla, M. (red.) *So You Want Your Child to Learn French!* Second revised edition. Ottawa, Ontario: Canadian Parents for French. S. 25–30.

CROSSING I TVÅ SVENSKSPRÅKIGA SAMTIDSROMANER

Sara Nittve

1 Inledning och syfte

De senaste årens ökade flerspråkighet i samhället gör avtryck i den svenskspråkiga romanen. Verk av författare som Jonas Hassen Khemiri och Marjaneh Bakhtiari har gjort att man i Sverige ibland har talat om "a new literary field" (Jonsson 2012, 213). Mycket av uppmärksamheten kring verken har rört flerspråkigheten, som till viss del har förklarats av författarnas ursprung och erfarenheter av kulturer och språk som är relativt nya i Norden, ibland kallade "invandrarspråk". Förhållandet mellan författarnas egen språkliga och kulturella repertoar och verkens flerspråkighet har debatterats. Kritiken har riktats mot att det ofta varit författarnas etnicitet istället för deras författargärning som kommenterats (Nilsson 2010, 132) och man har förbisett att verken ofta problematiserar just kategoriseringar som "invandrarlitteratur" (Nilsson 2010, 10). För att komma ifrån detta men ändå behålla fokus på den litterära flerspråkigheten, är en analys av verk som innehåller "invandrarspråk", men som är skrivna av svenskspråkiga författare utan invandrarbakgrund, intressant.

Syftet med studien är följaktligen att undersöka vilken roll den litterära flerspråkigheten får i verk av en finlandssvensk och en sverigesvensk författare, som inte är självklara representanter för de språk de använder i sina verk. Frågan är i vilken omfattning och på vilket sätt de studerade verken ger uttryck för litterär flerspråkighet och vilka potentiella effekter den litterära flerspråkigheten kan ha i verken. För att ta reda på detta, har den finlandssvenska författaren Johanna Holmströms, samt den svenske författaren Jens Lapidus romaner analyserats. Holmström har lärt sig arabiska i vuxen ålder och Lapidus har inga djupare kunskaper i arabiska, spanska eller serbiska, utan har lärt sig enstaka ord och fraser i sitt arbete som advokat.

2 Bakgrund

Litterär flerspråkighet har behandlats ur olika perspektiv och med olika terminologi inom både språkvetenskap och litteraturvetenskap, men begreppet kan appliceras på studiet av texter ”där det på något sätt – implicit eller explicit – framgår att fler än ett språk är närvarande i romankontexten, dvs. talas i någon eller några av de miljöer som nämns i texten och/eller av någon eller några av romankaraktärerna” (Eriksson & Haapamäki 2010, 43). Tidigs (2014, 73) beskriver utförligt olika effekter som flerspråkigheten kan ha och betonar att ”språkblandning är ett mångsidigt stilistiskt verktyg”, som samtidigt kan ”vara av narrativ, tematisk och i allra högsta grad politisk betydelse” (Tidigs 2014, 76). Ett annat begrepp som är aktuellt för undersökningen är *translingualism* som Kellman använder i boken *Translingual imagination* (2000) om författare som i olika omfattning och av olika anledningar skriver på mer än ett språk eller använder språk som inte är deras förstaspråk, exempelvis Samuel Beckett, James Joyce, Joseph Conrad eller Vladimir Nabokov. I den svenskspråkiga kontexten är Jac Ahrenberg och Elmer Diktonius väl undersökta (Tidigs 2014). Som termen *translingual* indikerar handlar det ofta om att upphäva eller överskrida de språkliga gränserna. Inte sällan handlar det om

författare som av olika anledningar själva har emigrerat, men det finns också andra anledningar, både estetiska och politiska, till varför författare använder flera språk i sina verk. I denna artikel nämns några av anledningarna i analysen av effekterna.

Språkets politiska och sociala roll betonas av Ben Rampton (2005) och han hävdar att språklig "äganderätt" är en viktig dimension för att förstå språkanvändning (Rampton 2005, 29). Det han kallar för *crossing* är kodväxling mellan människor som inte är erkända medlemmar av gruppen vars språk de använder. När det gäller talat språk bland de ungdomar som Rampton hänvisar till i sin forskning, ser talarens förutsättningar och lyssnarens gensvar annorlunda ut än när det gäller annan kodväxling. Enligt Rampton (2005, 272) beror detta på att *crossing* är mångbottnad och har fler röster än kodväxling i grupper där medlemmarna är erkända talare av språket. Bland annat visar han att *crossing* skapar en slags förskjutning mellan talaren och hans röst, vilket gör att *crossing* blir diskursrelaterat, deltagarrelaterat samt har social betydelse, på ett mer utpräglat sätt än annan kodväxling (Rampton 2005, 268). *Crossing* är också ofta förekommande i situationer, då den vardagliga ordningen lättar, och spelet, leken eller skämtet tar över, men sker aldrig utan att talaren är medveten om det (Rampton 2005, 268–273). I stället för termen *modersmål* använder Rampton (ibid., 322) termerna *expertise*, *inheritance* och *affiliation* och luckrar på så sätt upp gränserna för modersmålsbegreppet. Han beskriver istället en uppdelning i flera kategorier där *inheritance* endast är en av tre. Det Rampton kallar *expertise* är kunskap och förmåga att använda ett språk medan *affiliation* innebär att man identifierar sig med språket, samt de värderingar och identiteter det står för. Enligt Rampton (ibid., 325) är både *affiliation* och *inheritance* socialt förhandlingsbara, vilket i sin tur innebär att gränsen för vem som får använda språket blir mer flytande.

Begreppet *crossing* kan öppna nya vägar för analys av en flerspråkig skönlitterär text, där författaren inte självklart ses som medlem av den grupp vars språk hen använder. Det är med andra ord främst författarens användning av andra språk som kommer ifråga, men

crossing kan också gälla romankaraktärerna. I ett skönlitterärt sammanhang är det inte ovanligt att en författare som inte har inheritance, kan ha expertise och affiliation, och att det då är fråga om crossing. Begreppet crossing kan tillföra ytterligare en dimension för att förstå den skönlitterära läsningen som en kommunikationsakt mellan författare, läsare och text. Författarens val av berättarteknik samt tema får stort inflytande på graden av crossing och skulle i förlängningen kunna bidra till att språkgränserna förändras. I sin studie av kodväxling i skönlitteratur skriver Carla Jonsson (2012) att kodväxling i skönlitteratur kan ses som "symbolic representations of code-switching" och hon visar hur detta kan vara ett sätt att skapa ett nytt språkligt utrymme, där nya erfarenheter och tankar kan växa. Hon hänvisar till Homi K. Bhabhas begrepp *hybridity* och *third space*. Dessa begrepp betonar att språklig korsbefruktnings kan tillföra nya värden och det är också en utgångspunkt i denna studie. Att nya betydelser och effekter uppstår i mötet mellan flera språk är självklart, men hur det ser ut i skönlitterär text behöver utforskas mer.

3 Tillvägagångssätt

Språkväxlingen i verken kommer att analyseras med begreppet crossing som utgångspunkt men kombineras med en analys av stil och narration. Självklart är det den skönlitterära texten som är i fokus för analysen men eftersom den är en del av ett större sammanhang behandlas också detta översiktligt och Harriet Erikssons och Saara Haapamäkis modell för att analysera litterär flerspråkighet (2010) används som övergripande struktur. Modellen används för analys av flerspråkighetsstrategier i "litterära verk där det på något sätt – implicit eller explicit – framgår att fler än ett språk är närvarande i roman-kontexten, det vill säga talas i någon eller några av de miljöer som nämns i texten och/eller av någon eller några av romankaraktärerna" (Eriksson & Haapamäki 2010, 43). Analysen utgår från den kommunikativa kontexten för verket. Denna innefattar både sändarens och

mottagarens flerspråkighet samt i vilken mån temat är flerspråkigt. När det gäller flerspråkighetens form, använder Eriksson & Haapamäki termen *språkväxling* och låter den täcka både *lån* och *kodväxling*. Språkväxlingen är manifest om det förekommer ”enskilda ord eller längre sekvenser på andra språk” (Eriksson & Haapamäki 2010, 46) och latent om språkväxlingen endast omnämns i metaspråkliga kommentarer eller antyds av kontextuella ledtrådar. Den manifesta språkväxlingen kommer till uttryck i olika grader av frekvens, markering och integrering. I den här studien är båda verken skrivna av författare som använder sig av språk som de i olika omfattning har erövrat i vuxen ålder. Detta ser olika ut hos de två författarna och deras verk är också olika till sin karaktär, men användningen av flera språk är återkommande. Studien kommer att följa och beskriva de två verkens kommunikativa kontext, för att sedan belysa språkväxlingens form och karaktär samt språkväxlingens potentiella effekter och sambandet med crossing. Därefter följer en diskussionsdel där resultaten sammanfattas och diskuteras.

4 Analys

4.1 Kommunikativ kontext: sändare, tema, mottagare

4.1.1 *Asfaltsänglar*

Författaren till *Asfaltsänglar*, Johanna Holmström, är uppvuxen i ett svenskspråkigt hem i Helsingforsregionen men lärde sig som barn också finska. Hon talar engelska sedan skoltiden och i 20-årsåldern lärde hon sig att både tala och skriva arabiska då hon gifte sig med en man från Algeriet där hon i perioder också levde. Hon säger sig efter 10 års äktenskap behärska vardaglig kommunikation samt religiös diskurs på arabiska (mail från författaren 2014-04-29). *Asfaltsänglar*, som publicerades 2013, utspelar sig i Helsingfors på 2000-talet och kretsar kring den 15-åriga Leila, vars storasyster ligger i koma efter ett

fall från balkongen. De närmare omständigheterna kring olyckan är oklara, men titeln syftar på de flickor eller unga kvinnor som skadas eller dör på grund av hedersrelaterat våld. Genom tillbakablickar får läsaren insyn i systrarnas liv. Deras pappa är från Maghreb-regionen och mamman är en finlandssvenska som konverterat till islam och deras syn på religion och uppfostran skiljer sig mycket åt. Medan mamman förordar en strikt uppfostran präglad av skam och lydnad, vacklar fadern mellan olika traditioner. Förutom Leila står klasskamraten Linda samt storasystemens vän Jasmina i centrum för handlingen och läsaren följer dem genom konfliktfyllda högstadieskolor och sammandrabbningar med en fanatisk mamma och en frånvarande, busskörande pappa.

Mycket tyder på att romanen främst är skriven för en tvåspråkig finlandssvensk publik, då en del meningar och ord skrivs på finska, utan översättning till svenska. En sverigesvensk läsare, utan kunskaper i finska, har dock inte svårt att förstå sammanhanget, eftersom finskan används sparsamt. Tidigare forskning bl. a. Tidigs (2014) har visat att språk som läsaren inte förstår också har en viss effekt. När det gäller inslagen av arabiska i *Asfaltsänglar* har de arabiska orden en viss främmandegörande effekt på en läsare som inte är arabisktalande, men den effekten blir något mindre då de arabiska orden står i latinsk skrift och genast förklaras eller översätts. Språkväxling till arabiska förekommer inte nämnvärt i finlandssvensk litteratur, men den finlandssvenska läsaren kan ha kommit i kontakt med arabiska i sverigesvensk skönlitteratur eller i andra sammanhang. Mötet mellan den finländska och den muslimska kulturen är ett viktigt tema i boken. Det arabiska språket omnämns redan i början, och associeras till kulturkonflikten, i första hand inom familjen, men möjligen också i samhället i stort. Det finns också en del exempel på att språkfrågan spelar en roll i romanen, t ex när huvudpersonen berättar var hon bor med sin familj och beskriver deras höghus som ”Babels torn” (Holmström 2013, 27), vilket inte bara syftar på att människorna där talar olika språk rent bokstavligt, utan också på de svårigheter de har att förstå varandra, inte minst inom familjen. Språket blir också

måltavla för kritik, när den arabisktalande Jasmina häcklar de finländare som konverterat till islam och säger att de talar ”en kvasiarabisk jargong” (ibid., 203)

4.1.2 *Snabba cash*

Jens Lapidus är en svensk advokat och författare uppvuxen i Stockholm. Hans spänningsromaner har sålt i stora upplagor och de har också filmatiserats. Jens Lapidus har inte själv någon stark personlig koppling till de olika språken i romanen, men han har kommit i kontakt med många olika samhällsklasser och språk i sitt arbete som advokat och det är bland annat detta som inspirerat honom till att skriva böckerna.

Spänningsromanen *Snabba cash*, publicerad 2006 (här används publikationen från 2008), utspelar sig i Stockholms undre värld på 2000-talet. Huvudpersonerna tillhör olika samhällsmiljöer och har olika drivkrafter, men möts i den kamp om pengar, makt och överlevnad som de alla sugs in i och som utgör bokens tema. Romanen inleds med två citat av de amerikanska kriminalförfattarna Dennis Lehane och James Ellroy, och Lapidus språk påminner bitvis om James Ellroys ”telegrafstil” med korta meningar och meningsfragment. I romanen används både engelska, spanska, arabiska och serbiska av personer som har anknytning till språken. Dessa språk förekommer främst i dialogen, men också i relationen, men de utgör inget hinder för förståelsen för en läsare som inte behärskar dem. För en läsare med kunskaper i något eller några av språken kan användningen ge viss igenkänning samt i vissa fall tillföra nya aspekter. Språkväxling i någon form förekommer på ungefär varannan sida i boken och kommenteras ofta. Romanen riktar sig till en svenskspråkig läsare men har översatts till ett stort antal språk.

4.2 Språkväxlingens form och karaktär

4.2.1 *Asfaltsänglar*

Språkväxlingens karaktär i *Asfaltsänglar* varierar beroende på vilka språk som ingår i växlingen. Språkväxlingen till finska och engelska är manifest både på ord- och meningsnivå. Vad gäller arabiskan är språkväxlingen i romanen manifest, men förekommer endast på ordnivå. De arabiska orden integreras oftast inte utan är syntaktiskt fristående, men markeras genom kursivering. Med få undantag finns den svenska översättningen tillgänglig. Oftast markeras språkväxlingen mycket starkt då arabiska ord både är kursiverade och försedda med en förklaring eller översättning:

- (a) *Haram!* Säger mamma. Förbjudet. (s. 13)

Förklaringarna tenderar dock att försvinna längre fram i boken, som när huvudpersonen tänker tillbaka på sin barndom:

- (b) Julen är inte ännu *haram*, vi ska fira den hos mormor. (s. 216)

Vid det laget är läsaren bekant med uttrycket som sammanlagt används 35 gånger i boken (293 sidor). I enstaka fall är användningen av arabiska svagt markerad, genom endast kursivering, samt en antydning utifrån sammanhanget om vad det kursiverade ordet kan betyda. I exempel (c) kan man även se att substantivet *nafs* [själ] integreras i svenskan, genom att det förses med ett svenskt possessivt pronomen, som tillsammans med lexikaliseringen ”ända in i ...” bidrar till förståelsen. På det sättet skapas en viss integrering av arabiskan:

- (c) Mamma ser på mig med en blick som verkar sträcka sig ända in i min *nafs*. (s. 13)

Det finns också några nyskapande sammansättningar; dels ett adjektiv bestående av superlativet "ultra" och det arabiska adjektivet "*haram*" (*ultraharam*), dels ett substantiv bestående av det svenska substantivet "hobby" och det finska "musuna" [muslimerna] (hobbymusuna). Dessa har i olika grad integrerats i texten genom mer eller mindre markering. Däremot är engelska ord relativt ofta omarkerade, särskilt i dialogen:

(d) För ni har inte varit så close som du tror, svarar jag. (s. 87)

Också finska ord förekommer omarkerade i dialogen, utan översättning till svenska, vilket visar att texten främst riktar sig till en finlandssvensk tvåspråkig läsare:

(e) Måste homma en juttu. (s. 68)

Vadå för juttu?

Finska svordomar översätts inte, medan t. ex. *fentel* [persisk slang för "irriterande ung tjej"] kursiveras och översätts:

(f) Det spelar ingen roll. Du är en *fentel*. En vittus fjortis. Fattar du inte? (s. 196)

Ett tydligt exempel på att språken markeras på olika sätt, är när det arabiska substantivet "*hijab*" [muslimsk huvudduk] är kursiverat medan det spanska substantivet "bandana" [spansk sjal] inte är det:

(g) Nämen va? Har du *hijab*?

Nä, svarar jag. Det är en bandana. (s. 87)

Några sidor senare fortsätter diskussionen när Jasmina säger:

(i) Jag ser väl för fan skillnad på *hijab* och en bandana.

Det är en *fullah*. Och det är meningen att den ska skydda en. (s. 95)

Senare används substantivet *hijab* utan kursiv stil men då i en ny sammansättning med ett svenskt substantiv:

(j) Jag är korrekt i min inkorrekt gatu-hijab. (s. 115)

Eftersom arabiskan markeras genom kursiveringar i så hög grad, blir det i mindre utsträckning fråga om integrering i det svenska språket. Engelskan och finskan kursiveras däremot inte. Detta kan tyckas förklarligt, då det arabiska språket inte är lika välbekant för den finska publiken, men det får ändå effekten att arabiskan blir mer exotisk och främmande.

4.2.2 *Snabba cash*

I *Snabba cash* är språkväxlingen oftast manifest och markerad med kursiv stil. I de flesta fall finns ingen förklaring eller översättning av vare sig ord eller meningar på andra språk och texten förutsätter en läsare med kunskaper i engelska, då en hel del längre meningar endast är skrivna på engelska. De tre huvudpersonernas perspektiv alterneras delvis genom romanen och deras upplevelser, tankar och känslor skildras i tredje person singularis av en allvetande berättare, vilket ger intrycket att läsaren har total insyn i allt. Ord, uttryck och hela meningar på engelska används av samtliga karaktärer genom hela boken, och i samtliga avsnitt, där någon av huvudpersonerna JW, Mrado och Jorge är centrala. Ofta konnoterar den engelska jargongen amerikansk populärkultur och det kan nämnas att det här handlar om inomtextuell crossing eftersom ingen av huvudpersonerna verkar ha engelska som förstaspråk:

(j) Mrado funderade: det är *make it or brake it* som gäller nu. (s. 216)

(k) JW visste inte vem högsta hönset var men gissade, kanske ökände Radovan *Himself*. (s. 23)

(l) Och nu: *Jorge was back in town.* (s. 42)

Vid sidan av engelska förekommer några invandrarspråk men de är alltid knutna till en viss person. Spanska förekommer endast i de delar av boken där chileneren Jorge är central:

(m) De fattade *nada* [ingenting]. (s. 39)

(n) *Loco* [galning], jag kan inte säga det till dig idag. (s. 64)

Spanskan är heller inte översatt men utgörs oftast av endast ett ord eller uttryck. På liknande sätt används serbiska när det handlar om den serbiska huvudpersonen, Mrado:

(o) *Dobra dosao* [välkommen], stig in, Mrado.

Arabiska förekommer när de arabiska knarkimportörerna har en roll i handlingen:

(p) Lugn, *habibi* [min käre, älskling], min boss är med på det. Stora grejer förstår du. Mycket större än våra andra importörer. Vi ska kontakta leverantörerna direkt. Det blir grymt, *inshallah* [om gud vill].
(s. 228)

Utmärkande för användningen av invandrarspråken är att betydelsen inte alltid är uppenbart genomskinlig för någon som inte kan språken, men eftersom förståelsen av det enskilda ordet inte är avgörande för att förstå helheten, är deras funktion en helt annan. Ett exempel är den sekvens där Jorge har blivit misshandlad i skogen och JW vill hjälpa honom:

(q) Jorge, med kvidande röst: ”*Maricon*. Stick.” (s. 197)

Jorge använder ordet *maricon* [bög] som skällsord, men eftersom det står ”stick” efteråt, får den icke-spansktalande läsaren uppfattningen att *maricon* betyder *stick*, vilket inte är fallet. Detta spelar dock ingen större roll för förståelsen i de fall läsaren inte är spanskspråkig. Det spanska ordet fungerar då mer som en utsmyckning och en markering av att Jorge är spansktalande, medan det för en spansktalande tillkommer ytterligare en betydelse. Det handlar alltså om olika budskap till olika läsare. Ibland är språkväxlingen latent, som när Mrado ringer sin kumpan:

- (r) Han ringde Ratko. Frågade på serbiska: Ratko var är du. Det är viktigt. (s. 188)

Den latent språkväxlingen indikerar också att det förekommer olika språkliga varieteter i de miljöer där handlingen utspelar sig. Indikationerna är av varierande slag, och läsaren får därmed själv föreställa sig hur det låter:

- (s) Chauffören sa något på obegriplig svenska. (s. 183)
Fick storyn berättad för sig på taskig svenska. (s. 186)
Snackade svennesvenska på högsta effekt. (s. 207)

4.3 Språkväxlingens potentiella effekter

4.3.1 *Asfaltsänglar*

Språket i en roman måste inte nödvändigtvis spegla de språkliga hierarkierna i samhället och de potentiella läsarnas språkkunskaper, men det tycks *Asfaltsänglar* göra genom graden av markering och integrering. Engelska och finska förekommer i ungdomarnas talspråk och markeras oftast inte, vilket resulterar i textens delvis hybrida karaktär då de integreras till viss del. Detta gäller dock inte de arabiska orden, som i hög grad istället är markerade och mindre integrerade. Att språken i

Asfaltsänglar inte jämföras kan bero på författarens uppfattning om vad som passar in i en finlandssvensk kontext och i romanens tema, men kan också tyda på författarens egen ställning i förhållande till språken. I *Asfaltsänglar* finns ett tydligt socialt budskap, som utan tvetydigheter riktar sig mot religiös fanatism och hedersvåld. Kanske hade detta uppfattats på ett annat sätt utan de tydliga markeringarna? Språken i texten behandlas alltså på olika sätt och det är svårt att härleda det till något annat än språkliga hierarkier och de förväntade läsarnas språkkunskaper, dvs. variabler som har att göra med extratextuella faktorer. Engelska och finska behandlas därmed inte som främmande språk, medan arabiska gör det med vissa undantag. Dessutom blir det tydligt vilken konnotativ skillnad det är mellan arabiska och de andra språken. De arabiska ord och fraser som används i *Asfaltsänglar* har oftast med religion att göra. Arabiska blir därmed liktydig med islam i romanen. Eftersom flera av huvudpersonerna använder arabiska, blir språket en del av karaktärs- och miljögestaltningen. Mycket av det som modern säger tycks till exempel komma ur en lektion om islam. Här återges moderns ord av Leila:

- (t) Bönen *salaat*, pilgrimsfärden *hajj*, allmosan *zakat*, trosbekännelsen *shahada* och fastan i månaden *Ramadan*. (s. 39)

Modern använder arabiska i alla situationer. Hon framställs som en rigid person som är mer intresserad av att följa sina dogmer än att lyssna på sina barn. Egentligen är porträttet av henne skrämmande, men en viss sympati infinner sig i de avsnitt där det märks att hon också är mänsklig, och kämpar för att få mötet med familj och omvärld att fungera. Denna strävan uttrycks ofta med viss komik, som när hon ska besöka sin mor som hon inte kommer överens med och säger:

- (u) ... den här gången ska hon, *Insha'Allah*, inte tappa humöret. Den här gången ska det, om Gud vill, bli *riktigt, riktigt trevligt*. (s. 21)
Kursiveringen av den mer vardagliga stilnivån i uttrycket ”*riktigt, trevligt*” accentuerar språkväxlingen och diskrepansen till uttrycket

Insha'Allah [Med Guds vilja]. Detta skapar en komisk effekt, eftersom läsaren av den övriga kontexten vet hur omöjlig situationen är. Dessutom är detta ett exempel på att också det egna språket främmandegörs genom kursivering. Även huvudpersonen Leila använder arabiska, som när hon ber om guds förlåtelse:

- (v) *Astaghfirullah*, att se pappa naken, jag bet mig hårt i läppen och skämdes. (s. 67)

Finskan och engelskan används främst bland ungdomarna och består mest av slang och svordomar:

- (w) Fuck off nu redan vittus bisi. (s. 234)

Språken tilldelas alltså olika roller och används på olika stilnivåer, och språkväxlingen bidrar till att dessa vidmakthålls i texten. Språkväxlingen aktualiserar också närvaron av en sändare, vilket blir särskilt tydligt i samband med användningen av parenteser. Dessa skapar en osäkerhet kring yttrandets avsändare:

- (x) Pappa vandrar omkring i kalsongerna (*haram!*) och muttrar att Profeten levde i sexhundratalets Arabien och att ett och annat har förändrats sedan dess. (s. 38)

Kursiveringarna och parenteserna skiljer ut ett språk och distanserar därmed läsaren från texten. Samtidigt läggs extra vikt vid den kursiverade texten och läsaren påminns därmed om att ett val har gjorts, som accentuerar ett visst perspektiv. En viktig aspekt av berättarperspektivet i *Asfaltsänglar* är den komik som är tätt knuten till användningen av arabiska och som accentueras av kursiveringarna och av användningen av tredje person singularis. Bachtin (1981, 262) hävdar att just romanen är den litterära form som ända sedan antiken gett uttryck för *polyglossia* i alla former och därmed varit ett redskap för humor och parodi. Därmed inte sagt att det är det ara-

biska språket som berättaren driver med, snarare är det den form av religiöst hyckleri, som representeras av den konverterade mamman. Tematiskt är identitetsfrågorna viktiga i *Asfaltsänglar* och gestaltas genom språkväxlingen. Temat kräver därmed att språkväxling används, vilket i sin tur ökar författarens möjligheter att använda sin expertise. *Asfaltsänglar* berättas omväxlande i första- och tredje person beroende på om det är huvudpersonen eller någon annan som har ordet. Förstapersonsperspektivet accentuerar likheten mellan huvudperson och berättare. Då berättaren är mer eller mindre osynlig för läsaren blir texten mindre deltagarrelaterad.

4.3.2 *Snabba cash*

I *Snabba cash* speglas samhällets språkliga hierarkier i graden av markering, eftersom alla andra språk än svenska är kursiverade vilket är ett tydligt bevis för enspråksnormen i Sverige. Romanen består till stor del av stiliserat talspråk. Josephson (2009) skriver att talspråket i *Snabba cash* främst återges i syntax och ordval och när det gäller flerspråkigheten handlar det om ordval. Både karaktärernas tal och tankar innehåller talspråk, slang och utländska ord av talspråksskäraktar. Ofta används de för att accentuera någon persons betydelse och markera känslomässigt engagemang, som när Jorge tackar JW för att denne räddat honom från att dö:

y) Ärligt, *hombre* [*människa*], du räddade livet på mig. Det glömmar jag aldrig. (s. 388)

Ofta används dock invandrarspråken till hälsningsfraser eller vanliga tilltalsfraser och utgör då ett effektivt medel för att skapa en dialog som ger ”sken av autenticitet” (Tidigs 2014, 86). Språkväxlingen är också en viktig del av karaktärsbeskrivningen, då varje karaktär associeras med ett språk. Den är dessutom avgörande för beskrivningen av de olika miljöer där handlingen utspelar sig och den hjälper läsaren att ta

sig in i den miljö, där varje karaktär representerar en språkvärld. För en läsare med kunskaper i de olika språken kan en potentiell effekt vara att ytterligare betydelse tillförs. Även den latent språkväxlingen är en viktig del av miljöbeskrivningen. Däremot är det svårt att se språkväxlingen som tematiskt viktig för karaktärsbeskrivningen på ett djupare plan, eftersom karaktärernas identitet som språkanvändare inte är avgörande för handlingen, så som den är i exempelvis *Ett öga rött* (Eriksson 2012, 47). Språkväxlingen har ingen direkt narrativ funktion. Den allvetande berättaren i *Snabba cash* gör också att identitetsfrågorna inte får samma tyngd, och det är antagligen inte meningen. Det är ju en spänningsroman. I *Snabba Cash* är flerspråkigheten en viktig del av miljö- och personbeskrivningen som återges av en allvetande författare, men en mycket stor del av romanen består av direkt tal, vilket ger en realistisk prägel. Författaren ger här ibland en näst intill överdriven och ironisk bild av språkanvändningen och det skulle man kunna knyta till en viss medvetenhet som i sig tyder på crossing. (Rampton 2005, 274.) Ett exempel är när Jorge lyckas fly sina förföljare i slutet av boken, och orden "Adios Losers" yttras, något som kan ses som ett avsked till läsaren. Därmed blir flerspråkigheten ett verktningsmedel som riktar sig utåt, för att göra texten mer autentisk.

Flerspråkigheten får dock inte någon främmandegörande eller normbrytande funktion i någon av böckerna. I *Asfaltsänglar* speglas samhällets språkliga hierarkier i språkväxlingen och den utgör en del i berättarperspektivet, då den distanserar berättaren från det sagda, men dessa funktioner är inte lika tydliga i *Snabba cash*. I båda romanerna är flerspråkigheten dock viktig för karaktärs- och miljöbeskrivningen.

5 Diskussion

En av studiens teoretiska utgångspunkter är crossing, men det går inte helt att avgöra om det är författarnas ställning som personer utan ownership rights, som påverkar den litterära flerspråkigheten som sådan. Däremot kan man anta att författarnas expertise och affiliation

(Rampton 2005, 322) inte är tillräckliga för att skapa hybrida verk som ifrågasätter autenticitet och identitet genom aktualisering. Det är också tveksamt om crossing möjliggör att fler röster hörs i verken. Kursiveringarna av de utländska orden är dock i viss mån (om man bortser från förlagens inverkan) ett tydligt tecken på att crossing äger rum eftersom de vittnar om enspråkighetsnormen. Enligt Rampton sker nämligen aldrig crossing utan att talaren är medveten om det och författarna måste ju i någon mån anse att just dessa ord och inga andra, ska kursiveras. Crossing är till stor del också beroende av flerspråkighetens karaktär som i sin tur styrs av verkens tematik och berättarperspektivet.

I jämförelse med en del andra flerspråkiga verk, resulterar inte den litterära flerspråkigheten i *Asfaltsänglar* och *Snabba cash* i något hybridiskt språk, då invandrarspråken är kursiverade, vilket hindrar språken från att integreras. Istället accentueras idén om främmande språk. Om man jämför med de flerspråkiga romaner som analyserats av Eriksson (2012), där flera språk och varieteter blandas med svenskan utan att markeras, skiljer sig författarna i den studien delvis från Holmström och Lapidus genom sin expertise, men framför allt genom den tematiska och stilistiska uppbyggnaden av romanerna. Verken i Erikssons studie ger uttryck för frågor om autenticitet och ställer därmed högre krav på läsaren, eftersom språkväxlingen driver tematiken framåt. Stilistiskt skiljer sig också Holmström och Lapidus romaner från de verk som ingår i Källgrens studie (2010), både vad gäller det tematiska innehållet och formen, eftersom varietetsväxling utgjorde en stor del av flerspråkigheten i den senare, vilket inte är fallet i denna studie.

Trots att flerspråkigheten i *Asfaltsänglar* och *Snabba cash* inte driver den tematiska handlingen framåt, får flerspråkigheten social betydelse, då den säger något om författarens och läsarens förhållande till språkliga hierarkier i samhället och därmed om romanens förhållande till dessa. Finskan och engelskan får, framför allt i *Asfaltsänglar*, en annan status än de nyare invandrarspråken, mot vilka en gräns dras, något som kan likna samhällets gränsdragningar. I *Asfaltsänglar*

har författaren låtit en konvertit vara den som använder arabiskan mest, och trots att denna, precis som författaren själv, må ha både expertise och affiliation (Rampton 2005, 326), ger hon bara ord åt en liten, begränsad del av det arabiska språket och kulturen, nämligen fundamentalistisk islam. Eftersom hon är konvertit angrips inte den "riktiga" muslimen och kritiken vänds tillbaks mot det västerländska samhället. Detta har förmodligen med romangenren att göra för, som Bachtin (1981, 49) skriver "novelistic discourse is always criticising itself". På så sätt vänds kritiken mot ett samhälle, där flerspråkigheten inte alltid behöver vara en öppning mot det främmande, utan där språket istället blir en barriär. Därmed blir användningen av litterär flerspråkighet också politisk på samma sätt som Tidigs (2014, 76) beskriver.

Stil är sättet på vilket man gör något (Coupland 2007, 53) och i det här fallet handlar stilen delvis om hur författaren väljer att använda flerspråkigheten, och hur den integreras i verket som helhet. Detta hänger i sin tur ihop med vilken publik man skriver för. Här finns det en viss skillnad mellan den sverigesvenska och den finlandssvenska kontexten. I Sverige gör den enspråkiga normen att alla andra språk än svenska behandlas som främmande, medan engelskan och finskan i Finland är självklara och därmed inte behöver markeras. Det bör också tilläggas att förlaget har mycket att säga till om vad gäller konventionerna kring utgivning i respektive land.

Om man antar att just dessa verk, i och med den relation som råder mellan författare, text och läsare, är produkter av crossing, kan man också hävda att de har en plats i fältet för litterär flerspråkighet. Detta trots att språkväxlingens tematiska bärkraft inte är densamma som i en del andra hybrida flerspråkiga verk. Icke desto mindre återstår fortfarande frågan om någon utan ownership rights kan använda litterär flerspråkighet för att skriva litteratur där språköverskridandet har en narrativ funktion.

Material

- Holmström, Johanna 2013. *Asfaltsänglar*. Helsingfors: Schildts & Söderströms.
- Lapidus, Jens 2008. *Snabba cash*. (Ny utg.). Stockholm: Månpocket.

Litteratur

- Bachtin, Michail 1981. *The dialogic imagination: four essays*. Austin: Univ. of Texas P.
- Coupland, Nicolas 2007. *Style: Language variation and identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eriksson, Harriet & Haapamäki, Saara 2010. Att analysera litterär flerspråkighet. I: Niemi, Sinikka & Söderholm, Pirjo (red.) *Svenskan i Finland 12. 15 och 16 oktober 2009 vid Joensuu universitet*. Joensuu: University of Eastern Finland. S. 43–52.
- Eriksson, Harriet 2012. *Språkväxling i fyra svenskspråkiga samtidsromaner*. Pro gradu-avhandling i svenska språket. Åbo: Åbo Akademi.
- Holmström, Johanna, e-post från författaren den 29 april 2014.
- Jonsson, Carla 2012. Making silenced voices heard: Code-switching in multilingual literary texts in Sweden. I: Sebba, Mark & Mahootian, Shahrzad & Jonsson, Carla 2012. *Language mixing and code-switching in writing: Approaches to mixed-language written discourse*. Hoboken: Routledge.
- Josephson, Olle 2009. Tal i skrift. I: *Språktidningen*. (8.11.2014.) Tillgänglig: <http://spraktidningen.se/artiklar/2009/10/tal-i-skrift>
- Kellman, Steven G. 2000. *The translingual imagination*. (8.11.2014.) Tillgänglig: <http://site.ebrary.com/www.bibproxy.du.se/lib/dalarna/reader.action?ppg=3&docID=5002694&tm=1434910905408>
- Källström, Roger 2010. Literary use of multiethnic youth language: Noninversion in Swedish I: Quist, Pia & Svendsen, Bente A. (red.) *Multilingual Urban Scandinavia: New Linguistic Practices*. Toronto: Multilingual Matters. S. 65–78.
- Nilsson, Magnus 2010. *Den föreställda mångkulturen: klass och etnicitet i svensk samtidsprosa*. Hedemora: Gidlund.
- Rampton, Ben 2005. *Crossing: language & ethnicity among adolescents*. Manchester, UK & Northampton, MA: St. Jerome.
- Tidigs, Julia 2014. *Att skriva sig över språmgränserna: flerspråkighet i Jac. Ahrenbergs och Elmer Diktonius prosa*. Doktorsavhandling. Åbo: Åbo Akademi.

INTERTEXTUALITET MELLAN DET TALADE OCH DET SKRIVNA I EN TVÅSPRÅKIG MÖTESKONTEXT

Tony Nyström

1 Inledning

I denna studie diskuteras graden av intertextualitet under avslutningar av punkter under Landskapets samarbetsgrupps (MYR) tvåspråkiga möten. Studiens fokus ligger på förhållandet mellan modaliteterna tal och skrift. Jag väntar mig att resultaten kommer att ge en inblick i hur samspelet mellan det skrivna och det talade syns i ordförandens avslutningar av punkter under MYR:s möten.

MYR har som uppgift att koordinera sådana åtgärder som utvecklar landskapet och på landskapsnivå ansvara för den nationella förvaltningen av EU:s strukturfondsprogram (Österbottens förbund 2014). I Österbotten är MYR:s möten tvåspråkiga och de genomförs utan tolkning, vilket ställer vissa krav och även ger vissa möjligheter för såväl åhörarna som för den som talar.

För att ordföranden under dessa möten ska kunna fungera som mötesfunktionär och se till att alla mötesdeltagares meningar kommer till uttryck under mötena måste hen agera opartiskt. Med tanke på språkförmedlingen under tvåspråkiga möten är det viktigt att ordföranden är objektiv och att hens värderingar inte styr språkförmedlingen.

Med språkförmedling avses i denna studie strategier som möjliggör deltagande för alla. I fråga om graden av intertextualitet mellan det skrivna och det talade på finska kontra svenska under avslutningar av punkter är det möjligt att olika aspekter framgår starkare på det ena språket än på det andra beroende på hur mycket talaren utgår ifrån det skrivna beslutsförslaget och i vilken grad hen uttrycker beslutsförslaget med egna ord.

Att det finns ett samspel mellan det skrivna och det talade innebär att det förekommer intertextualitet. Graden av intertextualitet kan i sin tur berätta hur, och hur mycket, talaren utgår ifrån det skrivna under avslutningar av punkter. I Pilkes och Salminens (2013, 94) undersökning framkom det att ordföranden som språkförmedlare har nytta av tvåspråkig mötesdokumentation när information förmedlas till både finskspråkiga och svenskspråkiga deltagare, medan deltagare i sin tur har nytta av att kunna välja mellan finskspråkig och svenskspråkig dokumentation. MYR:s medlemmar drar nytta av denna möjlighet både före, efter och under MYR:s möten (ibid.). Enligt Koskelas och Pilkes (2011) undersökning är det viktigt för ordföranden att ha möjligheten att använda både finsk- och svenskspråkiga föredragningslistor då hen byter punkt. Tidigare studier kring språklig praxis vid MYR:s tvåspråkiga möten visar bland annat att svenska och finska används procentuellt lika mycket under mötena och många språkbyten framkommer både inom och mellan talturer (Pilke & Salminen 2013; Koskela & Pilke 2011). Studierna visar också att deltagarna har en positiv attityd till tvåspråkigheten under möten (ibid.). Förhållandet mellan modaliteterna tal och skrift har inte undersökts.

Förutom Vasa universitets forskning verkar det inte finnas forskning kring tvåspråkiga möten med svenska som ett av mötesspråken. Mellan andra språkpar finns det dock forskning (t.ex. Office of the Commissioner of Official Languages 2011). Det finns inte heller forskning kring intertextualitet mellan modaliteterna tal och skrift. Däremot finns det mycket forskning kring intertextualitet mellan två skrivna texter (se t.ex. Koskela 2008; Miller 1985; Shaw & Pecorari 2013).

I Office of the Commissioner of Official Languages (2011) undersökning diskuteras tvåspråkighet inom den offentliga sektorn i Kanada. Undersökningen visar bland annat att hur förmännen använder två språk i dagliga sammanhang har betydelse för tvåspråkighetens bevarande i en organisation. Detta kunde jämföras med talarnas roll under MYR:s tvåspråkiga möten. Eftersom intertextualitet mellan modaliteterna tal och skrift eller förmedling av det skrivna till tal under officiella möten inte har studerats är det motiverat att se närmare på hur förhållandet mellan det talade och det skrivna ser ut i denna kontext och hur förmedlingen av beslutsförslagen på finska och svenska ser ut med tanke på intertextualitet.

1.1 Syfte, material och metod

Det primära syftet med min studie är att redovisa för intertextualitet mellan det skrivna och det talade under ordförandens avslutningar av punkter i en tvåspråkig möteskontext. Min studie söker svar på frågorna: 1) Hur samspelar det talade och det skrivna och 2) Vad innebär tvåspråkigheten i denna kontext? Forskningsfråga 1 kommer jag att besvara med hjälp av en jämförande intertextuell analys av det talade och det skrivna. Forskningsfråga 2 kommer jag att besvara genom både kvantitativa och kvalitativa studier av tvåspråkigheten i denna kontext. Tyngdpunkten ligger på vad som förmedlas på vilket språk och i vilken mån de finskspråkiga kontra svenskspråkiga sekvenserna samspelar med varandra med tanke på intertextualitet och de olika graderna av intertextualitet.

Mitt material består av fyra inspelningar av tvåspråkiga möten som landskapet Österbottens samarbetsgrupp hållit under 2010–2011. Det som bör noteras är att det under mötena faktiskt används två språk och det är ingen tolkning under mötena. Denna situation leder till många språkbyten.

Materialet består i sin helhet av transkriberade inspelningar av MYR:s möten och mötesdokumentationen kring dessa möten. Video-

materialet från MYR består av fyra inspelade möten, vilka har hållits 16.4.2010, 7.5.2010, 30.9.2010 och 11.2.2011. Sammanlagt varar dessa cirka 7 timmar. Mötena har haft mellan 18 och 25 deltagare (se tabell 1). Det inspelade materialet har transkriberats grovt. Mötesdokumentationen jag koncentrerar mig på i denna studie består av föredragningslistor från MYR:s möten. Det jag valt att studera i denna artikel är ordförandens avslutningar av punkter och hur de samspelar med beslutsförslagen.

Tabell 1. MYR:s möten

	16.4.2010	7.5.2010	30.9.2010	11.2.2011	Sammanlagt
Längd	1 h 34 min	1 h 31 min	1 h 14 min	2 h 32 min	6 h 51 min
Deltagare	21	18	18	25	$\bar{x} = 21$
Punkter	12	6	7	11	36

I forskningsmaterialet finns två olika ordförande. En med svenska som modersmål, som fungerade som ordförande under mötena som hölls 16.4.2010, 7.5.2010 och 11.2.2011 och en med finska som modersmål, som fungerade som ordförande under mötet som hölls 30.9.2010. I de punkter där inga beslut fattas har jag inte beaktat intertextualiteten. Modersmålet hos ordföranden och huruvida det är ordförandens personliga stil som styr graden av intertextualitet har jag inte beaktat i denna undersökning, delvis på grund av materialets omfång och delvis på grund av att tyngdpunkten inte ligger på att utreda varför det förekommer olika grader av intertextualitet, utan snarare på hurdan intertextualiteten är. Jag avser ändå att med hjälp av studien få reda på hur intertextualiteten ser ut och vilken roll intertextualiteten spelar för tvåspråkigheten och vice versa.

Den metodologiska utgångspunkten för studien är jämförande intertextuell analys. Jag har plockat ut ordförandens avslutningar av punkter (OF) ur det transkriberade materialet och jämfört dem med beslutsförslagen (BF) i både de finsk- och svenskspråkiga föredrag-

ningslistorna. Efter detta har jag kategoriserat dem i olika grader av intertextualitet enligt en kategoriseringsmodell som introduceras senare. Därefter har jag jämfört resultaten mellan de olika språken.

1.2 Intertextualitet

Intertextualitet är ett begrepp som Kristeva (1980) myntade och dess grundprincip är att ingen text kan stå ensam. Enligt Allen (2000, 1) är texter uppbyggda på system, koder och traditioner, som grundar sig på tidigare texter och dessa system, koder och traditioner är även i kontakt med andra kulturella och konstnärliga former. Enligt Allen (ibid.) saknar texter, vare sig de är litterära eller icke-litterära, helt självständig mening. En läsning handlar alltså om att man genom ett nätverk av olika textuella relationer förstår en text. Fairclough (1992, 73) ser begreppet *intertextualitet* som ett centralt begrepp inom diskursanalysen, men han ser inte analysen av intertextualitet som en del av textanalysen, utan snarare som en viktig del av den diskursiva praktiken, det vill säga hur texter produceras och konsumeras. Fairclough (1992, 118) talar även om *sequential intertextuality*, med vilket han avser en typ av intertextualitet där olika texter och diskurstyper alternerar inom en text eller diskurs. Dessa texter behöver inte enbart vara skrivna texter, vilket innebär att det kan finnas intertextualitet även mellan modaliteterna tal och skrift.

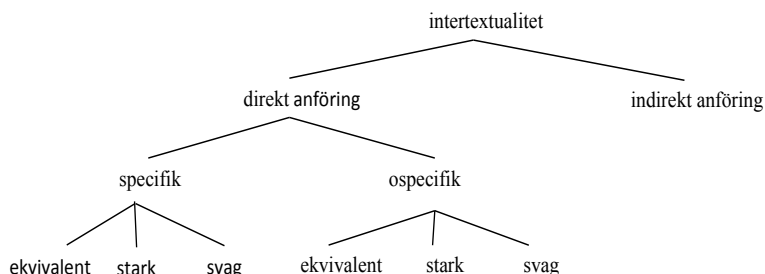
Även i en möteskontext är intertextualiteten närvarande. Ordföranden använder skrivet material som stöd då hen pratar. Under MYR:s möten följs beslutsförslagen ofta och ordföranden har en chans att utgå nästan direkt ifrån det skrivna då hen avslutar punkten. Detta bidrar till att intertextualiteten mellan det talade och det skrivna är stark då ordföranden håller sig till det skrivna beslutsförslaget och svagare då hen mer eller mindre inte utgår ifrån det skrivna och uttrycker beslutsförslaget i tal med egna ord.

2 Intertextualitet i en tvåspråkig möteskontext

I kategoriseringen av olika grader av intertextualitet i materialet har jag som utgångspunkt kategoriseringsmodellen nedan. Modellen baserar sig på Liljestrands (1983) kategoriseringsmodell för anföringar i narrativa texter. Liljestrand utgår i sin modell ifrån att det finns direkta och indirekta anföringar. Med direkta anföringar avser han ordagranna återgivningar av yttranden. Dessa kan vara med eller utan anföringssats. Exempelvis satsen ”Jag är så rädd” är enligt Liljestrands modell en direkt anföring utan anföringssats, medan ”Jag är så rädd, sade hon” är en direkt anföring med anföringssats. Samma exempelsats som indirekt anföring kan exempelvis se ut på följande sätt: ”Hon sade att hon var så rädd”. Liljestrand ser den indirekta anföringen som ett referat av den direkta anföringen och den konstrueras till exempel genom att ett pronomen och ett anföringsverb följs av en bisats som inleds med *att* och följs av den direkta anföringen. (Liljestrand 1983.)

Jag har valt att utgå ifrån Liljestrands modell därför att liknande anföringar finns även i detta material. Även om Liljestrand inte delar upp direkta anföringar i specifika och ospecifika eller diskuterar anföringar ur intertextualitetens synvinkel utgör Liljestrands modell en bra grund för denna studie. Nedan kommer jag att beskriva de olika graderna av intertextualitet med hjälp av exempel ur materialet. I exemplen har jag använt fet stil för att markera det som jag fokuserar på i diskussionen. Figur 1 åskådliggör de olika graderna av intertextualitet som förekommer i materialet, samt i vilka förhållanden de står till varandra.

I materialet finns två huvudtyper av intertextuella anföringar: direkta anföringar och indirekta anföringar. Med direkta anföringar avses syntaktiskt och semantiskt överensstämmande anföringar och med indirekta avses endast semantiskt överensstämmande anföringar. Exempel 1 och 2 är typiska indirekta anföringar, där innehållet i princip är det samma som i beslutsförslaget, men det hur ordföranden uttrycker innehållet skiljer sig från beslutsförslaget.

Figur 1. Grader av intertextualitet.

- (1) BF: Maakunnan yhteistyöryhmä toteaa kokouksen laillisuuden ja päätösvaltaisuuden.
 OF: Kokous on laillisesti kokoon kutsuttu, ja kun on 19 jäsentä paikalla niin silloin tämä on myöskin päätösvaltainen. Eli, todetaan näin. (11.2)
- (2) BF: Landskapets samarbetsgrup antecknar rapporten för kännedom och diskuterar tyngdpunkterna inför den kommande programperioden.
 OF: Så tar vi den här diskussionen för kännedom och lägger den till papper här alltså det här är ju inga beslutsfunderingar som vi gör, utan vi, det är en sånndär viljeyttring från det här mötet. (11.2)

Den direkta anföringen kan i sin tur delas in i två typer av direkta anföringar: specifika och ospecifika. Den specifika direkta anföringen är en anföring med källhänvisning och den ospecifika är en anföring utan källhänvisning. Av exempel 3 framgår hur ordförande explicit syftar på beslutsförslaget och markerar det genom att säga ”Elikkä päätösehdotelmana (sv. Alltså som beslutsförslag)”.

- (3) BF: Maakunnan yhteistyöryhmä puoltaa Länsi-Suomen osaamiskeskusohjelman toteuttamiseen liittyviä hankekohtaisia hakemuksia

OF: Elikkä päätösehdotelmana maakuntayhteistyöryhmä puoltaa Länsi-Suomen osaamiskeskusohjelman toteuttamiseen liittyviä hankekohtaisia hakemuksia. (16.4)

I materialet förekommer även olika grader av ospecifika och specifika direkta anföringar. Jag har kategoriserat dessa i tre olika grader av anföringar: ekvivalenta, starka och svaga. Den starka specifika direkta anföringen kan innebära till exempel att ordförandens tal skiljer sig lexikalt från beslutsförslaget, som i exempel 3 där det i beslutsförslaget står "Maakunnan yhteistyöryhmä", men ordföranden säger "maakuntayhteistyöryhmä". Med starka anföringar avses alltså återgivning som skiljer sig minimalt i det talade från det skrivna på den syntaktiska nivån. Detta framkommer även i exempel 4, där ordföranden har lämnat bort *den* och använt prepositionen *på* istället för, och i exempel 5 där ordföranden säger "Då kan vi konstatera" istället för "Landskapets samarbetsgrupp konstaterar".

- (4) BF: Landskapets samarbetsgrupp godkänner den omarbetade arbetsordningen för fastställande av landskapsstyrelsen.

OF: Landskapets samarbetsgrupp godkänner omarbetade arbetsordningen på fastställande av landskapsstyrelsen. (16.4)

- (5) BF: Landskapets samarbetsgrupp konstaterar att mötet är lagenligt sammankallat och beslutfört.

OF: Då kan vi konstatera att mötet är lagenligt sammankallat och beslutfört. (30.9)

En svag specifik eller ospecifik direkt anföring skiljer sig något på den semantiska nivån och/eller märkbart på den syntaktiska nivån. Exempel 6 visar en anföring som skiljer sig något på den semantiska

nivån, medan exempel 7 visar hur anföringen kan skilja sig märkbart på den syntaktiska nivån:

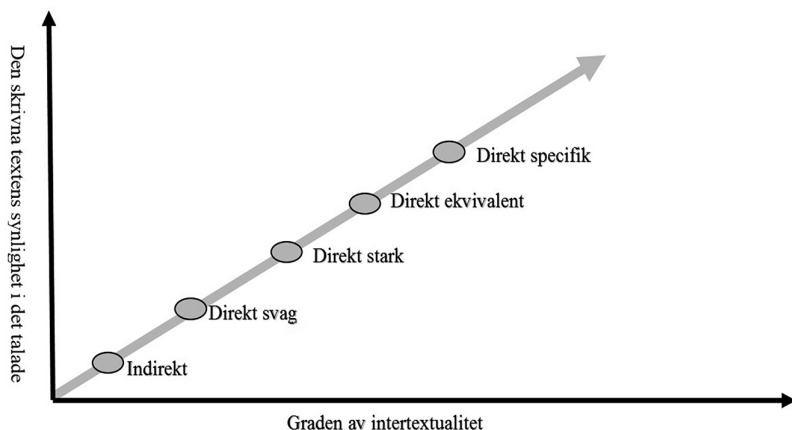
- (6) BF: Landskapets samarbetsgrupp godkänner landskapets samarbetsdokument i justerad form.
OF: Landskapets samarbetsgrupp godkänner landskapets samarbetsdokument i omarbetad form. (16.4)
- (7) BF: Landskapets samarbetsgrupp konstaterar att mötet är lagenligt sammankallat och beslutsfört.
OF: Vi konstaterar mötets laglighet och beslutsförande. (16.4)

I de ekvivalenta direkta specifika och ekvivalenta direkta ospecifika anföringarna överensstämmer det talade och det skrivna fullständigt på både syntaktisk och semantisk nivå. Detta åskådliggörs i exempel 8.

- (8) BF: Maakunnan yhteistyöryhmä merkitsee raportin tiedoksi.
OF: Maakunnan yhteistyöryhmä merkitsee raportin tiedoksi.
(11.2)

I materialet finns även utelämnningar, med vilka avses att ordföranden inte hänvisar till det skrivna beslutsförslaget på det ena språket eller på båda språken.

Dessa olika grader av intertextualitet kan tänkas påverka språkförmedlingen under mötet. Ju högre grad av intertextualitet desto mer syns det skrivna beslutsförslaget i det talade och ju lägre grad av intertextualitet desto mindre syns det skrivna beslutsförslaget i det talade. Graden av intertextualitet kan vara styrd av personlig stil, men den kan även vara styrd av behovet av att indikera professionell identitet, precis som Koskela och Dahl (2011) anser att språkvalet under dessa möten kan vara. I en tvåspråkig möteskontext kan graden av intertextualitet även vara styrd av ordförandens värderingar och vilka värderingar och aspekter hen vill lyfta fram på de olika språken.

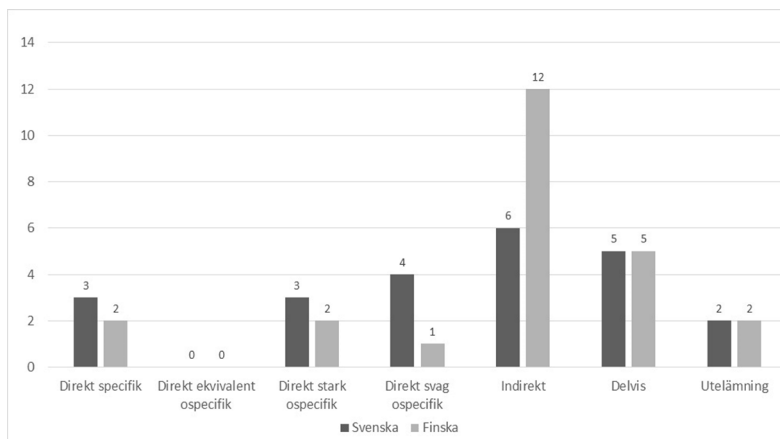

Figur 2. Textens synlighet i förhållande till graden av intertextualitet.

Som figur 2 visar syns det skrivna beslutsförslaget minst, och därmed talaren mest, i indirekta anföringar där ordföranden inte hänvisar till beslutsförslaget och där hen inte läser direkt av eller använder samma formuleringar som beslutsförslaget har. Minst syns talaren i sin tur i direkta specifika anföringar, där hen använder exakt samma formuleringar som beslutsförslaget har och explicit uttrycker att det är beslutsförslaget som säger det ena eller det andra. De direkta svaga, starka och ekvivalenta anföringarna finns mellan dessa ytterligheter och i dem syns både talaren och texten i varierande grad, vilket åskådliggörs i exemplen ovan.

Figur 3 åskådliggör den kvantitativa förekomsten av olika grader av intertextualitet i materialet. Orsaken till att antalet anföringar och punkter inte överensstämmer är att det finns tio punkter i vilka det förekommer anföringar som är delvis indirekta och delvis starka, svaga eller ekvivalenta. Om de delvis indirekta och delvis starka, svaga eller ekvivalenta anföringarna spjälkas upp och räknas för sig ingår det även två direkta ekvivalenta ospecifika anföringar på finska (4 %) och antalet direkta starka ospecifika anföringar stiger då till 13 stycken (22 %). Som figuren visar dominerar indirekta anföringar under mötena,

speciellt på finska. Överlag är fördelningen jämn mellan språken, förutom vad gäller indirekta anföringar och direkta svaga anföringar.

Figur 3. Förekomst av olika grader av intertextualitet.

Någon övergripande typologi för när dessa olika grader av intertextualitet uppstår kan inte göras på basis av materialet. Dock förekommer vissa grader av intertextualitet ofta i en viss typ av situation. Bland annat de indirekta anföringarna verkar förekomma i situationer där graden av intertextualitet är högre på det andra språket (exempel 9), beslutsförslagen är aktionsinriktade (exempel 10) och i utnämningar där det i beslutsförslaget anges vem som utnämns (exempel 11).

- (9) BF: Landskapets samarbetsgrupp förordar att finansiering beviljas.
 BF: Maakunnan yhteistyöryhmä puoltaa rahoituksen myöntämistä.
 OF: Förslaget är att gruppen förordar att finansieringen beviljas.
 Ehdotan, että tämä ehdotus hyväksytään ja rahoitetaan, rahoitus myönnetään. (16.4)

(10) BF: Landskapets samarbetsgrupp behandlar Österbottens landskapsprogram 2011–2014.

OF: Paragraf 17. Österbottens landskapsprogram för 2011–2014. (7.5)

(11) BF: Landskapets samarbetsgrupp utser Marja Huovari till sin representant i Akava Österbotten/arbetsgruppen för ”Systsättning och innovationer”.

OF: Föreslår vi väljer Marja H, Marja Huovari ehdotetaan valittavaksi. Keskustelua? Hyväksytään. Godkänns. (16.4)

De svaga ospecifika direkta anföringarna verkar förekomma vid konstaterande av mötets laglighet och beslutförhet (exempel 12), medan de specifika direkta anföringarna är typiska vid långa och mångfasetterade beslutsförslag (exempel 13).

(12) BF: Landskapets samarbetsgrupp konstaterar att mötet är lagenligt sammankallat och beslutfört.

OF: Vi konstaterar mötets laglighet och beslutsförande, är vi beslutsföra. (16.4)

(13)BF: Landskapets samarbetsgrupp konstaterar att det inom landskapet genomförs tre program inom ramen för det särskilda programmet för regional kohesion och konkurrenskraft (KO-KO):

-Jakobstadsregionens KOKO-program

-Vasaregionens KOKO-program

-Sydösterbottens KOKO-program

Samt att dessa program stärker samarbetet inom och mellan regionerna, i synnerhet när det gäller närings- och inno-

ventionspolitiken. Landskapets samarbetsgrupp förordar de projektvisa ansökningarna (bilaga) som anknyter till förverkligandet av respektive program samt Västra Finlands ERUF-program. (16.4)

Av materialet framgår att graden av intertextualitet inte är den samma på svenska och på finska. Min studie visar att ordförandena under dessa fyra möten är mycket mer bundna till det skrivna när de avslutar en punkt på svenska, än vad de är då de avslutar en punkt på finska. Detta åskådliggörs i tabell 2. Endast i två (9 %) av 22 avslutningar är graden av intertextualitet högre på finska än på svenska. Av dessa två är den ena anföringen en direkt svag anföring på svenska, men en direkt stark anföring på finska och den andra en utelämnning på svenska och en indirekt anföring på finska. I nio (41 %) avslutningar är graden av intertextualitet högre på svenska än på finska. Detta syns mellan nästan alla grader av intertextualitet. I elva (50 %) avslutningar är graden av intertextualitet samma på finska och på svenska. I dessa fall handlar det ofta om en låg grad av intertextualitet. Av dessa är endast två anföringar direkta specifika anföringar och en anföring en direkt stark anföring. Av tabellen framgår även att vad gäller den högsta graden av intertextualitet så överensstämmer det finska med det svenska i två fall av tre. Högst antagligen beror detta på att dessa kan kategoriseras som långa och mångfasetterade beslutsförslag där ordföranden avslutar med direkta citat, antagligen beroende på behovet att få en precis återgivning. Tabell 2 visar även att de indirekta anföringarna, som förekommer mest i materialet, ofta finns i samband med en anföring på högre eller lägre nivå på det andra språket. I de flesta fall högre, högst antagligen beroende på behovet av att få en mer precis återgivning av beslutsförslaget på det andra språket.

Tabell 2. Graden av intertextualitet under avslutningar av punkter

Grad	16.4.2010		11.2.2011		30.9.2010		7.5.2010	
	SV	FI	SV	FI	SV	FI	SV	FI
Direkt specifik	§ 9 § 10 § 7	§ 9 § 10	-	-	-	-	-	-
Direkt stark	§ 5 § 11	§ 5 § 3	-	-	§ 21	-	-	-
Direkt svag	§ 3 § 8	-	§ 1	-	§ 24	§ 21	-	-
Indirekt	§ 12	§ 6 § 7 § 8 § 11 § 12	§ 5 § 7 § 9	§ 1 § 7	§ 25	§ 25 § 24	§ 18	§ 17
Delvis	-	-	§ 3 § 4 § 6 § 8	§ 3 § 4 § 6 § 8 § 5	§ 23	§ 23	-	-
Utelämn- ning				§ 9			§ 17	§ 18

3 Slutord

I min studie har jag sökt jag svar på hur det skrivna och det talade samspelar i en tvåspråkig möteskontext genom att studera vilka grader av intertextualitet som förekommer under ordförandens avslutningar av punkter i en tvåspråkig möteskontext och genom att granska vad tvåspråkigheten innebär i denna kontext med tanke på intertextualitet.

Det som jag speciellt fäst vikt vid är hur graden av intertextualitet mellan ordförandens avslutningar och beslutsförslagen korrelerar med de språk som används under mötena, det vill säga finska och svenska.

Min studie visar att tvåspråkigheten i möteskontext är mångfasetterad ur intertextualitetens synvinkel. Olika grader av intertextualitet förekommer i materialet och graden av intertextualitet kan variera beaktansvärt beroende på språk. Min studie visar att de möten jag undersökt kännetecknas av sju olika grader av intertextualitet. Av dessa är den indirekta anföringen den vanligaste. Speciellt i anföringar på finska är antalet indirekta anföringar iögonenfallande i jämförelse med andra grader av intertextualitet. Detta är beaktansvärt med tanke på att ordförande i tre av mötena har svenska som modersmål och därmed skulle kunna tänkas vara mer bunden till det skrivna på det andra språket. Den här studien indikerar alltså även att graden av intertextualitet inte är språkbunden i den bemärkelsen att talaren skulle tala mer fritt på sitt modersmål och vara mer bunden till det skrivna på sitt andra språk. Snarare tvärtom. Denna studie visar även att ordföranden använder skrivet material som stöd i olika mån beroende på vilket språk hen talar. Detta kan bero bland annat på behovet av att effektivisera dessa möten. Enligt Koskelas & Pilkes (2014) undersökning är det viktigt att talaren i en tvåspråkig möteskontext kan bestämma vad som är relevant för åhörarna och även att på basis av detta kunna bestämma på vilket språk hen förmedlar innehållet till åhörarna. Även i Office of the Commissioner of Official Languages (2011, 6) studie diskuteras behovet av att fungera effektivt i en officiell tvåspråkig kontext och i studien framhävs också att då tvåspråkiga verksamhetsmodeller har blivit en väsentlig del av verksamheten hos anställda inom den offentliga sektorn kommer kanske tvåspråkigheten inte längre att ses som en börda eller skyldighet, utan snarare som en möjlighet. Även här är det viktigt att tvåspråkigheten realiserats effektivt. Hur mycket och hur talaren återger det skrivna beslutsförslaget på finska och/eller svenska i en tvåspråkig möteskontext påverkar även hur effektivt dessa möten framskrider.

Utöver beslutsförslagen finns det även annan mötesdokumentation, som exempelvis Powerpoint-presentationer, som talarna under MYR:s möten kan utgå ifrån under sina talturer. Det finns därmed många möjligheter för fortsatta studier kring intertextualitet i denna kontext.

Litteratur

- Allen, Graham 2000. Introduction. I: Allen, Graham (red.) *Intertextuality*. London: Routledge. S. 1–7.
- Fairclough, Norman 1992. *Discourse and Social Change*. Cambridge: Cambridge Polity Press.
- Koskela, Merja 2008. Valtionhallinnon tekstilajiketjujen intertekstuaalisuuden piirteitä. I: Enell-Nilsson, Mona & Männikkö, Tiina (red.) *VAKKI 35*. Vasa: Vakki. S. 113–126.
- Koskela, Merja & Dahl, Emma 2011. Suomen ja ruotsin vuorottelu kaksikielisessä kokouksessa – Kielenvalinnan näkökulma. I: Nissilä, Niina & Siponkoski, Nestori (red.) *VAKKI 38*. Vasa: Vakki. S. 153–163.
- Koskela, Merja & Pilke, Nina 2011. På två språk eller tvåspråkigt? Svenskan i tal och skrift inom regionalförvaltningen i Finland. I: Edlund, Ann-Catrine & Mellenius, Ingmarie (red.) *Svenskans beskrivning 31*. Umeå: Umeå universitet. S. 170–181.
- Koskela, Merja & Pilke, Nina 2014. From slow repetition to awkward omission: Economic, efficient and precise language use in bilingual formal meetings. I: *Multilingua* (ahead for print). (5.4.2015.) Tillgänglig: <http://www.degruyter.com/view/j/mult.ahead-of-print/multi-2014-0075/multi-2014-0075.xml?format=INT>
- Kristeva, Julia 1980. *Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art*. New York: Columbia University Press.
- Liljestrand, Birger 1983. *Tal i prosa. Om svenska författares anföringsteknik*. Stockholm: Almqvist & Wicksell International.
- Miller, Owen 1985. Intertextual Identity. I: Waldés, Mario J. & Miller, Owen (red.) *Identity of the literary text*. Toronto: University of Toronto Press. S. 19–40.
- Office of the Commissioner of Official Languages 2011. *Beyond Bilingual Meetings: Leadership Behaviours for Managers*. (10.10.2014.)

Tillgänglig: http://www.officiallanguages.gc.ca/sites/default/files/stu_etu_032011_e.pdf

Pilke, Nina & Salminen, Sanna 2013. *Kielelliset käytänteet Pohjanmaan maakunnan yhteistyöryhmän (MYR) kaksikielisissä kokouksissa. Tilannesidonnainen samanaikaisuus ja kielivalinnan vaihtoehtoisuus viestinnän ja vuorovaikutuksen näkökulmasta*. Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja 183. Vasa: Vasa universitet.

Shaw, Philip & Pecorari, Diane 2013. Types of intertextuality in Chairman's statements. I: *Nordic Journal of English Studies*. Vol. 12 nr 1. S. 37–64.

Österbottens förbund 2014. Organisation – Österbottens förbund. (20.1.2014.) Tillgänglig: <http://www.obotnia.fi/sv/d-Organisation-Organisation.aspx?docID=9766&smi=3&tocid=39>

PARALLELLSPRÅKIGHET OCH DIAGONAL SPRÅKANVÄNDNING PÅ ETT TVÅSPRÅKIGT GYMNASIECAMPUS

Nina Pilke & Gun-Viol Vik

1 Inledning

I Finland finns det för tillfället ett tjugotal skolkomplex där finsk- och svenskspråkiga skolor befinner sig under samma tak. Dylika samlokaliseringar är sällsynta i internationellt perspektiv och typiska just för Finland och tvåspråkiga kommuner (Sahlström, From & Slotte-Lüttge 2013; Kajander, Dufva, Kotkavuori & Alanen 2014). År 2012 bildade det finskspråkiga gymnasiet *Vaasan lyseon lukio* (VLL) och de svenskspråkiga *Vasa gymnasium* (VG) och *Vasa svenska aftonläroverk* ett tvåspråkigt campus, *Campus Lykeion*, i Vasa. Gymnasierna är självständiga men en del utrymmen är gemensamma. Målet med det som gymnasierna i sina interna dokument kallar *Vasamodellen* är samarbete mellan skolorna genom bl.a. gymnasieöverskridande kursutbud, koordinerad tidsplanering för motsvarande kurser i respektive gymnasium och gemensamma projekt. Bland de strategiska målsättningarna nämns inlärningsmiljöer över språkgränserna, ökad tolerans och respekt för olika språk och kulturtillhörigheter samtidigt som man poängterar betydelsen av den egna identiteten. (Vasamodellen 2014.)

Verksamheten på *Campus Lykeion* följs upp och utvecklas genom flera forskningsprojekt. Helsingfors universitets och Åbo Akademis gemensamma projekt *Språkmöten* (2013) sätter studerandenas språkbruk i fokus, och de erfarenheter som fåtts av tandeminläring undersöks av forskare vid Vasa universitet och Åbo Akademi (Pörn & Karjalainen 2013). Forskarteamet BiLingCo (2014) vid Vasa universitet fokuserar på strategiarbete och språklig praxis ur både personalens och studerandenas synvinkel. Denna studie om parallellspråkighet och diagonal språkanvändning hör till den forskning som bedrivs inom BiLingCo.

2 Syfte, material och metod

De målsättningar för *Campus Lykeion* som beskrivs i Vasamodellen utgör utgångspunkten för denna studie. Vi diskuterar målsättningarna i ljuset av begreppen 'parallellspråkighet', 'diagonal språkanvändning' och 'tvåspråkig studiemiljö'. Som stöd för diskussionen kartlägger vi inledningsvis dessa begrepp i avsnittet *Parallellspråkighet och diagonal språkanvändning*. Därefter övergår vi till analysen av det empiriska materialet. Syftet med analysen av det empiriska materialet är att studera tvåspråkighet i en tvåspråkig skolkontext genom att reda ut hur gymnasiestuderande förhåller sig till den tvåspråkiga skolmiljön samt hur de agerar i sin studiemiljö där parallellspråkighet kombineras med diagonal språkanvändning. Språklig medvetenhet, strategiarbete och uppföljning av effekter i samband med tvåspråkiga lösningar är ytterst viktigt. *Campus Lykeion* har nyligen utarbetat det första utkastet till ett strategidokument (Vasamodellen 2013) som tar fasta på olika samarbetsformer över språkgränsen på gymnasiecampuset. De allmänna ramarna för samarbetet är klara bl.a. i fråga om vision, målsättningar och gemensamma strukturer (t.ex. samordnad periodindelning, öppna kursbrickor). I detta samarbete är både personalen och studerandena involverade. I en tidigare studie har personalsynvinkeln lyfts fram (Pilke & Vik 2013) och genom föreliggande studie involveras också studerandena.

Genom en enkät utreds hur studerandena på *Campus Lykeion* uppfattar de språkutvecklande möjligheterna i den tvåspråkiga studiemiljön. Vi söker svar på tre forskningsfrågor:

- 1) Hur upplever studerandena tvåspråkigheten i sin egen skolmiljö och i det omgivande samhället?
- 2) Vilken språklig praxis kännetecknar det tvåspråkiga *Campus Lykeion* enligt studerandena?
- 3) Hur ser studerandena på sina egna möjligheter till diagonal språkanvändning?

Materialet utgörs av svaren på en elektronisk enkät som skickats till VG och VLL i januari 2014. *Vasa svenska aftonläroverk* lämnades ut-anför studien därför att gymnasiet avviker från de två övriga skolorna genom att vara ett distansgymnasium där alla kurser kan avläggas via nätet (Vasa svenska aftonläroverk 2014). I denna artikel redovisar vi hur studerandena har svarat på 18 påståenden med färdiga svarsalternativ (*helt/delvis av samma/annan åsikt, varken av samma eller annan åsikt, kan inte säga*) och på en öppen fråga. Med utgångspunkt i en tidigare studie med material från 2012 (se Pilke & Vik 2013) gör vi tre jämförelser mellan personalens och studerandenas uppfattningar om praxisen på det tvåspråkiga *Campus Lykeion*.

Sammanlagt 68 informanter varav 34 studerar i VLL och 34 i VG har svarat på enkäten. Alla tre årskurserna är representerade i materialet, dock så att de högre årskurserna har en högre svarsprocent. Av informanterna studerar en fjärdedel första året och de övriga fördelas jämnt mellan andra året och tredje året. Av informanterna har 55 % finska, 43 % svenska och 2 % något annat språk som modersmål. Knappt hälften, 49 %, anger sig vara enspråkiga, 40 % tvåspråkiga och 11 % flerspråkiga. Drygt hälften upplever sig således som två- eller flerspråkiga. När redan ett litet urval visar en dylik variation är detta något som bör beaktas när man diskuterar en- och flerspråkiga verksamhetsformer i skolkontext. De språk som nämns av studerandena i detta sammanhang är finska (fi), svenska (sv), engelska (en), albanska (al) och makedonska (ma) (se tabell 1).

Tabell 1. Två- och flerspråkiga studerande

Språk	VG	VLL	Totalt
fi, sv	13	6	19
fi, en	1	6	7
sv, en	1	0	1
fi, sv, en	4	2	6
sv, al	1	0	1
fi, ma	0	1	1
Totalt	20	15	35

Tabell 1 visar att studerande i både VG och VLL upplever sig som tvåspråkiga på finska och svenska samt på finska och engelska. Bland informanterna finns sammanlagt sex studerande som upplever sig som flerspråkiga när det gäller språken finska, svenska och engelska. I enkäten fick studerandena ange om de upplever att de kan alla sina språk lika bra samt var de har lärt sig språken. Tio VLL-studerande har svarat att de har lärt sig språken hemma, elva att de har lärt sig språken i grundskolan och tre har svarat att de kan sina språk lika bra. Av VG-studerandena har nitton svarat att de har lärt sig språken hemma, tolv att de lärt sig språken i grundskolan och elva har svarat att de kan sina språk lika bra.

Utgående från svaren kan man dra slutsatsen att studerandenas uppfattning om två- och flerspråkighet baserar sig på flera av de definitioner som traditionellt har använts i språkvetenskaplig litteratur. Huvudsakligen verkar studerandena utgå från *ursprung* (individen har lärt sig två språk hemma från första början) och kompetens (behärskning av språken), men även *funktion* (användning av språken) och *attityder* (talarens attityd till språken och språkgrupperna samt andras attityder till talaren) kan spåras som kriterier i svaren. (Skutnabb-Kangas 1981.)

I jämförelsematerialet med enkätsvar från personalen ingår svar från 41 informanter. Av dessa är 70 % från VLL. Av informanterna har 67 % av informanterna angett finska och de övriga svenska som

modersmål. I detta material upplever endast 15 % sig som tvåspråkiga, medan ungefär hälften av studerandena upplever sig som två- eller flerspråkiga. Av informanterna arbetar 83 % som lärare (20 % språklärare, 63 % lärare i andra ämnen) och 17 % i andra uppgifter.

Metodologiskt baseras analysen på kvantitativ jämförande analys av svaren på slutna frågor i enkäten kompletterat med en kategoriserande analys av en öppen fråga om framtiden för *Campus Lykeion*. Jämförelser görs i huvudsak mellan VLL- och VG-studerande, men i någon mån även mellan studerande och personalen. I samband med de kvantitativa analyserna bör procentandelarna tolkas med hänsyn till att det totala antalet informanter är endast 68 (studerande) respektive 41 (personalen). Sammanlagt har gymnasierna drygt 900 studerande och ett hundratal anställda. Vi förväntar oss att det nu aktuella materialet visar på vissa tendenser som senare kan följas upp i mera omfattande studier.

3 Parallelspråkighet och diagonal språkanvändning

Som bakgrund för den empiriska analysen i vår studie diskuteras det vedertagna begreppet 'parallelspråkighet' och introduceras ett kompletterande begrepp 'diagonal språkanvändning'. Enligt Godenhjelm, Saarinen och Östman (2013, 5) har Finland framförallt via den tvåspråkiga vardagen i vissa delar av landet en lång tradition och gott om erfarenhet av det som i dag kallas *parallelspråkighet*. Begreppet introducerades i den nordiska språkpolitiska diskussionen av chefen för Svenska språknämnden, Olle Josephson, vid en nordisk konferens år 2001. Begreppsintensionen omfattade då en positiv tanke om hur mindre språk kunde fungera som kompletta språk inom de områden som påverkar livet i ett samhälle. Begreppet ansågs viktigt eftersom mindre språksamfund enbart genom användning av modersmål inte kan möta alla de kommunikativa utmaningar som globaliseringen och anglicering medför. (Davidsen-Nielsen 2008.)

I olika nordiska policydokument och artiklar diskuteras parallellspråkighet på ett relativt mångfasetterat sätt. De kännetecken som är relevanta i den kontext som vi diskuterar i denna artikel är 1) två språk används sida vid sida, 2) två språk används samtidigt, 3) ingetdera språket ska ersättas eller trängas undan av det andra, 4) ingetdera språket marginaliseras. Parallellspråkighet är ett tillstånd som kan uppnås genom parallell och diagonal användning av språk (jfr Koskela, Pilke & Picht 2012). De dynamiska begreppen 'parallell användning av språk' och diagonal användning av språk' representerar språkbruk ur kvantitativ (hur mycket? hur omfattande?) och kvalitativ (på vilket sätt?) synvinkel. När begreppet 'parallell' betraktas ur semantisk synvinkel kan man fastställa en spatial och en temporal dimension. I fråga om det spatiala kan situationen uppfattas som sådan att det finns separata funktioner som utan att någonsin skära varandra löper på konstant avstånd från varandra. Inom den temporala dimensionen är det fråga om flera uppgifter som utförs tidsmässigt samordnade. (Pilke 2014.) På *Campus Lykeion* innebär detta att läroanstalterna med olika undervisningsspråk erbjuder gymnasieutbildning tidsmässigt samordnat, även på kursnivå, men ändå i grunden separat. Gymnasiernas utbud representerar alltså parallellspråkighet, medan studerandena erbjuds möjlighet till diagonal språkanvändning genom språköverskridande verksamhet.

I den undersökta kontexten representeras parallellspråkigheten av de två gymnasierna med sina olika undervisningsspråk. I Finland bygger skyldigheten att ordna separat utbildning på lagstiftningen: "En kommun som har såväl finsk- som svenskspråkiga invånare är skyldig att ordna grundläggande utbildning och förskoleundervisning separat för vardera språkgruppen." (4 § Lag om grundläggande utbildning 1998.) Skolorna i Finland är enspråkiga, men undervisningen kan ges flerspråkigt:

Skolans undervisningsspråk och det språk som används i undervisning som ordnas på annan plats än i skolan är antingen finska eller svenska. Undervisningsspråket kan också vara samiska, rommani

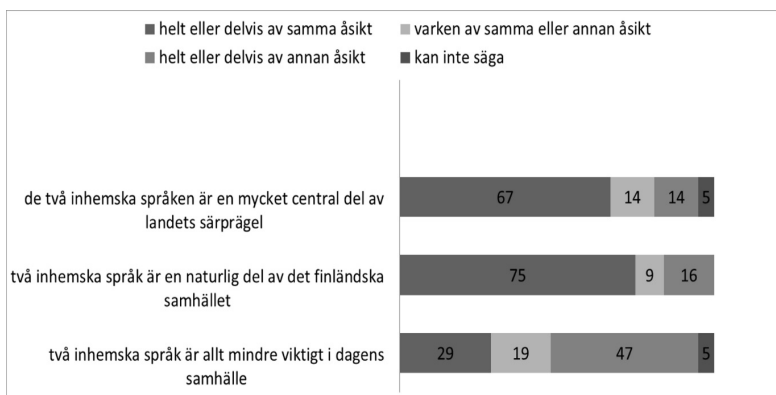
eller teckenspråk. Dessutom kan en del av undervisningen meddelas på något annat språk än elevens egna ovan nämnda språk, om detta inte äventyrar elevens möjligheter att följa undervisningen. (10 § Lag om grundläggande utbildning 628/1998.)

Begreppet 'diagonal' beskrivs geometriskt som en linje som förenar två hörn som ligger på olika sidor och inom konst som en linje eller zon som skapar dynamik genom att ge en känsla av rörelse och dramatik (se Konstordbok 2000, 47; Konstskola 2014). *Campus Lykeion* där självständiga läroanstalter med olika undervisningsspråk verkar sida vid sida öppnar upp för nya samarbetsformer över språkgränsen när det gäller diagonal språkanvändning (jfr Brännkärr 2013). Det diagonala har under de tre första verksamhetsåren utvecklats till att innefatta gemensamma tvåspråkiga temadagar (Uniworld, EU, droger), gemensamma tvåspråkiga projekt (Sierra Leone, första maj, facebook) och gemensamma kurser. Ur gruppsynvinkel har tvåspråkiga kurser och delkurser förverkligats i form av tandem i de inhemska språken, de äldstes dans (gymnastik), miljökunskap och kemilaboratorium. Ur individsynvinkel har studerande från båda gymnasier kunnat utnyttja möjligheten att ta kurser i det andra gymnasiet.

I den undersökta kontexten kännetecknas parallellspråkigheten av att funktionerna är separata och bara ett språk används. Diagonal språkanvändning förekommer om någon funktion inkluderar två språk. Fördelningen mellan språken kan variera från att någon delfunktion är på ett språk till att allt försiggår balanserat på två språk. När en studerande från det ena gymnasiet deltar i en kurs i det andra gymnasiet kan delfunktionen innebära att kursens prov skrivs på det egna skolspråket. Tandemundervisning, gemensamma projekt och gemensamma kurser representerar funktioner där båda undervisningsspråken kan få en balanserad roll. Oberoende av om studeranden tagit del av undervisningen genom parallellspråkiga lösningar eller genom diagonal språkanvändning, skrivs studentexamensproven på den egna skolans undervisningsspråk.

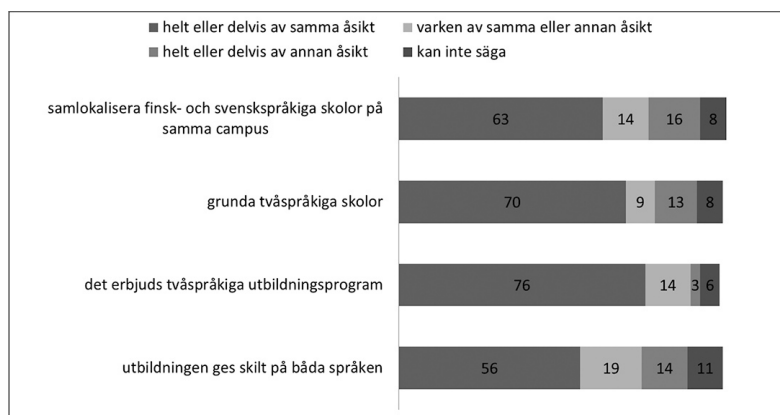
4 Uppfattningar om tvåspråkighet i samhället och studiekontexten

Studerandenas uppfattningar om tvåspråkigheten i samhället och i studiekontexten klargörs med hjälp av enkätsvaren. Presentationen inleds med informanternas tankar om tvåspråkigheten i samhället. I figurerna 1–6 anger siffrorna i balkarna från vänster till höger svarsalternativen *helt eller delvis av samma åsikt*, *varken av samma eller annan åsikt*, *helt eller delvis av annan åsikt* och *kan inte säga*. Figur 1 visar att majoriteten av informanterna på *Campus Lykeion* anser att de två inhemska språken är en mycket central del av landets särprägel (67 %) och en naturlig del av det finländska samhället (75 %). Om man betraktar svaren från de båda gymnasierna separat, kan man notera att den största skillnaden är att flera VLL-studerande har svarat att de är av helt annan åsikt än det senare påståendet. Det tredje påståendet i figur 1 ger en större spridning bland svaren då knappt hälften (47 %) har svarat att de är helt eller delvis av annan åsikt med att två inhemska språk är allt mindre viktigt i dagens samhälle medan en knapp tredjedel (29 %) är helt eller delvis av samma åsikt.

Figur 1. De två inhemska språkens betydelse i Finland.

I enkäten fick studerandena ta ställning till hur en fungerande tvåspråkighet bäst stöds. Av figur 2 framgår att informanterna anser att funktionellt tvåspråkiga lösningar i form av samlokalisering av skolor, tvåspråkiga skolor och tvåspråkiga utbildningsprogram stöder tvåspråkighet mer än med det sista alternativet som är skild utbildning på båda språken. De tre förstnämnda möjliggör diagonal språkanvändning medan det sista alternativet bygger på separat parallellspråkighet. I samband med dessa fyra påståenden finns inga större skillnader mellan skolorna och det faktum att majoriteten av informanterna är helt eller delvis av samma åsikt med alla fyra påståendena visar att ungdomarna i vår studie är öppna för olika slags lösningar.

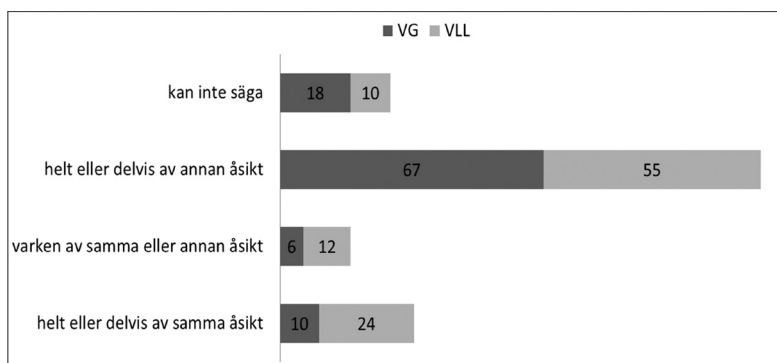

Figur 2. Svar på frågan *Hur upplever du att en fungerande tvåspråkighet stöds bäst? Genom att...*

Svaren som redovisas i figur 2 bör dock tolkas med en viss försiktighet eftersom enkäten inte innehöll definitioner av begreppen. I en studie har Karjalainen och Pilke (2012) konstaterat att den livliga diskussionen om tvåspråkiga skolor i ställningstagande texter i en svenskspråkig lokaltidning visar att åsikterna om vad som är och inte

är tvåspråkig skola är heterogena, till och med helt motsatta (se även Boyd & Palviainen 2014). Även Sundmans (2013) utredning om tvåspråkiga skolor visar på mångfald i termbruket.

I Vasa är VLL det enda finskspråkiga gymnasiet, medan VG är det ena av två svenskspråkiga gymnasier. Eftersom valmöjligheterna när det gäller gymnasier i staden är begränsade, är det motiverat att fråga studerandena om de är nöjda med att studera på ett tvåspråkigt campus. Majoriteten av alla 68 informanter (60 %) har svarat att de inte hellre skulle vilja studera på ett enspråkigt campus. En jämförelse mellan skolorna visar att en större andel VG-studerande (67 %) än VLL-studerande (55 %) är av helt eller delvis av samma åsikt med påståendet *Jag skulle hellre vilja studera på ett enspråkigt campus*. Bland VLL-informanterna har knappt en femtedel (18 %) valt svarsalternativet *kan inte säga* jämfört med 10 % i VG. Se figur 3.

Figur 3. Svar på frågan *Jag skulle hellre vilja studera på ett enspråkigt campus*.

Efter dessa samhälleligt förankrade frågeställningar diskuteras språklig praxis på *Campus Lykeion*. Vi inleder diskussionen med en genomgång av några aspekter som anknyter till det lingvistiska landskapet på campuset. Därefter följer en genomgång av svar på frågor som kartlägger studerandenas tankar om samarbete, erfarenheter och framtida utveckling.

5 Språklig praxis på *Campus Lykeion*

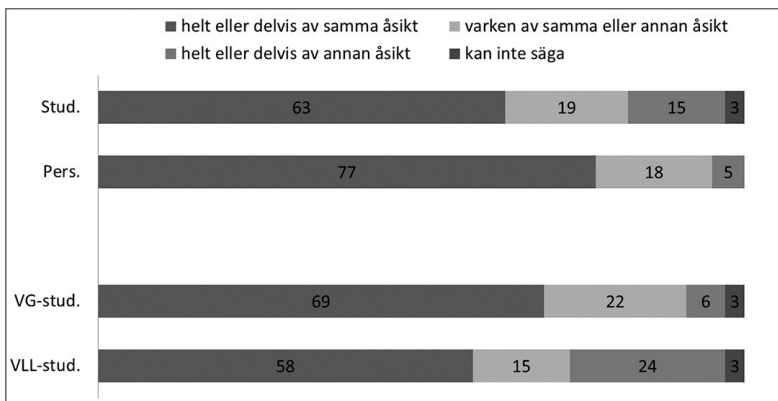
I diskussionen om språklig praxis inkluderar vi hur språken, syns, hörs och används på *Campus Lykeion*. I observationer av *Campus Lykeions* lingvistiska landskap kunde vi i en tidigare studie konstatera att det i lokalerna finns en klar språklig uppdelning: i VG:s lokaler används svenska, i VLL:s finska och i de gemensamma lokalerna båda språken (Pilke & Vik 2013). Bild 1 illustrerar hur de gemensamma lokalerna är markerade språkligt på campuset.

Bild 1. Exempel på tvåspråkig skyltning på *Campus Lykeion*.

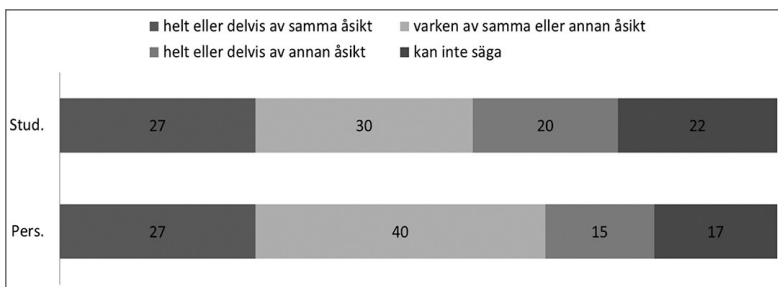
Figur 4 visar att en litet större andel av personalen (77 %) än studerandena (67 %) anser att bruket av två språk är synligt på campuset. Jämförelsen mellan skolorna pekar på att VG-studerande uppfattar två språk som mera synligt än VLL-studerande, av vilka en knapp fjärdedel (24 %) är av helt eller delvis annan åsikt med påståendet.

När det gäller de språk som hörs visar enkätsvaren att båda språken är närvarande. I enkäten fick studerandena ta ställning till påståendet *I gymnasiernas gemensamma utrymmen hör man både finska och svenska*. Av informanterna är 67 % av helt eller delvis av samma åsikt med påståendet och 17 % helt eller delvis av annan åsikt med påståendet.

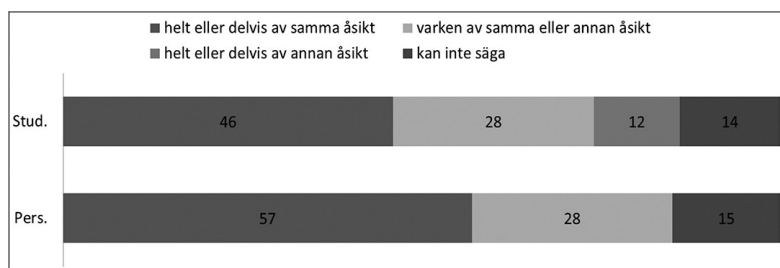
Figur 4. Jämförelse mellan personal och studerande (VG – VLL) ifråga om påståendet *Bruket av två språk på Campus Lykeion är synligt*.

Ett påstående om klara principer för bruket av två språk ger en större spridning bland svaren. Bland både personalen och studerandena har över 2/3 av informanterna valt svarsalternativen *varken av samma eller annan åsikt*, *helt eller delvis av annan åsikt* eller *kan inte säga* (se figur 5). Detta tyder på att principerna ännu inte har hunnit etableras eller inte är tydligt kommunicerade.

Figur 5. Jämförelse mellan personal och studerande ifråga om påståendet *Bruket av två språk på Campus Lykeion följer klara principer*.

Få informanter i båda informantgrupperna är av annan åsikt i fråga om påståendet *bruket av två språk stöder studerandenas identitet*. Det faktum att drygt 40 % har valt att svara *varken av samma eller annan åsikt* eller *kan inte säga* visar att det tycks råda en viss osäkerhet bland informanterna.

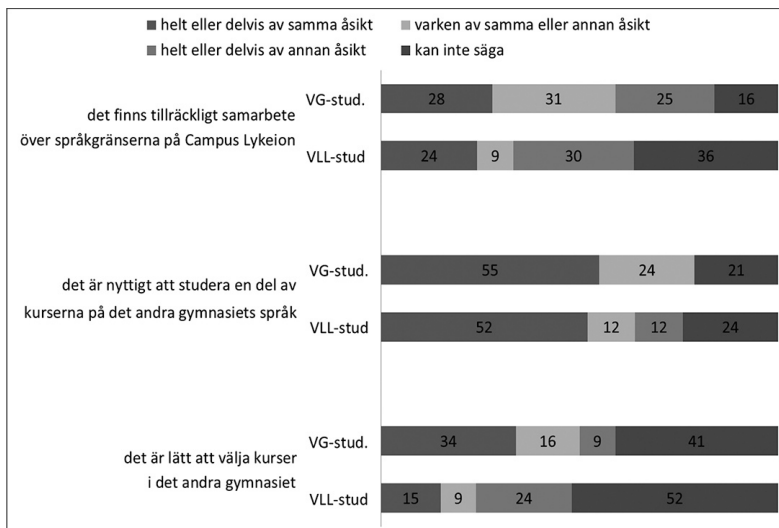

Figur 6. Jämförelse mellan personal och studerande ifråga om påståendet *Bruket av två språk på Campus Lykeion stöder studerandenas språkliga identitet*.

6 Möjligheter till diagonal språkanvändning

I redovisningen av enkätsvaren behandlas möjligheter till diagonal språkanvändning utgående från studerandenas uppfattning om och erfarenheter av deltagande i gemensam verksamhet. Det allmänna påståendet *Bruket av två språk på campus Lykeion möjliggör samarbete över språkgränserna i undervisningen* visar en jämn fördelning mellan gymnasierna. Lika många studerande, 20, från vardera gymnasiet var helt eller delvis av den åsikten, vilket tillsammans utgör 63 % av alla informanter. Det att inte en större andel instämmer i påståendet motiverar en närmare analys av olika delaspekter.

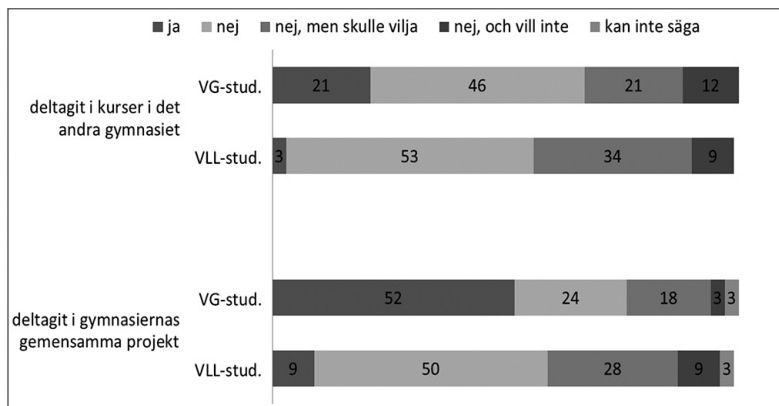
Figur 7 visar hur studerandena förhåller sig till samarbetsutbudet samt om de anser att det är nyttigt och lätt att välja kurser i det andra gymnasiet. I figuren anger första balken i varje par VG-studerandenas svar.

Figur 7. VG- och VLL-studerandenas åsikter om samarbete och studier i det andra gymnasiet.

I dagsläget har gymnasierna identisk periodisering för läsårsplanen och provveckorna samt synkroniserade lektionstider för kurser, vilket utgör grunden för ett smidigt samarbete (Brännkärr 2013). Siffrorna i figur 7 visar att majoriteten av VLL-studerandena (52 %) har valt alternativet *kan inte säga* när de tillfrågats om lätthet att välja kurser i det andra gymnasiet. Att en relativt stor andel studerande i båda gymnasierna (41 %–52 %) har valt detta svarsalternativ i det sista påståendet i figuren antyder att den praxis som gäller information om kursutbud över språkgränsen kunde utvecklas. Ramarna för diagonal språkanvändning finns och potentialen kunde utnyttjas mera.

En naturlig förklaring till den osäkerhet som kommer fram i figur 7 är att speciellt studerande i VLL ännu har relativt lite erfarenhet av samarbete över språkgränsen i form av projekt och kurser. Av VG-studerandena i denna studie har 52 % deltagit i gymnasiernas gemensamma projekt och 21 % i kurser i det andra gymnasiet. För VLL-studerandena är motsvarande andelar 9 % för projekt och 3 % för kurser. Se figur 8.

Figur 8. VG- och VLL-studerandenas deltagande i kurser i det andra gymnasiet och gemensamma projekt.

De två gymnasierna i denna studie är olika stora vilket kan återspeglas i resultaten. *Campus Lykeion* har inte i alla avseenden möjligheter att erbjuda samma urval projekt och kurser för VG med 140 studerande och VLL med 760 studerande. Med tanke på helheten och de villkor som parallellspråkighet ställer i skolkontexten är det viktigt att eftersträva en balans i och följa upp den diagonala språkanvändningen. I VLL visar de studerande som inte har erfarenhet större intresse för båda aktiviteterna: 34 % säger att de inte har deltagit i kurser men skulle vilja, och 28 % att de inte deltagit i projekt men skulle vilja göra det. Motsvarande andelar för VG är 21 % för kurser och 18 % för projekt. I hela materialet har för kursers del 20 % respektive för projekt 10 % inte deltagit och vill inte heller delta i dessa aktiviteter.

En av enkätens öppna frågor ger möjligheter till en kvalitativ analys med framtidsaspekt. Sammanlagt 50 studerande har svarat på frågan genom att komplettera meningen *Om 10 år är Campus Lykeion...* Vi har kategoriserat 34 % av svaren i huvudkategorin stabilt och 64 % i huvudkategorin dynamiskt. Ett svar i materialet faller utanför dessa genom att uttrycka båda aspekterna: *muuttunut. tai*

sitten ei (Förändrat. Eller sedan ej.). I de svar som uttrycker stabilitet förväntar man sig att framtiden inte skiljer sig från det som finns idag:

- (1) samanlainen kuin nykyisin (likadant som nuförtiden)
- (2) en fortsatt tvåspråkig och trivsamt skola
- (3) edelleen hyvä lukio (fortfarande ett bra gymnasium)
- (4) vielä täällä (ännu här)

De svar som innehåller en dynamisk aspekt uttrycker dels problem, dels utveckling. Problem uttrycks i 6 % av svaren: *kuollut ja kuopattu* (död och begravet), *pulassa (i knipa)*, *splittrad*. Inom kategorin utveckling kan svaren indelas i extern (18 %) och intern (40 %) utveckling. De studerande vars svar tar fasta på extern utveckling har svarat att *Campus Lykeion* är ett bland många tvåspråkiga campus (ex. 5), att campuset är mer populärt (ex. 6) och att svenska språket har blivit frivilligt (ex. 7).

- (5) den första av många tvåspråkiga kampus
- (6) suosituimpi (mer populärt)
- (7) ruotsi vapaaehtoista (svenskan frivillig)

I majoriteten av de svar som uttrycker intern utveckling antas att campuset om 10 år är större samt mer tvåspråkigt och mångsidigt (ex. 8–10). I de två sista exemplen nedan tas ställning till balansen mellan språken. Studerandena antar att finskan har tagit över helt (ex. 11) eller delvis (ex. 12).

- (8) en ännu större skola
- (9) vielä monipuolisempi (mer mångsidigt)
- (10) mer tvåspråkig!
- (11) helt finskt
- (12) finskspråkigt först och svenskt i andra hand

Sammanfattningsvis kan konstateras att svaren på den öppna frågan visar att många informanter ser framtiden på det tvåspråkiga campuset som positiv. Majoriteten av våra informanter antar att samarbetsformerna och därmed även den diagonala språkanvändningen på campuset fortsätter. De antar även att samarbete mellan olika läroanstalter med olika undervisningsspråk kommer att öka. En tredjedel förväntar sig inga större ändringar i verksamheten.

7 Diskussion

Språklig medvetenhet, strategiarbete och uppföljning av effekter i samband med tvåspråkiga lösningar är ytterst viktigt. *Campus Lykeion* har nyligen utarbetat ett strategidokument, *Vasamodellen*, som tar fasta på de olika samarbetsformer över språkgränsen som utvecklas inom ramen för gymnasiecampuset. Även den forskning som gäller *Campus Lykeion* har kontinuerligt utnyttjats i personalutbildningen. De allmänna ramarna för samarbetet mellan de båda gymnasierna är klara bl.a. i fråga om vision, målsättningar och gemensamma strukturer (t.ex. samma periodisering, öppna kursbrickor). Däremot är det arbete som gäller gemensamma kurser och undervisning ännu i en utvecklingsfas och söker sina ramar och former.

I denna artikel har vi diskuterat tvåspråkighet på *Campus Lykeion* genom att reda ut hur gymnasiestuderande förhåller sig till

den tvåspråkiga skolmiljön samt hur de agerar i sin studiemiljö där parallellspråkighet kombineras med diagonal språk användning. Våra analyser visar att majoriteten av informanterna vill studera på ett tvåspråkigt campus och de ser de två inhemska språken som en naturlig och central del av det finländska samhället. De flesta av informanterna säger sig också vara beredda att delta i diagonalspråkig verksamhet, eftersom bara ca 10 % har svarat att de inte har deltagit kurser i det andra gymnasiet och inte heller vill göra det.

Positiva effekter av gemensam verksamhet kan illustreras av två VLL-studerande som i gymnasiets nättidning *Fuusio* 4/2014 skriver om erfarenheterna av att delta i en kurs i biologi på svenska:

Varsinkaan biologia ei lukeudu suosikkiaineisiimme, niin aineen opiskelu saattaisi olla kiinnostavampaa ja mielekkäämpää ruotsiksi. Ja niinhän se olikin! [...] Ensimmäisillä tunneilla meitä vähän jännitti. [...] Vaikka meitä eivät tunnin aiheet etukäteen ajateltuna kiinnostaneet juuri yhtään, silti odotimme aina innolla VG:n tunteja. (*Speciellt biologi hör inte till våra favoritämnen, så det kunde vara mera intressant och meningsfullt att studera på svenska. Och så var det! [...] På de första lektionerna var vi litet nervösa. [...] Fast lektionernas teman inte alltid alls intresserade oss på förhand, väntade vi alltid ivrigt på timmarna i VG.*)

Citatet ovan visar hur möjligheten till diagonal språk användning kan påverka både inläringen och engagemanget på ett positivt sätt. Den diagonala språk användningen kan alltså också motivera studerandena genom annat än den substans som ingår i undervisningen.

Studerandena i vår studie antar att ett tvåspråkigt *Campus Lykeion* finns kvar om 10 år och ser en fortsatt utveckling av den tvåspråkiga verksamheten på campuset. Eftersom principerna för verksamheten på två språk inte verkar vara helt klara, behövs vidare utveckling av och kommunikation om språkliga principer. I utvecklingsarbetet bör man ta hänsyn till studerandenas uppfattning om sin egen två- och flerspråkighet. Begreppet 'språklig identitet' i *Vasamodellen* är centralt i detta arbete där det finns potential för diagonala undervisningslösningar för studerande med individuell en-, två- och flerspråkighet.

Följande steg inom forskarteamet BiLingCos projekt på *Campus Lykeion* är att reda ut hur den *affordans* som campuset erbjuder ifråga om språkinlärning motsvarar studerandenas önskemål och målsättningar. Affordans kan ses som ett visst relevant drag som möjliggör agerande i omgivningen. Det avgörande för agerandet är aktivitet, vilja och vad som uppfattas som användbart. (van Lier, 2000.) Affordans, önskemål och målsättningar studeras för tvåspråkiga (del) kurser och temadagar samt genom att vi följer några studerande som väljer att delta i enspråkiga kurser i det andra gymnasiet under läsåret 2014–2015. Materialet består av lärarintervjuer, intervjuer med studerande, observationer och muntliga, reflekterande dagböcker som studerandena producerar. Ett konkret resultat av projektet blir ett uppdaterat strategidokument där språkprinciperna gällande gemensamma kurser antecknas. Genom forskarteamets studier utreds och definieras diagonal språkanvändning på ett tvåspråkigt campus med parallella utbildningsspråk.

Litteratur

- BiLingCo 2014. *Bilingualism and Communication in Organizations*. (30.3.2015.) Tillgänglig: <http://www.uva.fi/fi/research/groups/management/bilingo/>
- Boyd, Sally & Palviainen, Åsa 2014. Building walls or bridges? A language ideological debate about bilingual schools in Finland. I: Halonen Mia & Ihalainen, Pasi & Saarinen, Taina (red.) *Language policies in Finland and Sweden. Interdisciplinary and multi-sited comparisons*. Bristol: Multilingual Matters. S. 57–89.
- Brännkärr, Tomas 2013. *Vasamodellen – Aktivt samarbete över språkgränsen inom andra stadiets utbildning i Vasa stad*. Opublicerat strategidokument.
- Davidson-Nielsen, Niels 2008. *Parallelsproglighed – begrebets oprindelse*. (20.2.2015.) Tillgänglig: http://cip.ku.dk/om_parallelsproglighed/oversigtsartikler_om_parallelsproglighed/parallelsproglighed_begrebets_oprindelse/
- Fuusio* 4/2014. (20.2.2015.) Tillgänglig: <http://fuusio.vaasa.fi/>
- Godenhjelm, Sebastian & Saarinen, Taina & Östman, Jan-Ola 2013. *Utgångspunkter för en fungerande parallellspråkighet. En kartläggning av*

- mångspråkigheten vid finländska universitet*. (30.3.2015.) Tillgänglig: <http://nordiskparallelsprogsnet.blogs.ku.dk/femte-og-afsluttende-mode/>
- Kajander, Kati & Dufva, Hannele & Kotkavuori, Ella & Alanen, Riikka 2014. Kaksikielinen koulu? Pietarsaaren lukio ja Jakobstads gymnasium saman katon alle. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta – jouluuu 2014*. (15.4.2015.) Tillgänglig: <http://www.kieliverkosto.fi/article/kaksikielinen-koulu-pietarsaaren-lukio-ja-jakobstads-gymnasium-saman-katon-alle/>
- Karjalainen, Katri & Pilke, Nina 2012. Samlokalisering, samarbete eller kanske sammansmältning? Analys av begreppet 'tvåspråkig skola' i en dagstidning. I: Nissilä, Niina & Siponkoski, Nestori (red.) 2012. *Språk i rörelse*, VAKKI Publications 1. Vasa: Vakki. S. 58–69.
- Konstordbok 2000. R. Brody-Johansen. Borås: Wahlströms Bokförlag.
- Konstskola.nu 2014. *Bildkomposition*. Tillgänglig: <http://konstskola.nu/bild-komposition/>
- Koskela, Merja & Pilke, Nina & Picht, Heribert 2012. Parallellingualism and Parallel Language Use in the Rhetoric of Nordic Language Planning. From Confusion to Relative Clarity and Conscious Efforts. *Terminology Science and Research*, Vol 22. S. 20–29.
- Lag om grundläggande utbildning 628/1998. *Finlex*. (15.1.2015.) Tillgänglig: <http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1998/19980628>.
- Lier, Leo van 2000. From input to affordance: Social-interactive learning from an ecological perspective. I: Lantolf, James P. (red.) *Sociocultural Theory and Second Language Learning*. Oxford University Press. S. 245–259.
- Pilke, Nina 2014. Parallelspråkig terminologiutveckling inom högskolesektorn i Finland – möjligheter och utmaningar. *Terminologen*. Oslo: Språkrådet. (Under utgivning.)
- Pilke, Nina & Vik, Gun-Viol 2013. Kaksi kieltä saman katon alla. Kielistrateginen näkökulma kaksikieliseen lukiokampukseen. I: Eronen, Maria & Rodi-Risberg, Marinella (red.) *Haasteena näkökulma*. Vakki-publications 2. Vasa: Vakki. S. 292–302.
- Pörn, Michaela & Karjalainen, Katri 2013. Klasstandem i en tvåspråkig skolkontext. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta* 5/2013. (15.1.2015.) Tillgänglig: <http://www.kieliverkosto.fi/article/klasstandem-i-en-tvasprakig-skolkontext/>
- Sahlström, Fritjof & From, Tuuli & Slotte-Lüttge, Anna 2013. Två skolor och två språk under samma tak. I: Tainio, Liisa & Harju-Luukkainen, Heidi (red.) *Kaksikielinen koulu – tulevaisuuden monikielinen Suomi. Tvåspråkig skola – Framtidens flerspråkiga Finland*. Kasvatusalan tutkimuksia 62. Jyväskylä: Suomen kasvatustieteellinen seura. S. 319–341.
- Skutnabb-Kangas, Tove 1981. *Tvåspråkighet*. Lund: Liber Läromedel.
- Språkmöten* 2013. (15.1.2015.) Tillgänglig: <http://blogs.helsinki.fi/sprakmoten/>

- Sundman, Marketta 2013. *Tvåspråkiga skolor? En analys av föredelar och risker med införandet av skolor med svenska och finska som undervisningsspråk*. Magma-studie 4. Helsingfors: Tankesmedjan Magma.
- Vasa svenska aftonläroverk 2014. Tillgänglig: <http://aftis.vaasa.fi/>
- Vasamodellen (2014). *Vasamodellen – Aktivt samarbete över språkgränsen inom andra stadens utbildning i Vasa*. Vasa: Campus Lykeion. Opublicerat strategidokument.

VEM PERMITTERAR LÄRARE I EN KOMMUN?

En transitivitetsanalys av processer och deltagare i kommunala föredragningslistor under fem decennier

Jaana Puskala

1 Inledning

Projektet *Kommunala föredragningslistor som texter från 1970-talet till 2010-talet* har som övergripande syfte att undersöka utvecklingen av genren föredragningslista under fem årtionden (1973–2010).

Materialet omfattar sammanlagt 20 föredragningslistor för kommunstyrelsemöten i Korsholms kommun, fyra listor per år. (Mer om materialet och om Korsholm se Puskala 2007, 2008, 2009.) Materialet presenteras i tabell 1.

Tabell 1. Antalet ärenden, ord samt det genomsnittliga antalet ord/ärende i materialet

	ärenden	ord	ord/ärende
1973	101	6 111	61
1980	164	14 095	86
1990	167	17 390	104
2000	65	13 407	206
2010	46	14 090	306
Totalt	543	65 093	120

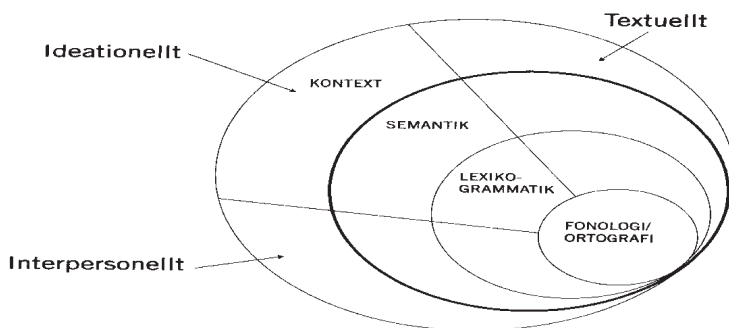
I en tidigare delstudie (Puskala 2009) sökte jag svar på frågan var aktörerna i kommunala föredragningslistor gömmer sig. Då utgick jag från sedvanliga grammatiska konstruktioner som passiv och nominaliseringar. Analysen visade att båda konstruktionerna var vanliga i materialet och att det förekom flera sådana konstruktioner i de textpartier som var skrivna av tjänsteinnehavare än i de textpartier där någon utomstående aktör fick ordet. Analysen visade också att passiva konstruktioner var speciellt vanliga i ett ärende med negativt innehåll (kommunala sparåtgärder) och att den enda aktören som då förekom som subjekt i aktiva satser var kommunfullmäktige, det högsta beslutsfattande organet i en kommun.

I artikeln ska jag närma mig frågan ur ett litet annat perspektiv genom att tillämpa transitivitetsanalys inom funktionell textanalys (Halliday & Matthiessen 2004; Holmberg & Karlsson 2006, 73–107; Karlsson 2011; Sellgren 2011). En textanalys ur funktionellt perspektiv visar att språket och texten både speglar verkligheten och är med och formar vår bild av verkligheten (Holmberg, Karlsson & Nord 2011, 7). Detta är speciellt intressant med tanke på föredragningslistor som ju fungerar som underlag för de beslut som kommunstyrelseledamöter ska fatta.

Kommunala föredragningslistor har tidigare undersökts av bl.a. Heikkinen (2000a) som fokuserade på intertextualitet i Helsingfors stads utbildningsnämnds finska föredragningslista. För en översikt av nordisk forskning inom övriga genrer inom myndighetsdiskurs se Lassus (2011, 27–29).

2 Transitivitetsanalys som en del av funktionell textanalys

Som bekant utgår funktionell textanalys från två indelningar. Hur språket fungerar beskrivs dels med hjälp av de fyra skikten *fonologi/ortografi*, *lexikogrammatik*, *semantik* och *kontext*, dels med hjälp av de tre metafunktionerna *den ideationella*, *den interpersonella* och *den textuella*. (Figur 1.)

Figur 1. Den funktionella textanalysens modell över skikten och metafunktionerna (Holmberg, Karlsson & Nord 2011, 10).

Jag har analyserat materialet genom att tillämpa *transitivitetsanalys* inom funktionell textanalys. Att analysera transitivitet i en text är den oftast tillämpade metoden för analys av den ideationella metafunktionen. Analysen ger en inblick i samspelet mellan form och betydelse i en text. Texterna belyses i analysen ur tre olika synvinklar. För det första analyserar jag vilka slags *processer* som förekommer i dem (betydelse), för det andra vilka slags verb som används för dessa processer (form) och för det tredje vilka slags *förstadeltagare* som realiserar genom processerna.

I artikeln ger jag en kvantitativ bild av fördelningen av processtyperna i materialet och de två övriga synvinklarna och belyser siffrorna genom exempel. I den kvantitativa analysen av processtyperna beaktar jag enbart de processer som realiserar i verbgrupper med finit verb i fria och bundna satser men kommenterar också de processer i exemplen som skribenten har valt att realisera som *grammatiska metaforer*.

Man brukar räkna med minst fyra olika typer av processer: *materiella* (exempel 1), *verbala* (exempel 2), *mentala* (exempel 3) och *relationella* (exempel 4) (se Karlsson 2011, 22).

De materiella processerna beskriver vanligen dynamiska, yttre förändringar, medan de relationella beskriver statiska tillstånd. Den

kvantitativa fördelningen mellan dessa två kan således ge en första fingervisning om textens kvalitet: en text där de materiella processerna dominerar är mer konkret, fysisk och dynamisk, en text med många relationella processer är mer abstrakt och statisk. Analysen behöver dock kompletteras med en analys av förstadeltagare. (Karlsson 2011, 24.)

I mötesdiskursen inom genrerna föredragningslista och protokoll utgör också de verbala processerna en viktig grupp på samma sätt som i akademisk diskurs (se Halliday & Matthiessen 2004, 253). I båda diskurserna citerar man olika aktörer och rapporterar vad de har gjort, även om citaten och rapporteringen i dessa diskurser har olika kommunikativa mål. Det är alltså fråga om intertextualitet, ett fenomen som jag redan tidigare har diskuterat (Puskala 2012).

- (1) Yttjälen i marken bär arbetsmaskinerna. (§ 388/1990¹)
- (2) Angående ... vill kommunstyrelsen **påpeka** att... (§ 388/1990)
- (3) Vid bedömningen av bidragsfördelningen torde **beaktas** att ... (§ 50/1980)
- (4) Enligt idrottsnämndens uppfattning är I.F. Hoppets budget för år 1980 inte helt jämförbar... (§ 50/1980)

En analys av förstadeltagare i en text belyser vilka deltagare texten koncentrerar sig på och konstruerar som centrala (Karlsson 2011, 27). I exempel 1 och 2 är förstadeltagarna aktiva aktörer. ”Yttjälen i marken” i exempel 1 är ett konkret ting, medan ”kommunstyrelsen” i exempel 2 är ett kollektiv. I meningen i exempel 3 ingår ingen förstadeltagare. I exempel 4 är förstadeltagaren ett abstrakt begrepp, ”I.F. Hoppets budget” som meningen säger något om.

1 I artikeln använder jag i exemplen hänvisningar till det aktuella ärendet och det aktuella årtalet av typ § 212/1980. I exemplen från år 1973 är hänvisningen dock av typ § 13/15.1.1973, då numreringen i varje föredragningslista år 1973 börjar från ett.

Som det framgår av exemplen realiseras en process i en text av en verbgrupp. Verbgruppen utgörs i exemplen 1 och 4 endast av ett finit verb men i exemplen 2 och 3 av ett hjälpverb och ett infinitiv verb. När verbgruppen består av två eller flera verb anger det sista verbet processkärnan och hjälpverbet eller -verben fungerar interpersonellt (Holmberg & Karlsson 2006, 76f.).

Den konkreta analysen av materialet har dock visat att verbgrupperna med nexusinfinitiv av typ ”x och y torde utses att justera protokollet” kräver en annan typ av analys än de övriga verbgrupperna, till exempel de i exemplen 2 och 3, där de finita verben har en interpersonell funktion. I sådana verbgrupper ingår ju två olika processer: för det första en verbal process där mötet utser x och y till en uppgift och för det andra en materiell process i form av infinitivfras där x och y justerar protokollet. I den verbala processen är x och y passiva talmål, i den materiella processen aktiva aktörer. Eftersom jag i den kvantitativa analysen bara beaktar de processer som realiseras som finita verb har jag ansett dylika fall representera verbala processer.

Vid analys av transitivitet är *grammatisk metafor* ett centralt begrepp. En grammatisk metafor packar in betydelser så att deltagare inte behöver uttryckas i texten. Den kan anses vara en inkongruent variant av den kongruenta varianten där motsvarande innehåll uttrycks t.ex. med hjälp av ett finit verb och en förstadedeltagare (Karlsson 2011, 31f.).

I exemplen 3 och 4 ingår fyra grammatiska metaforer, ”bedömning”, ”bidragsfördelning”, ”uppfattning” och ”jämförbar” som kan packas upp på det sätt som framgår av tablå 1.

Tablå 1. Exempel på grammatiska metaforer, deras kongruenta varianter och processtyper

grammatisk metafor	kongruent variant	processtyp
bedömning	x bedömer bidragsfördelningen (x = kommunstyrelsen)	(mental) verbal
bidragsfördelning	x fördelar bidrag (x = idrottsnämnden)	materiell
(Enligt idrottsnämndens) uppfattning	Idrottsnämnden uppfattar att...	(mental) verbal
jämförbar	x kan inte jämföra I.F. Hoppets budget med... (x = idrottsnämnden, man)	(mental) verbal

I tablå 1 har jag markerat förstadelstagaren i de kongruenta varianterna med *x* i de fall där den inte explicit framgår av sammanhanget. En läsare som är förtrogen med genren torde dock veta att förstadelstagarna i dessa fall är de som anges inom parentes.

Det är inte alltid självklart att enbart utgående från verbets egentliga betydelse bestämma vilken typ av process det representerar. Till exempel de tre grammatiska metaforerna i tablå 1 som i en annan kontext kunde ha analyserats som inpackade varianter av mentala processer analyseras i möteskontext som verbala. (Se Heikkinen 2000b, 133f.; se också Holmberg & Karlsson 2006, 98.)

3 Transitivitet i materialet

Jag har analyserat transitivitet genom att indela de finita verbfraser som ingår i fria och bundna satser i materialet i de fyra processtyperna (materiell, mental, verbal och relationell) enligt betydelsen i processkärnan. Jag har alltså lämnat de finita verben i inbäddade satser, infinitivfraserna och de grammatiska metaforerna utanför den kvantitativa analysen. I samband med exemplen kommenterar jag dock också dessa aspekter.

De verbgrupper med finita verb i materialet som realiserar processer är till antalet sammanlagt närmare 6 400. De absoluta årsvisa siffrorna

berättar inte så mycket i sig, utan de måste relateras till antalet ärenden per år. De följer samma tendenser som antal ord/ärende (jfr tabell 1). Ärendena år 2010 omfattar fyra gånger så många ord och processer (306 ord, 27,6 processer) som ärendena år 1973 (61 ord, 5,5 processer).

Det genomsnittliga antalet processerna/ärende ökar i samma takt som det genomsnittliga antalet ord/ärende. År 1973 har ett ärende i genomsnitt 5,5 processer, år 1980 8,4 och år 1990 10,3 processer.

Processerna fördelas mellan de fyra olika processtyperna enligt tabell 2. Jag diskuterar de olika processtyperna i avsnitt 3.1–3.4 i storleksordning (mest frekvent typ först) och belyser diskussionen med exempel. I samband med diskussionen tar jag upp vilka verb som används för processen i fråga samt vilka slags förstadeltagare som typiskt realiseras i samband med processen. För att kunna besvara frågan i artikelrubriken om vem som permitterar lärare i en kommun har jag i avsnitt 3.5 valt att analysera närmare ett ärende (§ 206/2000) där också permitteringar tangeras.

Tabell 2. Procentuell fördelning av processerna i de fyra olika processtyperna i materialet

%	år 1973	år 1980	år 1990	år 2000	år 2010
materiella	37	31	29	35	34
mentala	2	3	4	4	5
verbala	43	43	44	39	34
relationella	18	23	23	22	27
totalt	100	100	100	100	100

3.1 Verbala processer i materialet

De verbala processerna utgör den största gruppen i materialet. Deras andel varierar mellan 34 % och 44 % av processerna under de olika åren. Att andelen verbala processer är högst i så gott som hela

materialet är utmärkande för genrerna föredragningslista och protokoll där mycket i texterna sker genom olika verbala uttryck: mötet *utser* någon till en uppgift, det *röstas* om ett förslag, en nämnd *konstaterar* något eller någon aktör *anhåller* om något (se Holmberg & Karlsson 2006, 100).

- (5) I exempel 5 ingår sammanlagt fem verbgrupper med verbala processer, markerade med fetstil. Exemplet omfattar hela § 371 från år 1990.

Gun-Britt Silander, som hyr av kommunen ägda utrymmen i kulturhuset för caféerörelse, **har uppsagt** hyresöverenskommelsen per 31.5.1990.

Samtidigt **erbjuder** hon kommunen att köpa den av henne ägda caféutrustningen för ett pris om 15.000 mk. Bilaga: A § 371.

Förslag:

Kommunstyrelsen **torde godkänna** Gun-Britt Silanders uppsägning.

Ny innehavare **torde sökas** genom annonsering med sikte på att verksamheten skall kunna återupptas i september.

Erbjudandet beträffande kommunens köp av caféutrustning och hyres-telefonanslutning **torde** kommunstyrelsen i detta skede **tacka nej till**. (§ 371/1990)

De verbala processerna i exempel 5 är typiska för genren föredragningslista i materialet. I de två första fallen realiserar den verbala processen genom verben ”säga upp” och ”erbjuda”. Förstadedeltagaren är explicit, det är hyresgästen som har kontaktat kommunen och lämnat ett skriftligt besked om uppsägning. Listförfattaren citerar i beredningen fritt Silanders brev som också mottagarna har tillgång till i form av bilaga (A § 371).

Två av de tre senare processerna som ingår i beredningens slutförslag har samma förstadedeltagare, kommunstyrelsen. Detta är

naturligt, eftersom kommunstyrelsen ska fatta beslut utgående från beredningen.

Det tredje fallet har jag också ansett representera en verbal process som realiseras genom verbet *söka*. Den primära, materiella betydelsen "försöka få" hos verbet (MOT Norstedts) blir sekundär i och med att den grammatiska metaforen "annonsering" som ingår i omständighetsadverbialiet antyder att sökandet sker verbalt, genom att någon formulerar en annons som sedan publiceras. Det ingår ingen förstadeltagare i processen, men för en mottagare som är insatt i hur en kommun fungerar torde det vara självklart vilken tjänsteinnehavare som sköter annonseringen.

Utöver "annonsering" ingår det ytterligare två ideationella grammatiska metaforer i ärendet, "uppsägning" och "köp". Mottagaren har knappast några svårigheter att förstå dem, eftersom de uttrycks med sina kongruenta verbala respektive materiella motsvarigheter tidigare i texten.

Också de två något klumpiga nominalfraserna "av kommunen ägda utrymmen" och "den av henne ägda caféutrustningen" med förstadeltagare som agent och med en process inpackad i participattribut kan anses vara inkongruenta varianter av de motsvarande relationella processerna "kommunen äger utrymmen" och "hon äger caféutrustningen". De är rätt ovanliga i materialet från 1990, men listförfattaren har sannolikt blivit påverkad av den stil som caféinnehavaren använder i sitt brev där två dylika formuleringar ("den av mig bedrivna caférörelsen", "de av mig ägda cafémaskinerna och inventarierna") ingår.

Antalet olika verb som realiserar en verbal process i materialet ligger rätt konstant kring 50. Förutom de typiska verben som realiserar de verbala processerna i materialet "meddela", "anhålla om", "lediganslå", "konstatera", "bevilja" osv. ingår det många mindre typiska verb för verbala processer i listan. Sådana är t.ex. verben "se" (exempel 6), "höra" (exempel 7) och "överväga" (exempel 8) vilka vanligen uttrycker mentala processer men i den kontext de nu ingår i ändå ska anses realisera verbala processer. (Se t.ex. Holmberg & Karlsson 2006, 97–101.)

- (6) Utredarna **ser** följande för- och nackdelar med handlingslinje II: [---] (§ 5/2010)
- (7) Kommittén **hör** i sitt arbete Vasaregionens idrottshallar och [---] (§ 9/2010)
- (8) Kommunalstyrelsen **torde överväga** en höjning av annuiteten från 13 % till 14,5 % (§ 19/9.11.1973)

När de betydellesvaga verben ”ge”, ”göra” och ”komma” som vanligen uttrycker materiella processer kombineras med vissa andradeltagare eller omständigheter som ”ge eller avge utlåtande” (exempel 9), ”göra en bedömning” (exempel 10) eller ”komma med en anmärkning” (exempel 11) ska de anses realisera verbala processer. I sådana sammanhang betonas det kommunikativa och inte det materiella inslaget.

- (9) Med anledningen av kommunstyrelsens ovanstående beslut har generalplanarkitekt Kari Kyyhkynen **gett följande utlåtande**: [---] (§ 959/1980)
- (10) Allmänt kan konstateras att strandgeneralplanen inte orsakar sådana ändringar i naturen att en separat **bedömning** av konsekvenserna borde **göras**. (§ 349/2000)
- (11) Därvid **har** NN och MN **kommit med följande anmärkning**: [---] (§ 28/1990)

Förstadeltagarna kring verbala processer är oftast explicit utsatta. De representerar vanligen kollektiv (kommunstyrelsen, kommittén) eller enskilda personer som har en speciell roll i kontexten (experter som utreder kommunreformen eller uttalar sig om strandplan eller grannar som enligt lag har rätt att uttala sig i ett byggnadslovsärende).

I några fall där ingen explicit förstadeltagare finns med och där processkärnan alltså står i passiv är den implicita förstadeltagaren ett

kollektiv, oftast en myndighet: i exempel 5 ”Ny innehavare torde sökas genom annonsering” är den implicita förstadelstagaren Korsholms kommun, i exempel 10 ”Allmänt kan konstateras” strandgeneralplanekommittén och senare i exempel 10 ”en separat bedömning av konsekvenserna borde göras” en viss myndighet som inte behöver nämnas i sammanhanget.

3.2 Materiella processer i materialet

De materiella processerna utgör den näst största gruppen i materialet. Totalt 29–37 % av processerna är materiella. De förknippas oftast med ärendena inom den tekniska sektorn eller planläggningen: någon tillverkar eller bygger något, leder avloppet på ett visst sätt eller utarbetar en plan (exempel 12). Också ärendena inom personaladministration eller ekonomi har många materiella processer där någon blir anställd, budgeten överskrids eller intäkterna minskar. En speciell grupp utgörs av de materiella processer som omfattar mötesterminologi (exempel 13).

- (12) Vid anläggningen **sker** pulver- och våtmålning, gulkromatering samt zink- och järnfosfatering, slungblästring samt montering efter ytbehandlingen. Processvattnet och -lösningar **behandlas** i inrättningens eget avloppsreningsverk innan det **leds ut** i kommunens avloppsledning. Det komprimerade torravfallet från det egna reningsverket **förs** till en problemavfallsinrättning. Utsläppen i luften **förebyggs** med hjälp av cykloner och med ett vattenridåskåp vid våtmålningen. (§ 250/2000)
- (13) Föreningen Brages i Vasa anhållan om bidrag om 3.000 mark från Korsholms kommun för Amerikaturné **förelades** kommunalstyrelsen vid sammanträde den 9.4.1973 varvid ärendet **bordlades**.

Kommunalstyrelsen **torde** ånyo **uppta** ärendet för slutlig behandling. (§ 16/4.6.1973)

Exempel 12 utgörs av andra stycket i ett ärende där Västra Finlands miljöcentral begär utlåtande av kommunen angående ett företags ansökan om miljötillstånd för ytbehandling av metaller. Det ingår endast materiella processer i avsnittet där företagets verksamhet beskrivs.

Det ingår endast en explicit förstadeltagare i textavsnittet. Den utgörs av de sju grammatiska metaforerna i första meningen, där den materiella processen realiseras med det betydelsefattiga verbet ”ske”. Läsaren har dock knappast några svårigheter att inse att förstadeltagaren i hela avsnittet egentligen är det företag som ansöker om miljötillstånd. Metaforerna är tekniska termer inom ytbehandling, och de är rätt genomskinliga, dock rätt svåra att packas upp av en icke-expert. Det ingår inga bilagor i ärendet. Det går alltså inte att bedöma om formuleringarna ingår i företagets ansökan, i Västra Finlands miljöcentrals begäran om utlåtande eller om de enbart är listförfattarens formuleringar.

Exempel 13 omfattar § 16 i sin helhet. De tre materiella processerna i exemplet representerar termer inom mötesdiskurs. Det ingår också en viss verbal, dvs. kommunikativ betydelse i dem. Att *bordlägga ett ärende* kan ju definieras som ’att besluta att uppskjuta sin behandling av fråga el. ärende’, att *förelägga ett ärende* som ’att överlämna (för behandling) med avs. på ärende, förslag, uppgift e.d.’ och att *uppta ett ärende* ’låta (ärendet) ingå som en av (de ordnade) beståndsdelarna eller enheterna i viss ordnad helhet’ (MOT Norstedts). I dessa fall har jag dock ansett att den materiella betydelsen är dominerande.

I exempel 13 är förstadeltagaren explicit endast i den sista processen som utgörs av beredningens beslutsförslag. Det finns alltså två olika implicita förstadeltagare, å ena sidan en tjänsteinnehavare som förelagt kommunstyrelsen ärendet och å andra sidan kommunstyrelsen som bordlagt det.

Antalet olika verb som realiserar en materiell process i materialet ligger kring 100. År 1980 används nästan 150 olika verb för den upp-

giften. Detta är naturligt eftersom de materiella processerna uttrycker en förändring i den yttre världen och de kan återspegla de åtgärder kommunstyrelsen eller någon annan aktör i texterna har makt över att förändra.

Majoriteten av verben hör inte ihop med någon speciell diskurs utan de är allmänna i sin betydelse, som "anordna" (exempel 14), "samordna" och "(om)organisera" (exempel 15) och "vidta åtgärder" (exempel 16).

(14) Finlands svenska kommunalförbund och Finlands Stadsförbund **anordnar** en kurs för kommunalombud i aktuella skattefrågor 8–9.2.1990 på Stadsinstitutet i Esbo.(§ 16/1990)

(15) På hälsovårdscentralen **har** man **samordnat** och **omorganiserat** uppgifterna så att enbart en kanslist skulle behöva anställas. (§ 13/2000)

(16) Beträffande åtgärder för eliminerandet av olägenheterna med den öppna trappan vid högstadieskolans tillbygge i Smedsby **har** nämnden för allmänna arbeten och byggnadsnämnden **vidtagit** följande **åtgärder** i ärendet: [---] (§ 34/31.5.1973)

Det finns dock några verb som realiserar materiella processer som kan anses vara termer inom en speciell diskurs. Sådana är t.ex. de mötestekniska termerna i exempel 13. Några av dem kan anses vara termer inom juridisk diskurs (exempel 17) eller ekonomisk diskurs (exempel 18).

(17) [---] att kommunen **ikläder sig borgen** för Norra Korsholms Vatten Ab:s lån om 100.000 mk [---] (§ 13/15.1.1973)

(18) Ovanstående budgetändring **balanseras** med att inkomsterna för V/A-anslutningar **ökas** med 200.000mark i enlighet med Tekniska nämndens förslag. (§ 334/2000)

Som också exemplen 12–18 visar är förstadeltagarna kring materiella processer ofta explicita, men det är också vanligt att listförfattaren har valt att använda passiv diates och på det sättet undviker att utskriva en för honom självklar aktör. Detta kan ha blivit vanligare i de två senaste årgångar som materialet omfattar (åren 2000 och 2010). En tidigare analys som av naturliga skäl inte omfattade föredragningslistorna från 2010 (Puskala 2009) har ju visat att förekomsten av passiva konstruktioner ökar från 1990 till 2000.

3.3 Relationella processer i materialet

De relationella processernas andel ökar successivt från 18 % år 1973 till 27 % år 2010. Detta innebär att genren blir mer abstrakt och statisk under åren.

Både det absoluta antalet relationella processer och deras andel är högst i § 5 från 2010 som behandlar Korsholms utlåtande om rapporten över kommun- och servicestrukturreformen i Vasaregionen. Ärendet beskriver de olika alternativen för framtida kommunstruktur på det sättet som framgår av exempel 19. Verbgrupperna med relationella processer är markerade med fetstil.

- (19) Fördelen med handlingslinje III är att förändringen är tillräckligt stor. Det nya Vasa **skulle**, när förändringskaoset väl är över, **bli** en kommun som **har** överlevnadspotential på lång sikt. Som en stark tvåspråkig stad **skulle** Vasa **bli** en unik företeelse bland de finländska kommunerna. (§ 5/2010)

Textavsnittet i exempel 19 är typiskt för ett abstrakt, statiskt register (t.ex. Halleson 2011, 47). Det omfattar Korsholms kommuns utlåtande om kommunutredarnas förslag, där handlingslinje III innebär ett Storvasa. Förstadeltagarna som realiseras genom de två första processerna är det abstrakta substantivet ”fördel” samt den gram-

matiska metaforen ”förändringen”. Den senare kunde packas upp till en kongruent version ”kommunstrukturen (inom Vasaregionen) förändras”, vilket också är abstrakt. Samma grammatiska metafor tillsammans med efterledet ”-kaos” bildar förstadeltagaren som realiseras genom den relationella processen i den bundna satsen.

De två övriga relationella processerna med kollektivet ”det nya Vasa” som förstadeltagare har också de abstrakta substantiven ”överlevnadspotential” och ”företeelse” som andradeltagare. Både förledet ”överlevnad-” och efterledet ”-potential” är i sin tur grammatiska metaforer som kan packas upp till ”en kommun kan överleva” på lång sikt.

Antalet olika verb som realiserar relationella processer i materialet ligger kring 20. Förutom de sedvanliga verben ”vara”, ”bli” och ”ha” finns verb som ”råda” (exempel 20), ”stå” (exempel 21) och ”uppgå” (exempel 22).

(20) På sträckan **råder** hastighetsbegränsning 80 km/h (§ 650/1990)

(21) Emedan elementbyggnaden för Smedsby-Böle lågstadium inte kommer att **stå** färdigt förrän i mitten av november har underhandlingar förts om (§ 636/1980)

(22) Omsättningen 1972 kommer att **uppgå** till cirka 160.000 mk [---] (§ 12/15.1.1973)

Förstadeltagarna kring relationella processer är ofta grammatiska metaforer eller andra typer av abstrakta substantiv som ”förändring”, ”förändringskaos” och ”fördel” i exempel 19, ”hastighetsbegränsning” i exempel 20 och ”omsättning” i exempel 22. Några enstaka konkreta förstadeltagare förekommer dock, som ”elementbyggnad” i exempel 21.

3.4 Mentala processer i materialet

De mentala processerna utgör den minsta gruppen med en andel mellan 2 och 5 %, vilket också är förväntat. Protokolltexterna beskriver sällan inre skeenden. Det vanligaste verbet som realiserar en mental process i materialet är ”beakta” (exempel 23).

- (23) Planläggningssektionen torde överväga att föreslå för kommunstyrelsen att det ovannämnda beaktas genom att föreslå en minskning av antalet byggnadsplatser. Samtidigt beaktas dels det vad man också yrkat på i anmärkningen. Förslagsvis kunde byggnadsplatsen på den lilla holmen strykas. (§ 532/1990)

I föredragningslistorna från år 2010 förekommer också verbet ”se” som realiserar en mental process (exempel 24). Interpersonellt uttrycker dessa verbfraser uppmaningar, vilket inte förekommer i genren föredragningslista under tidigare år. Mottagaren uppmanas alltså uttryckligen kontrollera något i en bifogad karta.

- (24) Se karta i bilaga A § 123. (§ 123/2010)

Antalet verb som realiserar mentala processer ligger kring tio i materialet. De flesta verb som i andra diskurser ger uttryck för mentala processer anses ju i mötesdiskurs höra ihop med verbala diskurser. Jag har dock ansett bl.a. verben ”överväga” (exempel 25), ”betrakta” (exempel 26) och ”överse” (exempel 27) realisera mentala processer i sina kontexter.

- (25) [...] om kommunerna lägger betjäningarnivån för lågt i förhållande till olycksriskerna så **kommer** ministeriet **att överväga** en bindande lägsta nivå (§ 254/2000)

- (26) Kommunstyrelsen godkänner att studieresan **betraktas** som tjänstetid [...] (§ 636/1990)

- (27) Vid planläggarens besök den 12.5.80 diskuterades frågan på nytt varvid konstaterades, att planen även för kvarteren 207–208, 260–261, 424–425 borde överses. (§ 489/1980)

Förstadeltagarna kring mentala processer är oväntat sällan explicit uttryckta. I exemplen 23–27 förekommer endast ministeriet som explicit förstadeltagare. Indirekt kan också textmottagaren i exempel 24 anses vara explicit. De implicita, kollektiva förstadeltagarna i de övriga exemplen, kommunstyrelsen i exempel 23, kommunens löneavdelning i exempel 26 och kommunens planläggningspersonal i exempel 27, torde vara enkla för en insatt att lista ut.

3.5 Ett ärende i närbild

För att kunna besvara frågan i artikelrubriken om vem som permitterar lärare i en kommun har jag valt att granska närmare § 206 år 2000 där åtgärder för balansering av ekonomin, bl.a. permitteringar, i Korsholms kommun diskuteras. Ärendet har också diskuterats i Puskala 2009.

Ärende 206 med rubriken *Förslag till åtgärder som gäller 1999 års resultat samt balanseringen av ekonomin* är det längsta i föredragningslistan inför kommunstyrelsens möte den 8 juni 2000. Det omfattar totalt 484 ord, 22 meningar och 43 processer realiserade i form av verbgrupper med finit verb samt ett antal processer inpackade i grammatiska metaforer.

Det ingår nästan lika många materiella (13 = 30 %) och verbala (15 = 35 %) processer i ärendet. Antalet relationella processer är 10 (= 23 %), antalet mentala processer 5 (= 12 %). Fördelningen är annars nära genomsnittet år 2000, men de mentala processernas andel är dubbelt så hög som i genomsnitt och de materiella processernas andel fem procentenheter lägre än genomsnittet.

I exempel 28 ingår ett stycke ur början av ärendet med två verbala (markerade med V i exemplet) och en materiell process (M). Stycket kan anses vara ett slags inledning till de följande styckena, där de vidtagna åtgärderna presenteras.

(28) Hänvisande till § 70 i kommunallagen **meddelar** (V) kommunstyrelsen kommunfullmäktige att följande åtgärder **vidtagits** (M) för balanserande av kommunens ekonomi efter det att kommunfullmäktige den 24 juni 1998 **godkände** (V) det s.k. balanseringsprogrammet (KFG § 51/1998).

Förstadeltagaren eller talaren i den första verbala processen, kommunstyrelsen, meddelar andradeltagaren eller lyssnaren, kommunfullmäktige vad som gjorts för att balansera ekonomin. Den grammatiska metaforen ”balanserande” kan packas upp till den kongruenta materiella processen ”x balanserar kommunens ekonomi” som i sig är rätt abstrakt.

Också den infinita verbfrasen ”hänvisande till” kan packas upp till en kongruent verbal process, kommunstyrelsen hänvisar till § 70 i lagen – vilket egentligen torde vara § 65 som tar upp budget och ekonomiplan. Hela stycket kan anses vara en kraftigt förkortad version av det som står i kommunallagen i § 65, 3 mom:

Ekonomiplanen skall vara i balans eller visa överskott under en planeperiod på högst fyra år, om det inte beräknas uppkomma överskott i balansräkningen för det år budgeten görs upp. Om underskott i balansräkningen inte kan täckas under planeperioden, skall i anslutning till ekonomiplanen fattas beslut om specificerade åtgärder (åtgärdsprogram) genom vilka det underskott som saknar täckning skall täckas under en period som fullmäktige särskilt fastställer (skyldighet att täcka underskott). Kommunallag 365/1995 § 65 3 mom

Den andra verbala processen ”godkänna” betonar förstadeltagarens, kommunfullmäktiges roll i processen. Fullmäktige som en kommuns högsta beslutsfattande organ ansvarar för kommunens verksamhet och ekonomi, vilket konstateras också i Kommunallagen § 13.

Den materiella processen ”vidta åtgärder” realiseras utan en explicit förstadeltagare, som efter fullmäktigebeslutet har varit tvungen

att vidta vissa mindre populära åtgärder. Förstadelstagaren definieras i Kommunallagen § 23: "Kommunstyrelsen ansvarar för [– – –] verkställigheten av fullmäktiges beslut och för tillsynen över beslutens laglighet". De primära mottagarna, dvs. de kommunala beslutsfattarna torde vara förtrogna med lagstiftningen.

I exempel 29 återfinns ett stycke där en av de vidtagna åtgärderna presenteras. I stycket ingår sammanlagt åtta processer av vilka endast en är verbal (V), tre är materiella (M), tre mentala (Me) och en relationell (R). Därtill ingår sex grammatiska metaforer (GM) i stycket.

(29) På sitt möte 26.4.1999 **godkände** (V) kommunfullmäktige ett utvecklings- och sparprogram (2 GM) för åren 1999 - 2002. Under 1999 **har** effekten av sparprogrammet (GM) framför allt **märkts** (Me) via de permitteringar (GM) som verkställts under året och via det krav (GM) på ett förverkligande (GM) av endast 98 % av budgeten som gjordes. Detta **innebär** (Me) att verksamhetens kostnader (brutto) år 1999 i praktiken **höll** (R) samma nivå som verksamhetens kostnader 1998, då kostnader av engångsnatur som påverkat resultatet 1999 **beaktas** (Me). Detta, ekonomiskt sett, positiva resultat **kunde uppnås** (M) trots att personalkostnaderna och andelarna till samkommuner sammanlagt **ökade** (M) med mer än 2,3 miljoner mark. Detta anmärkningsvärda resultat **har** naturligtvis inte **påverkat** (M) verksamheten positivt.

Den enda explicit utsatta mänskliga förstadelstagaren i stycket, kommunfullmäktige som kollektiv, har godkänt ett utvecklings- och sparprogram, andradelstagaren som omfattar två grammatiska metaforer som förled i sammansättningen, "utveckling-" och "spar-".

I allmänhet uppfattas verbet *utveckla* som något positivt, vilket också framgår tydligt i den definition Norstedts ordbok ger: 'omvandla till ngt mer komplicerat eller omfattande och vanligen också mer värdefullt'. Verbet *spara* uppfattas inte lika positivt, då det definieras som 'behålla (ngt) som resurs för framtida behov genom att avstå från att förbruka (det) och därmed lägga det till befintliga tillgångar'. (MOT Norstedts.)

I följande mening har förledet ”utveckling-” utelämnats. Den senare, inte lika positiva metaforen ”spar-” som förled i ”sparprogrammet” utgör andradeltagaren, fenomenet i den mentala process som den implicita förstadeltagaren, upplevaren, har märkt. Mottagaren har lätt att inse vilka upplevelsorna i första hand har varit: de kommunalt anställda och kommuninvånarna som använder kommunala tjänster som dagvård, grundläggande utbildning, andra stadiets utbildning, hälso- och sjukvård osv.

De mest negativa följderna av programmet är inpackade i tre grammatiska metaforer, ”permitteringar”, ”krav” och ”förverkligande” som ingår i de två omständighetsadverbialen ”via de tillåtelser som verkställts under året” respektive ”via det krav på ett förverkligande av endast 98 % av budgeten som gjordes”. Det sägs alltså inte direkt vem som tillåter de kommunalt anställda eller vem som ”gjorde krav” eller krävde att de olika sektorerna inom kommunen endast skulle förverkliga 98 % av budgeten eller använda 98 % av de budgeterade medlen. Boven i dramat är dock lätt att hitta: den enda mänskliga förstadeltagaren i stycket, kommunfullmäktige, är skyldig till hela eländet i och med att de godkände sparprogrammet.

I fortsättningen betonar texten hur framgångsrikt sparprogrammet har varit ur ekonomisk synvinkel men hur det har påverkat verksamheten. Både förstadeltagarna och andradeltagarna utgörs av abstrakta ekonomiska begrepp i genren bokslut: ”verksamhetens kostnader”, ”kostnader av engångsnatur”, ”personalkostnader”, ”andelar till samkommuner” och ”resultat”. De ingår i mentala, relationella respektive materiella processer på det sättet som framgår av exemplet.

Stycket i exempel 29 är typiskt i sin ideationella struktur för hela beredningstexten. De flesta processerna i beredningstexten realiseras utan explicita förstadeltagare, endast de fyra verbala processer av samma typ som i exemplet som inleder respektive stycken har kommunfullmäktige som utsatt förstadeltagare.

Det blir först i beslutsförslaget (exempel 30) som kommunstyrelsen träder explicit fram som förstadeltagare, talare i två verbala processer. Den materiella processen i den första och den verbala processen

i den andra meningen saknar dock också explicita förstadeltagare. Andradeltagaren ”underskottet” och omständighetsadverbialet ”eget kapital” är abstrakta begrepp i genren bokslut, medan andradeltagaren ”redogörelse” namnger den genre som beredningstexten representerar.

- (30) Kommunstyrelsen **föreslår** (V) för kommunfullmäktige att underskottet på 190 967,03 **upptas** (M) under eget kapital som räkenskapsperiodens underskott.

Kommunstyrelsen **föreslår** (V) för kommunfullmäktige att ovanstående redogörelse om åtgärder som vidtagits för balanseringen av kommunens ekonomi **antecknas** (V) för kännedom.

Trots att de tre textavsnitt som jag diskuterat ovan utgör bara en tredjedel av ärendet ger de ändå en täckande bild av den ideationella strukturen i texten. Det fattas inga beslut om permitteringar i ärendet utan det är fråga om kommunstyrelsens redogörelse om de följder som det tidigare fullmäktigebeslutet att godkänna utvecklings- och sparprogrammet, senare bara sparprogrammet, har haft. Det tas alltså för givet att fullmäktigeledamöterna förstår att de är formellt ansvariga för de följder som presenteras i redogörelsen.

4 Slutdiskussion

I en tidigare analys av materialet med form som utgångspunkt (Puskala 2009) har det bl.a. visat sig att förekomsten av de passiva konstruktionerna minskar från 1973 till 1990 medan förekomsten av verbalsubstantiven ökar under samma tidsperiod. Därefter vänder båda utvecklingarna så att förekomsten av de passiva konstruktionerna ökar från 1990 till 2000 och förekomsten av verbalsubstantiven minskar. Det har också framgått att passiva konstruktioner och nominaliseringar är vanligare i de textpartier som är skrivna av tjänsteinnehavare

och att de är speciellt vanliga i ärenden med negativt innehåll, t.ex. kommunala sparåtgärder.

I en intertextuell analys av materialet (Puskala 2012) har det vidare påvisats att speciellt horisontell intertextualitet, alltså explicita hänvisningar till andra texter, är ett mycket dominerande drag i materialet. Det är en följd av att en beredningstext i en kommunal föredragningslista är ett led i en längre intertextuell kedja (se också Puskala 2004).

Transitivitetsanalysen ger en liknande men dock en mångsidigare bild av både form och betydelse. Antalet ord per ärende korrelerar med antalet processer per ärende. I och med att ärendena år 1973 innehåller betydligt färre ord än ärendena under de senare åren ingår det alltså betydligt färre processer i dem.

De verbala processerna dominerar i materialet, förutom år 2010 då deras andel har sjunkit till 34 %, vilket är en lika stor andel som de materiella processernas andel är. De materiella processernas andel varierar mellan 29 och 37 %. Andelen är som högst år 1973, sjunker sedan men ökar igen åren 2000 och 2010. De materiella processerna år 1973 återger dock mer konkreta handlingar och händelser än de år 2000 och 2010 då de flesta materiella processer förekommer i samband med ekonomiska teman och där förstadeltagarna oftast är abstrakta ekonomiska begrepp. De relationella processernas andel ökar kontinuerligt från 1973 till 2010, vilket också tyder på att texterna hela tiden blir mer abstrakta till sitt innehåll.

Andelen processer utan någon explicit förstadeltagare ökar åren 2000 och 2010. Förstadeltagarna lyser med sin frånvaro speciellt i samband med sådana processer där handlingarna och händelserna hör till en myndighets uppgifter. Listförfattarna anser eventuellt att det är självklart hur någon uppgift sköts inom kommunen eller inom någon annan myndighet, men de primära mottagarna (medlemmarna i kommunstyrelsen) har kanske inte alltid en lika klar bild av detta.

Att förstadeltagarna inte explicit nämns eller att de är abstrakta begrepp kan delvis få beslutsfattarna att tro att de inte kan inverka på utvecklingen genom sina beslut. Listförfattarna har med andra ord

mycket makt när de formar världen genom beredningstexter, mer eller mindre medvetna om detta.

Det ärende som jag har analyserat närmare visar hur listförfattaren med små medel kan visa vilket organ som egentligen har fattat de mindre populära besluten om permitteringar i kommunen år 1999 utan att direkt skylla på det ansvariga organet, kommunfullmäktige.

Ett centralt drag som jag bara kortfattat har tangerat i artikeln är de grammatiska metaforerna. Det vore intressant att analysera vilka processer som är inpackade i dem och vilka förstadelstagare som då inte behöver nämnas.

Litteratur

- Halleson, Yvonne 2011. Abstraktion i en DN-ledare. En analys av process-typer, förstadelstagare och nominal. I: Holmberg, Per & Nord, Andreas & Karlsson, Anna-Malin (red.) *Funktionell textanalys*. Stockholm: Norstedts. S. 39–52.
- Halliday, Michael A. K. & Matthiessen, Christian 2004. *An Introduction to Functional Grammar*. Hodder Arnold.
- Heikkinen, Vesa 2000a. Tekstuaalinen pirunnyrkki. I: Heikkinen, Vesa & Hiidenmaa, Pirjo & Tiililä, Ulla (red.) *Teksti työnä, virka kielenä*. Helsinki: Gaudeamus. S. 63–115.
- Heikkinen, Vesa 2000b. Teksteihin tunkeutuvat todellisuudet I: Heikkinen, Vesa & Hiidenmaa, Pirjo & Tiililä, Ulla (red.) *Teksti työnä, virka kielenä*. Helsinki: Gaudeamus. S. 116–214.
- Holmberg, Per & Karlsson, Anna-Malin 2006. *Grammatik med betydelse*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Holmberg, Per & Karlsson, Anna-Malin & Nord, Andreas 2011. *Funktionell grammatik och textanalys*. I: Holmberg, Per & Nord, Andreas & Karlsson, Anna-Malin (red.) *Funktionell textanalys*. Stockholm: Norstedts. S. 7–18.
- Kommunallag 365/1990. (21.10.2014.) Tillgänglig: <http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/1995/19950365#L8P65>
- Karlsson, Anna-Malin 2011. Texters ideationella grammatik. I: Holmberg, Per & Nord, Andreas & Karlsson, Anna-Malin (red.) *Funktionell textanalys*. Stockholm: Norstedts. S. 21–38.

- Lassus, Jannika 2011. *Betydelser i barnfamiljsbroschyrer. Systemisk-funktionell analys av den tänkta läsaren och institutionen*. Helsingfors: Helsingfors universitet.
- MOT Norstedts = MOT Norstedts Svensk ordbok 1.0. Språkdata och Norstedts. (21.10.2014.) Begränsat tillgänglig: <https://mot-kielikone-fi.proxy.tritonia.fi/mot/vaasayo/netmot.exe/>
- Puskala, Jaana 2004. En kommunal översättares vardag. Fackspråk genom intertextualitet. I: Koskela, Merja & Pilke, Nina (red.) *Fackspråk och översättning*. Vakki-symposium XXIV. Vasa: Vasa universitet. S. 281–290.
- Puskala, Jaana 2007. Meningsbyggnaden i kommunala föredragningslistor från 1970-talet till 2000-talet. I: Nordman, Marianne & Björklund, Siv & Laurén, Christer & Mård-Miettinen, Karita & Pilke, Nina (red.) *Svenskans beskrivning 29*. Vasa: Svensk-Österbottniska samfundet r.f. S. 235–242.
- Puskala, Jaana 2008. Kommunala föredragningslistor som texter från sjuttio-talet till tjugohundratalet. I: Lindström, Jan & Kukkonen, Pirjo & Lindholm, Camilla & Mickwitz, Åsa (red.) *Svenskan i Finland 10*. Helsingfors: Helsingfors universitet. S. 269–277.
- Puskala, Jaana 2009. Var gömmer sig aktörerna i kommunala föredragningslistor? I: Nyström Höög, Catharina (red.) *Medborgare och myndigheter*. TeFa-rapport nr 47. Uppsala: Uppsala universitet. S. 43–51.
- Puskala, Jaana 2012. Vertikal och horisontell intertextualitet i kommunala föredragningslistor från sjuttio-talet till tjugohundratalet. I: Edlund, Ann-Catrine & Mellenius, Ingmarie (red.) *Svenskans beskrivning 31*. Umeå: Umeå universitet. S. 304–313.
- Sellgren, Mariana 2011. Vem hotar haven och regnskogen? I: Holmberg, Per & Nord, Andreas & Karlsson, Anna-Malin (red.) *Funktionell textanalys*. Stockholm: Norstedts. S. 53–64.

FINLANDSSVENSK KVANTITET I ETERN

Standardspråket i nyhetsuppläsningar
i Aktuellt och TV-nytt 1970–2009

Jenny Stenberg-Sirén

1 Inledning

Tidigare fanns det en klar norm för vårdad, talad finlandssvenska, – det språk som talades på Svenska Teaterns scen, den s.k. skillnadskan – men det språket är övergivet som förebild numera; skillnadskan är död. Prästernas tal i kyrkorna har mist sin bärighet och lärarna räcker inte till som norm. Vad återstår då? Jo, det språk som talas i radio och TV. Det bör vi minnas, vi som gör programmen: det är vårt sätt att tala som är den faktiska förebilden för vårdad, talad finlandssvenska (Rolf Kokkola i *Röst och språk* 1993, 41).

Den långvarige telegramredaktören Rolf Kokkola lägger ett stort ansvar på rundradiobolaget Yles tv- och radiojournalister i sin text om vårdat talspråk i Svenska Yles interna handbok *Röst och språk* – och han är inte den enda. I 2006 års upplaga av handboken poängterar företagsledningen redaktörernas ansvar för språket och ger dem rekommendationer för hur ett vårdat talspråk ska låta. Speciellt höga krav ställs på nyhetsspråket, som regleras med fyra regler. Reglerna betonar att slutljud och ändelser bör uttalas, att kortstavighet bör

undvikas samt att en del ord inte ska uttalas för skriftspråksnära och bokstavstroget, utan med uttalslättnader. I 2006 års upplaga (s.6) lyder reglerna så här¹:

1. Svenskan känner bara långa betonade stavelser. En betonad stavelse innehåller antingen ett långt vokalljud eller ett långt konsonantljud. Säg alltså fö:re, fö:retag, ö:versikt etc.
2. Uttala ändelserna: bordET, börjaDE, talaT, heteR.
3. Fyra små ord. Säg: intE, skuLLE, tiLL och reDAn.
4. Vissa små ord uttalas förkortat: det=de, de=dii, är=e, och=å, skall=skaa, sade=saa.

Normen för det vårdade finlandssvenska talspråket skapades av Hugo Bergroth för nästan 100 år sedan (Bergroth 1917; 1918 [1968]; 1924) och även reglerna i *Röst och språk* bygger på hans principer. Handboken ges ut av Rundradions svenska språknämnd (RUSS) och har utkommit i olika upplagor åren 1982, 1993, 2000 och 2006. I januari 2014 gav RUSS ut broschyren *Så talar och skriver vi på Svenska Yle*, som också innehåller samma uttalsregler som tidigare, men med delvis nya exempelord.

Trots att Svenska Yles kanaler utgör de enda nationella tv- och radiokanalerna på finlandssvenska, och därmed spelar en stor roll för den offentligt talade finlandssvenskan, finns förhållandevis lite forskning om uttalet i etern. Takolander (1978) gjorde en mindre studie av uttalet hos tio nyhetsredaktörer på 1970-talet, i Nyholms (1984b) undersökning av Helsingforssvenskan på 1980-talet ingår radioredaktörer som en jämförelsegrupp och Rosenberg-Wolff (2010) jämför språket i olika program och diskuterar även uttalet hos de aktuella redaktörerna. Föreliggande studie är en fortsättning på Stenberg-Sirén (2014), där jag undersöker hur tydligt och skriftspråksnära det upplästa nyhetsspråket är. En del av resultaten från den undersökningen diskuteras även här.

1 I citatet används källans sätt att beskriva det rekommenderade uttalet.

Syftet med denna studie är att analysera finlandssvenska kvantitetsdrag i upplästa nyhetstexter i Svenska Yles nyhetsprogram Aktuellt och TV-nytt åren 1970–2009. Fokus ligger på kortstavigt uttal, som finns i stora delar av Svenskfinland, och på långa tonlösa konsonanter efter lång vokal, ett regionalt och socialt markerat drag, som karakteriserar den språkvarietet som ofta hänvisas till som ”skillnadska”. Tidsspannet är fyrtio år och det är den långsiktiga förändringen jag analyserar. Resultaten jämförs med andra undersökningar om kvantitet i finlandssvenskan och diskuteras utgående från teorier om standardspråk.

Kan man då säga att språket i nyheterna är det finlandssvenska standardspråket? Många forskare tvekar inför tanken på ett standardiserat talspråk, bland andra Milroy och Milroy (1985, 22–24) som anser att ett standardiserat talspråk är en omöjlighet. Talat standardspråk sätts ofta i förhållande till dialekter, med en neutral maximal standard (riksspråk) som ena ytterligheten och en lokal maximal dialekt som den andra ytterligheten (Ivars 1996, 172–173; Teleman 2003, 39; Pettersson 2005, 201–203). Man kan jämföra nyhetsuppläsningarna med predikningar eller officiella meddelanden, som tidigare lästes upp i kyrkorna (Thelander 2005), det som Östman och Mattfolk (2011) kallar ”the reading of the writing”. Därmed kan nyhetsspråket placeras in mycket nära standardytterligheten och ses som en modell för det talade standardspråket. Det är denna modell som analyseras här.

2 Kvantitet i finlandssvenskan

Inom nutida standardsvenska finns två kvantitetstyper i betonad stavelse: en lång vokal följd av en kort konsonant eller av ingen konsonant (V:C, V:) eller en kort vokal följd av en lång konsonant eller av flera konsonanter (VC:, VCC, VCCC) (se t.ex. Lundström-Holmberg & af Trampe 1987, 110; Elert 1997; Bruce 1998, 24). Detta system uppstod under yngre fornsvensk tid, då två äldre kvantitetstyper föll bort: kort vokal följd av kort konsonant (VC) och lång vokal följd av

lång konsonant (V:C:) (Wessén 1965 [1969], 90; Schaeffler 2005). De fornnordiska kvantitetsformerna finns däremot bevarade i flera dialekter, speciellt i Svenskfinland (Bergman 1968; Ahlbäck 1971; Ivars 1988; Reuter 1992), och även till en viss del i det finlandssvenska standardspråket.

Helgason, Ringen & Suomi (2013, 6) konstaterar att fastän finlandssvenska och sverigesvenska fonologiskt har samma mönster, skiljer sig den fonetiska realiseringen av kvantiteten för både vokaler och konsonanter åt. I finlandssvenska är långa ljud längre än i sverigesvenska och korta ljud kortare. Det betyder att i V:C är vokalen längre och konsonanten kortare i finlandssvenska än i sverigesvenska och i VC: är vokalen kortare och konsonanten längre än i sverigesvenska. Kontrasterna är alltså större i finlandssvenska och författarna drar paralleller till kvantiteten i finska, där alla fyra kvantitetstyper förekommer (Suomi, Toivanen & Ylitalo 2008). Även Schaeffler (2005, 90, 119–123) visar att dialekter i Svenskfinland som helhet har längre långa vokaler och kortare korta konsonanter i V:C än sverigesvenska. Det är framför allt konsonantkvantiteten som skiljer dialekterna åt: i de finländska dialekterna är C: längre och C kortare, vilket han förklarar med att de svenska dialekterna i Finland ännu innehåller de fyra kvantitetstyperna och därmed måste skilja på de fyra kombinationerna. Han delar in svenska dialekter i tre grupper enligt hur många kvantitetstyper de har (två, tre eller fyra) och för fram en teori om att utvecklingen i dialekterna går mot endast två kvantitetstyper, alltså komplementär kvantitet, så att V:C: och VC på sikt försvinner helt och hållet.

2.1 Kortstavighet

Kortstavighet innebär att både vokalen och konsonanten i betonad stavelse uttalas kort (VC), enligt modellen för obetonade stavelser. Denna kvantitetstyp fanns i fornnordiska, men föll bort under yngre fornsvensk tid (Bergman 1968; Wessén 1965 [1969]). Enligt Petters-

son (2005) och Schaeffler (2005, 42–44) förekommer kortstavighet även i dialekter i norra Sverige, men inte lika utbrett som i svenska dialekter i Finland (förutom på Åland), där kortstavigt uttal är mycket vanligt (Reuter 1982, Ivars 1988). Från dialekterna har kortstavigt uttal kommit in också i det finlandssvenska standardspråket, men enligt Reuter (1982; 1992, 108) kan man också räkna med ett inflytande från finskan, främst i ord som är lika i båda språken (t.ex. *tele* eller *kamera*). Kortstavigheten påtalas redan av Hugo Bergroth, som går hårt åt den: ”Uttalet med helkort vokal + helkort konsonant [...] hör nämligen obestridligt till de fulaste och vulgäraste dragen i vårt språk” (Bergroth 1924, 59).

Reuter (2014, 48) delar in ord som kan uttalas kortstavigt i finlandssvenska i nio olika kategorier (med utgångspunkt i beskrivningen i Bergroth 1922). Det är ord som vanligtvis är obetonade, såsom pronomen och prepositioner (*mina, bara, före*), ord som nu har betoning på första stavelsen, men som tidigare haft betoning på andra eller tredje stavelsen (*skomakare, senap*), förkortningar av ord som har betoning på en senare stavelse (*foto*; jfr *fotografi*), ord som kan uttalas med antingen lång vokal och kort konsonant eller med kort vokal och lång konsonant (*mögel, stövel*), lånord (*kiva, city*), dialektala ord eller slang (*spåra* ’spårvagn’), vanliga ord där en konsonant faller bort i vanligt tal (*hudan* ’hur(u)dan’; *viken* ’vilken’) samt några personnamn och ortnamn. Åtminstone tidigare kunde kortstavighet kopplas till social variation i Helsingforssvenskan; kortstavigt uttal var betydligt vanligare i lägre socialklasser (Reuter 1982, 186–188).

2.2 Lång tonlös konsonant efter lång vokal

Ett annat kvantitetsfenomen som ofta diskuteras i relation till finlandssvenskan är längden på den tonlösa konsonanten efter lång betonad vokal (V:C). Speciellt i Helsingforsregionen och i Åbo kan de tonlösa konsonanterna /f/ /k/, /p/, /t/, och /s/ uttalas som långa efter lång vokal (t.ex. i ord som *visa, ropa, teater*), medan de i dialekter

uttalas kort eller till och med mycket kort (Leinonen 2013; Reuter 1982; Schaeffler 2005). Enligt Reuter (1982) är förlängda konsonanter efter lång vokal en social markör, som främst förekommer i de högre socialgrupperna i Helsingfors och Åbo. Uttalet var tidigare även karaktäristiskt för scenspråket på Svenska Teatern och har kallats ”skillnadskä”, eftersom teatern ligger vid Skillnadsgatan. Sociolekten kan även kopplas till en viss grad av nasalitet och knarr (Nyholm 1980) och kan skapa negativa reaktioner hos talare från andra delar av Svenskfinland. Haapamäkis och Kvarnströms pilotstudie av hur talare från Åbo och Helsingfors uppfattar språket i de båda städerna visar att Åbobornas attityder till Helsingforssvenskan är mycket negativa. De ord som deras informanter använder i sin beskrivning av Helsingforsvarietet är till exempel ”irriterande, otrevlig, arrogant, pompös, högfärdig, enfärdig, frånstötande och för ansträngt fin” (Haapamäki & Kvarnström 2013, 112).

Uttalet med lång tonlös konsonant efter lång vokal i huvudstadsregionen har förklarats som en arkaism, men också med att mönstret kan ha kommit från finskan, där denna kvantitetsform är vanlig (Reuter 1982, 103–104). Helgason, Ringen & Suomi (2013, 15–21) resonerar kring flera olika förklaringsfaktorer och kommer även de fram till att den mest sannolika förklaringen är närheten till finskan.

Helgason, Ringen & Suomi (2013, 9) delar in finlandssvenska talare i två grupper: en grupp som uttalar tvåstaviga ord med en tonlös konsonant efter betonad vokal som CV:CV och en som uttalar dem som CV:C:V. De visar att längden på konsonanten i CV:C:V-varianten ligger närmare den sverigesvenska, medan konsonanten i CV:CV är betydligt kortare än den sverigesvenska (däremot ligger vokallängden närmare den sverigesvenska i denna variant). Det är alltså mellan olika finlandssvenska regionala varieteter de intressanta skillnaderna finns.

Den regionala fördelningen synliggörs tydligt i Leinonens (2013) fonetiska analys av vokal- och konsonantlängden i V:C i spontant tal i Helsingfors, Åbo och Vasa. Hon visar på stora skillnader mellan uttalet i Helsingfors och Vasa. Skillnaden mellan vokallängd och konsonantlängd är störst i Vasa, där konsonanten alltså är betydligt

kortare än vokalen. I Helsingfors är vokalen och konsonanten ofta ungefär lika långa, medan kvantitetsvärdena för Åboborna är mera varierande. De äldre talarna i Åbo ligger nära Helsingforsvärdena, medan de yngre uppvisar större variation. Flera av dem har värden som ligger nära Vasabornas, vilket Leinonen tolkar som ett tecken på att en förändring håller på att ske (Leinonen 2013, 191–192).

3 Material, metod och undersökta variabler

Materialet för denna studie består av nyhetsprogram från undersökningsperioden 1970–2009, alltså fyrtio år, som jag har valt ut från Yles arkiv och digitaliserat. Totalt har jag transkriberat 213 minuter, varav 152 minuter är uppläst text. Jag har transkriberat 10 minuter från två Aktuellt och två TV-nytt per årtionde och därefter fyllt på med två minuter från ett program från varje år. Därmed är materialet jämnt fördelat över tid och mellan medierna. Nyhetstexterna består både av nyhetsuppläsningar i studio och av bandade texter i nyhetsinslagen (så kallade *speaker*). Min strävan var att använda hela nyhetssändningar, men eftersom TV-nytt inte systematiskt bandades och arkiverades före 1985, finns endast enstaka specialsändningar sparade i sin helhet från tiden före det. Inte heller Aktuellt finns arkiverat från alla år, så från de år som saknas har jag i stället analyserat nyhetsinslag. Antalet reportrar som finns med i materialet är 103, men några förekommer flera gånger så antalet olika röster är 76.

Analysen är auditiv och innehåller inte fonetiska mätningar, eftersom syftet är att beskriva och analysera hur det modellspråk som förmedlas till publiken via tv- och radionyheter uppfattas. En del av dragen är svårare att höra och då har jag haft nytta av den visualisering av ljudfilen som finns i transkriberingsprogrammet², av känsliga hörlurar och naturligtvis av möjligheten att lyssna upprepade gånger. Jag har även bitt kolleger bedöma utvalda segment, för att försäkra mig om att min bedömning är korrekt.

2 Transkriberingen är gjord i programmet Transana (www.transana.org).

Analysen tar fasta på följande två kvantitetsdrag:

1. Kortstavigt uttal analyseras via uttalet av 21 ord; i 20 är det längden på vokalen som varierar och i ett ord är det konsonantkvantiteten som kan variera. Orden är valda utgående från tidigare studier och utgående från att de förekommer upprepade gånger i materialet.
2. Kvantiteten på tonlösa konsonanter efter lång vokal analyseras utgående från de fall där den tonlösa konsonanten är tydligt lång. Jag analyserar två- och flerstaviga ord, där den tonlösa konsonanten är intervokalisk.³

Variablerna presenteras noggrannare nedan. I undersökningen analyseras frekvensen av dessa kvantitetsdrag diakront under perioden 1970–2009. Jag har avgränsat min analys till dessa variabler, även om det naturligtvis finns andra uttalsdrag som är typiskt finlandssvenska och som skiljer svenskan i Finland och svenskan i Sverige åt. Till exempel faller användningen av akut och grav accent och skillnader i vokal- och konsonantkvalitet utanför denna undersökning.

Såväl förekomster som nollförekomster har analyserats, vilket innebär att jag har plockat ut alla ord där en variabel kan förekomma. Då förekomsterna är få redovisas det faktiska antalet men i övrigt presenteras resultaten som procent. Chi kvadrat-metoden används för att avgöra om skillnaden mellan två resultat är statistiskt signifikant och jag drar gränsen för signifikans vid $p < 0.05$. I rapporteringen nedan används grov transkription utgående från skriftspråket.

Resultaten redovisas per årtionde, av flera olika orsaker. Jag anser att det är irrelevant att bedöma skillnaderna mellan enskilda år, eftersom resultaten i så fall skulle styras för mycket av enskilda redaktörer. Variabelfrekvensen per år är dessutom för låg. En indelning i årtionden är grov och det finns en viss risk för att mindre avvikelser

3 Även efter kort vokal och sonorant kan den tonlösa konsonanten förlängas i huvudstadsregionen och i Åbo, t.ex. i ord som *dansa* och *sant*, men eftersom det inte är ett lika socialt eller regionalt markerat särdrag (Reuter 2014, 50), har jag valt att utelämnat det ur analysen.

från de trender jag hittar inte kommer fram, men eftersom det är den långsiktiga förändringen som står i fokus för undersökningen, har jag valt att samla resultaten enligt årtionde.

4 Analys och resultat

Både gällande kortstavighet och gällande tonlösa konsonanter efter lång vokal är betoningen en avgörande faktor. Så som Garlén (1988) och Leinonen (2013, 188) konstaterar kan det vara svårt att avgöra var gränsen mellan olika nivåer av betoning ska dras. Nyhetsuppläsningarnas karaktär underlättar däremot bedömningen, eftersom strävan efter tydlighet i nyheterna gör att redaktörerna betonar fler ord och stavelser än i vardagligt talspråk. Därför har jag utelämnat enbart totalt obetonade ord och stavelser ur analysen.

Bedömningen av om en vokal eller konsonant är lång eller kort är inte heller oproblematisks. Uppläsningarna är ofta snabba och rapporterna kan vara gjorda på dåliga telefonlinjer. I bedömningen måste man ta i beaktande talarens språk överlag, utgående från tempo, tonhöjd och vokal- och konsonantkvalitet. Framför allt för vokaler påverkar kvaliteten perceptionen av kvantiteten (Lundström-Holmberg & af Trampe 1987, 19), även om skillnaderna i kvalitet inte är lika stora i finlandssvenskan som de är i sverigesvenskan (Reuter 1992, 108). Det krävs alltså en helhetsbedömning av ordet i kontext, för att avgöra om den aktuella vokalen eller konsonanten uppfattas som lång eller kort.

Med denna utgångspunkt har jag klassificerat vokaler i potentiellt kortstaviga ord som antingen korta eller långa, med undantag av en handfull ord där vokalen är halvlång och inte går att placera in i endera gruppen. De orden har jag lämnat utanför analysen i denna studie.

Medan vokaler tydligare kan klassificeras som långa eller korta, uppvisar de tonlösa konsonanterna större variation. I sin auditiva analys av Helsingforssvenska bedömde Reuter (1982, 68–71) konsonantlängden utgående från en sjugradig skala (1, 1+, 2-, 2, 2+, 3- och 3), där nivå tre betecknar den så kallade skillnadskan. I denna

analys tar jag fasta på den högsta nivån, det vill säga hellånga tonlösa konsonanter efter lång vokal.

4.1 Kortstavighet i nyhetsuppläsningarna

I den första upplagan av *Röst och språk* finns de ovan nämnda fyra små reglerna för vårdat talspråk inte med. Däremot innehåller den en artikel av Helena Solstrand (1982, 34–35) och ett språkbrev skrivet av språkvårdaren Mikael Reuter (Röst och språk 1982, 58–59) som behandlar kortstavighet. I de följande upplagorna lyder uttalsregeln ”Svenskan känner bara långa betonade stavelser. En betonad stavelse innehåller antingen ett långt vokalljud eller ett långt konsonantljud”. De exempelord som lyfts fram i upplagorna 2000 och 2003 är *före*, *företag*, *över* och *översikt*. I 2006 års upplaga finns *över* inte med som exempel, men i övrigt är regeln densamma.⁴ Beskrivningen är ganska kortfattad med tanke på hur många olika slags ord denna regel gäller, vilket jag återkommer till i diskussionen nedan.

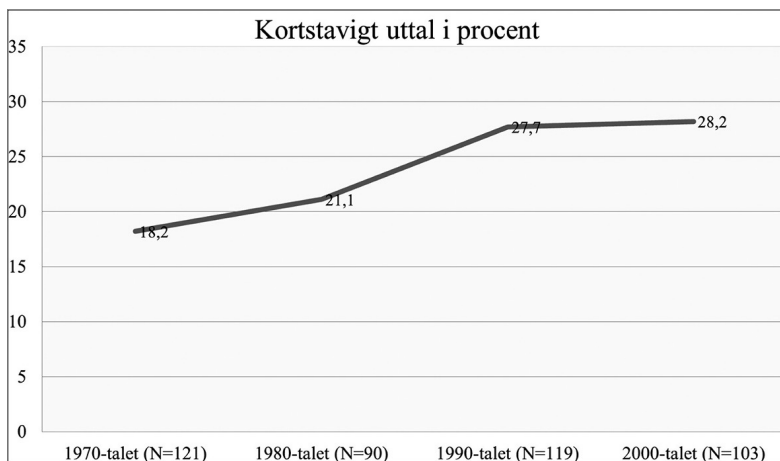
I sina arbeten räknar Hugo Bergroth upp ord som bör uttalas med lång vokal i betonad ställning (Bergroth 1917; 1918 [1968]; 1922; 1924). Jag analyserar och kommenterar ett urval av dessa; många av orden finns också med i Reuters (1982) undersökning av kortstavigheten i Helsingforssvenskan. Orden som analyseras är *bara*, *blivit*, *både*, *däremot*, *göra*, *hela*, *medan*, *morgon* (uttalat med lång stavelse som *mårrån* eller kortstavigt som *mårån*⁵), *någon*, *något*, *redan*, *sedan*, *sina*, *sådan(t)a*, *tagit(s)*, *vara*, *varit*, *våra* samt *före*, *genom* och *över*, både som enskilda ord och i sammansättningar. Förekomsten av de enskilda orden redovisas i bilaga 1 och den sammanlagda procentuella andelen kortstavigt uttal illustreras i figur 1.

Frekvensen för enskilda ord är låg och därför redovisar jag den procentuella fördelningen av kortstavigt uttal endast för alla ord

4 I broschyren *Så talar och skriver vi på Svenska Yle* (2014) lyder regeln ”Ett tydligt talspråk i nyhetssammanhang innebär att du använder långa vokaler: fö:retag, fö:rare, ö:versikt, ra:dio och stu:dio”.

5 I ordet *mårrån* är det naturligtvis konsonanten som varierar mellan lång och kort.

sammantaget. Orden uppvisar olika mönster, som jag går djupare in på i kommentarerna. Som figur 1 visar finns en tendens till ett ökat kortstavigt uttal i de upplästa nyheterna. På 1970-talet uttalas ca 18 % av orden kortstavigt och på 2000-talet ca 28 %. Förändringen ligger en aning över gränsen till signifikans, för skillnaden mellan 1970-talet och 2000-talet är $p \approx 0.076$.

Figur 1. Den procentuella förekomsten av kortstavigt uttal av betonade stavelser i ett urval ord i upplästa tv- och radionyheter 1970–2009.

De flesta av de analyserade orden uttalas oftare med lång vokal, vilket illustreras i bilaga 1. Det finns däremot en variation i hur ofta den kortstaviga varianten förekommer och med den utgångspunkten kan orden delas in i tre grupper.

I den första gruppen finns de ord som alltid eller nästan alltid uttalas med lång vokal; beläggen på kortstavigt uttal uppgår till högst 20 procent per ord. Orden är *däremot*, *före*, *göra*, *hela*, *något*, *redan*⁶, *sedan* och *sådan(t/a)*.

6 I uttalsreglerna i *Röst och språk* rekommenderas *redan* framom *ren* och journalisterna följer regeln nästan mangrant. I materialet från 1980-talet finns två exempel på *ren*, likaså i materialet från 2000-talet, men i övrigt används *redan*.

I den andra gruppen finns ord där man ser en större vacklan i uttalet. Alla orden uttalas oftare med lång vokal, men de kortstaviga beläggen ligger mellan 21 och 50 procent. Orden är *bara*, *blivit*, *både*, *genom*, *någon*, *tagit(s)*, *vara*, *varit*, *våra* och *över*. Det finns således en skillnad mellan orden *något* och *någon*. *Något* uttalas alltid med lång vokal, medan vi ser belägg på *någon* med kort vokal på 1990-talet och 2000-talet. I Nyholms undersökning av Helsingforssvenskan på 1980-talet beskriver han *nå:gon* som ett skrivuttal och *någon* som en lågstatusform, som inte förekommer i vårdat språk. *Nån* är den klart dominerande varianten bland hans informanter (Nyholm 1984a, 45).⁷

Både *före* och *över* nämns i *Röst och språks* uttalsregler, men i nyhetsuppläsningarna uttalas *före* kortstavigt till ca 13 % och *över* till 22 %. Det tredje ordet, som både finns i sammansättningar och som enskilt ord, är *genom*, som uttalas kortstavigt till 21 %, alltså ungefär lika ofta som *över*. Det finns ingen entydig förklaring till att *före* uttalas med lång vokal oftare än de andra, men en orsak kan finnas i hur regeln i *Röst och språk* är utformad. Exempelorden är *före*, *företag*, *över* och *översikt*.⁸ Uttalet av de enskilda orden följer samma mönster: det finns 10 belägg på *över* och 15 belägg på *ö:ver* samt 2 belägg på *före* och 6 på *fö:re*. Resten är sammansättningar av olika slag. Exempelordet *översikt* förekommer endast tre gånger, medan *företag* förekommer hela 28 gånger (av totalt 62 ord med *före*), varav 5 är uttalade med kort vokal och 23 med lång. Eftersom ordet ingår som exempel i regeln och nyhetsrapporteringen så ofta handlar om företag, är det antagligen ett ord som redaktörerna har lagt på minnet och därmed lärt sig uttala med lång vokal.

Den tredje gruppen består av de ord som oftare uttalas kortstavigt. Orden är endast tre: *medan*, *sina* och *våra*. Det kortstaviga uttalet av *sina* dominerar under alla årtionden, medan det framför allt är under 2000-talet som det kortstaviga uttalet av *medan* framträder. Fördelningen av kort och lång vokal i *våra* är mycket jämn och frekvensen

7 Också i nyhetsuppläsningarna förekommer den kortare formen *nån*. Det finns fyra belägg på 1980-talet, ett belägg på 1990-talet och ett belägg på 2000-talet. Av *nåt* finns endast ett belägg, på 2000-talet.

8 De fyra exempelorden ingår i reglerna i *Röst och språk* 1993 och 2000. I 2006 års upplaga ingår inte *över*.

så låg (tre med kort vokal, två med lång vokal) att man inte kan dra några slutsatser om det ordet.

Ett ord som avviker från de övriga är *morgon*, som är vanligt i nyhetssändningar. Det bokstavstrogna uttalet *morgon*, med tydligt [g], saknas helt och varianten *mårrån* dominerar, liksom i sverigesvenska medier (Widmark 1972, 56–57). Nyhetsvärdarna önskar *go mårrån* eller talar om nyheterna *denna mårrån*, men det allra mest frekventa uttrycket är *i mårrån* med 15 av totalt 21 belägg. Enligt Bergroth (1924, 61) bör den kortstaviga formen *mårån* undvikas, och i nyheterna förekommer den endast fyra gånger.

Andelen kortstavigt uttal i nyheterna visar en tydlig skillnad till vardagligt talspråk. I vardagligt tal är de kortstaviga formerna mer frekventa, till exempel i Reuters (1982) undersökning använde informanterna i minst två tredjedelar av fallen den kortstaviga varianten. Reuter noterar även den intraindividuell variationen, som också förekommer i nyhetsmaterialet. I följande exempelmening är de aktuella orden lika mycket betonade (orden är markerade med fet stil): ”Permitteringarna **ge:nomförs** sannolikt **ge:nom** förkortning av arbetsveckorna **före** maj månad” (Aktuellt 17.11.1992). Även Rosenberg-Wolffs (2010) studie av olika radioprogram visar att bruket hos redaktörerna varierar, medan hon konstaterar att de enskilda språkdragen ändå inte påverkar hur stilnivån upplevs.

Med tanke på hur omfattande fenomen kortstavigheten är och hur många ord det gäller, är instruktionerna i *Röst och språk* kortfattade och exemplen få. Det kan vara svårt för redaktörerna att inse vilka alla ord de bör vara uppmärksamma på och skriftspråket hjälper inte heller. Däremot påverkar naturligtvis andra redaktörers språk, stilnivån i nyhetsuppläsningarna och nyhetsprosodin, som betonar flera ord än i vardagligt tal och därmed bäddar för uttal med lång vokal.

Reuter (1982, 184–185) testade även 10 studenters attityder till olika kortstaviga ord. Här kan nämnas att kortstavigt uttal av orden *bara*, *föremål*, *både*, *dina*, *före*, *föreläsning*, *genomföra*, *hela*, *sådan*, *vara* och *översättare* upplevdes som normalt i ledigt talspråk och också acceptabelt i mer formell stil. Kortstavigt uttal av *blivi*, *fara*,

göra, sedan och *våra* upplevdes som rätt allmänna i ledigt talspråk medan t.ex. kortstaviga *givi, stuli* och *tala* upplevdes som ovanliga eller otänkbara i vårdat språk. Tendensen till ett ökat kortstavigt uttal i nyhetsuppläsningarna ger en fingervisning om att journalisterna inte upplever det som en lika kraftig stilmarkör som t.ex. bortfallet av finalt *-t* (se nedan).

4.2 Lång tonlös konsonant efter lång vokal i nyhetsuppläsningarna

Under rubriken ”Avvikelser från den allmänna högsvenska kvantitetsregeln” skriver Bergroth (1922, 27, 50–51) att den tonlösa konsonanten efter lång vokal i regel är något förlängd, men att den inte är längre än halvkort⁹ – något som förvånar Reuter (1982, 102). Reuter konstaterar att den vanligaste konsonantkvantiteten i spontant tal är halvlång (ibid. 127), vilket jag också finner stöd för i nyhetsmaterialet, där den vanligaste uttalsformen är med halvlång konsonant. Eftersom jag är intresserad av i vilken mån ”skillnadskan” finns i nyhetsspråket, har jag valt att fokusera på hellånga konsonanter efter lång betonad vokal.¹⁰ Jag har begränsat analysen till intervokaliska tonlösa konsonanter i två- eller flerstaviga ord. De tonlösa konsonanterna som analyseras är /k/, /p/, /s/ och /t/.¹¹

Analysen av förekomsterna med hellånga konsonanter visar en tydlig minskning av detta uttalsdrag. På 1970-talet uttalades ca 40 % av de aktuella orden med långa konsonanter, på 1980-talet ca 31 %, på 1990-talet ca 6,5 % och på 2000-talet likaså ca 6,5 % (se tabell 1). Förändringen mellan 1970-talet och 1980-talet är nästan signifikant med $p \approx 0.052$ medan förändringen från 1970-talet till 2000-talet är signifikant med $p < 0.0001$. Till skillnad från kortstavigheten är detta drag tydligt personbundet, vilket bekräftar att det är ett mera regio-

9 Han jämför mellan helkorta, halvkorta, halvlånga och hellånga konsonanter.

10 Kvantiteten kan jämföras med nivå 3 i Reuters (1982, 68) gradering av konsonantkvantitet.

11 Det finns endast ett exempel per årtionde av /f/, som därför utesluts ur analysen.

nalt avgränsat drag än kortstavighet. Det finns även redaktörer med endast några belägg, vilket kan tolkas som att de eventuellt tonar ner detta drag i sitt eterspråk – alternativt lägger sig till med det i enstaka ord, fastän det inte ingår naturligt i deras språk. De enskilda beläggen förekommer ofta i det ord som avslutar ett stycke (till exempel före ett inslag eller ett intervjusvar), och som sägs mera betonat och långsammare. Det är alltså inte bara betoning, utan även tempo som påverkar kvantiteten, vilket också Reuter (1982, 96–99) konstaterar.

Ord med olika konsonanter uppvisar olika mönster, vilket illustreras i tabell 1. För alla grupper minskar andelen med lång konsonant från 1970-talet till 2000-talet, med en kraftig nedgång mellan 1980-talet och 1990-talet. Ord med intervokaliskt /p/ skiljer sig från de övriga genom att de på 1970-talet och 1980-talet oftare uttalas med lång konsonant. På 1970-talet är procenten 74 %, vilket är flera gånger högre än för de andra konsonanterna. Andelen sjunker för varje årtionde, till 56 % på 1980-talet, till knappt 17 % på 1990-talet och till 10 % på 2000-talet. Nedgången är kraftig mellan 1980-talet och 1990-talet ($p < 0.01$), samtidigt som också antalet ord med intervokaliskt /p/ minskar. Majoriteten av beläggen på 1970-talet kommer från en nyhetssändning 1977 där tre redaktörer med tydligt Helsingforsuttal rapporterar om en flygkapning och nämner olika varianter av orden *kapa* och *kapare* många gånger. På 1980-talet kommer många av beläggen från orden *vapen* (eller *kärnvapen*) och *Europa*. På 1990-talet är antalet ord med /p/ betydligt färre och det enskilda ord som förekommer mest är olika varianter av ordet *köpa*. På 2000-talet är antalet ord ännu färre och inget specifikt ord dominerar.

Tabell 1. Den procentuella förekomsten av långa tonlösa konsonanter efter lång vokal i nyhetsuppläsningar 1970–2009

Ord	1970-talet	1980-talet	1990-talet	2000-talet
Alla ord	39,6 % (N=222)	31,3 % (N=281)	6,5 % (N=230)	6,5 % (N=214)
k-ord	17,9 % (N=56)	27 % (N=74)	3,3 % (N=60)	4,3 % (N=47)
p-ord	73,9 % (N=46)	56,4 % (N=39)	16,7 % (N=18)	10 % (N=10)
s-ord	43,5 % (N=23)	27,3 % (N=33)	7,5 % (N=53)	3,7 % (N=27)
t-ord	35 % (N=97)	27,4 % (N=135)	6,1 % (N=99)	7,7 % (N=130)

En förlängning av /k/ ser ut att hänga ihop med den föregående vokalen. Av de totalt 34 orden med långt /k/ föregås 18 av /i/, i ord som *viken* och *politiken*. Ökningen från 18 % på 1970-talet till 27 % på 1980-talet är inte signifikant, vilket däremot minskningen till 3 % på 1990-talet är, med $p < 0.001$. De vanligaste orden med intervokaliskt /s/ i materialet är *tusen*, *visar* och olika böjningar av *pris*. På 1970-talet uttalas drygt 43 % och på 1980-talet ca 27 % med lång konsonant, medan de tydligt förlängda beläggen är ytterst få de två senare årtiondena. Skillnaden mellan 1970-talet och 2000-talet är signifikant med $p < 0.001$. Den största gruppen är ord med intervokaliskt /t/, som innehåller många belägg på orden *staten/stater*, *möte*, *nyheter* och *arbete*. Enligt samma modell som för de övriga orden minskar beläggen med långt /t/ tydligt, från en dryg tredjedel på 1970-talet till under en tiondel på 2000-talet ($p < 0.0001$).

Denna utveckling har skett samtidigt som regionala drag har blivit mer tillåtna i tv och radio i hela Norden (Svensson 2005, 1798–1799). Språkreglerna för Svenska Yle fastslår: ”I fråga om språkmelodi och allmänna uttalsdrag får medarbetarnas språk gärna återspegla deras regionala bakgrund. Detta gäller även rikssvenska. Utpräglat dialektalt färgat språk bör användas av medarbetarna bara när det är särskilt motiverat” (*Röst och språk* 2000, 9). I en kommentar till språkreglerna poängterar däremot dåvarande RUSS-ordförande Geo Stenius och språkvårdarna Anna Maria Gustafsson och Mikael Reuter att etermediespråket är en viktig modell för finlandssvenskar från

alla regioner. ”Svenskan i huvudstadsregionen har ingen särställning som finlandssvensk norm. Det som uppfattas som ’naturligt’ språk i Helsingfors kan i värsta fall varav [sic!] obegripligt i andra delar av Svenskfinland” (*Röst och språk* 2000, 72).

Att uttalet med lång tonlös konsonant efter lång vokal har minskat kan ha många förklaringar. Sändningstiden för de svenska nyheterna har ökat kraftigt under dessa fyra årtionden och antalet anställda har ökat. Journalisterna kommer numera från alla regioner i Svenskfinland, medan de till en början främst kom från södra Finland. Med tiden har nyhetsspråket som helhet därmed blivit mer regionalt blandat och potentiellt mera neutralt. Inom redaktionerna tar man även lätt modell av varandras språk och det är med andra ord inte otänkbart att även nyhetsredaktörer med bakgrund i Helsingfors tonar ner detta drag i sitt eget språk. Förändringen kan även bero på en förändrad syn på ”skillnadskan”. I citatet från 1993 års upplaga av *Röst och språk* i början av denna artikel sägs att ”skillnadskan” inte mera ses som en förebild, vilket stöder att den kraftiga minskningen av detta språkdrag sker just mellan 1980-talet och 1990-talet.

5 Slutsatser och diskussion

De två kvantitetsdrag som analyseras i denna studie uppvisar olika trender. Kortstavigt uttal visar en tendens till att ha ökat från 1970-talet till 2000-talet, medan den så kallade skillnadskan har minskat. Enligt Reuters undersökning (1982) har båda dragen tidigare kunnat kopplas till social status i huvudstadsregionen, så att kortstavigt uttal är mera vanligt bland lägre socialklasser och långa tonlösa konsonanter efter lång vokal oftare förekommer bland högre socialklasser. En tolkning av dessa resultat är att nyhetsspråket har blivit mer socialt och regionalt neutralt, då ”skillnadskan” har minskat och kortstavigt uttal ökat. En fråga som uppstår är om denna förändring i nyhetsspråket förebådar, avspeglar eller är en konsekvens av en förändring i det finlandssvenska standardspråket.

Kortstavigt uttal förekommer både i standardspråket och i de svenska dialekterna i Finland, med undantag av på Åland. Det är således ett mer allmänfinlandssvenskt språkdrag än ”skillnadskan”. Redan för hundra år sedan påtalar Bergroth (1917) det kortstaviga uttalet, men precis som finlandismerna (af Hällström-Reijonen 2012; 2014), lever det kvar i svenskan i Finland än idag. Det tycks vara djupt rotat i språket och Reuter (2014, 49) konstaterar att det inte heller finns något skäl att fördöma allt kortstavigt uttal; det finns ord och framför allt ortnamn där ett långstavigt uttal skulle låta konstlat och onaturligt. Enligt honom är kortstavighet inte heller ett problem i kommunikationen med sverigesvenska talare, som inte reagerar på det. Att kortstavigheten ökar i nyhetsuppläsningarna kan ses som ett tecken på att uttalsformen har befäst sin ställning även i det finlandssvenska standardspråket.

Det finns belägg för att den så kallade skillnadskan inte längre innehar samma prestige som tidigare. Reuter (2014, 50) skriver: ”Det har funnits en tendens bland vissa helsingforsare att betrakta ett uttal med kort konsonant [...] som ’vulgärt’, beroende på att uttalet i finlandssvenskan i det här avseendet visar stora regionala och särskilt i Helsingfors även sociala skillnader. I dagens läge finns emellertid inte några skäl att betrakta ett uttal med relativt kort tonlös konsonant efter lång vokal som mindre ’fint’. Det är normalt i de flesta varieteter av finlandssvenska”.

Leinonens studie visar att särdraget med lång tonlös konsonant efter lång vokal tappar mark bland yngre talare i Åbo, som i stället har ett uttal som ligger närmare det i Vasa, med lång vokal och ytterst kort konsonant. Det är speciellt de yngre männen i Åbo som uppvisar denna trend, medan de yngre männen i Helsingfors fortfarande har långa konsonanter och talar som de äldre Åbo- och Helsingforsborna. De yngre kvinnorna i alla tre städerna har däremot ett mera neutralt språk med medellånga konsonanter och med hänvisning till att unga kvinnor generellt bland språkforskare har setts som föregångare inom språkförändring, tolkar Leinonen sina resultat som ett tecken på att ett mer regionalt neutralt uttal håller på att bli en ny prestigeform (Leinonen 2013, 195–197, 201–202).

En annan tolkning av utvecklingen i nyhetsuppläsningarna är att vi ser en popularisering av nyhetsspråket i stil med den informalisering som skett de senaste årtiondena, då mediaspråket har blivit mer personligt, vardagsnära och intimt (Mårtensson 1989). Breddar man däremot bilden av nyhetsspråket ser man inga sådana tendenser, åtminstone inte i uttalet. I Stenberg-Sirén (2014) analyseras hur skriftspråksnära och normenliga de upplästa nyheterna är och undersökningen visar att uttalet hållits ytterst normenligt under hela tidsperioden. De olika variablerna uppvisar lite olika trender, men det finns inga tendenser till ett informellare uttal från 1970-talet till 2000-talet, snarare tvärtom. Till exempel finns det stora skillnader mellan nyhetsspråket och vardagligt talspråk gällande uttalet av trycksvagt finalt *-t*, som ofta faller bort i finlandssvenskt talspråk. I nyheterna är bortfallet ca 10 % på 1970-talet, ca 20 % på 1980-talet och endast ca 5 % på 1990-talet och 2000-talet. Skillnaden mellan 1970-talet och 2000-talet är inte signifikant, med $p < 0.10$, men skillnaden mellan 1980-talet och 2000-talet är signifikant med $p < 0.001$. En noggrannare analys av bortfallet av finalt *-t* finns i Stenberg-Sirén (2014, 204–207). Även stilkänsliga ord som *inte*, *måste* och *skulle*, som i vardagligt talspråk förkortas till *int*, *måst* och *sku*, uttalas oavkortade i nyhetsspråket. Den största förändringen är att korta funktionsord (t.ex. *eller*, *mycket*, *under*) går mot ett mer skriftspråkligt uttal, vilket snarare kan ses som ett tecken på ett mer formellt uttal.

Yle kräver inte ett maximalt neutralt språk av redaktörerna, utan i språkreglerna för den svenska verksamheten vid Yle betonas att redaktörernas regionala bakgrund gärna får höras. Vidare står det: ”På de flesta av oss hörs det att vår språkbakgrund finns t.ex. i en dialekt i Österbotten eller i en dialekt i Helsingfors eller någon annanstans. Det här är en stor rikedom för våra finlandssvenska sändningar!” (*Röst och språk* 2006, 2, 3). Utgångspunkten är således ett finlandssvenskt uttal och det finns inga krav på en sverigesvensk uttalsnorm. Inte heller publiken vill ha ett sverigesvenskt uttal i radio och tv, det visar en språkenkät gjord år 2002. Informanterna i undersökningen är helt eniga om att finlandssvenska tv- och radiojournalister ska ”använda

ett finlandssvenskt uttal” och helt oeniga om att de ska ”efterlikna ett rikssvenskt uttal”. De är även eniga om att journalisterna ska ”undvika finska ord och uttryck” och de är delvis eniga om att journalisterna bör ”undvika dialektala ord och uttryck” (Tandefelt 2007, 37). Analysen i Stenberg-Sirén (2014) och i den här studien visar att uttalet i nyheterna som helhet är skriftspråksnära och att det tidigare prestigedraget med lång tonlös konsonant efter lång vokal, som kunde placeras inte bara socialt utan även regionalt, har minskat i frekvens. Även kortstavigt uttal, ett gemensamt drag i nästan hela Svenskfinland, har ökat, och därmed kan man säga att nyhetsspråket har blivit mera geografiskt neutralt. Detta stöds av Mattfolks (2009) undersökning, som visar att publiken har svårt att avgöra nyhetsuppläsarnas regionala härkomst.

Det är således främst kvantitetsdragen som signalerar en förändring i nyhetsspråket. Även i andra länder ser vi exempel på hur tidigare prestigeformer har minskat i etermedierna. I Storbritannien har yngre nyhetsredaktörer gett avkall på klassmärket ”received pronunciation” och låter i stället sin geografiska bakgrund skina igenom (Garrett, Selleck & Coupland 2011). I Danmark har lågköpenhamnskan blivit ny prestigeform i etermedierna och ersatt högköpenhamnskan, en utveckling som kallas demotisering (Coupland & Kristiansen 2011). En liknande utveckling kan anses ha skett i det finlandssvenska tv- och radiospråket, i och med att förekomsten av kortstavigt uttal ökat och frekvensen av långa tonlösa konsonanter efter lång vokal så tydligt har minskat. ”Skillnadskan” har däremot inte ersatts av ett lågspråk eller av en annan regional varietet, utan det är ett neutralare språk som nu utgör det som Rolf Kokkola i det inledande citatet kallar ”den faktiska förebilden för vårdad, talad finlandssvenska”.

Litteratur

- Ahlbäck, Olav 1971. *Svenskan i Finland*. Andra upplagan. Skrifter utgivna av Nämnden för svensk språkvård 15. Stockholm: Läromedelsförlagen.
- Bergman, Gösta 1968. *Kortfattad svensk språkhistoria*. Stockholm: Prisma Magnum.
- Bergroth, Hugo 1917. *Finlandssvenska. Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*. Helsingfors: Holger Schildts förlag.
- Bergroth, Hugo 1922. Om kvantitetsförhållandena i den bildade finlands-svenskan. I: *Studier i Nordisk filologi*. Trettonde bandet. Helsingfors.
- Bergroth, Hugo 1924. *Svensk uttalslära. Med särskilt beaktande av skiljaktigheterna mellan det finländska och det högsvenska ljudskicket*. Helsingfors: Söderström & C:o Förlagsaktiebolag.
- Bergroth, Hugo & Pettersson, Björn 1918 [1968]. *Högsvenska. Kortfattad hjälpreda vid undervisningen i modersmålet*. Nionde omarbetade upplagan. Helsingfors: Söderström & C:o Förlagsaktiebolag.
- Bruce, Gösta 1998. *Allmän och svensk prosodi*. Praktisk lingvistik 16. Lund: Lunds universitet.
- Coupland, Nikolas & Kristiansen, Tore 2011. SLICE: Critical perspectives on language (de)standardisation. I: Kristiansen, Tore & Coupland, Nikolas (red.) *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe*. Oslo: Novus. S.11–35.
- Elert, Claes-Christian 1997. Inledning I: *Norstedts svenska uttalslexikon*, red. av Per Hedelin. Norstedts förlag. S. 10–43.
- Garlén, Claes 1988. *Svenskans fonologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Garrett, Peter & Selleck, Charlotte & Coupland, Nikolas 2011. English in England and Wales: Multiple ideologies. I: Kristiansen, Tore & Coupland, Nikolas (red.) *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe*. Oslo: Novus. S. 57–65.
- Haapamäki, Saara & Kvarnström, Sarah 2013. Svenskan i Helsingfors och Åbo ur ett folkdialektologiskt perspektiv. I: *Svenskans beskrivning 33*. Nordica Helsingiensia. Helsingfors: Helsingfors universitet. S. 109–118.
- Helgason, Pétur & Ringen, Catherine & Suomi, Kari 2013. Swedish Quantity: Central Standard Swedish and Fenno-Swedish. I: *Journal of Phonetics*. Vol. 41, issue 6.
- Hällström-Reijonen, Charlotta af 2012. *Finlandismer och språkvård från 1800-talet till i dag*. Nordica Helsingiensia 28. Helsingfors: Helsingfors universitet.
- Hällström-Reijonen, Charlotta af 2014. Spår av språkvård i nutida finlands-svenskt tidningsspråk. I: *Språk & Stil. Tidskrift för svensk språkforskning*, 24/2014. Uppsala: Swedish Science Press. S. 231–237.

- Ivars, Ann-Marie 1988. *Närpesdialekten på 1980-talet*. Studier i nordisk filologi 70. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, nr 552. Helsingfors.
- Ivars, Ann-Marie 1996. *Stad och bygd. Finlandssvenska stadsmål i ett regionalt och socialt perspektiv*. Folkmålsstudier 37. Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi. Helsingfors.
- Leinonen, Therese 2013. Phonetic quantity as a social marker in urban Finland Swedish. I: Gooskens, Charlotte & van Bezooijen, Renée (red.) *Phonetics in Europe*. Frankfurt am Main: Peter Lang. S. 181–204.
- Lundström-Holmberg, Eva & af Trampe, Peter 1987. *Elementär fonetik*. Lund: Studentlitteratur.
- Mattfolk, Leila 2009. On assessing Finland Swedish: The impact of subtle regional features. I: Mægaard, Marie & Gregersen, Frans & Quist, Pia & Jørgensen, J. Normann (red.) *Language attitudes, standardization and language change*. Oslo: Novus. S. 211–229.
- Milroy, James & Milroy, Lesley 1985. *Authority in language. Investigating language prescription and standardization*. Language, Education and Society. London, Boston och Henley: Routledge & Kegan Paul.
- Mårtensson, Eva 1989. Offentliga privatsamtal – en modern massmediegenre. I: Carlsson, Ulla (red.) *Språket i massmedierna*. Nordicom-nytt/Sverige, nr 3–4. Göteborg: Göteborgs universitet. S. 87–101.
- Nyholm, Leif 1980. Svenskan i Helsingfors. I: *Helsingfors två språk. Rapport 1*. Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. Serie B, nr 4. Helsingfors. S. 42–75.
- Nyholm, Leif 1984a. *Svenskt stadsmål i Helsingfors*. Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet utgivna genom Lars Huldén och Carl-Eric Thors. Serie B, nr 8. Helsingfors.
- Nyholm, Leif 1984b. *Helsingforssvenska – tre studier i talspråk*. Helsingfors universitet. Helsingfors.
- Pettersson, Gudrun 2005. *Svenska språket under sjuhundra år*. Andra upplagan. Lund: Studentlitteratur.
- Reuter, Mikael 1982. *Kvantitet i Helsingforssvenskan*. Licentiatavhandling i nordiska språk vid Helsingfors universitet. Helsingfors.
- Reuter, Mikael 1992. Swedish as a pluricentric language. I: Clyne, Michael (red.) *Pluricentric Languages: Differing Norms in Different Nations. Contributions to the Sociology of Language* 62. Berlin, New York: Mouton de Gruyter. S. 101–116.
- Reuter, Mikael 2014. *Så här ska det låta. Om finlandssvenska och språkriktighet*. Helsingfors: Scriptum.
- Rosenberg-Wolff, Carita 2010. Norm och verklighet i finlandssvenskt radiospråk. I: *Folkmålsstudier* 48. Helsingfors.

- Röst och språk* 1982. Red. av Chris Nyström och Lena Relander. Utgivare Yrkesinstitutet vid Oy Yleisradio Ab.
- Röst och språk* 1993. Red. av Stina Bäckström, Johanna Frejborg och Lena Relander. Utgivare Radio- och TV-institutet. Rundradion.
- Röst och språk* 2000. Red. av Mona Selenius, Ingeborg Gayer och Rundradions svenska språknämnd år 2000. Rundradion.
- Röst och språk* 2006. Utgiven av Rundradions svenska språknämnd 2005–06. Svenska Yle.
- Schaeffler, Felix 2005. *Phonological Quantity in Swedish Dialects – Typological Aspects, Phonetic Variation and Diachronic Change*. Phonum 10. Umeå: Umeå Universitet.
- Solstrand, Helena 1982. Att tala och att skriva. I: *Röst och språk*. Red. av Chris Nyström och Lena Relander. Utgivare Yrkesinstitutet vid Oy Yleisradio Ab. S. 34–37.
- Stenberg-Sirén, Jenny 2014. Skriftspråksnära talat standardspråk. En studie av uttalsdrag i upplästa finlandssvenska tv- och radionyheter 1970–2009. I: *Språk & Stil. Tidskrift för svensk språkforskning*, 24/2014. Uppsala: Swedish Science Press. S. 197–230.
- Suomi, Kari & Toivanen, Juhani & Ylitalo, Riikka 2008. *Finnish Sound Structure. Phonetics, phonology, phonotactics and prosody*. Studia Humaniora Ouluensia 9. Uleåborg: Uleåborgs universitet.
- Svensson, Jan 2005. The language of broadcasting and television in the 20th century. I: Bandle, Oskar & Braunmuller, Kurt & Jahr, Ernst-Hakon (red.) *Nordic Languages: An International Handbook of the History of the Nordic Germanic Languages*, Vol. 2. Berlin: Walter de Gruyter. S. 1797–1803.
- Så talar och skriver vi på Svenska Yle* 2014. Rundradions svenska språknämnd. Yle.
- Takolander, Ulla 1978. Morfologiska och fonologiska variationer i finlands-svenskt radiospråk. I: Hansson, Åke (red.) *Finländska eterspråksstudier*. Forskningsrapporter utgivna av Institutionen för nordisk filologi vid Uleåborgs universitet, nr 2. Uleåborg. S. 4–11.
- Tandefelt, Marika 2007. 887 sätt att se på svenskan i Finland. En redogörelse för en webbenkät genomförd hösten 2002. Forskningsrapporter från Svenska Handelshögskolan 64. Helsingfors: Hanken. (23.6.2014.) Tillgänglig: <http://hdl.handle.net/10227/253>
- Teleman, Ulf 2003. *Tradis och funkis. Svensk språkvård och språkpåolitik efter 1800*. Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 87. Norstedts Ordbok.
- Thelander, Mats 2005. Sociolinguistic structures chronologically II: Swedish. I: Bandle, Oskar & Braunmuller, Kurt & Jahr, Ernst-Hakon (red.) *Nordic Languages: An International Handbook of the History of the Nordic Germanic Languages*, Vol 2. Berlin: Walter de Gruyter. S. 1896–1907.

- Wessén, Elias 1965 [1969]. *Svensk språkhistoria. 1. Ljudböjning och ordningslära*. Åttonde upplagan, andra tryckningen. Lund: Almqvist & Wiksell.
- Widmark, Gun 1972. *Om uttal och uttalsnormering*. Ord och stil. Språkvårdssamfundets skrifter 4. Lund: Studentlitteratur.
- Östman, Jan-Ola & Mattfolk, Leila 2011. Ideologies of standardisation: Finland Swedish and Swedish-language Finland. I: Kristiansen, Tore & Coupland, Nikolas (red.) *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe*. Oslo: Novus. S. 75–82.

Bilaga 1. Ord med korta eller långa vokaler i betonade stavelser i nyhetsuppläsningar 1970–2009.

Ord	1970-talet	1980-talet	1990-talet	2000-talet	Summa
<i>Ba:ra</i>	7	1	3	2	13
<i>Bara</i>	0	3	2	2	7
<i>Bli:vit</i>	0	0	3	0	3
<i>Blivi(t)</i>	0	0	0	2	2
<i>Bå:de</i>	3	4	2	1	10
<i>Både</i>	3	1	1	2	7
<i>Dä:remot</i>	4	2	1	2	9
<i>Däremot</i>	0	0	0	0	0
<i>Fö:re</i>	16	12	20	6	54
<i>Före</i>	2	2	4	0	8
<i>Ge:nom</i>	9	4	12	1	26
<i>Genom</i>	2	2	2	1	7
<i>Gö:ra</i>	0	2	5	4	11
<i>Göra</i>	0	0	1	0	1
<i>He:la</i>	4	4	7	7	22
<i>Hela</i>	1	0	0	0	1
<i>Me:dan</i>	1	1	2	2	6
<i>Medan</i>	2	1	1	6	10
<i>Mårrån</i>	5	3	3	6	17
<i>Mårån</i>	0	1	3	0	4

<i>Nå:gon</i>	5	3	0	2	10
<i>Någon</i>	0	0	2	1	3
<i>Nå:got</i>	4	1	4	4	13
<i>Något</i>	0	0	0	0	0
<i>Re:dan</i>	7	6	2	5	20
<i>Redan</i>	1	0	0	2	3
<i>Se:dan</i>	7	6	3	1	17
<i>Sedan</i>	1	0	1	2	4
<i>Si:na</i>	0	3	0	2	5
<i>Sina</i>	4	2	3	4	13
<i>Så:dan(t,a)</i>	1	5	1	0	7
<i>Sådan(t,a)</i>	0	0	0	1	1
<i>Ta:gi(ts)</i>	0	1	1	2	4
<i>Tagi(ts)</i>	1	0	1	0	2
<i>Va:ra</i>	8	2	2	5	17
<i>Vara</i>	2	2	2	1	7
<i>Va:ri(t)</i>	5	0	1	2	8
<i>Vari(t)</i>	2	0	2	0	4
<i>Vå:ra</i>	0	1	0	1	2
<i>Våra</i>	0	2	0	1	3
<i>Ö:ver</i>	13	10	14	19	56
<i>Över</i>	1	3	8	4	16

SVENSKAN I HELSINGFORS METRO

En studie av ett lingvistiskt landskap

Väinö Syrjälä

1 Bakgrund

Att studera lingvistiska landskap är ännu relativt nytt i Finland och i övriga Norden. Detta sociolingvistiska forskningsfält har dock internationellt expanderat kraftigt sedan slutet av 1990-talet och början av 2000-talet då forskare som Landry & Bourhis (1997) och Gorter (2006) gav beskrivningar av fältet som det förstås idag. Motsvarande studier hade dock gjorts även tidigare, men ofta utan gemensam terminologi eller vetenskap om andra liknande arbeten, som framgår av översikten i Spolsky (2009, 26–28). Gemensamt för studierna inom detta breda fält är att de ägnar sig åt det skriftliga språket som förekommer i det offentliga rummet.

Enligt den definition som gavs av Landry & Bourhis (1997, 25) består ett *lingvistiskt landskap* av alla typer av skyltar med text inom ett visst geografiskt område. Således omfattas både offentligt och privat uppsatta skyltar, från trafikmärken till reklamaffischer och klotter – och från stora skyltfönster till små klistermärken. Det är också värt att påpeka att en *skylt* i betydelsen ett mätbart objekt i en

kvantitativ analys inte behöver vara en fysisk ”skylt”¹. Även till exempel ett fönster, en digital display eller en text på golvet kan fungera som en skylt i denna betydelse, och olika sidor av samma fysiska skylt räknas som separata enheter. Vidare gör man vanligen en rad andra begränsningar på materialet av praktiska skäl (Gorter 2006, 3) så att texter på till exempel klädsel, fordon eller varor i en automat lämnas utanför analysen.

Lingvistiska landskap studeras vanligen genom att man systematiskt fotograferar alla skyltar med språkliga belägg inom ett definierat undersökningsområde (om metodiken se t.ex. Gorter 2006). Det insamlade materialet kan sedan användas för olika typer av studier inom sociolingvistik, onomastik eller andra lingvistiska delområden. Undersökningarna kan vara antingen kvantitativt eller kvalitativt inriktade, något som även påverkar valet av material (och undersökningsområde). I de flesta studier har lingvister enbart koncentrerat sig på skyltarnas språkliga innehåll, men det är även möjligt att diskutera t.ex. skylttextens typografi eller skyltarnas semiotik. Inom semiotiken finns en lång tradition av arbeten som behandlar skyltar som en del av forskningen om tecken (eng. *sign*); om relationen mellan semiotik och studier av lingvistiska landskap, se t.ex. Cenoz & Gorter (2006, 56).

Genom att studera skriftspråket i lingvistiska landskap är det möjligt att få fram information om både individuellt och kollektivt språkbruk i samhället (Tufi & Blackwood 2010, 197). Frågor kring flerspråkigt språkbruk, attityder och språkpolicyer bakom språkval eller samhällets språkliga och sociala strukturer är exempel på teman som kan studeras med hjälp av material från ett lingvistiskt landskap (Backhaus 2007, 10). Enligt Blommaert (2013, 1) ligger vikten av studier av lingvistiska landskap i att de vidgar sociolingvistikens omfång från talarna till den fysiska omgivningen dessa rör sig i.

Även om de nordiska lingvistiska landskapen hittills har varit endast sparsamt utforskade, börjar flera forskare även inom nordistiken inkludera denna synvinkel i sina studier. Som exempel kan nämnas

¹ Jag har valt att använda termen *skylt* enligt nordiska förebilder (bl.a. Berezkina 2013), även om den inte omfattar alla aspekter av den ursprungliga engelska termen *sign* (om olika definitioner av *sign* se Backhaus 2007, 4–8).

Berezkinas (2013) studie, där hon diskuterar både onomastiska frågor och förekomsten av norska, engelska och invandrarspråk i gatubilden av ett flerkulturellt område i Oslo. Vidare har även några finländska lingvistiska landskap studerats: bland annat undersöker Karapalo (2011) i sin avhandling pro gradu engelskan i Tammerfors och även Koskinen (2013) diskuterar det lingvistiska landskapet i Tammerfors, i Hervanta.

Studier av lingvistiska landskap har genomförts i olika typer av (oftast) urbana miljöer, som är antingen klart flerspråkiga (t.ex. Lanza & Woldemariam 2009) eller som traditionellt har varit enspråkiga men där nya språk – särskilt engelskan – genom globaliseringen skapat en annan typ av flerspråkighet (t.ex. Backhaus 2007). Därmed är studier av lingvistiska landskap ett ypperligt verktyg som kan ge ny information om språksituationen även i det tvåspråkiga Finland.

2 Frågeställningar och metod

I den här studien diskuterar jag ett bestämt lingvistiskt landskap i Finland, Helsingfors metro, och särskilt det svenska språkets ställning i detta landskap. Studien är en fördjupning av den deskriptiva och kontrastiva undersökningen av olika språks förekomst och synlighet i de lingvistiska landskapen av Helsingfors metro och Oslos T-bane som diskuteras i Syrjälä (2012).

Medan Koskinen (2013, 313) fokuserar på de translatoriska elementen i lingvistiska landskap och inte förekomsten av olika språk i sig, är min utgångspunkt den motsatta: jag vill uttryckligen diskutera i vilken omfattning olika språk förekommer på skyltarna i Helsingfors metro. Därmed följer den föreliggande studien metodologiskt traditionen bland studier av lingvistiska landskap (se Backhaus 2007; Gorter 2006): diskussionen baserar sig på en kvantitativ analys av materialet där skyltarna kategoriseras utgående från bland annat deras språkliga innehåll, om de är en- eller flerspråkiga eller vem som har satt upp dem.

Helsingfors metro valdes som undersökningsområde, eftersom den utgör ett klart begränsat urbant utrymme – med tillhörande lingvistiskt landskap – som samtidigt är en del av vardagen för en stor del av stadens invånare: under 2013 gjordes 63,5 miljoner resor med metron (HSL 2014, 22). Dessutom innehåller stationerna ett stort antal både strikt reglerade offentliga skyltar och friare utformade kommersiella skyltar, vilket ger en bra utgångspunkt för jämförelser av språkbruket på olika typer av skyltar.

Mitt centrala syfte är att kartlägga i vilken omfattning och på vilka typer av skyltar de båda inhemska språken och engelska samt eventuella andra främmande språk används i detta lingvistiska landskap. Svenskans ställning i det lingvistiska landskapet är av speciellt intresse i undersökningen. Genom en kvantitativ analys av skyltarnas språk visar jag först hur mycket svenska som förekommer på skyltarna i Helsingfors metro samt hur synlig den är i jämförelse med finska och andra språk. Därefter diskuterar jag på basis av en mer kvalitativ analys de kontexter där svenskan används – och de kontexter där den saknas på skyltarna. En vidare aktuell fråga är vilken betydelse olika typer av språkpolicyer har för användningen av olika språk på skyltar i metron, och mer specifikt hur svenskan behandlas i dessa språkpolicyer.

3 Metron och materialet

Helsingfors metro består av en linje med två grenar och sammanlagt 17 stationer mellan stadens centrum och de östra förorterna. För min studie har jag valt att koncentrera mig på fem av stationerna, valda på basis av flera kriterier för att ta i beaktande så mycket variation som möjligt mellan olika stationer. Jag har bland annat tagit hänsyn till var och i hurdana områden i staden stationen ligger (i stadskärnan eller i förorter), hur den är utformad (i tunnel eller ovan jord, med sido- eller mittplattform) samt när stationen har tagits i bruk eller renoverats (för att få med möjliga tidsmässiga ändringar i skyltningen). Studien genomfördes i augusti–september 2011.

De stationer som jag har valt att samla in material från för denna studie är därmed Brändö (Kulosaari), Fiskehamnen² (Kalasatama), Kajsaniemi (Kaisaniemi)³, Kvarnbäcken (Myllypuro) och Sörnäs (Sörnäinen). Genom att analysera språken på stationerna får man en relativt bra bild över språkbruket i metron. Däremot kan man inte dra alltför generaliserande slutsatser på basis av materialet, eftersom ändringar sker i det lingvistiska landskapet kontinuerligt. Den analys som jag genomfört ger en bild av de aktuella stationernas lingvistiska landskap vid en viss tidpunkt, men kan endast antyda de stora linjerna i metrons – och stadens – språkliga verklighet.

Jag samlade in materialet genom att fotografera alla skyltar med text som fanns synliga från plattformar på de fem utvalda metrostationerna. I enlighet med andra studier (som t.ex. Backhaus 2007) innehåller materialet därmed alla typer av skyltar: alla offentliga skyltar (som informations- och varningsskyltar), all reklam och allt klotter. Antalet skyltar varierar mellan stationerna: som framgår av tabell 1 finns det allt mellan 101 skyltar (i Brändö) och 514 skyltar (i Sörnäs) per station. Sammanlagt har jag analyserat 1391 skyltar. Vidare har jag valt att betrakta varje enskild skylt separat, även om några skyltar förekommer i materialet i flera exemplar. Dessutom diskuterar jag i denna artikel bara språket i skyltarna och kommenterar därmed inte de symboler och bilder som finns med på skyltarna. Som framgår av tabell 1 kan skyltarna i materialet delas in i en- och flerspråkiga skyltar. Nästan hälften av alla skyltar i materialet (47 %, 655 skyltar) är enspråkiga, medan den andra hälften består av skyltar som innehåller flera språk. I Helsingfors metro finns det både tvåspråkiga skyltar (som utgör 39 %) och trespråkiga skyltar (som utgör 14 % av alla skyltar). Jag återkommer nedan till vilka språk och språkkombinationer som finns på dessa skyltar.

2 På skyltarna på stationen och i annat material i/om metron användes fram till 2015 den felaktiga formen Fiskhamnen av det svenska namnet.

3 Stationens namn har år 2015 ändrats till Helsingfors universitet (Helsingin yliopisto).

Tabell 1. Antalet en-, två- och trespråkiga skyltar per station

station	antal skyltar	enspråkiga	tvåspråkiga	trespråkiga
Brändö	101	29 (29 %)	27 (27 %)	45 (45 %)
Fiskehamnen	156	80 (51 %)	44 (28 %)	32 (21 %)
Kajsaniemi	247	213 (45 %)	211 (45 %)	49 (10 %)
Kvarnbäcken	147	67 (46 %)	60 (41 %)	20 (14 %)
Sörnäs	514	266 (52 %)	196 (38 %)	52 (10 %)
sammanlagt	1391	655 (47 %)	538 (39 %)	198 (14 %)

Det lingvistiska landskapet innehåller mer flerspråkighet än vad som framgår av siffrorna i tabell 1. Som Backhaus (2007, 110) skriver, kan flerspråkigt innehåll i lingvistiska landskap förekomma på två olika sätt: på en flerspråkig skylt eller på flera parallella enspråkiga skyltar. Reh (2004, 5–7) skiljer mellan, från läsarens perspektiv, *synlig (visible)* och *dold (covert) flerspråkighet*. I Helsingfors metro förekommer även denna dolda tvåspråkighet, så att två enspråkiga skyltar ofta bildar ett par där närliggande skyltar erbjuder samma information på två olika språk. Cirka 20 % av skyltarna i mitt material, dvs. närmare hälften av de enspråkiga skyltarna, är del av denna typ av tvåspråkighet.

Vidare är det i studier av lingvistiska landskap vanligt att göra en distinktion mellan å ena sidan offentliga (så kallade *top-down*) skyltar och å andra sidan privata (så kallade *bottom-up*) skyltar (Gorter 2006, 3). Både utformningen och språkbruket skiljer sig mellan de två typerna av skyltar, beroende främst på att de förstnämnda oftast regleras av olika språkpolicyer medan de sistnämnda utformas mer fritt av den som sätter upp skylten. Även i Helsingfors metro förekommer båda typerna av skyltar. De offentligt uppsatta skyltarna utgör en klar majoritet av alla skyltar på metrostationer; 72 % av skyltarna (dvs. 1004 skyltar) är uppsatta av offentliga aktörer. Olika typer av kommersiella skyltar utgör en dryg fjärdedel av skyltarna i materialet (27 %, 371 skyltar), men på grund av att det är fråga om ett reglerat utrymme förekommer det relativt få skyltar som skulle vara uppsatta direkt av privatpersoner. I materialet finns endast 16 andra skyltar (motsvaran-

de 1 %) – nämligen klotter i form av klistermärken. Skillnaderna i andelen en- respektive flerspråkiga skyltar på olika stationer förklaras främst av att äldre och nyare offentliga skyltar följer olika strategier angående flerspråkig information. Som visas i tabell 1 är de trespråkiga skyltarna de vanligaste på Brändö. Denna station har renoverats nyligen, varmed skyltarna är av den nyaste typen och olika språk finns på samma skylt. På andra stationer, som i Sörnäs där de enspråkiga skyltarna är de vanligaste, används oftare skilda skyltar för de olika språken så att flerspråkig information ges genom dold flerspråkighet. Dessutom finns det mellan stationer skillnader i antalet offentliga och kommersiella skyltar som även påverkar skyltarnas flerspråkighet. De olika skyltarna och språken i dem kommenteras närmare nedan.

4 Språkreglering i metron

Det finns flera aktörer som är med om att skapa det lingvistiska landskapet i Helsingfors metro. De offentliga skyltarna styrs dessutom av olika språklagar och -policyer. Även om språklagen från 2003 kräver att myndigheternas kommunikation sker på två språk i en tvåspråkig kommun som Helsingfors, nämns det om kollektivtrafiken endast att språkbruket där kan regleras genom en förordning från statsrådet (se Språklagen 2003, 33 §). En sådan förordning har dock inte utfärdats. För att få information om de interna, praktiska språkbeslut som gäller för metron, har jag kompletterat mitt material genom att per e-post intervjua en representant för HST.

HST (egentligen Helsingfors stads affärsverk HST, på finska HKL; tidigare Helsingfors stads trafikverk) sköter både metrotrafiken och metrons infrastruktur, däribland skyltningen på stationerna. HST har i samarbete med arkitekter för internt bruk utarbetat en designmanual för skyltningen. Enligt språkpolycyn som ingår i manualen ska informationen på skyltarna alltid anges på två språk (dvs. finska och svenska) och även engelska kan användas när det finns utrymme och behov för det (Maunuksela 2012).

Sedan 2010 ansvarar HRT (samkommunen Helsingforsregionens Trafik, på finska HSL) för passagerarinformation och marknadsföringen av all kollektivtrafik i Helsingfors med omnejd och HRT har därmed även delvis tagit över ansvaret för skyltningen på stationerna. Dessutom medverkar HRT i metrons lingvistiska landskap genom att HST har upplåtit annonsplatser på stationer för HRT:s information (Maunuksela 2012). Olika språkval på skyltar för information respektive marknadsföring diskuterar jag nedan.

HST planerar även antalet och placeringen av reklamplatser på stationerna (Maunuksela 2012), medan ansvaret för att sälja reklamplatser upplåts genom konkurrens till privata aktörer. När materialet samlades in ansvarade det franska företaget JCDecaux för reklam på metrostationer. Det finns inga egentliga språkpolicyer för reklam och jag har inte heller för denna studie undersökt vilka motiv som ligger bakom de språkval som görs av kommersiella aktörer. Det är framför allt de kommersiella skyltarna som bidrar till det kontinuerligt föränderliga innehållet i de aktuella lingvistiska landskapen, eftersom reklamannonser byts ut regelbundet.

5 Svenska och andra språk på skyltarna

De båda inhemska språken är helt naturligt de vanligaste språken på skyltarna. Svenskan kan anses vara väl synlig i det lingvistiska landskapet i metron, eftersom över hälften (57 %) av alla skyltar i materialet innehåller svenska. Som framgår av tabell 2 nedan, är svenskan dock inte lika vanlig som finskan, som förekommer på hela 87 % av alla skyltar.

Tabell 2. Förekomster av olika språk på skyltarna

språk	antal skyltar	
finska	1209	(87 %)
svenska	795	(57 %)
engelska	305	(22 %)
franska	9	(0,6 %)
spanska	6	(0,4 %)
tyska	1	(0,1 %)
sammanlagt	1391	(100 %)

Som klart framgår av tabell 2 är svenskan vanligare än något av de främmande språken. Engelskan är det enda främmande språket som förekommer på ett stort antal skyltar: ungefär en femtedel (22 %) av skyltarna innehåller engelska. Andra språk däremot förekommer endast på några enstaka skyltar och i begränsat syfte. Franska och spanska används i produktnamn eller varumärken på sammanlagt 15 skyltar, medan tyska förekommer endast på ett klistermärke.

Det går att identifiera mindre skillnader mellan olika metrostationer när det gäller antalet skyltar med svenska. Svenska förekommer på lite över hälften av skyltarna på tre stationer: Sörnäs (51 %), Kajsaniemi (55 %) och Kvarnbäcken (58 %), men på två tredjedelar av skyltarna i Fiskehamnen (67 %) och på över tre fjärdedelar (78 %) av skyltarna på Brändö. Förklaringen till dessa skillnader kan finnas i antalet offentliga och kommersiella skyltar (varav de förstnämnda utgör en större del av skyltarna på stationer med mer svenska), eftersom språkbruket i de två kategorierna skiljer sig åt gällande svenskan, något som jag återkommer till nedan.

Om man ser närmare på de olika kombinationer som svenska och andra språk förekommer i, kan man konstatera att svenska ofta förekommer på en och samma skylt med finska. Som visas i tabell 3, utgör de tvåspråkiga skyltarna med finska och svenska nästan en tredjedel (32 %) av alla skyltar. Endast enspråkigt finska skyltar är något vanligare och utgör 34 % i materialet. Vidare förekommer svenska både på trespråkiga skyltar med både finska och engelska

samt för sig själv på enspråkiga skyltar. Av alla skyltar i materialet är 13 % respektive 12 % av dessa typer. Däremot finns det få svenska skyltar med innehåll som inte är tillgängligt på andra språk: även de enspråkigt svenska skyltarna representerar dold tvåspråkighet. Detta betyder att i princip alla enspråkigt svenska skyltar har en skylt med motsvarande innehåll på finska i närheten, medan det samma inte alltid gäller i den motsatta riktningen. Det finns alltså flera enspråkigt finska skyltar vars innehåll inte förekommer på någon svensk skylt. Även här kan ses påverkan av att språkbruket är olika på de offentliga respektive kommersiella skyltarna.

Tabell 3. Förekomster av olika språkkombinationer på skyltarna

språkkombination	antal skyltar	
endast finska	473	(34 %)
finska & svenska	439	(32 %)
finska, svenska & engelska	183	(13 %)
endast svenska	173	(12 %)
finska & engelska	99	(7 %)
finska, franska & engelska	9	(0,6 %)
endast engelska	8	(0,6 %)
finska, engelska & spanska	6	(0,4 %)
endast tyska	1	(0,1 %)
sammanlagt	1391	(100 %)

Backhaus (2007, 65) tar även upp begreppet *code preference*, dvs. den visuella hierarkin av olika språk, som en egenskap hos flerspråkiga skyltar. När det gäller de offentliga två- och trespråkiga skyltarna i Helsingfors metro är den visuella hierarkin tydlig: finska belägg placeras överst (eller först) och svenska på en rad under (eller efter den finska texten). I materialet förekommer endast ett undantag där den svenska texten ("Hiss ut") av okänd anledning på en skylt i Kajsaniemi

har placerats ovanför den finska texten ("Hissi ulos"). Övriga skyltar med samma innehåll följer däremot den vanliga hierarkin. Engelskan har på skyltarna placerats efter de två inhemska språken, antingen på en tredje rad eller så att den följer svenskan på samma rad under finskan. På de kommersiella skyltarna kan någon klar hierarki mellan de olika språken däremot inte ses.

Vidare används på nyare offentliga skyltar ett ytterligare medel för att skilja åt de två (eller tre) språken: på vissa skyltar används fetstil eller större teckenstorlek för finskan och vanlig stil eller mindre teckenstorlek för svenskan (och engelskan). Jag ska dock här inte gå närmare in på de visuella egenskaperna på olika skyltar.

6 När används svenska?

Jag kommer i detta avsnitt att diskutera mer kvalitativt vilka skyltar i Helsingfors metro som innehåller svenska. Som tabell 4 klart visar, är det tack vare de offentliga skyltarna som svenska är synligt i metrons lingvistiska landskap. Att både finska och svenska används på de offentliga skyltarna är helt i enlighet med gällande språkpolicier, där man kräver skyltning på båda språken.

Svenska finns med på de allra flesta offentliga skyltar, mer precist på 79 % av de offentliga skyltarna (som i sin tur utgör cirka 72 % av alla skyltar i materialet). Dessutom är svenskans andel av den information som skyltarna ger ännu högre tack vare den dolda tvåspråkigheten som förekommer exempelvis när stationsnamnet ges på två skilda skyltar.

Tabell 4. Svenskans förekomst på offentliga och kommersiella skyltar

skylttyp	antal skyltar	varav med svenska	
offentliga skyltar	1004	793	(79 %)
kommersiella skyltar	371	2	(0,5 %)
andra skyltar (klotter)	16	–	
sammanlagt	1391	795	(57 %)

Jämför man användningen av svenskan på de offentliga skyltarna med dess användning på de kommersiella skyltarna är skillnaden tydlig (se tabell 4). Svenskan är nästan obefintlig på de kommersiella skyltarna i Helsingfors metro: den finns med på endast två av 371 skyltar (0,5 %) i materialet. Förekomsten av svenska är förstås beroende av aktuella reklamkampanjer, men utifrån vardagsobservationer kan man fastslå att svenskan allmänt sett inte är särskilt vanlig i sådant bruk. De två skyltarna på svenska i materialet ingår i en reklamkampanj för Svenska Yle. Däremot var all reklam från HRT på finska, även om HRT vid andra tillfällen har för vana att använda båda de inhemska språken i sina reklamannonser (dock klart mindre än på de offentliga skyltarna med passagerarinformation).

Vid en mer detaljerad granskning visar det sig att svenskans användningsområde även på de offentliga skyltarna är ganska begränsat. I princip finns all information för trafikanter, som stationens namnskyltar, skyltning till utgångar, linjekartor, säkerhetsinstruktioner samt de elektroniska displayer som visar information om följande avgång, uppsatt på både finska och svenska. På de skyltar som inte direkt är riktade till passagerarna används däremot oftast enbart finska, vilket förklaras av att det är arbetsspråket i metrotrafiken. Sådana skyltar som omfattar olika trafik- och fastighetstekniska skyltar och skyltar för räddningsväsendet utgör dock bara cirka 3 % av alla offentliga skyltar och är dessutom i de flesta fall inte så synliga ur ett trafikantperspektiv. Det som analysen ovan dock inte har tagit ställning till är hur synliga de olika skyltarna är i det lingvistiska landskapet, eftersom alla skyltar oavsett deras placering eller storlek har behandlats likadant.

Ett annat sätt att jämföra olika flerspråkiga skyltar är att dela in skyltarna i grupper enligt vilka funktioner de olika språken i dem har. Backhaus (2007, 90–91) och Reh (2004, 8–15) definierar båda (med lite olika benämningar) fyra typer av skyltar: *homofona* (där all information upprepas på flera språk), *blandade* (där delar av informationen upprepas), *polyfona* (där varje språk har en separat funktion) samt *monofona* (dvs. enspråkiga) skyltar. I tabell 5 visas offentliga och kommersiella skyltar fördelade enligt denna gruppering.

Tabell 5. Offentliga och kommersiella skyltar enligt typen av flerspråkighet

skylttyp (antal skyltar)	homofona		blandade		polyfona		monofona (enspråkiga)	
offentliga skyltar (1004)	572	(57 %)	50	(5 %)	–		382	(38 %)
kommersiella skyltar (371)	–		–		113	(30 %)	258	(70 %)
andra skyltar (klotter; 16)	–		–		1	(6 %)	15	(94 %)
sammanlagt (1391)	572	(41 %)	50	(4 %)	114	(8 %)	655	(47 %)

Som jämförelsen i tabell 5 visar, har användningen av flera språk olika karaktär på offentliga respektive på kommersiella skyltar. Två- eller trespråkigheten med finska, svenska och potentiellt engelska på de offentliga skyltarna har en informativ funktion, eftersom de olika språken på skylten vanligen ger samma information (de homofona skyltarna). Funktionen är den samma även på de blandade skyltarna, men på dessa återges inte lika detaljerad information på båda/alla språken: exempelvis när en trespråkig skylt innehåller platsnamn på bara två språk (eftersom det inte finns några separata engelska namn). På de kommersiella skyltarna i sin tur har varje språk sin egen funktion, så att det finns exempelvis ett namn eller en slogan på ett annat språk än det som används på resten av skylten. Det är värt att minnas att svenska inte förekommer på dessa skyltar i materialet, utan det är fråga om finska och olika främmande språk, främst engelska.

7 Slutsatser

Det som denna studie av det lingvistiska landskapet i Helsingfors metro framför allt har visat är att svenskans roll är tudelad. Svenskan har en stark ställning i offentliga språkpolicyer, vilket betyder synlighet genom all offentlig skyltning som riktar sig till allmänheten. Däremot

saknas svenskan (nästan) helt på de kommersiella skyltarna. De motive-
ringar som ligger bakom språkval gjorda av olika kommersiella aktörer
kunde därför vara ett intressant ämne för vidare undersökningar.

Även om engelska har blivit ett synligt tillägg i det aktuella ling-
vistiska landskapet, har den inte påverkat svenskans ställning. Detta
beror på att de två språken har tilldelats skilda roller på skyltarna.
De offentliga språkpolicyerna spelar en stor roll för de olika språk-
kens synlighet i lingvistiska landskap och i fallet Helsingfors metro
är policyerna positivt inställda till svenskan och ser engelskan som
komplettering till den etablerade tvåspråkigheten. I reklamannonser
har engelskan en annorlunda roll genom att den förekommer på (glo-
bala och lokala) varumärken eller sloganer. Därmed är det uteslutet
att svenskan skulle ha använts mera om engelskan inte hade varit ett
alternativ. Att engelska är så vanligt i kommersiellt språkbruk beror
på språkets symbolvärde, som diskuterats av både Karapalo (2011,
80) och Lanza & Woldemariam (2009, 201).

Det faktum att svenskan kan uppfattas vara synlig samtidigt som
den endast används i begränsade kontexter säger något om språkets
roll i Helsingfors metro. Svenskan har ett kommunikativt syfte när
den används för passagerarinformation – men på samma sätt dikterar
det kommunikativa syftet bakom språkvalet att endast finska används
på de interna skyltarna. Samtidigt har språket även ett symbolvärde:
att stadens båda officiella språk används ska ge trafikanten en bild av
metron som en del av en tvåspråkig stad. De offentliga språkpolicyerna
ger stöd åt tvåspråkigheten medan de kommersiella aktörerna inte har
tagit fasta på samma kommunikativa och symboliska värden med de
olika språken. De kommersiella skyltarna har sitt eget syfte, varmed
engelska ses som mer lockande för potentiella kunder. Sammanfatt-
ningsvis kan dock sägas att tvåspråkigheten med finska och svenska
är den etablerade formen av flerspråkighet i det aktuella lingvistiska
landskapet.

Litteratur

- Backhaus, Peter 2007. *Linguistic Landscapes: A Comparative Study of Urban Multilingualism in Tokyo*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Berezkina, Maimu 2013. Lingvistisk landskap i et av Oslos flerkulturelle områder. Norsk, engelsk og minoritetsspråk i det offentlige rom på Grønland og innbyggernes holdninger til mulige stedsnavn fra innvandrerkultur. I: Schmidt, Tom (red.) *Målblomar til Margit. Veneskrift til Margit Harsson på 70-årsdagen den 9. juni 2013*. Oslo: Novus Forlag. S. 19–34.
- Blommaert, Jan 2013. *Ethnography, Superdiversity and Linguistic Landscapes. Chronicles of Complexity*. Bristol: Multilingual Matters.
- Cenoz, Jasone & Gorter, Durk 2006. Linguistic Landscape and Minority Languages. I: *International Journal of Multilingualism*, Vol. 3, No. 1. S. 67–80.
- Gorter, Durk 2006. Introduction: The study of the Linguistic Landscape as a New Approach to Multilingualism. I: *International Journal of Multilingualism*, Vol. 3, No. 1. S. 1–6.
- HSL 2014. *Helsingin seudun liikenne. Vuosikertomus 2013*. Elektronisk publikation. (27.10.2014) Tillgänglig: https://www.hsl.fi/sites/default/files/uploads/hsl_vuosikertomus_2013.pdf
- Karapalo, Jouni 2011. *English in the Linguistic Landscape of Tampere: Studying the Visible Process of Macroacquisition*. Avhandling pro gradu, Tammerfors universitet.
- Koskinen, Kaisa 2013. Turistina Hervannan kielimaisemassa: käännettyden jäljillä. I: Koskinen, Kaisa (red.) *Tulkattu Tampere*. Tampere: Tampere University Press. S. 313–334.
- Landry, Rodrigue & Bourhis, Richard Y., 1997. Linguistic Landscape and Ethnolinguistic Vitality: An Empirical Study. I: *Journal of Language and Social Psychology*, Vol. 16, No. 1. S. 23–49.
- Lanza, Elizabeth & Woldemariam, Hirut 2009. Language Ideology and Linguistic Landscape: Language Policy and Globalization in a Regional Capital of Ethiopia. I: Shohamy, Elena & Gorter, Durk (red.) *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*. New York/London: Routledge. S. 189–205.
- Maunuksela, Elina 2012. E-postmeddelande 10.4.2012.
- Reh, Mechthild 2004. Multilingual writing: a reader-oriented typology – with examples from Lira Municipality (Uganda). I: *International Journal of the Sociology of Language*, No. 170. S. 1–41.
- Spolsky, Bernard 2009. Prolegomena to a Sociolinguistic Theory of Public Signage. I: Shohamy, Elena & Gorter, Durk (red.) *Linguistic Landscape: Expanding the Scenery*. New York/London: Routledge. S. 25–39.

- Språklag 6.6.2003/423. Elektronisk publikation. (27.10.2014) Tillgänglig:
<http://www.finlex.fi/sv/laki/ajantasa/2003/20030423>
- Syrjälä, Väinö 2012. *Två lingvistiska landskap i Norden: om språk i Helsingfors Metro och Oslos T-bane*. Avhandling pro gradu, Helsingfors universitet.
- Tufi, Stefania & Blackwood, Robert 2010. Trademarks in the linguistic landscape: methodological and theoretical challenges in qualifying brand names in the public space. I: *International Journal of Multilingualism*, Vol. 7, No. 3. S. 197–210.